

slovenská archivistika

2 / 2022

ročník 52

ISSN 2730-0323

est comparatus, per
Montium, ut pote; Joar
tinum Leporis, precise
cessitatem Collegij Promon
hor Privilegiati Oppidi
cium. Die 1. Mensu
ANNO 1
Post horrendam carnal. subitanam deva
documentalem eversioem, malitia
rum, inopinata factam, Die vigesi
Anni

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK 52

2022

Číslo 2

ODBOR ARCHÍVOV A REGISTRATÚR
MINISTERSTVA VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
A
MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV

Vydavateľ/Publisher
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Redakčná rada/Editorial Board

Milan Belej (Štátny archív v Nitre, Ivanka pri Nitre)
Ivana Červenková (Slovenský národný archív, Bratislava)
Petr Elbel (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)
Andrea Farkasová (Magyar Nemzeti Levéltár, Budapešť)
Miroslav Kunt (Národní archiv, Praha)
Tünde Lengyelová (Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
Rastislav Luz (Slovenský národný archív, Bratislava)
Kristína Majerová (Archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
Mária Mrižová (MV SR, odbor archívov a registratúr, Bratislava)
Richard Pavlovič (Štátny archív v Košiciach, Košice)
Monika Péková (MV SR, odbor archívov a registratúr, Bratislava)
Juraj Roháč (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava)
Lucia Tokárová (Štátny archív v Košiciach, Košice)
Daniela Tvrdoňová (Slovenský národný archív, Bratislava)

Hlavný redaktor/Editor in chief
MÁRIA MRIŽOVÁ

Výkonný redaktor/Managing Editor
DANIELA TVRDOŇOVÁ

Tajomník/Editorial secretary
IVANA ČERVENKOVÁ

Jazykovi a technickí redaktori/Proofreading and technical editors
RASTISLAV LUZ, LUCIA TOKÁROVÁ

OBSAH

Za Emilom Kufčákom (Peter Víttek)	7
ŠTÚDIE A ČLÁNKY	
Biačková, Adriana: Vizitačné zápisnice ako prameň k historickým nápisom (na príklade zápisníc zo Spiša)	11
Csiba, Balázs: Šľachtici z Malého Mágra na konci stredoveku.....	27
Mišíková, Alena: Pečate šľachtického rodu z Michaloviec v druhej polovici 17. a začiatkom 18. storočia	46
Korekáč, Ján: Nápis na tekovských zvonoch do roku 1800.....	69
PREDPISY	
Péková, Monika: Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028.....	89
LITERATÚRA	
Recenzie a referáty	
C. TÓTH, Norbert. Archontológia uhorských kapitúl (Balázs Csiba)	91
PASTUCHA, Tomáš (ed.). Najstaršia mestská kniha Ružomberka (Drahomír Velička).....	94
PAZDERSKÝ, Roman. Historik Wácslaw Wladiwoj Tomek a české dejepisectví 19. stoloetí (Štefan Hrivňák)	97
RISTOVSKÁ, Radoslava. Dolnokrupskí Chotekovci a ich potomkovia od začiatku 19. storočia do súčasnosti (Daniela Hrnčiarová)	101
VRTEL, Ladislav. Slovenský znak, jeho pôvod a vývoj do roku 1918 (Peter Kartous)	103
ŠVORC, Peter. Štrbské vizitácie posledných 100 rokov (1918 – 2021) (Božena Malovcová).....	105
DUBOVSKÝ Patrik. Ján Langoš. Od samizdatov a VPN k dokumentom ŠtB a ÚPN (Ivan Tichý).....	111
KLOKNER, Tomáš (ed.). Terra vineatica. Kultúra vinohradníctva a vína v stredoeurópskom priestore (Ivana Červenková)	114
WANNER, Michal et al. Slovník současné archivní terminologie (Anna Beňová).....	118
WANNER, Michal et al. Slovník současné archivní terminologie (Peter Keresteš)	120
Archívny almanach, 2021, roč. 4 (Ivana Červenková).....	124

FEJTOVÁ, Olga (ed.). Documenta Pragensia XXXIX. Praha v obnoveném státě. Zemská metropole hlavním městem nové republiky (Michal Bartal)	127
KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid (ed.). Historické štúdie 55 (Martin Garek)	133
HRIVŇÁK, Štefan – KERESTEŠ, Peter. (zost.). Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2019 – 2020 (Adriána Klincová)	139
Paginae historiae. Sborník Národného archívu 29/2021, č. 2 (Alena Gazdíková)	145
Studia historica Tyrnaviensia 21/2021, č. 2 (Mária Letzová)	150
Turul 2021/1, 2, 3, 4 (Balázs Csiba)	151
Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
Archivar. Zeitschrift für Archivwesen 2021/3, 4 (Peter Konečný)	154
Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association 2021/3 (Jana Kafúnová)	156
Archivi 2019/2 (Marek Púčík)	159
Archiwista Polski. Kwartalnik, 2022, roč. XXVI, č. 1 (101) (Zuzana Kollárová)	163
Archivní časopis 2021/4 (Michal Bartal)	166
Levélteri szemle 2021/1, 2, 3, 4 (Kludia Bugyinszká)	168
Otečestvennyje Archivy 2021/4, 5, 6 (Mária Novosádová)	175
Sborník archívnych prácí 2021/2 (Daniela Tvrdoňová)	180
SPRÁVY	
Šedivý, Juraj: Výučba archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v akademickom roku 2021/2022	183
Domenová, Marcela: Katedra archívniectva a pomocných vied historických IH FF Prešovskej univerzity v Prešove a jej činnosť v akademickom roku 2021/2022	189
Marinová, Silvia: Bádateľna Slovenského národného archívu a pandémie – obmedzený režim a jeho vplyv na bádateľskú agendu	193
KRONIKA	
XXV. archívne dni v Slovenskej republike (správa z podujatia) (Ivana Červenková)	200
Slovensko v štátnej symbolike (výstava) (Norbert Praženka)	202
Hodnotenie – kľúčová úloha archívov (Kristína Majerová)	205
Diplomata pecuniaria. 4. brniansky diplomatický workshop (Monika Hudáková)	212
Správa z konferencie Digital humanities – Nástroje sprístupňovania historického dedičstva (Sabina Danková)	214

Eulália JAROŠOVÁ, rod. Gálisová (Ol'ga Kvasnicová).....	217
Daniel KUZMÍK šesťdesiatpäťročný (Ivan Tichý).....	218
Pavla MACKANIČOVÁ (Anna Zamišková).....	219
Daniela MARCINOVÁ, jubilujúca (Tina Hrivňáková).....	221
Životné jubileum Márie PACINDOVEJ (Gabriela Vencelová).....	222
Beatrix SINKOVÁ (Veronika Plesníková).....	223
Eva VRABCOVÁ (Daniela Tvrdoňová).....	224
Marta ZLEJŠIA, r. Kečkéšová (Peter Vítek).....	225
Životné jubileum Pavla VIMMERA, Pavel (Štefan Hrivňák).....	226
PRÍLOHY	
Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028.....	229
ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV.....	268
POKYNY PRE AUTROV.....	270

ZA EMILOM KUFČÁKOM

* 1928 Spišská Nová Ves – † 2022 Liptovský Mikuláš

PhDr. Emil Kufčák sa narodil v roku 1928 v Spišskej Novej Vsi v rodine nádenníka, neskôr železničného robotníka a sprievodcu vlakov Michala Kufčáka zo Spišského Hrhova a Anny, r. Kleinovej.

Základné vzdelanie získal v rodisku. Aj napriek tomu, že štúdium slovenského jazyka a filozofie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave príliš nenaznačovalo jeho ďalšie profesionálne smerovanie, predsa mu ho do istej miery predurčilo. Práve, keď v roku 1953 štúdium ukončil, utvárali sa základy archívniectva na Slovensku. V Liptove na úrovni okresov boli položené v roku 1951, keď boli zriadené okresné archívy so sídlom v Ružomberku, Liptovskom Hrádku a Liptovskom Mikuláši. Od roku 1955 pracoval mikulášsky archív pod vedením PhDr. Emila Kufčáka, kde nastúpil po absolvovaní základnej vojenskej služby. Ako najmladší z pracovníkov troch okresných archívov sa stal po územnej reorganizácii v roku 1960 aj riaditeľom Štátneho okresného archívu v Liptovskom Mikuláši. Na jeho čele potom zotrval 30 rokov.

Obdobie 50. rokov, keď začal pracovať v archíve, bolo obdobím, ktoré charakterizovala snaha o záchranu archívnych dokumentov z oblasti Liptova a ich úschovu. V Liptovskom Mikuláši bol okresný archív umiestnený v budove bývalého župného

domu a od roku 1961 v historickom objekte bývalého jezuitského kláštora na Školskej ulici. Do týchto priestorov sa postupne presťahovali aj archívne dokumenty zo zrušených okresných archívov z Liptovského Hrádku a z Ružomberka.

Jednou z prvých veľkých úloh E. Kufčáka bolo spracovanie a príprava delimitácie archívneho fondu Liptovskej stolice z Liptovského Mikuláša do archívu v Bytči. Neskôr sa sústredil na budovanie archívnych fondov mikulášskeho archívu. Pod jeho vedením prevzal mikulášsky archív z Liptovského múzea v Ružomberku aj národných výborov viac ako stovku stredovekých listín a archívne dokumenty liptovských miest a obcí, ktoré patria medzi klenoty mikulášskeho archívu dodnes. Nemalé úsilie vyvinul aj pri záchrane dokumentov zo zátopového územia vodnej nádrže Liptovská Mara v druhej polovici 60. rokov. Jeho záujem o dejiny regiónu sa odrazil v množstve odborných článkov a publikácií. Je autorom a spoluautorom viac ako 15 publikácií, viac ako 60 štúdií a viac ako 250 článkov v novinách a časopisoch.

V roku 1970 bol členom delegácie slovenských archivárov na Svetovom kongrese historických vied v Moskve. V roku 1974 získal doktorát z archívniectva a pomocných vied historických na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Štúdiom dokumentov v bývalej Juhoslávii v roku 1975 získal pramene ku dejinám vystaňovalectva na Dolnú zem a v roku 1978 študoval pramene k dejinám Slovenska aj v maďarských archívoch.

Za svoju bohatú profesionálnu činnosť bol viackrát ocenený. Už v roku 1958 dostal ministerské uznanie za sprievodcovskú službu na Celoštátnej výstave archívnych dokumentov na Pražskom hrade. Pri príležitosti osláv prvej písomnej zmienky o L. Mikuláši dostal v roku 1968 *Medailu za zásluhy o rozvoj mesta Liptovský Mikuláš*. Ministerstvo vnútra mu v roku 1975 udelilo čestné uznanie *Za rozvoj archívniectva na Slovensku* spolu s Pamätnou medailou. V roku 1978 ho ocenili za rozvoj Stredoslovenského kraja, a za svoju prácu v archíve získal v roku 1979 *Pamätnú medailu Pavla Križku*. V roku 1983 mu udelili vyznamenanie *Za zásluhy o výstavbu okresu Liptovský Mikuláš* a v roku 1984 mu Ústredná rada odborov udelila Čestný strieborný odznak *Za obetavú prácu v Revolučnom odborovom hnutí*. Ústredný výbor Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov mu prepožičal Čestnú medailu II. stupňa *Zaslúžilý bojovník proti fašizmu*. V roku 1988 mu prezident republiky Gustáv Husák udelil štátne vyznamenanie *Za obetavú prácu pre socializmus*. V roku 1989 ho rezort Ministerstva vnútra ocenil *Pamätnou medailou k 25. výročiu jednotnej organizácie archívniectva*.

Jeho bohaté znalosti či skúsenosti z archívnej teórie a praxe ho nominovali do Slovenskej vedeckej archívnej rady, ktorej aktívnym členom bol v rokoch 1961 – 1970. Pracoval aj v rôznych okresných komisiách pre spracovanie dejín (požiarnej, protifašistických bojovníkov). Predsedal redakčnej rade vlastivedného zborníka *Liptov*, v rokoch 1976 – 1990 bol členom redakčnej rady Slovenskej archivistiky, bol tiež členom redakčnej rady zborníka *Agrikultúra a týždenník Liptov*. Od roku 1960 bol členom Slovenskej historickej spoločnosti SAV a v rokoch 1966 – 1983 bol aj členom výboru pobočky tejto spoločnosti pre Stredoslovenský kraj. Od roku 1962 patril k dopisujúcim členom Slovenskej národopisnej spoločnosti SAV.

V októbri 1989 mu vznikol nárok na dôchodok a v januári 1990 ukončil prácu v archíve a odišiel do dôchodku. V rámci obdobia spoločenských zmien v 90. rokoch

sa stiahol do úzadia a autorsky sa odmlčal. Naplno sa venoval rodine a svojej záľube – záhradkárčeniu. Jeho autorské pero však po pár rokoch na dôchodku znova ožilo. V roku 2007 vydal monografiu Vrbica a vrbický urbár. Zaujala ho história rodných mien v Liptove. V r. 2010 mu vyšiel článok v časopise Slovenská reč Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. V tomto roku už vo veku 94 rokov napísal ďalší článok, ktorý prešiel redakčným posudzovaním, avšak jeho finalizácie sa už nedožil.

Napriek všetkému sa na neho úplne nezabudlo. V roku 2000 mu mesto Liptovský Mikuláš venovalo plaketu verejného uznania za zásluhy v oblasti vedy. Združenie Liptov mu v tom istom roku udelilo pamätnú medailu pri príležitosti *Svetového stretnutia Liptákov*. Slovenský zväz záhradkárov, republikový výbor, mu roku 2008 udelil vyznamenanie pri príležitosti osemdesiatin veku.

PhDr. Emil Kufčák patril medzi nestorov slovenského archívnictva. Jeho osoba má a bude mať trvalé miesto v panteóne významných postáv archívnej vedy na Slovensku. My, jeho nasledovníci, sme hrdí na to, že si to zaslúžil práve svojou činorodou a cieľavedomou prácou v archíve v Liptovskom Mikuláši.

Češť jeho pamiatke!

Peter Vítok
Štátny archív v Žiline,
pracovisko Archív Liptovský Mikuláš

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

VIZITAČNÉ ZÁPISNICE AKO PRAMEŇ K HISTORICKÝM NÁPISOM (NA PRÍKLADE ZÁPISNÍC ZO SPIŠA)

ADRIANA BIAČKOVÁ

Biačková, A.: Visitation protocols as a source for historical inscriptions (on the example of protocols from the Spiš region), Vol 52, 2022, No 2, p. 11-26.

The variety of information contained in the protocols of canonical visitations makes them an irreplaceable source for research focused on the history of Church, art, music, healthcare or nationality. This paper is specifically focused on protocols as a source for epigraphy. The research draws from the visitation protocols of the Spiš territory from 1752 to 1832. As a whole, they are stored in the fond of the Spiš diocese in the archives in Levoča. A total of 222 preserved protocols were subjected to the research that focused on all mentions of inscriptions and their transcriptions. The sheer number of mentions found, that is 616, is the first indicator that visitations are a key source in archival research of historical inscriptions.

Key words: canonical visitations, visitation protocols, inscriptions, epigraphy, Spiš

Výpovedná hodnota zápisníc z kánonických vizitácií svojou pestrosťou ďaleko presahuje limity ostatných historických prameňov. Okrem cirkevných dejín obcí v nich môžeme skúmať vybavenie kostolov, hospodárske pomery, národnostné zloženie, dejiny hudby, školstva alebo zdravotníctva. Vďaka rozsahu ich zachovania je možné skúmať tieto aspekty nielen v jednotlivých lokalitách, ale aj na väčších územných celkoch, dokonca aj v rámci celého Slovenska.

Opisy farností v starších vizitačných protokoloch zo 16. – 17. storočia sú pomerne strohé,¹ zachytávajú stav *in situ*. V priebehu 18. storočia sa pretransformovali na rozsiahle opisy, a preto boli zápisnice viazané do samostatných zväzkov za každú farnosť. Opis kostolov a ich vybavenia je vo vizitáciách z 18. a 19. storočia taký podrobný, že je možné urobiť si komplexnú predstavu o vzhľade kostola. K vizitačným bodom, podľa ktorých vizitátori postupovali, bola pridaná aj otázka o nápisoch v kostole.

Písomné pramene môžu obsahovať priame a nepriame zmienky o nápisoch. Vo vizitačných zápisniciach môžeme nájsť oboje, prepisy celých nápisov (niekedy aj vzácne obrazové znázornenie), alebo také, ktoré poskytujú informácie iba o nosiči.

¹ Najstaršia zachovaná zápisnica z nášho územia pochádza z rokov 1559 – 1562. Pozri: BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava : Únia, 1939, 327 s. Prepis Pázmaňovej vizitácie z rokov 1626 – 1634: BEKE, Margit (ed.). *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616 – 1637)*. *Strigonium Antiquum* 3. Budapest : Márton Áron Kiadó, 1994, 442 s. ISBN 963 7947 71.

Výpovednú hodnotu vizitačných zápisníc pre epigrafiu je možné sledovať sumarizáciou počtu zmienok o nápisoch, ktoré je nutné vyhľadať podrobnou heuristikou zápisníc.

Každá diecéza bola vizitovaná viackrát a v rôznom čase. Najstaršia zachovaná zápisnica z územia Spiša pochádza z roku 1629 a do začiatku 18. storočia bolo prepošstvo vizitované iba párkrát.² Pribeh vizitovania komplikovala na Spiši rozšírená reformácia, preto nemohli byť vizitované všetky farnosti.³ Zachované zápisnice z tohto obdobia sú strohé, vizitátori do nich zapisovali len najdôležitejšie informácie. Zmienky o nápisoch sa v nich nevyskytujú takmer vôbec.

Zápisnice od roku 1731 z územia Spiša sú ako celok uložené v Spišskom archíve v Levoči. Vo fonde Spišského biskupstva je uložených spolu 223 protokolov z kánonických vizitácií, ktoré sa konali v rokoch 1731 – 1832.⁴ Okrem protokolu z roku 1731, ktorý je zviazaný v jednom zväzku ako kniha, sú zápisnice v rámci fondového oddelenia s názvom Kánonické vizitácie usporiadané do zložiek podľa lokalít, ktoré predstavovali farnosti. V zložke z každej farnosti sa môže nachádzať viacero zápisníc z rôznych rokov, konali sa v rokoch 1752, 1778 – 1779, 1792, 1798, 1801 – 1804 a v roku 1832. Najkomplexnejšie sa zachovala Bélikova vizitácia z roku 1832, ktorá je zároveň najpodrobnejšou vizitáciou. Ostatné zápisnice sa nezachovali úplne alebo boli vykonané vo viacerých etapách.⁵

Vizitáciu v roku **1731** nariadil ostrihomský arcibiskup Imrich Esterházi. Spišským prepoštom bol vtedy **Ján Peltz**, ktorý pri vizitovaní postupoval podľa nariadenia synody v Trnave z roku 1611.⁶ To znamená, že podobne ako v predchádzajúcom období, ani táto vizitácia sa bližšie nevenovala opisu vybavenia kostolov alebo nápisom, preto sa ňou nebudeme podrobnejšie zaoberať.

Zmena vo vizitačnej praxi nastala od polovice 18. storočia. V roku **1752** uskutočnil vizitáciu na Spiši arcibiskup **Mikuláš Čáki** (*Csáky*).⁷ Farnosti navštívil v mesiacoch

² Konali sa v rokoch 1629, 1655 – 1656, 1693, 1700, 1712. Uložené sú v Archíve Biskupského úradu v Spišskej Kapitule (ďalej len ABÚ SK), fond Spišské biskupstvo (ďalej len f. Sp. b.), oddelenie Kánonické vizitácie (ďalej len odd. Kan. viz.), inv. č. 1-5.

³ Viac k tejto problematike: OLEJNÍK, Vladimír. Dejiny Spišského prepošstva v rokoch 1526 – 1776. In HOMZA, Martin – SROKA, A. Stanislav (eds.). *Historia Scepusii. Vol. II.* Bratislava : Katedra slovenských dejín Univerzity Komenského; Krakov : Inštitút histórie Jagelovskej univerzity, 2016, s. 608-673. ISBN 978-80-223-4210-0; OLEJNÍK, Vladimír. Kanonické vizitácie na Spiši v novoveku. In GLEJTEK, Miroslav – LABANC, Peter. *Spišské prepošstvo na prelome stredoveku a novoveku.* Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity; Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2015, s. 64-71. ISBN 978-83-7490-879-5.

⁴ Vizitácie uložené v tomto fonde zároveň definujú časové a geografické vymedzenie výskumu. Štátny archív v Prešove (ďalej len ŠAPO), špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej len SALE), fond Spišské biskupstvo (ďalej len f. Sp. b.), oddelenie Kánonické vizitácie (ďalej len odd. Kan. viz.).

⁵ Prehľad zachovaných zápisníc podľa lokalít sa nachádza v prílohe.

⁶ OLEJNÍK, Dejiny..., ref. 3, s. 667-668. K synode v roku 1611: LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie severozápadnej časti Podhorského dekanátu v 2. polovici 16. storočia a v 17. storočí.* Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity; Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 27-28. ISBN 978-83-7490-740-8.

⁷ OLEJNÍK, Dejiny..., ref. 3, s. 669-670.

august a september. Ako naznačuje úvodný protokol zápisnice z Abrahámoviec,⁸ išlo o arcibiskupskú vizitáciu, ktorú vykonal Čáki pravdepodobne osobne. V archíve v Levoči je z tejto vizitácie uložených iba 24 protokolov.⁹

Zápisnice z Čákiho vizitácie nemajú jednotnú štruktúru. Zmienky o nápisoch sa nachádzajú v časti venovanej kostolu, ktorá zvyčajne obsahuje opis stavby a výzdoby kostola, informácie o majetkoch farnosti, dedikácii a konsekrácii kostola, oltároch, kryptách, cintorínoch a o vybavení a omšovom náčiní. V zápisniciach z roku 1752 uložených v Levoči je možné nájsť sedem zmienok o nápisoch, z nich sú štyri doplnené aj prepisom nápisu. Zápisnice sa o nich zmieňujú hlavne vtedy, ak boli všeobecne považované za doklad o veku kostola. Príkladom je údajné vročenie na soche Madony z Lomničky (1073), ktoré malo dokazovať vek kostola, alebo nápis na krstiteľnici v Kurimanoch, podľa ktorého mal kostol stáť už v roku 1116.¹⁰ Zaujímavý je nápis na oltári Ukrižovania vo farskom kostole v Kežmarku. Keď kostol získali do svojich rúk protestanti, chceli ho vyniesť von a zničiť, ale z nejakého dôvodu sa im to nepodarilo. Na to mal odkazovať nápis: *Ani ste ma nepriniesli, ani ma neodnesiete*.¹¹ Neskoršie vizitácie ho už nespomínajú. V porovnaní s mladšími vizitáčnymi zápisnicami sa nedajú zápisnice z Čákiho vizitácie považovať za bohatý prameň k nápisom, informačná hodnota zápisníc z roku 1752 spočíva hlavne v ich jedinečnosti.

V roku 1774 vznikla myšlienka prerozdelenia diecéz v rámci Uhorska, ktorú neskôr zrealizovala Mária Terézia. V januári roku 1776 bol menovaný za uhorského prímasa Jozef Baťán a bolo oznámené zriadenie troch nových diecéz: Spišskej, Rožňavskej a Banskobystrickej. Z niekdajšieho Spišského prepoštstva boli vyňaté banské mestá a farnosti z okolia Hnilca. Nové biskupstvo tvorilo 82 fár a 16 kaplánok. Kolegiálny kostol sv. Martina sa stal katedrálным. Mária Terézia menovala do funkcie spišského biskupa **Karola Salbecka** (*Szalbek*). Návrh prerozdelenia dodatočne potvrdil aj pápež Pius VI. bulou *Romanus Pontifex*.¹²

Úlohou nového biskupa bola aj kontrola diecézy, aby sa osobne presvedčil o jej stave. Mária Terézia vydala v roku 1777 patent, aby jeho sprievod prijali vo všetkých farnostiach, aj evanjelických. S prestávkami trvala Salbeckova vizitácia od roku **1778** do **1781**. Ani jeden zo zachovaných protokolov nie je overený pečaťou, pretože ju Salbeck pravdepodobne vykonal osobne. Zápisnice sa od predchádzajúcich líšia hlavne formou. Strany sú rozdelené zvislo a podrobné odpovede na otázky sú vpisované do stĺpcov. Počet stĺpcov závisí od počtu filiálok. Zápisnice sa zachovali z 34 farností.¹³

⁸ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Abrahámovce, 1752.

⁹ Zápisnice z ostatných farností Spišského prepoštstva sú uložené v Primaciálnom archíve v Ostrihome. Porovnaj: príloha a HEGEDŮS András – TÓTH Krisztina. *Esztergomi főegyházmege I.-V. (Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa, 9)*. Esztergom, 2000.

¹⁰ Ide pravdepodobne o nesprávne prečítané roky. S oboma nápismi sa tradovala informácia, že sú to najstaršie kostoly na Spiši – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Kolačkov, 1752; Smižany, 1752.

¹¹ „*Nec me vos intulistis, nec me vos exportabitis*“ – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Kežmarok, 1752.

¹² OLEJNÍK, Dejiny..., ref. 3, s. 671-673.

¹³ Pozri prílohu.

Všetky okruhy vizitačných otázok sa delia na body, takže spolu odpovedajú až na 70 tematických otázok. V prvom okruhu, o kostole, sa nachádza 9 bodov: o výstavbe kostola, sakristii, empore, Oltárnej Sviatosti, návšteve chorých, vystavovaní Sviatosti, relikviách, odpustkoch a o krstení. Z nich sa môžu zmienky o nápisoch nachádzať hlavne v 1., 2., 3., 7. a 9. bode otázok. Druhý okruh, o vybavení, je rozdelený podľa druhu vybavenia na klenoty (cenné a kovové bohoslužobné predmety) a textilie. Piaty okruh, o kaplnkách, dokumentuje, či sa vo farnosti nachádzajú kaplnky a kalvárie, kedy sa navštevujú, či existujú nejaké súkromné kaplnky a prícestné sochy a kríže. O cintorínoch sa zisťovali základné informácie v štyroch bodoch, posledný sa venuje kryptám a kaplnkám na cintorínoch. V závere sú k niektorým protokolom pripojené zoznamy vybavenia, majetkov a účty kostola, ktoré boli vyhotovené ako podklady pri spisovaní zápisnice.¹⁴

V zápisniciach z rokov 1778 až 1781 je možné nájsť zmienky o nápisoch, ktoré sa nachádzali hlavne na vybavení (zvonov a bohoslužobné predmety), spolu 24 zmienok.¹⁵ V okruhu otázok o kostole sú zmienené opäť také nápisy, ktoré mali údajne definovať vznik kostola. Príkladom je letopočet 1110 na železných kliešťach na vyrezávanie hostií v Lesnici,¹⁶ alebo lavica z roku 1494 v Hrabušiciach.¹⁷ Najviac zmienok obsahuje protokol z farnosti Spišský Štvrtok a jej filiálky v Dravciach.¹⁸ V Spišskom Štvrtku sídlili františkáni, ktorí spravovali vybavenie Kostola sv. Ladislava. Predpokladáme, že pre vlastné potreby mali vypracovaný podrobný zoznam celého vybavenia a omšového náčinia, ktorý predložili aj vizitátorovi. Pri takmer všetkých zmienkach o nápisoch sú aj ich prepisy. Letopočet, ktorý sa mal nachádzať v Dravciach na stene kostola,¹⁹ a roky odliatia zvonov v Spišskej Teplici²⁰ sú v zápisniciach po prvýkrát znázornené v ich skutočnej podobe. Prepisy nápisov na zvonoch v Spišskej Teplici sú cenné hlavne kvôli tomu, že zvonov už zanikli.²¹ Jedinečné sú aj nápisy na kazulách z Draviec, ktoré reprezentujú raritné nápisy na textíliách.²² Zápisnice z rokov 1778 – 1781 neobsahujú veľa zmienok o nápisoch, ponúkajú však oveľa podrobnejšie opisy

¹⁴ Ich správnosť je niekedy overená podpisom a pečaťou vydavateľa, príkladom je odpis účtov kostola v Spišskej Teplici, ktorý overil svojou pečaťou farár aj richtár, ktorý použil pečať mestečka z roku 1607, podobne v Spišskom Bystrom – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišská Teplica, 1781; Spišské Bystré, 1781.

¹⁵ Tento počet bol nájdený v zápisniciach, ktoré sú uložené v Spišskom archíve v Levoči – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz.

¹⁶ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Lesnica, 1778.

¹⁷ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Hrabušice, 1781.

¹⁸ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišský Štvrtok, 1781.

¹⁹ Na stene pri oltári bol uvedený rok gotickými číslicami 1482 – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišský Štvrtok, 1781.

²⁰ Zvonov z rokov 1485 a 1494 – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišská Teplica, 1781.

²¹ SPIRITZA, Juraj. *Spišské zvonov*. Martin : Osveta, 1972, s. 38.

²² Kazula z „favej srsti“, v strede biela a po stranách čierna, podšitá žltou látkou s nápisom s chronogramom: *DoMnUs IosephUS HoranskI (et) Consors sUa Görgel sacrarIo DraVeCzensI obtULLt pIa ManU* (1694); druhá kazula bola hodvábná, v strede modrá a po bokoch biela, s vyšívanými kvetmi, podšitá červenou látkou a s nápisom: *Honori Bea(tissi)mae M(at)ris Mariae curata de*

predmetov a budov, ktoré môžu byť pri archívnom výskume historických nápisov osožné.

Po zriadení biskupstva vznikol opäť konflikt kvôli farnostiam Ľubovnianskeho dekanátu, ktoré boli predtým v zálohu.²³ Napriek tomu, že dekanát patril pod biskupstvo (prepoštvstvo), jurisdikciu si nad ním nárokovali krakovskí a tarnovskí biskupi. To znamenalo, že ich aj vizitovali. Spor bol predložený aj v Ríme, ktorý v roku 1787 uznal právo na toto územie spišskému biskupovi. Aby sa zistila situácia v týchto farnostiach, **Ján Révaj** (*de Réva*) zorganizoval v roku 1792 čiastkovú vizitáciu vybraných farností na severe biskupstva.²⁴ Vo vizitovaní pokračoval v roku 1796 v Spišskej Kapitule.²⁵ V roku 1798 vizitoval opäť iba jeden z dištriktov, spiškoštiavnický, ktorý tvorilo približne 15 farností. V roku 1799 navštívil farnosti Slovenská Ves, Veľká Franková a Nižné Lapše, ale vizitáciu nedokončil. Vo vizitovaní Dunajeckého dekanátu pokračoval až v roku 1801 a v rokoch 1803 a 1804 dokončil vizitáciu v ostatných dištriktoch.²⁶ Zápisnice sa zachovali zo všetkých farností, vizitovanie prebiehalo v etapách viac ako 10 rokov.

V roku **1792** bolo vizitovaných 11 farností Ľubovnianskeho dekanátu v mesiacoch júl a august. Spôsob zapisovania sa dá charakterizovať ako prehľadný, všetky protokoly sú v závere overené pečaťou Jána Révaja. Obsah je rozdelený podľa okruhov, ktoré sa oproti Salbeckovej vizitácii nezmenili. Nezmenené ostalo aj vnútorné členenie bodov. Odpovede filiálnych kostolov sú zaradené na konci a sú usporiadané podľa rovnakej schémy. Stále absentuje osobitý záujem vizitátora o nápisy.

Najviac nápisov obsahuje protokol z Podolínea, v ktorom sa nachádza až 10 zmienok. Všetky zmienky sa týkajú textílií, jeden nápis na nachádzal na odeve pre sošku Madony a ostatné na veľoch rôznych farieb. Boli na nich vyšité mená Ježiša a Márie, najčastejšie v podobe monogramu. Iba na jedinom bolo vyšité meno *Eva Reisin*, ktoré mohlo patriť jeho zhotoviteľke alebo objednávateľke.²⁷ Všetky tieto zmienky boli nájdené v inventárnom zozname vybavenia kostola. Zariadenie kostola spravovali piaristi, ktorí mali v meste kláštor a podobne ako v Spišskom Štvrtku mohli mať vypracovaný podrobný zoznam.

Okrem týchto sa nám podarilo nájsť ešte dve zmienky. V kostole v Podhoranoch sa podľa zápisnice nachádzal na bočnom oltári so sochou Madony nápis o tom, ako ju

providentia pro Ecclesia Dravezensi A(nno) 1750. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišský Štvrtok, 1781.

²³ Viac k tejto problematike: OLEJNÍK, Dejiny..., ref. 3, s. 654-655; BIZOŇOVÁ, Monika. Stav Spišského prepoštvstva v 17. storočí. In KÓNYA, Peter – KÓNYOVÁ, Annamária (eds.). *Od reformácie po založenie cirkvi*. Prešov : Prešovská univerzita, 2015, s. 408. ISBN 978-80-555-2446-7.

²⁴ Vo fonde Spišského biskupstva sa z roku 1792 nachádzajú protokoly z týchto farností: Hniezdne, Holumnica, Chmeľnica, Kolačkov, Lomnička, Mníšek n. Popradom, Nižné Ružbachy, Nová Ľubovňa, Podolínea, Stará Ľubovňa, Toporec – pozri prílohu.

²⁵ ABÚ SK, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišská Kapitula, 1796.

²⁶ Porovnaj: KYSELOVÁ, Mária. Kanonické vizitácie na Spiši. In *Slovenská archivistika*, 1983, roč. 18, č. 2, s. 121.

²⁷ Staré hodvábné veľum bielej farby s kvetmi v rohoch a s vyšitým nápisom – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Podolínea, 1792.

zničili protestanti.²⁸ Veriaci v Hniezdnom zase verili, že poznačený letopočet *MCCXII* na jednej z tabúľ krídlového oltára sv. Mikuláša odkazuje na výstavbu kostola, prípadne vznik oltára.²⁹ Vizitačné body Révajovej vizitácie z roku 1792 sú síce rozsiahle a svedomito vypracované, avšak z 11 zápisníc sa nachádzajú zmienky o nápisoch iba v troch. Podobne ako pri všetkých zápisniciach, aj v týchto sa môžu nájsť osožné a zatiaľ neznáme informácie o objektoch a predmetoch, ktoré mohli byť nosičmi nápisov.

V roku **1796** vizitátor Ján Révaj navštívil Spišskú Kapitolu a jej filiálky. Vizitácia sa riadila odlišnými vizitačnými bodmi, z ktorých je väčšia časť venovaná fungovaniu kapituly. Nachádza sa v nej iba jedna zmienka o nápise na zvone v Kostole sv. Martina.³⁰

V roku **1798** bol vizitovaný Spišskoštiavnický dekanát. Protokoly z vizitácie sú podobné tým z roku 1792. Všetky zápisnice sú overené pečaťou Jána Révaja. Vizitovaných bolo 11 farností, samostatný protokol bol zhotovený aj pre filiálny kostol v Jánovciach.³¹ Jeho farský kostol vo Vydrníku totiž našiel Ján Révaj v roku 1798 v katastrofálnom stave, preto dal okamžite postaviť pre farnosť nový kostol. Po dokončení stavby bol v roku 1802 vyhotovený protokol s opisom nového kostola, ale na obale je datovaný späť rokom 1798.³²

Pri skúmaní zápisníc z roku 1798 ako zdroja pre epigrafiu sa nám podarilo nájsť 16 zmienok o nápisoch. Iba tri z nich sa nenachádzali na zvonoch. Jedným z nich je nápis na podlahe sakristie kostola v Kravanoch. Celé znenie nápisu nie je zo zápisnice jasné, obsahoval dátum 18. máj 1757, ktorý mal odkazovať na rekonštrukciu kostola.³³ Ďalším je nápis vo Vydrníku o objednávateľovi stavby kostola, teda vizitátorovi Jánovi Révajovi. V zápisnici nie je vôbec špecifikované, kde sa nachádzal. O tom, že išlo o nápis, napovedá hlavne spôsob jeho prepisu vo forme chronogramu.³⁴

V zápisniciach z roku 1798 prvýkrát prevládajú zmienky o nápisoch, ktoré sa nevzťahujú ku vzniku kostola, pribudli opisy zvonov. Najviac z nich je prepísaných v protokole farnosti Batizovce a jej filiálok Gerlachov a Mengusovce. To, že sú v protokoloch zo západných farností dekanátu opísané aj zvony a nápisy na nich, je pravdepodobne iba príčinou niektorého z lokálnych farárov.³⁵ V ostatných zápisniciach z roku 1798 neboli nájdené takéto detailné opisy zvonov. Z celkového hľadiska ostáva tendencia prepisovať do zápisníc nápisy nezmenená, ide skôr o výnimočné prípady.

²⁸ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Toporec, 1792.

²⁹ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Hniezdne, 1792.

³⁰ V zápisnici je chybné prepísaný nápis na zvone: *Iohannes Slop + Sc D. + anno D(omi)ni 1426*. Porovnaj prepis: SPIRITZA, ref. 21, s. 77; ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišská Kapitulo, 1796.

³¹ Pozri prílohu.

³² Informácie pochádzajú z vizitácie z roku 1798 (1802) – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Vydrník, 1798.

³³ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Kravany, 1798.

³⁴ *StrUXIt eXornaVIIIta sCraVIIt eaM Deo Joannes PraesUL SCepUsIensIs* (1801) – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Kravany, 1798.

³⁵ Okrem spomínaných tiež Spišská Teplica, Lučivná, Šuňava.

Tri zachované protokoly z roku **1799** nie je možné zaradiť k ostatným zápisniciam. Zachovali sa iba z farností Nižné Lapše, Slovenská Ves a Veľká Franková. Sú to odpisy a spomedzi všetkých protokolov vynikajú úhl'adnou a čitateľnou formou.

Nachádzajú sa v nich iba tri zmienky o nápisoch, ktoré je možné nájsť v zápisnici zo Slovenskej Vsi a jej filiálok. Dva z týchto nápisov sa nachádzali v kostole vo Výbornej, datovali vznik krstiteľnice do roku 1583, a rovnaký rok bol aj na najstarších laviciach.³⁶ Ďalšia zmienka sa vzťahovala na epitaf Melchiora Tlucka z roku 1593, ktorý bol považovaný za dôkaz, že Kostol sv. Kataríny vo Vojňanoch dala postaviť rodina Tluck „pred mnohými rokmi“.³⁷ Spomenuté zmienky o nápisoch informujú iba o vzniku nosičov a neprepisujú znenie nápisov. Celkový opis stavieb a predmetov v protokoloch z roku 1799 je však vypracovaný podrobne a môže obsahovať užitočné informácie.

Ján Révaj dokončil vizitovanie archidiakonátu v rokoch **1801** a **1803** až **1804**. Zápisnice majú rôznu formu, zachovali sa koncepty aj čistopisy, z väčšiny farností po tri exempláre. Vo fonde je uložených spolu 54 zápisníc z rokov 1801 – 1804. Členenie vizitačných bodov ostalo oproti predchádzajúcim Révajovým vizitáciám nezmenené a kopíruje skladbu Salbeckovej vizitácie. Pomerne podrobné odpovede na jednotlivé body často kopírujú texty starších protokolov.

Z rokov 1801 až 1804 sa zachovalo oproti ostatným ročníkom viac protokolov, napriek tomu sme v 54 zápisniciach našli iba 29 zmienok o nápisoch. Medzi nimi prevládajú také, podľa ktorých sa datoval vek kostolov, ich prestavba alebo oprava. Okrem nápisov na stavbe kostola, alebo na jeho vybavení, sa po prvýkrát vyskytuje v zápisniciach zmienka o nápise na farskom dome.³⁸ Ďalším neočakávaným nosičom, ktorý zachytila zápisnica zo Strání pod Tatrami, sú kamene, ktoré vymedzovali majetok školy so skratkou *S. C. F.*, teda *Scholae Catholicae Forbergensis*.³⁹ Najbohatším zdrojom informácií o nápisoch je zápisnica z Popradu a jej filiálneho kostola v Strážach pod Tatrami. Do záznamu z vizitovania sa dostal aj prepis údajného nápisu na Kostole sv. Jána Krstiteľa v Strážach, z ktorého pramenila tradícia slávenia dedikácie kostola v nedeľu po sviatku sv. Martina: *Dedicatio hujus Ecclesiae celebratur Dominica(m) post Festum Sancti Martini Episcopi*.⁴⁰ Pri prestavbe v 18. storočí tento nápis, ktorý mal podľa zápisnice gotickú podobu, pravdepodobne zanikol a nejde o jeho presné znenie. V protokole Popradu sa ďalej nachádzajú prepisy nápisov na krstiteľniciach z oboch kostolov. O nápise na krstiteľnici v Strážach sa verilo, že ide o chronogram a túto formu dodržiava aj jeho prepis v zápisnici: *DIse VerglesVng Ist In Den heren*

³⁶ Podľa vizitácie z roku 1832 bol na krstiteľnici rok 1585. V roku 1832 sa nachádzala už iba jedna lavica s vytesaným rokom 1597. Porovnaj: ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Slovenská Ves, 1799; ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Slovenská Ves, 1832.

³⁷ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Slovenská Ves, 1799.

³⁸ Vročenie na farskom dome v Spišskej Sobote – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišská Sobota, 1803.

³⁹ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Kežmarok, 1803.

⁴⁰ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Poprad, 1803.

IesV ChrIstI (1122).⁴¹ Ostatné nápisy boli na liturgických predmetoch, hlavne kalichoch. Z prepisu nápisu na zvone v Nedeci usudzujeme, že vizitátor nevedel prečítať gotické písmo na zvone. Zaužívanú formulku: *O Rex gloriae, veni cum pace*, prečítal takto: *Anno i. e. Veni cum Pace Rex*.⁴² Počet zmienok o nápisoch sa v zápisniciach z rokov 1801 – 1804 zvýšil úmerne s nárastom zachovaných protokolov. Väčšina z nich bola opísaná aj pri neskoršej vizitácii v roku 1832. Vizitátor si začína detailnejšie všímať predmety a mobiliár kostolov.

V priebehu 12 rokov sa Jánovi Révajovi podarilo zvizitovať takmer celý Katedrálny archidiakonát, z tejto vizitácie sa spolu zachovalo 80 protokolov. Zo všetkých zápisníc Révajovej vizitácie konanej v rokoch 1792 až 1804 sme excerpovali dokopy 60 zmienok alebo priamych prepisov nápisov. V porovnaní s nasledujúcou vizitáciou Jozefa Bélika je prínos Révajovej vizitácie k poznaniu dobového fondu historických nápisov stále nepatrný.

Jozef Bélik sa hneď po svojom vysvätení za spišského biskupa v roku 1824 (biskupom bol až do roku 1847) rozhodol preskúmať stav diecézy, ktorá mu bola zverená. V roku 1825 vydal inštrukcie pre vykonanie kánonickej vizitácie. V rovnakom roku navštívil Liptovský archidiakonát a v roku 1829 vizitoval kláštory v Spišskom Štvrtku, Podolínci, Spišskom Podhradí a v Levoči. Katedrálny archidiakonát plánoval vizitovať v roku 1830, a tak vydal obežník, aby sa mohli kňazi pripraviť. Kvôli zasadaniu snemu a inštalácii nového župana Spišskej stolice bolo vizitovanie na žiadosť stolice odložené. Ďalšou prekážkou pre uskutočnenie vizitácie bola cholerová epidémia v roku 1831. Na kongregácii Spišskej stolice boli zakázané verejné trhy a aj plánovaná kánonická vizitácia.⁴³ Začala sa preto až o rok neskôr, v roku **1832**.

Zápisnice z Bélikovej vizitácie sú zachované komplexne zo všetkých farností. Ich precízna forma a rozsah odzrkadľujú Bélikov pozorný prístup. Ide o najpodrobnejšie a informačne najbohatšie protokoly. Zároveň sú poslednými vo fonde biskupstva, mladšie zápisnice boli vyplňané do predtlačенých formulárov.

Protokoly sa zachovali z 80 farností, členenie textu je prehľadné, rozdelené na hlavy a paragrafy. Vnútoraná skladba sa oproti predchádzajúcim rokom zmenila. Predtým komplikovaná skladba (až 70 opytovaných bodov) sa zjednotila do prehľadných tematických okruhov. Okruh O cirkevných stavbách sa začína paragrafom venovaným stavbe kostola. Odpovede na otázky sú vždy v presnom poradí: kedy a kým bol kostol postavený, či bol konsekrovaný, prípadne nejakým spôsobom znesvätený, patrocínium kostola, opis oltárov, opis tabernákula, či sa v kostole nachádzajú relikvie, Boží hrob, ako je zabezpečená a zariadená sakristia, či má kostol emporu a organ, krstiteľnicu, spovednice, lavice, a kde sa v kostole nachádza sakrarium. Ďalej vizitátor zisťoval, či niečo ohrozuje stavbu kostola (možnosť vzniku požiaru, zrútenie), či sa na stenách

⁴¹ Literatúra kladie jej vznik do 14. storočia – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Poprad, 1803; *Súpis pamiatok na Slovensku II*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 508. ISBN 65-085-68.

⁴² ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Nedeca, 1801.

⁴³ OLEJNÍK, Vladimír. Dejiny Spišského prepoštstva v rokoch 1776 – 1918. In HOMZA, Martin – SROKA, A. Stanislav (eds.). *Historia Scepusii. Vol. II*. Bratislava : Katedra slovenských dejín Univerzity Komenského; Krakov : Inštitút histórie Jagelovskej univerzity, 2016, s. 692-694. ISBN 978-80-223-4210-0.

nachádzali nejaké historické nápisy o vzniku kostola alebo epitafy, kto spravoval kľúče od kostola, opis veže, zvonov a hodín na veži. Všetky vyhotovenia sú dobre čitateľné a na konci overené pečaťou Jozefa Bélika a ďalších prítomných členov vizitáčnej komisie, ktorí svojimi podpismi potvrdzovali správnosť údajov. Za cirkev bol medzi nimi príslušný archidiakon, za stolicu jej hodnostári, napr. prisažní alebo slúžni, za obec richtár alebo zemepán a patrón kostola.

Preskúmaním zápisníc z roku 1832 uložených v archíve v Levoči sa podarilo detegovať až 525 zmienok o nápisochoch. Najčastejšie ide o prepisy nápisov na zvonoch (iba protokoly z Ihlian a Vyšného Slavkova neobsahujú žiadne zmienky o nápisochoch), tvoria až polovicu z nájdenej vzorky. Opisy zvonov sú vo vizitácii doplnené údajmi o ich váhe, zasvätení a požehnaní. Vďaka týmto informáciám si môžeme spraviť pomerne detailný obraz o podobe a hodnote zvonov na Spiši, hlavne o už neexistujúcich zvonoch.⁴⁴

Rovnako tvoria veľkú časť nápisy, ktoré predstavovali dôkaz o veku stavby. Často sa nachádzali priamo na stavbe. Niektoré z nich boli spomenuté už v starších vizitáciách. V Bijacovciach bol pri oprave kostola odhalený nápis na stene z roku 1502 a meno *Georgius Gabori/y*, ktorý spomínajú všetky zápisnice od roku 1752 v rovnakej podobe, ale vizitátor sa v roku 1832 pomýlil a uvádza meno *Ioannes*.⁴⁵

Veľkú skupinu zastupujú nápisy na oltároch, informujú o ich donátoroch alebo zhotovení.⁴⁶ Na oltárnom obraze v Kaplnke sv. Rozálie v Nedeci sa nachádzalo meno maliara, Šimona Kavalského.⁴⁷ Podobný nápis zanechal jeho potomok Ján Kavalský na oltári v Kaplnke sv. Michala Archanjela.⁴⁸ Vďaka konkrétnejším opisom vybavenia

⁴⁴ Informácie z vizitácie z roku 1832 použil pri súpise zvonov na Spiši aj Juraj Spiritza. Pozri: SPIRITZA, ref. 21, 217 s.

⁴⁵ Porovnaj: ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Bijacovce, 1752; Bijacovce, 1779; Bijacovce, 1804; Bijacovce, 1832.

⁴⁶ Napr. rok 1521 na bočnom oltári sv. Michala v Kostole sv. Ducha v Lubicu – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Lubica, 1832. Na bočnom oltári sv. Mikuláša v Spišských Hanušovciach sa nachádzal nápis: *Anno 1698 curatum*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišské Hanušovce, 1832. Na bočnom oltári sv. Trojice v Lendaku stál nápis s chronogramom: *HoC sInCerae pletatIs pInVs e plo PatrIs sVI SaMVeLIs LVzenskI Voto FILIVs FranCIsCVs fletI feCIt*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Lendak, 1832.

⁴⁷ „*Simon Kavalszky pinxit sub A(dmodum) R(everendo) D(omi)no Simone Goidovits Parocho Nedecensi. Anno 1769, mense Septembri*“ – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Nedeca, 1832.

⁴⁸ „*Pinxit Ioannes Kavalszky 1802*“ – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Nedeca, 1832.

pribudli oproti ostatným vizitáciám zmienky o nápisoch na mobiliári, ktoré je možné nájsť pri opisoch krstiteľníc,⁴⁹ kazateľníc⁵⁰ alebo lavíc.⁵¹

Vizitátor si mal podľa vizitačných bodov všímať okrem nápisov na stavbe aj kameň s nápismi a epitafy. Najviac nápisov na rôznych sepulkráliách pochádza zo zápisnice Kostola sv. Michala v Markušovciach. Ich prepisy sú na konci protokolu zoradené v rovnakom poradí, ako ich prepísal Karol Wagner vo svojom diele *Analecta Scepusii Sacri et Profani*.⁵² Na základe toho dedukujeme, že vizitátor v roku 1832 vychádzal z jeho knihy. Druhá možnosť je, že sa vo farnosti nachádzal spracovaný zoznam, z ktorého vychádzal aj Wagner v roku 1774. Dôkazom, že vizitátor vychádzal z už existujúceho súpisu, je aj prepis epitafu Jána Mariášiho z roku 1655,⁵³ ktorý bol medzitým presunutý do Batizoviec, takže je vo vizitácii z roku 1832 prepísaný v dvoch protokoloch.⁵⁴

Početná časť nápisov na liturgických predmetoch, ako sú monštrancie a kalichy, predstavuje donátorske nápisy.⁵⁵ Farnosť v Abrahámovciach mala medzi svojimi klenotmi aj pečatidlo s údajne gotickým nápisom: *Refugium peccatorum*, a obrazom Madony stojacej na polmesiaci. Rovnaký pečatný obraz je na najstaršej zachovanej pečati obce, ktorá je známa až z roku 1886.⁵⁶ Zo spomenutých 525 zmienok nájdených

⁴⁹ Napr. v Kostole sv. Mikuláša v Starej Ľubovni sa nachádzala krstiteľnica s nápisom, podľa ktorého sa odhadoval vznik kostola do roku 1222: *S(ancte) N(icolae) O(ra) P(ro) N(obis) anno M.CCXXII*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Stará Ľubovňa, 1832. V Kostole sv. Agnesy v Ruskinovciach sa nachádzala odlievaná krstiteľnica s nápisom po obvode: *Anno Domini millesimo quadrigentesimo vicesimo septimo*. Pod postavou sv. Pavla bolo pokračovanie nápisu: *Ille fons baptismi fusus est in (h)onore Sanctae Agnetis*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Ruskinovce, 1832.

⁵⁰ Najčastejšie išlo o citáty z biblie, je možné ich nájsť v zápisniciach v roku 1832 z farností Krížová Ves, Ľubica, Spišské Vlachy alebo Vyšné Repaše.

⁵¹ Napr. v Brutovciach sa nachádzala pri oltári lavica, ktorú dali zhotoviť Krištof a Michal Horvát-Kiševič, s nápisom: *Ante Deum stantes ne sitis corde vagantes, dum cor non orat, in vanum lingua laborat*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Brutovce, 1832.

⁵² WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars II*. Viedeň, 1774, s. 352-356.

⁵³ Znenie nápisu na epitafe: *Marmore hoc pario Ossa, et Cineres teguntur Spectabilis, ac Generosi Domini Ioannis Mariassij de Markusfalva, cum in Generalibus Anno Anni MDCLV Regni Hungariae Comitii Posenii Legati munere fungeretur, inter procurata Patriae Comoda idibus, aetatis Sexagesimo terris excessit, et quod mireris, non sibi vixit*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Markušovce, 1832.

⁵⁴ Porovnaj: ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Markušovce, 1832; Batizovce, 1832.

⁵⁵ Napr. kalich z Ulože s nápisom: *Donodedit Ecclesiae Uloziensi (et) Zavadiensi Catharina Viremberghiana A(nno) 1669*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Závada, 1832. Vo Vyšných Repašoch sa nachádzala monštrancia s nápisom: *Hoc Monstratorium curatum sub Animarum Curatore, agente A(domodum) R(everendo) D(omino) Antonio Horváth 1763 pro Matre Felső-Répás, expensis Ioannis Iurik pro tunc Aedituo*. ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Vyšné Repaše, 1832.

⁵⁶ NOVÁK, Jozef. *Pečate miest a obcí na Slovensku I. A-M*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008, s. 34. ISBN 978-80-89236-49-7.

v Bélikovej vizitácii nebolo prepísaných iba 30 z nich, teda išlo iba o zmienky o prítomnosti nápisu. Tento údaj najlepšie vystihuje prínos zápisníc z roku 1832 pre archívny výskum historických nápisov.

Záver

O nevyčerpatelnosti informácií z vizitačných zápisníc svedčí samotný postup vizitovania a body, na ktoré sa vizitátori zameriavali. Počas svojej kontroly preverovali stav kostola a jeho vybavenie. V roku 1832 pribudla medzi vizitačnými bodmi otázka o nápisoch na stenách alebo takých, ktoré by dokazovali vek kostola. Vďaka tomu majú zápisnice výborný predpoklad stať sa kľúčovým archívnym prameňom pri výskume historických nápisov, čo sa nám podarilo dokázať aj počtom nájdených zmienok o nápisoch v zápisniciach z rokov 1752 až 1832. Nájdené zmienky o nápisoch môžeme rozdeliť na také, pri ktorých bol uvedený aj prepis nápisu, a na zmienky bez prepisu. Zo 616 nájdených bolo až 581 aj prepísaných, resp. takých, ktorých znenie sa dalo zo zápisnice určiť.

Datovanie nápisov vo vizitáciách je otáznave a vyžaduje si ďalší výskum. Najstarší nápis, ktorý bol vizitáciou datovaný do roku 1056, sa nachádzal na zvone v Starej Lesnej a znel takto: *Intratores audite, voco vos orare venite*.⁵⁷ S istotou môžeme tvrdiť, že nejde o adekvátne datovanie, ale chybu (napr. nesprávne rozoznaná číslica 6, alebo gotická podoba číslice 4). Príkladom nesprávneho prečítania nápisu je aj prepis textu na zvone v Brutovciach, nazývanom Andrej: *Ego Andreas fusa sum 1440*. Na zvone je v skutočnosti nápis: *anno dni 1544 per andrea*. V tomto prípade nie je správny prepis a ani datovanie, meno Andrej patrilo zvonolejárvi.⁵⁸ Pri niektorých starších zvonoch chýbajú prepisy nápisov, čo naznačuje, prečo treba aj k ostatným prepisom pristupovať kriticky. O strednom zvone v Spišskej Sobote samotný vizitátor konštatuje, že nápis nie je možné prečítať, lebo nepozná také staré písmo.⁵⁹ Gotické nápisy sú pravdepodobne z toho istého dôvodu častokrát prekreslené, nerozumel im kňaz a ani vizitátor. V takých prípadoch sa pokúšali nápisy do vizitácie prekresliť.⁶⁰

V priloženej tabuľke sú odzrkadlené počty nájdených zmienok o nápisoch vo vybraných vizitáciách zo Spiša. Tabuľka zároveň prezentuje všetky zápisnice, ktoré boli podrobené výskumu. Sice sme sa zamerali iba na priame zmienky o nápisoch, určite sme nevyčerпали všetky údaje o nich. Okrem zmienčeného počtu treba poukázať na to, že mnohé z nájdených zmienok nie je možné konfrontovať so skutočným stavom, pretože zanikli alebo nie sú známe a práve v tom spočíva najväčšia hodnota vizitačných zápisníc.

⁵⁷ ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Mlynica, 1832.

⁵⁸ Porovnaj: ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Brutovce, 1832; SPIRITZA, ref. 21, s. 84.

⁵⁹ „*Mediocris campanae inscriptio est brevis et antiquissima, legi tamen non potest ob ignotas hoc aevo litteras.*“ – ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Spišská Sobota, 1832; SPIRITZA, ref. 21, s. 76.

⁶⁰ Takto znázornené nápisy je možné nájsť napr. v týchto protokoloch: ŠAPO, špecializované pracovisko SALE, f. Sp. b., odd. Kan. viz., Tvarožná. 1832; Nová Ľubovňa, 1832; Žakovce, 1832.

*Príloha: Prehľad počtu nájdenej zmienok o nápisoch
v jednotlivých vizitačných zápisniciach zo Spiša z rokov 1752 – 1832.⁶¹*

Obec	1752	1778 – 1781	1792	1798 – 1799	1801 – 1804	1832	Filiálky s koštolom	Filiálky bez koštola
Abrahámovce	0	0	–	–	0*	11	Vlková, Levkovce	Pikovce
Batizovce	–	0	–	7	–	8	Gerlachov, Mengusovce	Štôla
Betlanovce	–	–	–	0	–	–	–	–
Bijacovce	2	1	–	–	1	5	Ordzovany, Pongráčovce	–
Brutovce	–	–	–	–	0	7	–	Oľšavica, Podproč
Bušovce	0	0	–	–	0*	2	–	–
Bystrany	–	3	–	–	0	2	Olcava	–
Dedinky	–	–	–	–	0	1	–	Stratená, Imrichová
Forbasy (Hniezdne)	–	–	–	–	–	2	–	–
Gánovce	–	–	–	–	–	2	Hozelec	Filice
Haligovce	–	–	–	–	0	1	–	Veľký Lipník, Straňany
Harichovce	–	–	–	–	1	3	Kurimany	–
Hniezdne	–	–	1	–	–	5	Forbasy	–
Hnilčík	–	–	–	–	0	2	–	–
Hnilec	–	–	–	–	0	2	–	–
Holumnica	–	0*	0	–	–	2	Jurské, Stotince	–
Hrabušice	–	1	–	1	–	7	Betlanovce	–
Hranovnica	0	0	–	0	–	3	Sp. Štiavnik	–
Huncovce	–	0	–	–	1	2	Veľká Lomnica	–
Chmeľnica	–	–	0	–	–	6	hrad Ľubovňa	–
Chrast' n. Hornádom	0	0	–	–	0	10	–	–
Ihľany	–	–	–	–	0	0	–	–

⁶¹ ŠAPO, SALE, f. Sp. b., odd. Kán. viz.

Obec	1752	1778 – 1781	1792	1798 – 1799	1801 – 1804	1832	Filiálky s koštolom	Filiálky bez koštola
Jánovce (Vydriák)	–	–	–	0	–	–	–	–
Kežmarok	1	–	–	–	4	19	Rakúsy, Stráne, Malý Slavkov, Strážky, Križová Ves	–
Kluknava	0	0	–	–	0	8	Richnava	Hrišovce, Kaľava
Kolačkov	1	0*	0	–	–	4	Lomnička	–
Križová Ves (Kežmarok)	–	–	–	–	0	–	–	–
Lechnica	–	0	–	–	0	10	Červený Kláštor	–
Lendak	–	0*	–	–	0*	7	–	–
Lesnica	–	1	–	–	0	2	–	–
Letanovce	–	–	–	0	–	9	Sp. Tomášovce, Arnutovce	Hadušovce
Levoča	–	–	–	–	0	12	Mariánska Hora	–
Lomnička	–	1*	0	–	–	2	–	–
Lubica	–	–	–	–	0	21	Koštol sv. Ducha	–
Lučivná	–	–	–	3	–	6	Horná Šuňava, Dolná Šuňava	–
Markušovce	–	–	–	–	–	19	Matejovce, Teplička, Rudňany	Štefanovce, Lieskovany, Závada
Poprad- Matejovce	–	–	–	–	1	4	–	–
Matiašovce	–	0	–	–	0	9	Zálesie	–
Mlynica	0	0	–	–	1	5	Stará Lesná	–
Mníšek n. Popradom	–	–	0	–	–	2	Hraničné	Sulín
Nedeca (PL)	0	–	–	–	2	11	–	–
Nižné Lapše (PL)	–	–	–	0	–	–	–	–
Nižné Ružbachy	–	–	0	–	–	9	Vyšné Ružbachy	Lacková

Obec	1752	1778 – 1781	1792	1798 – 1799	1801 – 1804	1832	Filiálky s koštolom	Filiálky bez koštola
Nová Belá (PL)	0	–	–	–	–	–	–	–
Nová Ľubovňa	–	–	0	–	–	2	–	Jakubovany
Odorín	0	1	–	–	1	5	Jamník, Danišovce	–
Podolíneec	–	–	10	–	–	2	–	–
Poľanovce	0	0	–	–	0	10	Harakovce, Korytné	–
Poprad	–	–	–	–	6	17	Poprad-Stráže	–
Reľov	–	–	–	–	0	1	–	Hágy
Ruskinovce	0	–	–	–	0	5	Dvorce	–
Slatvina	0* (1763)	–	–	–	0	6	Vojkovce	Oľšavka
Slovenská Ves	–	0	–	3	–	12	Výborná, Vojňany	–
Smižany	1	–	–	–	–	7	Iľiašovce, Harichovce, Kurimany	–
Spišská Belá	–	–	–	–	0	7	–	–
Spišská Kapitula	0 (1763)	–	–	1 (1796)	0	–	Jablonov, Nemešany, Baldovce, Studeneec	Lúčka, Buglovce, Katúň
Spišská Nová Ves	0	–	–	–	0	8	Slovenský koštol	–
Spišská Sobota	–	–	–	–	2	9	–	–
Spišská Stará Ves	–	0*	–	–	0	5	–	Majere, Lysá n. Dunajcom
Spišská Teplica	–	4	–	3	–	3	–	–
Spišské Bystré	–	0	–	0	–	6	Kravany, Vikartovce	–
Spišské Hanušovce	–	0*	–	–	0	6	–	Jezersko, Hágy
Spišské Podhradie	0	–	–	–	–	12	–	–
Spišské Vlchy	0	–	–	–	1	16	Kolinovce, Slovenský koštol	–
Spišský Hrhov	–	–	–	–	0	8	Domaňovce, Kľčov	Roškovce, Doľany, Končany

Obec	1752	1778 – 1781	1792	1798 – 1799	1801 – 1804	1832	Filiálky s koštolom	Filiálky bez koštola
Spišský Hrušov	0	0	–	–	0	10	Vítkovce	Doľany, Končany
Spišský Štiavnik	–	–	–	0	–	7	Kaštieľ	–
Spišský Štvrtok	0	12	–	–	2	10	Dravce	Čenčice, Vlkovce, Mečedel'ovce, Dlhé Stráže
Stará Ľubovňa	–	–	0	–	–	8	hrad Ľubovňa	Litmanová
Strážky fil. (Kežmarok)	–	–	–	–	1	12	Krížová Ves (Kežmarok)	–
Švábovce	–	–	–	–	–	7	Hôrka	–
Toporec	–	0*	1	–	–	11	Podhorany	–
Tvarožná	–	–	–	–	1	8	–	Vlkovce
Poprad-Veľká	–	–	–	–	3	4	–	–
Veľká Franková	0 (1756, 1758)	–	–	0	0	4	–	Ošturňa, Malá Franková
Veľká Lesná	–	0	–	–	0	2	–	Veľký Lipník, Haligovce
Veľký Slávkov	0	–	–	–	0	5	Nová Lesná	–
Vikartovce	–	–	–	1	–	3	Kravany	–
Vrbov	2	–	–	–	1	6	–	–
Vydrník	–	–	–	1	–	6	Jánovce	Machalovce
Vyšné Repaše	–	0*	–	–	0	16	Brutovce, Pavľany	Nižné Repaše, Torysky
Vyšný Slavkov	0	0	–	–	0	0	–	–
Závada	–	–	–	–	0	8	Uloža	–
Žakovce	–	0	–	–	0	6	–	–
Ždiar	0	0	–	–	0	2	–	–
Žehra	–	0	–	–	0	2	Petrovce, Dúbrava, Hodkovce, Beharovce, Slatvina (farnosť)	–

– zápisnica sa nezachovala/nenachádza sa vo fonde, nemá filiálky

* bez datovania, časovo zaradené podľa rozboru obsahu

VISITATION PROTOCOLS
AS A SOURCE FOR HISTORICAL INSCRIPTIONS
(ON THE EXAMPLE OF PROTOCOLS FROM THE SPIŠ REGION)

BIAČKOVÁ, Adriana

Protocols from canonical visitations offer a wide range of historically valuable data. The oldest records from the 16th and 17th centuries contain only basic information about parishes, buildings and the believers who lived in them. This changed from the 18th century, and visitors began to pay more attention to the state of churches and their equipment. Detailed descriptions of church buildings may also contain data about historical inscriptions. As part of the visitation protocols from the territory of Spiš, which are stored in the fond of the Spiš diocese in the Levoča archives, we focused on these mentions of inscriptions. The authors found out that there are only 7 such mentions in the protocols from 1752. There are 24 mentions in the protocols from 1778 – 1781. From 1792 to 1804, up to 80 protocols have been preserved and they contain a total of 60 transcriptions and mentions of inscriptions. The most data on historical inscriptions can be found in the protocols of the visitation of Bishop Jozef Bélik from 1832. Using heuristics, we managed to find up to 525 in them. This high number indicates that protocols from canonical visitations can be also a rich source for epigraphy. Data on inscriptions must be approached carefully and critically. Into the protocols were also written such inscriptions, about which there are only superstitions and there are no other documents about them. These are mostly the oldest inscriptions and the age of the church was often derived from them. Even if they cannot be considered veracious, they represent a valuable picture of the period's perception of the inscriptions. Thanks to the preserved inscriptions it is possible to trace the ability of visitors and priests to read and understand inscriptions in the past. The most common incorrectly transcribed inscriptions were those in the Gothic style. Due to the inability to read the Gothic script, the visitors in some cases redrawn them, and we know not only their wording, but also their exact form.

Translated by Jana Kačúnová

ŠĽACHTICI Z MALÉHO MÁGRA NA KONCI STREDOVEKU

CSIBA BALÁZS

Csiba, B.: Noblemen from Malý Máger at the End of the Middle Ages, *Slovenská archivistika*, Vol 52, 2022, No 2, p. 27-45.

The goal of the paper is a short introduction of the so far almost unknown noblemen from Malý Máger (in Hung. Kismagyar), a village in the territory of the former Bratislava county. Above all, it focuses on the (from the perspective of the Hungarian Kingdom) late medieval period, because from that era – thanks mainly to the so-called authentic protocols of the Bratislava charter – there is a significantly bigger number of sources than in the earlier times. That also enables easier identification of the noble families. The paper reveals 14 of them in Malý Máger. Their members belonged to the lower nobility and only one of them held an office. The paper also stresses the importance of paying attention to the female members of the families in genealogical research and points out, that in the case of lower nobility mixed marriages (e.g., a noble man with a serf woman) were not rare.

Key words: nobility, Malý Máger, Hungarian Kingdom, Middle Ages, genealogy

V predloženej štúdiu približujem šľachtické rodiny z dediny Malý Máger (maď. Kismagyar, dnes súčasť dediny Nový Život), nachádzajúcej sa na Žitnom ostrove (na území bývalej Bratislavskej stolice) koncom stredoveku a na začiatku novoveku. Ide o príslušníkov nižšej šľachty,¹ ktorá tvorila najchudobnejšiu a zároveň najpočetnejšiu vrstvu šľachtického obyvateľstva Uhorského kráľovstva. Predovšetkým z tohto dôvodu jej bola doteraz a je aj naďalej venovaná nepatrná pozornosť.² Rozsah štúdie neumožňuje podrobné spracovanie – čo by mohlo byť témou osobitnej monografie – malomágerských šľachticov, preto sa obmedzujem len na ich identifikovanie. Výber časového rozpätia (s ktorým som síce narábal pružne, ale ide približne o roky 1500 – 1540) nie je náhodný, totiž z hľadiska bádania žitnoostrovej šľachty ide o kľúčové obdobie. V danom regióne žilo mnoho rodov, ktoré boli koncom stredoveku – dokonca mnohé oveľa skôr – už značne rozvetvené, a to do takej miery, že genealógovia dokážu rozlišovať jednotlivé rodiny a orientovať sa v nich len s veľkými ťažkosťami. V tomto smere predstavujú cennú pramennú bázu autentické protokoly Bratislavskej kapituly: hodnoverného miesta, pred ktorým si tunajší šľachtici dávali najčastejšie písomňovať svoje súkromnoprávne akty (predaj, zálohovanie atď. majetku, kvitancie, protesty a pod.). Vďaka týmto úradným knihám je od prelomu 15. a 16. storočia k dispozícii omnoho viac prameňov ako v predchádzajúcich obdobiach, keď ich zmiernená kapitula ešte nevedla. Vo vymenovaní ďalších kladných aspektov protokolov by sa dalo po-

¹ Mohol by som použiť aj pojem „jednousedlostný šľachtic“ (*nobilis unius sessionis*), ale ten používali v súvislosti so zdanením. Ohľadom termínu pozri: NEUMANN, Tibor. „Jednousedlostný šľachtic.“ K objasneniu stredovekého pojmu. In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2, s. 13-21.

² Doterajšiu literatúru uvádzam pri opisoch jednotlivých rodín.

kračovať,³ avšak na tomto mieste stačí konštatovať, že podľa mojich skúseností v bádani rozvetvených rodov – ku ktorým patria aj šľachtici z Malého Mágra – sa viac oplatí začať so spomínaným obdobím. Takéto čiastkové štúdie poslúžia ako solidný základ pre ďalšie výskumy, a to nielen stredovekárom, ale aj novovekárom.

Malý Máger a tunajší šľachtici

Malý Máger sa nachádza neďaleko Malého Dunaja, smerom na juh. Zo severu s ním susedí Nový Trh, z východu Eliášovce, z juhu Čenkovce a Hubice, zo západu Rastice a zo severozápadu Dolné Janíky. K jeho susedným dedinám možno prirátať aj Hubice a Oľdzu. V stredoveku ho nazývali buď Kismagyar, alebo Marcsamagyar. Hoci na základe niektorých prameňov by sme sa mohli domnievať, že tieto názvy označovali dve odlišné dediny, vskutku šlo len o jednu, pričom tunajší šľachtici súčasne používali obidva názvy. Treba upozorniť ešte na to, že pôvodne aj Mliečno (dnes mestská časť Šamorína) tiež nazývali Marcsamagyar, čo plánujem osvetliť v budúcnosti v osobitnej štúdií.

Obyvatelia Malého Mágra patrili pôvodne pravdepodobne medzi hradčanov Bratislavského hradu.⁴ Nezachoval sa žiaden prameň ohľadom ich povýšenia medzi šľachticov. V roku 1346 došlo k (zrejme prvej) delbe ich majetkov: aktérmi boli synovia Sandrina (t. j. Alexandra), predkovia rodiny Sándor, a synovia Mikuláša.⁵ V podstate okrem Sándorovcov dokážeme sledovať genealógiu ostatných rodín až od 15. storočia. Cenné pramene v tomto smere predstavujú predovšetkým tri listiny, na ktoré budem odkazovať viackrát, preto ich treba podrobnejšie predstaviť.

V roku 1477 došlo k druhej (známej) delbe majetku z jednej strany medzi členmi rodiny Molnár, Jurajom Vámosom, Petrom Súrim a Sándorovcami – so súhlasom Jakuba Lóránta – z druhej strany. Ako uvidíme, prvú stranu tvoriace osoby sprvu neboli šľachticmi z Malého Mágra a predmetný právny akt možno vnímať ako dohodu s pôvodnou šľachtou ohľadom ich majetkov, ktoré tu nadobudli. Predmet delby tvorilo predovšetkým šesť šľachtických usadlostí (každá v dĺžke jedného jutra), ktoré Michal Molnár so svojimi bratmi získal z titulu novej kráľovskej donácie,⁶ no medzi stranami vznikol spor o ich vlastníctvo. Nakoniec si ich rozdelili rovným dielom (3-3 usadlosti).⁷

Ďalšie dve listiny pochádzajú z roku 1479. Jedna z nich je donácia Mateja I. zo 17. mája, ktorou opätovne udelil vyššie spomínaným šľachticom ich majetky v Malom

³ Najväčšie problémy a prekážky bádania uvádzam: CSIBA, Balázs. *Šľachta na Žitnom ostrove v stredoveku. Spoločenské postavenie a genealogické prepojenia*. (Dizertačná práca) Bratislava : FiF UK, 2019, 92 s.

⁴ CSIBA, ref. 3, s. 51-52.

⁵ FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom. IX, vol. IV. (ďalej: CDH) Buda : Typographia Regiae universitatis Ungarice, 1838, s. 306-307, č. XVIII.

⁶ Akiste je tu reč o listine Mateja I. z 26. augusta 1476. Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula (ďalej f. HmBk), Autentický protokol (ďalej Prot.) č. 56, s. 305-306.

⁷ SNA, f. HmBk, Prot. č. 56, s. 306-309.

Mágrri.⁸ V tomto prípade šlo určite aj o – i keď sa o tom explicitne nepíše – potvrdenie deľby majetku spred dvoch rokov. Avšak 26. júla sa dočítame v listine Bratislavskej kapituly o proteste malomágerských šľachticov proti tomu, že kráľ daroval majetky Molnárovcov Csorbovcov a Balogovcom z Borše.⁹ Dôležitosť tohto prameňa z genealogického hľadiska spočíva v tom, že v proteste sú zrejme vymenovaní (aspoň) predstavitelia všetkých rodín, členovia ktorých v tom čase vlastnili majetky v Malom Mágrri. Ak budem nižšie spomínať listinu z roku 1479 a v poznámke neuvediem odkaz, mám na mysli práve túto.

V nasledujúcich kapitolách opisujem malomágerské rodiny, pričom pospájam tie, ktoré je logickejšie predstaviť spolu. (Nevenujem sa jedine Jánovi Földesimu, ktorý nepochádzal z Malého Mágra. Skutočný dôvod jeho opomenutia však spočíva v tom, že jeho osobnosť a kariéra si zaslúži väčšiu pozornosť a plánujem ho spracovať v osobitnej štúdií.)¹⁰ Keďže mnohokrát nestačí na dokazovanie tvrdení odkazovať prameňmi a treba ich komentovať, jednotlivé osoby a ich genealogické vzťahy uvádzam podrobne, usilujúc sa však o stručnosť. Takéto opisy bývajú nezázrivné, takže ak by sa čitateľ chcel dozvedieť o malomágerských šľachticoch len všeobecné poznatky, stačí si prečítať zhrnutie na konci štúdie. Spoznať príslušníkov jednotlivých rodín uľahčujú genealogické tabuľky.¹¹ Súčasťou genealogických prác by mal byť aj prehľad o majetkových pomeroch, avšak to by v prípade našej témy výrazne prevýšilo rámec jednej štúdie, preto som od toho upustil a jeho komplexné spracovanie prenechávam budúcim prácam. Musel som sa usilovať aj o neprehustenie textu a o obmedzenie odkazov pod čiarou. Z tohto dôvodu, ak pri osobách neuvádzam predikát a pri majetkoch (usadlostiach, majetkových podieloch atď.) ich geografické miesto, mám na mysli malomágerských šľachticov a majetky v predmetnej dedine. Na niektoré pramene by som musel odkazovať príliš veľa krát a kumulovaniu odkazov som sa snažil zabrániť najmä tak, že v opise jednej rodiny prameň spravidla citujem len raz a v ostatných prípadoch naň čitateľa nasmerujem uvádzaním roku jeho vydania.

Sándor

Spomedzi všetkých rodín z Malého Mágra poznáme najlepšie tú, meno ktorej je odvodené od maďarskej podoby mena Alexander (Sándor). Jej príslušníci sa spomínajú v prameňoch už na konci 13. storočia. Genealogickú tabuľku tejto rodiny som už pub-

⁸ SNA, f. HmBk 66-3-3 (DF 227608). Uvedená listina (ako aj ďalšie) sú dostupné tiež online na stránke <https://www.monasterium.net/mom/home> a rovnako v databáze A Középkori Magyarországi Levéltári Forrásainak Adatbázisa (Collectio Diplomatica Hungarica, <http://archives.hungaricana.hu/hu/charters>, ďalej len DL-DF).

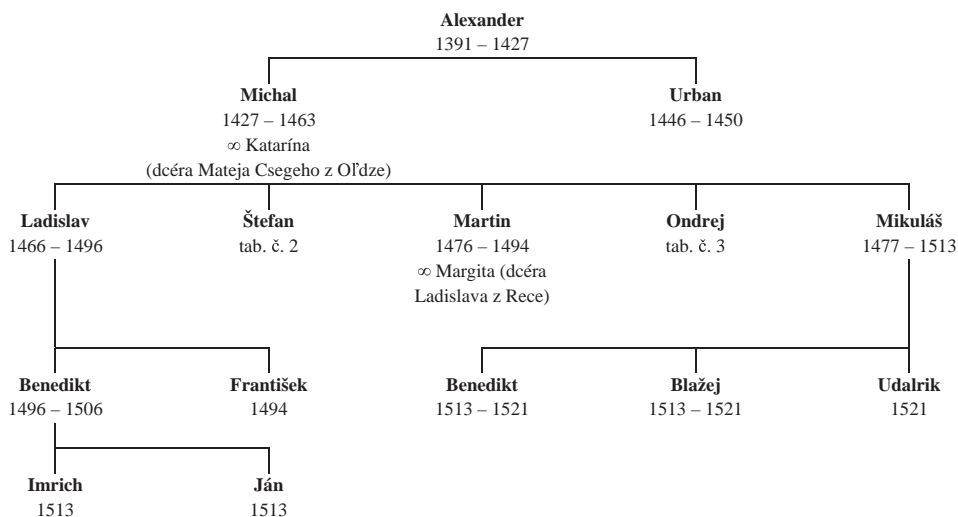
⁹ DL 45784.

¹⁰ K Jánovi Földesimu jestvuje literatúra (GÚTHORI FÖLDES, Gyula. *A marcha-magyari és gúthori Földes család genealógiája*. Pozsony : Eder István, 1901, s. 5-11), no obsahuje mnohé mylné závery, preto bude revidovanie nevyhnutné.

¹¹ V genealogických tabuľkách uvádzam aj ženských príslušníkov (dcéry a manželky). Usiloval som sa o zachovanie generačného odstupu, čiže členovia tej istej generácie figurujú v rovnakom riadku. Pri menách uvádzam tie roky, v ktorých daná osoba vystupuje živá, no neuvádzam roky takých zdrojov, v ktorých je dotyčná osoba označená za nebohú (spravidla pomocou slova *condam/quondam*). Údaje si treba vyhľadať pri jednotlivých opisoch.

likoval.¹² Čo sa týka najstarších členov, svoje predošlé závery zatiaľ nedokážem zásadne modifikovať (v podstate možno len mierne opraviť roky, uvádzané pri jednotlivých osobách). Na tomto mieste sa venujem len potomstvu toho Alexandra, ktorý žil na prelome 14. a 15. storočia (1391 – 1427).¹³ Poznáme dvoch jeho synov, Michala a Urbana. Ten druhý sa spomína len v rokoch 1446 – 1450¹⁴ a nezanechal po sebe mužských potomkov, čiže o pokračovanie rodiny sa musel postarať Michal. Ten je v prameňoch doložený medzi rokmi 1427 – 1463.¹⁵ Práve on bol prvý, ktorý nosil meno Sándor ako priezvisko. Mal päť synov: Ladislava, Štefana, Martina, Ondreja a Mikuláša. Zrejme všetci pochádzajú z jeho manželstva s Katarínou, dcérou Mateja Csegeho z Oľdze.¹⁶ Z jeho synov jedine – zrejme prostredný – Martin (1476 – 1494)¹⁷ nemal potomkov, hoci vieme, že bol ženatý. Veno a výbavu jeho manželky Margity, dcéry Ladislava z Rece, vysporiadal jeho brat a synovci v roku 1513.¹⁸ Ostatných Michalových synov a ich potomkov predstavím pre lepšiu prehľadnosť v osobitných odsekoch.

TABUĽKA 1 – Sándor (potomstvo Michala)

¹² CSIBA, ref. 3, príloha A, s. XXVI, tab. č. 44.

¹³ CSIBA, Balázs (ed.). Az Olgyay család levéltárának oklevelei (1379–1468). In *FONS*, 2017, roč. 24, č. 3, s. 357, č. 63 a SNA, f. HmBk 28-3-85 (DF 227154).

¹⁴ SNA, f. HmBk 28-4-20 (DF 227180) a 4-5-5 (DF 225926).

¹⁵ C. TÓTH, Norbert – LAKATOS, Bálint – MIKÓ, Gábor (eds.) *Zsigmondkori Oklevéltár XIV. (1427)* (ďalej ZsO XIV). Budapest : Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2020, s. 385-386, č. 970 a SNA, f. HmBk 3-8-9 (DF 225850).

¹⁶ CSIBA, Balázs (ed.). *Autentický protokol Bratislavskej kapituly II (1504 – 1513)* (ďalej APBK II). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021, s. 400-401, č. 430.

¹⁷ DL 17862 a DL 46255.

¹⁸ SNA, f. HmBk, Prot. č. 70 (Farkasianum), s. 521.

O Ladislavovi máme najmenej údajov. V prameňoch figuruje medzi rokmi 1466 – 1496.¹⁹ S jeho dvoma synmi Benediktom a Františkom sa stretávame v roku 1494,²⁰ pričom o Františkovi je to jediná zmienka. Benediktov vek v roku 1506 odhadovali na 33 rokov a oveľa viac sa určite nedožil, keďže ho v roku 1511 označovali za nebohého.²¹ Mal taktiež dvoch synov, Imricha a Jána, ktorí sa uvádzajú jedine v listine zo spomínaného roku 1513. Všetko nasvedčuje tomu, že táto línia (tab. č. 1) vymrela nimi.

Michalov zrejme druhý najstarší syn Štefan taktiež nepatrí medzi najaktívnejších, spomína sa len v rokoch 1467 a 1468.²² Jeho synov Pavla a Valentína spoznávame v roku 1477.²³ Pavol sa akiste nedožil vysokého veku. V roku 1479 ešte žil, no v roku 1483 sa spomína ako nebohý v súvislosti s jeho závetom. Pri tejto príležitosti sa dozvedáme aj o tom, že Štefanova manželka sa volala (v uvedenom roku už nebohá) Katarína, dcéra istého Mikuláša; a taktiež o tom, že mali aj jednu dcéru menom Alžbeta.²⁴ Pavol väčšinu svojich majetkov odkázal svojim súrodencom, čiže akiste nemal potomkov. Pokračovateľom Štefanovej vetvy bol teda Valentín, ktorý budí pozornosť najmä tým, že si zvolil pre šľachticu netypické povolanie: stal sa obchodníkom (*artem mercatorie exercendam sibi delegisset seque negacionis fortune et sorti submisisset*), o čom svedčí listina Bratislavskej kapituly z roku 1520.²⁵ Na rozdiel od svojho brata, Valentín sa určite dožil pomerne vysokého veku, keďže v roku 1536 bol ešte nažive.²⁶ Jeho manželka – prvýkrát doložená v zmienenom roku 1520 – sa volala Helena, no o jej pôvode nevieme nič konkrétne. Stretávame sa s ňou aj v roku 1540, keď už bola – čo však vyplýva len z kontextu prameňa – vdovou.²⁷ Pravdepodobne ona porodila všetky Valentínove deti. Jeho synovia Ondrej, Michal, Tomáš a Pavol a dcéry Anna, Žofia a Eva sú doložené prvýkrát v roku 1513.²⁸ Uvedené dcéry figurujú aj v zmienenej listine z roku 1520, no o rok neskôr o Anne už niet zmienky a Pavol sa vtedy spomína naposledy.²⁹ O Ondrejovi a Tomášovi máme údaje aj zo spomínaného roku 1536, pričom v dotyčnom prameni figuruje prvýkrát Valentínov piaty syn Ján. Spolu s Michalom vystupuje aj v roku 1540. Ak by Valentínova vetva mala pokračovanie (o čom zatiaľ neviem), museli sa oň postarať práve oni.

¹⁹ SNA, f. HmBk 4-1-11 (DF 225895) a DL 61900.

²⁰ DL 46255.

²¹ DL 105085 a APBK II, ref. 16, s. 314-315, č. 330.

²² SNA, f. HmBk 3-8-28 (DF 225863) a 31-1-9 (DF 227404).

²³ SNA, f. HmBk, Prot. č. 56, s. 306-309.

²⁴ DL 45952. Žiaľ, text listiny je kvôli poškodeniu papiera na mnohých miestach nečitateľný, preto nevidno úplne ani priezvisko Mikuláša. Nazdávam sa, že ide o *Balasy*, no rodinu zatiaľ nedokážem identifikovať.

²⁵ Prímási Levéltár, Esztergom, f. Ipolyi-féle gyűjtemény č. 121 (DF 278909).

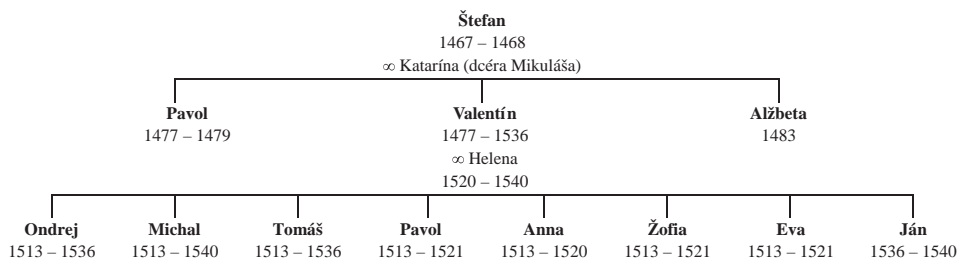
²⁶ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 830.

²⁷ SNA, f. HmBk, Prot. č. VI, s. 100 a 99.

²⁸ APBK II, ref. 16, s. 451, č. 488.

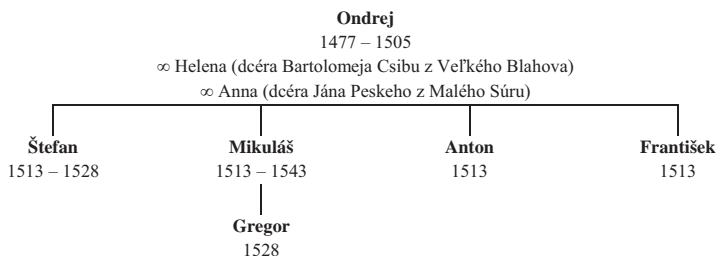
²⁹ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 464.

TABUĽKA 2 – *Sándor (Štefanova vetva)*

Štvrtým synom Michala bol zrejme Ondrej. Prvá zmienka o ňom pochádza z roku 1477. Zomrel niekedy medzi rokmi 1505 – 1511 (v tom čase už bol *condam*).³⁰ Oženil sa dvakrát. V roku 1504 si vysporiadal veno a výbavu vtedy už nebohej Anny, dcéry poddaného Jána Peskeho z Malého Súru.³¹ O inej manželke, tiež už o nebohej Helene, dcére Bartolomeja Csibu z Veľkého Blahova, máme údaje z roku 1536.³² Nevedno, v akom poradí si vzal Ondrej spomínané ženy za manželky, ale na základe svojich skúseností – t. j. šľachtici sa spravidla zvykli oženiť s nešľachtickými ženami až po tom, ako umrela ich prvá, zväčša šľachtická manželka – sa domnievam, že prvou bola Helena. V každom prípade nevieme, či jeho synovia Štefan, Mikuláš, Anton a František, doložení prvýkrát v roku 1513,³³ mali spoločnú matku. Poslední dvaja synovia sa viackrát už nespomínajú. So Štefanom sa stretávame aj v roku 1528,³⁴ no pravdepodobne – rovnako ako spomínaní dvaja – nezanechal po sebe potomkov. Zdá sa, že najvyššieho veku sa dožil Ondrejov zrejme najstarší syn Mikuláš. V jeho prípade spôsobuje problémy okolnosť, že jeho roky mladosti spadajú do jedného obdobia so starobou jeho strýka, tiež Mikuláša (najmladšieho syna Michala), kvôli čomu ich niekedy nedokáže-

TABUĽKA 3 – *Sándor (Ondrejova vetva)*

³⁰ DL 103068 a APBK II, ref. 16, s. 314-315, č. 330.

³¹ APBK II, ref. 16, s. 33, č. 14.

³² SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 823-824.

³³ SNA, f. HmBk, Prot. č. 70 (Farkasianum), s. 521.

³⁴ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 237.

me rozlíšiť. Jedine v zmienenom roku 1528 je doložený jeho maloletý syn Gregor. Sám sa spomína aj v roku 1547.³⁵ Bude treba ešte objasniť, či mal dedičov.

Michalov najmladší syn Mikuláš – rovnako ako Ondrej – sa objavuje v prameňoch v roku 1477. Posledný údaj o ňom, ktorý môžeme – z dôvodov uvedených vyššie u Ondrejovho syna Mikuláša – považovať za bezpečný, máme z roku 1513. Vtedy sa spomínajú aj jeho synovia Benedikt a Blažej. Mikuláš v roku 1521, keď sa okrem uvedených dvoch synov objavuje aj tretí (Udalrik), už nežil.³⁶ Zatiaľ nepoznám ďalšie pramene ohľadom tejto vetvy (tab. č. 1).

Na základe uvedených skutočností sa javí, že Sándorovci, narodení po roku 1526, boli potomkami Valentína. Stojí ešte za zmienku, že spomedzi početných príslušníkov rodiny iba jeden zastával úrad, a to Alexander, ktorý bol v rokoch 1412 – 1425 jedným slúžnym Bratislavskej stolice.³⁷

Lóránt

Názov rodiny je odvodený od maďarského tvaru mena Loránt (nem. Roland). Poznáme len jediného člena rodu Kismagyari s takýmto menom, na ktorého (*Leurandus*) a jeho brata Michala, synov Štefana, sa v roku 1410 Ladislavovi synovia Alexander a Mikuláš z rodiny Sándor sťažovali, že 29. januára 1407 napadli tohože Alexandra a chceli ho zabiť. Ešte predtým, 3. októbra 1403 zasa ukradli Mikulášovi dvoch býkov.³⁸ Ohľadom Loránta viac údajov nemáme, ani o jeho otcovi Štefanovi.³⁹ Na druhej strane Michal vystupuje v prameňoch až do roku 1429⁴⁰ relatívne často, najmä ako kráľovský poverenec. Zrejme dlhé roky slúžil ako familiár svätajurských grófov.⁴¹ Bol dvakrát ženatý, nevieme však, v akom poradí: Helena sa spomína v roku 1427⁴² a Barbora ako nebohá až v rokoch 1510 a 1512, keď si ostatní členovia rodiny Lóránt (potomkovia Loránta) vysporiadali jej veno a výbavu, rovnako ako dievčenskú štvrtinu jeho dcéry, tiež už nebohej Doroty, ktorá sa vydala za Petra zo Strednej Borše.⁴³ V týchto prameňoch to nie je explicitne uvedené, ale všetko nasvedčuje tomu, že Dorota sa narodila z manželstva Michala s Barborou, a taktiež to, že Michal nezanechal

³⁵ SNA, f. HmBk, Prot. č. 7-8, s. 91.

³⁶ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 486-487.

³⁷ MÁLYUSZ, Elemér – BORSA, Iván (eds.). *Zsigmondkori Oklevéltár III. (1411–1412)*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1993, s. 655, č. 2827 a C. TÓTH, Norbert – LAKATOS, Bálint (eds.). *Zsigmondkori Oklevéltár XII. (1425)*. Budapest : Magyar Nemzeti Levéltár, 2013, s. 43, č. 43.

³⁸ SNA, f. HmBk 28-3-28 (DF 227097). Nie sú to jediné násilné akty, ktoré si vzájomne vykonali členovia rodín Lóránt a Sándor, pozri: ZsO XIV, s. 385-386, č. 970.

³⁹ Ten je možno totožný s tým Štefanom, ktorý vystupuje v roku 1371. CDH IX/6, s. 164, č. CXC (listina v súčasnosti už nejestvuje).

⁴⁰ SNA, f. HmBk 28-3-90 (DF 227159).

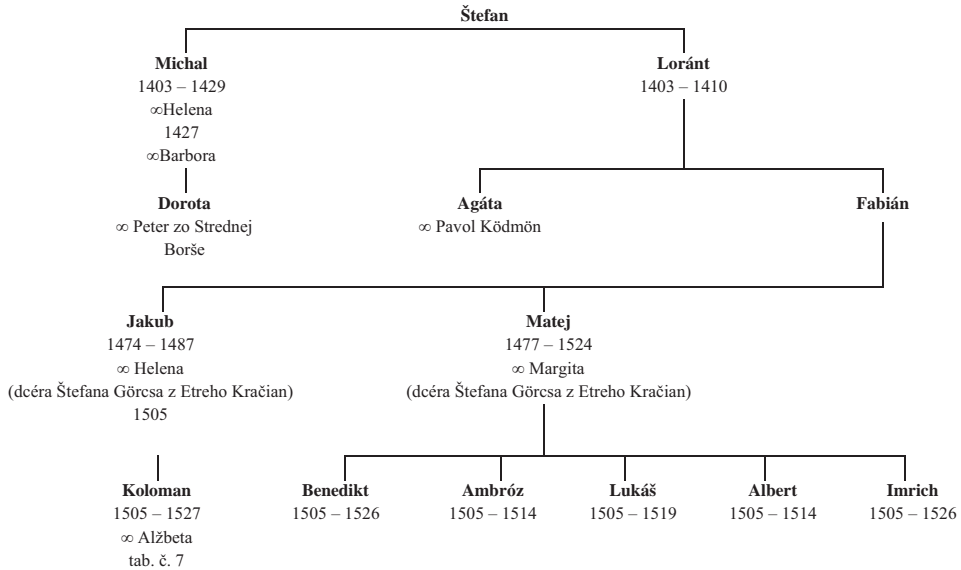
⁴¹ Podľa mandátu kráľa Žigmunda z roku 1429 stál Michal v službe grófov už pred siedmimi rokmi. SNA, f. HmBk 28-3-90 (DF 227159).

⁴² ZsO XIV, s. 385-386, č. 970.

⁴³ APBK II, ref. 16, s. 258-259, č. 270 a s. 364, č. 386.

po sebe mužských potomkov. Treba upozorniť aj na ten zaujímavý jav, že Michal ako prezývku používal meno svojho brata.⁴⁴

TABUĽKA 4 – Rodina Lóránt

Neskorostredovekí Lórántovci sú potomkami Lorántovho syna Fabiána, o ktorom za jeho života niet ani jednej zmienky. (Jeho sestra Agáta – o ktorej nižšie ešte bude reč – sa vydala za Pavla Ködmöna.) Mal dvoch synov, Jakuba a Mateja. Zdá sa, že vetva toho prv spomínaného vymrela krátko po moháčskej bitke, takže najprv sa venujem tej. Jakub v prameňoch figuruje v rokoch 1474 – 1487.⁴⁵ Za manželku si vzal Helenu, dcéru Štefana Göröcsa z Etreho Kračian, spomínanú ako vdovu v roku 1505.⁴⁶ V tom istom prameni je prvýkrát doložený ich syn Koloman, ktorý sa narodil zrejme pred rokom 1490, keďže v roku 1506 pri jednom výsluchu odhadovali, že má okolo 18 rokov.⁴⁷ Stretávame sa s ním až do roku 1527⁴⁸ a zrejme krátko nato zomrel, totiž jeho manželka Alžbeta – pre ktorú bol Koloman už druhým manželom a ku ktorej sa

⁴⁴ BORSA, Iván – C. TÓTH, Norbert (eds.). *Zsigmondkori Oklevéltár VIII. (1421)*. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 2003, s. 231, č. 796 a SNA, f. HmBk 28-3-86 (DF 227155).

⁴⁵ SNA, f. HmBk 28-4-47 (DF 227206) a SNA, f. HmBk 26A-8-7 (v DF nie je); neúplná listina, ohľadom jej datovania porovnaj SNA, f. Súkromný archív Bratislavskej kapituly E-15-351 (DF 228060).

⁴⁶ APBK II, ref. 16, s. 59, č. 43. Meno Heleninho otca sa dozvedáme až v roku 1519, keď už ani ona sama nežila. SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 310-311.

⁴⁷ DL 105085.

⁴⁸ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 74-76.

nižšie ešte vrátim – v roku 1532 už bola opäť vydatá.⁴⁹ Predbežne môžeme konštatovať, že z tohto manželstva nevzišiel mužský potomok.

Čo sa týka Mateja, prvýkrát vystupuje počas deľby majetku v roku 1477 a v roku 1524 bol ešte nažive.⁵⁰ Je zaujímavé, že podobne ako jeho brat Jakub, aj on si vzal za manželku dcéru vyššie spomínaného Štefana Görca: vybral si Margitu, ktorá bola v roku 1519 už mŕtva,⁵¹ no predtým mu porodila až päť synov. Všetci, Benedikt, Ambróz, Lukáš, Imrich a Albert, sa objavujú v prameňoch v roku 1505.⁵² O Ambrózovi a Albertovi po roku 1514⁵³ a Lukášovi po roku 1519⁵⁴ nie sú k dispozícii údaje, pričom s Benediktom a Imrichom sa stretávame aj v roku 1526.⁵⁵

Novovekú genealógiu Lórántovcov zatiaľ nepoznám,⁵⁶ treba však dodať, že jej príslušníci často vystupujú ako aktéri v majetkovoprávnych záležitostiach Miksóovcov. Táto skutočnosť naznačuje, že tieto dve rodiny boli v blízkom príbuzenskom vzťahu, preto predbežne predpokladám, že buď mali spoločného predka, alebo Miksóovci tvorili vedľajšiu vetvu rodiny Lóránt.

Miksó, Márton a Bende

Názov rodiny pochádza – podobne ako u iných (Mikó, Mikos, Mikóc atď.) – z maďarského tvaru (Miklós) krstného mena Mikuláš, pričom v prameňoch ho nachádzame v rôznych tvaroch (najčastejšie ako *Mixo* alebo *Myxo*). Zakladateľom rodiny teda bola osoba s týmto menom, no doteraz sa mi ju nepodarilo identifikovať, určite však musela žiť v prvej polovici 15. storočia. Poznáme dvoch synov tohto Mikuláša, Petra a Jána. Prvý a akiste starší z nich je doložený v rokoch 1462 – 1465.⁵⁷ Oženil sa s istou Helenou, ktorá sa neskôr (pred rokom 1479) vydala za Jána Mártona z Oľdze, veno a výbavu ktorej si vysporiadal Petrov synovec Matúš v roku 1507.⁵⁸ Údaj svedčí o tom, že Peter po sebe nezanechal mužských potomkov. Mal však jednu dcéru menom Barbora, ktorú v roku 1520 označovali za duševne postihnutú a nemú (*mentecapta et muta*).⁵⁹ Akiste vďaka manželstvu so spomínanou Helenou nadobudol majetky v Malom Mágri zmienený Ján Márton, pôvodne šľachtic z Oľdze, pričom sa tam aj pre-

⁴⁹ Ako Kolomanova vdova figuruje v roku 1533. SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 519-521.

⁵⁰ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, 728.

⁵¹ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 310-311.

⁵² APBK II, ref. 16, s. 59, č. 43.

⁵³ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 76-78.

⁵⁴ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 310-311.

⁵⁵ Obidvaja figurujú pri jednom výsluchu svedkov (DL 103153), ku ktorému možno došlo ešte koncom roku 1525. Imrich je vo februári zaznamenaný ako sused pri jednom reštatuuovaní (SNA, f. HmBk, Prot. č. IV, s. 44).

⁵⁶ O ich pravdepodobných novovekých potomkoch pozri CSIBA, ref. 3, s. 222-223.

⁵⁷ SNA, f. HmBk 2-2-32 (v DF nie je) a SNA, f. HmBk 28-5-13 (DF 227234). V týchto prameňoch je Peter zaznamenaný ako *Petrus Myxo*, *Petrus Myklossa* a *Petrus filius Nicolai*, čo verne svedčí o správnosti uvedenej etymológie názvu rodiny a o tom, že jej zakladateľom bol istý Mikuláš.

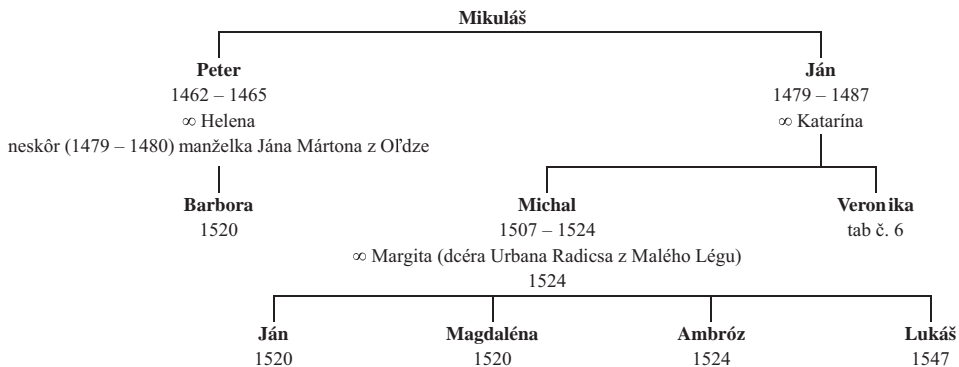
⁵⁸ APBK II, ref. 16, s. 126-127, č. 123.

⁵⁹ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 360.

sťahoval.⁶⁰ Jeho rodinu by bolo logickejšie predstaviť v osobitnej práci spolu s ostatnými Olgyaiovcami aj z toho dôvodu, že iba on býval v Malom Mágrí a jeho deti už opäť používali (takmer výlučne) predikát „z Ol'dze.“⁶¹ Je zaujímavé, že keď sa Ján spomína v úrade zvoleného prisázného Bratislavskej stolice (1487), zakaždým figuruje ako šľachtic z Ol'dze.⁶²

S Mikulášovým druhým synom Jánom sa stretávame v rokoch 1479 – 1487.⁶³ Jeho deťmi boli Michal a Veronika. Prvá zmienka o Michalovi pochádza zo spomínanej listiny z roku 1507 a následne relatívne často vystupuje v prameňoch. Zosobášil sa s Margitou, dcérou Urbana Radicsa z Malého Légu, čo prezrádzajú dve listiny z roku 1524,⁶⁴ v ktorých Michal figuruje poslednýkrát ako živý.⁶⁵ Jeho syn Ján a dcéra Magdaléna sa spomínajú pri nižšie predstavenej deľbe majetku v roku 1520. Pravdepodobne zomreli v mladom veku, lebo o štyri roky neskôr už počujeme len o Ambrózovi, ktorého podľa všetkého postihol rovnaký osud. Michalov najmladší syn Lukáš je doložený pomerne neskoro, až v roku 1547.⁶⁶

TABUĽKA 5 – Miksó

Čo sa týka Jánovej dcéry Veroniky, prvý údaj o nej máme z roku 1513, keď v jej mene Lukáš Balog protestoval pred Bratislavskou kapitulou proti nasledovnému:

⁶⁰ Nepriamo o tom svedčí skutočnosť, že jeho otec Martin – po ktorom prezývali Jána Mártonom (podľa maďarského tvaru mena) – nikdy nefiguruje ako šľachtic z Malého Mágra, pričom Ján takmer vždy používal tento predikát.

⁶¹ Ohľadom nich predbežne pozri CSIBA, ref. 3, príloha A, s. XXIX-XXXIII, tab. č. 51-56.

⁶² C. TÓTH, Norbert – HORVÁTH, Richárd – NEUMANN, Tibor – PÁLOSFALVI, Tamás – W. KOVÁCS, András. *Magyarország világi archontológiája 1458–1458. II. Megyék.* Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017, s. 199.

⁶³ DL 45784 a f. SNA, HmBk 26A-8-7 (v DF nie je; porovnaj poznámku č. 45).

⁶⁴ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 728-729. K sobášu zrejme došlo okolo roku 1514, keď Urban – o ktorom predbežne konštatujem, že pôvodne zrejme nepatril medzi šľachticov z Malého Légu a je predstaviteľné, že pochádzal z radov poddaných – už reprezentoval Michala v jednej majetkovoprávnej záležitosti (SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 80).

⁶⁵ V roku 1528 ho označili za nebohého. SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 242-244.

⁶⁶ SNA, f. HmBk, Prot. č. 7-8, s. 56-57.

šľachtici z predmetnej dediny vylúčili donáciou Mateja I. ženy z dedenia tunajších majetkov (*prescriptas possessiones KysMaghyar et MarchaMagyar solummodo sexum masculinum sequendas et in linea masculina derivandas...impetrassent*), hoci na základe donácií predchádzajúcich uhorských kráľov (*ex donacione divorum regum huius regni Hungarie*) tie prislúchajú aj ženskej línii (*non solum masculinum, sed etiam femineum sexus sequerentur*).⁶⁷ Z majetkovoprávneho hľadiska ide o veľmi zaujímavý dokument, no na tomto mieste opomeniem jeho analýzu. Veronika bola už v tom čase manželkou Jakuba Bendeho z Nyéku (Nekyje na Ostrove), ktorý ako malomágerský šľachtic figuruje už od roku 1500,⁶⁸ čiže manželstvo uzatvorili ešte niekedy predtým a akiste vďaka nemu nadobudol tunajšie majetky. Žiaľ, o jeho predkoch sa mi doteraz nepodarilo nič zistiť, keďže ani raz sa nespomína meno jeho otca a do úvahy prichádzajú viaceré osoby.⁶⁹ Veronika svoj protest myslela vážne a neuspokojila sa len s dievčenskou štvrtinou. Svoje majetkové práva chránila razantne a vytrvalo sa o ne sporila, a to úspešne, keďže sa v roku 1520 pokonala so svojim bratom Michalom a rozdelili si otcovské majetky. Dostala jednu šľachtickú usadlosť a jedno jutro oráčiny (ostatné majetky boli vtedy v zálohe v cudzích rukách).⁷⁰ Zároveň sa pri tomto akte spomínajú prvýkrát jej deti: synovia Gregor, Pavol, Valentín a dcéry Anna, Margita a Helena. Jakub Bende – ktorý mal v roku 1506 približne 40 rokov⁷¹ – v roku 1524 ešte žil, no v roku 1528 už nie.⁷² V týchto prameňoch figurujú poslednýkrát aj Anna, Helena a Veronikina štvrtá dcéra Kristína. Veronika zomrela medzi rokmi 1535 – 1541.⁷³ Iba o Margite vieme, že sa vydala. Jej manžela Štefana Székelya (Sikul), ktorý podľa všetkého prijal meno Bende a väčšinou figuruje s ním, spoznáme v tomže roku 1535.⁷⁴ Komplikovanejšia je situácia ohľadom Veronikíných synov. Všetci vyššie spomínaní sú doložení v roku 1528, no v roku 1535 o Gregorovi už niet zmienky, na druhej strane sa vtedy objavuje štvrtý syn Michal. Začiatkom mája 1547 sú v krátkom časovom slede v dvoch listinách doložení spolu s Pavlom Blažej a Štefan Bende, raz označení za jeho mladšieho, resp. staršieho brata, raz za jeho príbuzných (*consanguinei*).⁷⁵ Tieto údaje zatiaľ nedokážem správne interpretovať a nateraz sa zdá, že nekorešponujú s vyššie uvedenými skutočnosťami. Treba ešte dodať, že zmienený Michal (syn Jakuba Bendeho a Veroniky) v roku 1548 figuruje – možno kvôli prí-

⁶⁷ APBK II, ref. 16, s. 452-453, č. 489.

⁶⁸ DL 61932.

⁶⁹ V roku 1485 sa spomína Lukáš Bende, pričom pravdepodobne túto prezývku používali aj Juraj a Ján, ktorí v dokumente stoja pred ním. SNA, f. HmBk 28-6-11 (DF 227276).

⁷⁰ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 358-360.

⁷¹ DL 105085.

⁷² SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 726-727 a Prot. č. V/2, s. 242.

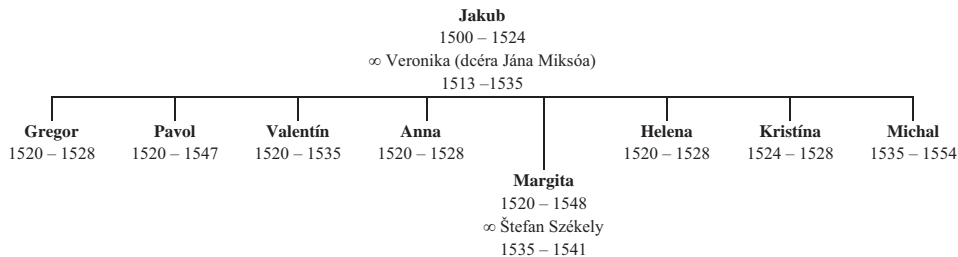
⁷³ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 729 a Prot. č. VI, s. 131.

⁷⁴ Ako Székely ho uvádzajú v roku 1541 (pozri predchádzajúcu poznámku). O sedem rokov neskôr (1548) už nebol medzi živými, pričom Margita je označená ako jeho vdova (SNA, f. HmBk, Prot. 7-8, č. 175-176).

⁷⁵ SNA, f. HmBk, Prot. č. 7-8, s. 56-57.

zvukovaniu jeho majetkových práv v Malom Mágri – pod prezývkou Miksó, no v roku 1554 vystupuje ako Bende.⁷⁶

TABULKA 6 – Bende

Kos, Balog a Szalai

Ohľadom rodiny Kos najcennejší prameň predstavuje listina Bratislavskej kapituly zo 4. augusta 1504, v ktorej Matej Lóránt svedčí, že Margita, vdova po Benediktovi Balogovi a manželka poddaného Benedikta Literáta z Malého Mágra, dcéra nebohého Benedikta, syna Františka Kosa, a jej syn Lukáš Balog si vysporiadali veno a výbavu nebohej Agáty, tety tohože Mateja a niekdajšej manželky Pavla Ködmöna, brata spomínaného Františka.⁷⁷ Okrem Pavla Ködmöna, ktorého v roku 1429 vybrali za kráľovského poverenca,⁷⁸ ani jeden z uvedených mužských členov Kosovcov nefiguruje v žiadnom prameni ako živý.⁷⁹ František a Pavol boli súrodenci, ale meno ich otca nepoznáme. O Margite je zmienka už z roku 1479, pričom jej manžel Benedikt Balog (Ľavák) vtedy ešte nosil predikát *de Chewfalwa*. Pochádzal teda z dediny Čechová,⁸⁰ no v nasledujúcich rokoch (do 1487)⁸¹ už figuruje ako malomágerský šľachtic. Po jeho smrti sa Margita vydala za vyššie spomínaného poddaného Benedikta Literáta, o pôvode ktorého zatiaľ nič nevieme. Lukáš Balog sa určite narodil v jej predchádzajúcom manželstve.⁸² Ako živý vystupuje poslednýkrát koncom roku 1525.⁸³ V roku 1532 sa dočítame o usadlosti jeho nemenovaných synov, pričom sám je označený za

⁷⁶ SNA, f. HmBk, Prot. č. 9-10, s. 319.

⁷⁷ APBK II, ref. 16, s. 45-46, č. 27.

⁷⁸ SNA, f. HmBk 28-3-90 (DF 227159).

⁷⁹ Síce sa v roku 1511 spomína v súvislosti s jedným zálohovaním oráčina (pri medziach dediny Hubice) Benedikta Kosu (APBK II, ref. 16, s. 315, č. 330), ale to, samozrejme, neznamená, že vtedy ešte žil.

⁸⁰ Jeho predkov sa mi zatiaľ nepodarilo identifikovať.

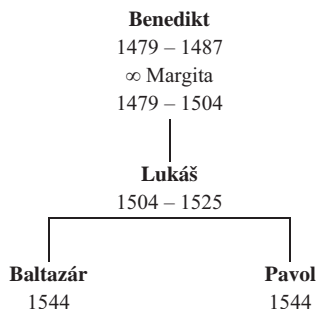
⁸¹ SNA, f. HmBk 66-2-48 (DF 227606).

⁸² Vo vyššie citovanej listine z roku 1504 je Lukáš uvedený ako Margitin syn, avšak ešte z toho istého roku máme ďalšie pramene, v ktorých figuruje ako syn Benedikta Baloga. SNA, f. HmBk 3-8-30 (DF 225866).

⁸³ SNA, f. HmBk 28-8-24 (DF 227384).

nebohého.⁸⁴ Akiste treba pod nimi chápať Baltazára a Pavla, ktorí v roku 1544 záložovali isté oráčiny v chotári Čechovej.⁸⁵

TABULKA 7 – *Balog*

Do rodiny Kos patrila aj Šimon, syn Mikuláša Kosa, doložený v roku 1479. Keďže nefiguruje pri vyššie uvedenom vysporiadaní z roku 1504, vtedy už určite nebol medzi živými. V roku 1520 sa dočítame o jeho nebohej manželke Helene, dcére Michala Gála z Čenkoviec, tiež v súvislosti s jej venom a výbavou.⁸⁶ Pri tomto akte sa spomína aj Alžbeta, manželka Kolomana Lóranta a dcéra Anastázie Kos. Iná listina z toho istého roku prezrádza, že Anastázia bola dcérou Mikuláša Kosa a manželkou nebohého poddaného Fabiána Kisa z Orechovej Potône, pričom z tohto manželstva sa narodila aj spomínaná Alžbeta.⁸⁷ Tá bola podľa jednej listiny z roku 1527 pred Kolomanom Lórantom vydatá za Gregora Kosa – ktorého okolo roku 1520 zabil Mikuláš Sándor – a mala s ním aj syna menom Vavrínek.⁸⁸ Ide o pozoruhodný údaj, totiž ani o Gregorovi, ani o Vavríncovi nie sú k dispozícii ďalšie informácie. Domnievam sa, že Gregor pôvodne nepatrila medzi Kosovcov a prijal toto meno až po uzavretí manželstva. Alžbeta bola už v roku 1532 manželkou istého Petra Kéka, pričom sa spomínajú aj jej synovia Albert a Ondrej, ako aj dcéry Lucia a Katarína.⁸⁹ O rok neskôr sa dočítame o tom, že Luciu zasnúbila s Ladislavom, synom Štefana Szalaiho, poddaného z Eliášoviec, a sľúbila, že po svadbe im prenechá do večnej držby tú šľachtickú usadlosť, ktorú Štefan vykúpil zo zálohu od Jána Földesiho.⁹⁰ K manželstvu naozaj došlo a v roku 1546 Lucia a Ladislav mali aj syna Jána a dcéru Anastáziu.⁹¹ Ohľadom Alžbety

⁸⁴ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 429.

⁸⁵ SNA, f. HmBk, Prot. č. VI, s. 355-356.

⁸⁶ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 428-429.

⁸⁷ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 335-336.

⁸⁸ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 74-76.

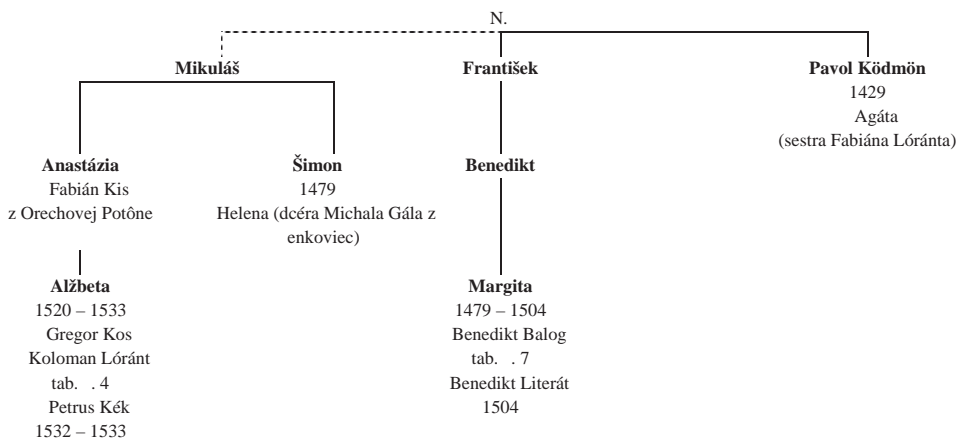
⁸⁹ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 429-430.

⁹⁰ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 519-521.

⁹¹ SNA, f. HmBk, Prot. č. 7-8, s. 11. Štefan tu figuruje s predikátom *de Kysmagyar*, čiže je možné, že aj on sa sem presťahoval, hoci v roku 1543 sa ešte uvádza ako richtár Tomáša Illésháziho v Eliášovciach. SNA, f. HmBk, Prot. č. IV, s. 104-105.

ešte treba konštatovať, že jej tretí manžel Peter Kék v spomínanom roku 1533 figuruje s prívlastkom *providus*, čiže bol poddaným; ako aj to, že jej deti sa zrejme narodili z tohto manželstva, no zatiaľ to nedokážem potvrdiť priamymi údajmi. Rovnako zostáva nevyriešený vzťah Alžbetinho starého otca Mikuláša s ostatnými Kosovcami. Predbežne predpokladám, že bol súrodencom Františka a Pavla Kosovcov. Názov rodiny (Kos, t. j. Baran) a prezývka Pavla Ködmöna (t. j. Kabaňa) možno poukazujú na to, že jej príslušníci sa pôvodne zaoberali pastierstvom.

TABULKA 8 – Kos

Molnár, Vámos a Súri

Tieto dve rodiny, názvy ktorých sú odvodené z povolání (Mlynár a Mýtnik), pôvodne akiste nepochádzali z Malého Mágra. V roku 1381 pred Bratislavskou kapitulou Mikulášov syn Gregor a jeho bratranec Jánov syn Michal dali Margite, dcére Mikulášovho syna Michala Berkeho a manželke Petra Vámosa z Turne, za jej dievčenskú štvrtinu bližšie nešpecifikovaný majetkový podiel.⁹² Margita v máji nasledujúceho roka požiadala o štatuuovanie do jeho vlastníctva. Výsledok síce nepoznáme, ale zrejme k tomu došlo bez protirečenia.⁹³ V roku 1384 tí istí aktéri a istý Pavlov syn Peter z Kráľovej si rozdelili na dve časti tie majetky, ktoré nadobudli ich predkovia, pričom polovica pripadla Gregorovi a Michalovi a druhá polovica Margite a Petrovi.⁹⁴ V roku 1387 sa vyššie uvedený Jánov syn Michal – tentokrát s prezývkou Szarka – zaviazal, že bude Margite splácať po dobu piatich rokov vo sviatok narodenia Panny Márie

⁹² DL 71318.

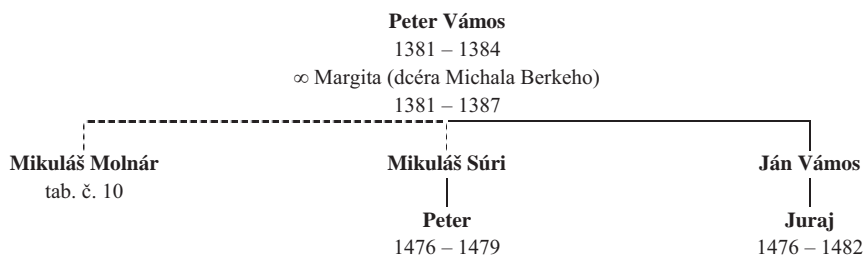
⁹³ SNA, f. HmBk 3-9-1 (DF 225868). Treba dodať, že v mandáte je zle uvedené meno Margitinho otca (*filie Nicolai filii Michaelis*).

⁹⁴ HÁZI Jenő. *Sopron szabad királyi város története*. I. rész, VI. kötet (ďalej SSzKVT). Sopron : Székely és Társa Könyvnyomdája, 1928, s. 26, č. 26. V edícii figuruje rok 1484, ale na základe v listine vystupujúcich osôb a opísaných okolností je isté, že dotýčny dokument vznikol o storočie skoršie. Zachoval sa v odpise Vladislava II. z roku 1492, ktorý (DF 204001) je pri datovaní poškodený.

(8. sept.) päť penz denárov z (výnosov) majetkových podielov jej otca.⁹⁵ O spomínanej listine z roku 1381 dali v roku 1475 vyhotoviť odpis Michal a Urban, synovia Mikuláša Molnára, a Juraj, syn Jána Vámosa z Turne.⁹⁶ O rok nato, tí istí získali kráľovské práva v majetkových podieloch nebohých Michala Berkeho a Gregora.⁹⁷

Tu sa musíme zastaviť a vysvetliť si obsahy uvedených dokumentov. Je zrejmé, že Michal Berke patril medzi malomágerských šľachticov, hoci okrem vyššie predstavených iné informácie o ňom nemáme. Skutočnosť, že jeho dcéra Margita dostala za svoju dievčenskú štvrtinu majetok a nie peniaze, naznačuje, že sa vydala za nešľachtica. Keďže Tureň tvoril majetok Bratislavskej kapituly, poddanský pôvod jej manžela Petra Vámosa sa javí pravdepodobnejším. Navyše v dedine sa nachádzal brod na dnes už nejestvujúcej rieke Pályázó,⁹⁸ čiže Peter mohol byť mýtnikom práve tam. Listina z roku 1384 naznačuje, že Szarkaovci (Mikulášov syn Gregor a Jánov syn Michal) nepochádzali z Malého Mágra a v neskoršom období sa tu nestretávame s ich potomkami. (Či boli genealogicky prepojení so Szarkaovcami z Rece, bude treba ešte objasniť.) Všetky vyššie uvedené dokumenty sa teda týkajú majetkových práv Molnárovcov a Juraja Vámosa, no je zaujímavé, že až do 70. rokov 15. storočia – podľa všetkého – o ne neprejavili záujem. V listine z roku 1477 o del'be majetku sú ich príslušníci označení za vnukov Margity. Tým pádom je evidentné, že Ján Vámos (otec Juraja) sa narodil z jej manželstva s Petrom Vámosom. V prípade Molnárovcov je možno situácia na prvý pohľad nejednoznačná, ale ako uvidíme, všetci boli potomkami (synmi a vnukmi) Mikuláša Molnára, čiže aj on musel byť synom Margity. Spolu s nimi vystupuje aj istý Peter, syn Mikuláša Súriho, tiež označený za vnuka Margity. Zdá sa teda, že mala dvoch synov menom Mikuláš. To, že v jednej rodine malo viacero synov rovnaké meno, nebol úplne bežný, ale ani zriedkavý jav.

TABUĽKA 9 – *Vámos a Súri*

S Petrom Súrim – akiste bývajúcim v niektorej dedine Šúr – sa stretávame len v rokoch 1476 – 1479. Juraj Vámos je doložený aj v roku 1482.⁹⁹ O Molnárovcoch

⁹⁵ SNA, f. HmBk, Prot. č. 56, s. 311.

⁹⁶ Treba dodať, že v nasledujúcom roku podobne naložili aj s listinou z roku 1387. SNA, f. HmBk, Prot. č. 56, s. 310-311.

⁹⁷ SNA, f. HmBk, Prot. č. 56, s. 305-306.

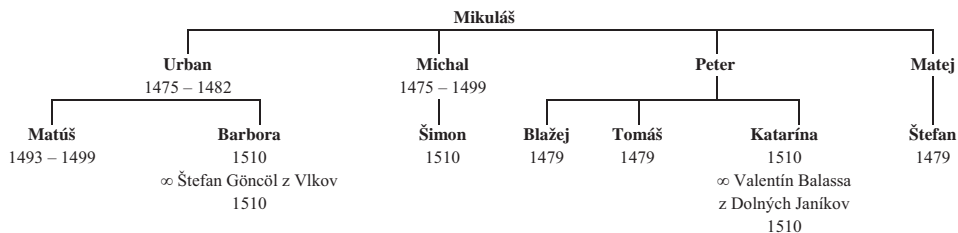
⁹⁸ PÜSPÖKI NAGY, Péter. *Boldogfa*. Bratislava : Madách, 1981, s. 118

⁹⁹ SNA, f. HmBk 28-6-8 (DF 227273).

máme podstatne viac údajov. Listina o deľbe majetku poskytuje najpresnejší pohľad do príbuzenských vzťahov rodiny. Podľa nej mal Mikuláš Molnár štyroch synov, Urbana, Michala, Petra a Mateja. V skúmanom období (od roku 1475) prví dvaja figurujú v prameňoch najčastejšie. Urban v zmienenom roku 1482 ešte žil, následne sa v rokoch 1492 – 1499 stretávame s jeho synom Matúšom.¹⁰⁰ Z roku 1510 sa dozvedáme o jeho dcére Barbore, ktorá sa vydala za Štefana Göncöla z Vlkov, poddaného Bratislavskej kapituly.¹⁰¹ Čo sa týka Michala, v roku 1499 spolu so svojim synovcom, zmieneným Matúšom kúpil jednu šľachtickú a dve poddanské usadlosti v Košútoch, ako aj jeden mlyn na Dudváhu v Košútoch. S jeho synom Šimonom sa stretávame v spomínanej listine z roku 1510. O desať rokov neskôr je ešte zmienka o jeho šľachtickej usadlosti.¹⁰² Ostatní dvaja synovia Mikuláša, teda Peter a Matej boli v čase deľby už mŕtvi. Ich synovia, Blažej a Tomáš, respektíve Štefan figurujú len v často spomínaných listinách z roku 1477 a 1479. O Petrovej dcére Kataríne, manželke poddaného Valentína Balassu z Dolných Janíkov, nachádzame údaj tiež z roku 1510.

Predstavené tri rodiny (Molnár, Vámos a Súri) poznám zatiaľ len povrchne a ich osudy mi nie sú známe. V prípade Molnárovcov sa domnievam, že sa presťahovali do inej dediny. Možno do Rece, v ktorej záložným právom získali majetky už v roku 1475.¹⁰³

TABUĽKA 10 – *Molnár*

Ostatní

Naostatok vymenúvam tie osoby, ktoré sa v skúmanom období objavujú ako malomágerskí šľachtici (alebo ako vlastníci v Malom Mágri), avšak máme o nich podstatne menej informácií. V listine z roku 1479 sa stretávame s Urbanom Frankom. Okrem tohto prípadu meno Frank figuruje ešte v jednej listine z roku 1524. Podľa nej Dorota, dcéra nebohého Imricha Franka a manželka Gregora Hercega, aj v mene svojej – približne 14-ročnej – dcéry Anny svoj materský majetkový podiel, ktorý bol kvôli ne-

¹⁰⁰ SSzKVT I/6, s. 105-106, č. 97 a Štátny archív v Trnave, f. Magistrát mesta Trnava, č. 217 (DF 279780).

¹⁰¹ APBK II, ref. 16, s. 245-246, č. 254.

¹⁰² SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 359.

¹⁰³ DL 45591. PONGRÁCZ, Denis – RAGÁČ, Radoslav – STREŠŇÁK, Gábor – TANDLICH, Tomáš – FEDERMAYER, Frederik. *Pozsony vármegyve nemes családjai*. Debrecen : Méry Ratio, 2008, s. 255.

dbalosti jej rodičov opustený, no jej manžel ho skultivoval, z vďaky svojmu manželovi za stanovených podmienok dala za 80 zlatých. Ako manželka Imricha Franka (čiže matka Doroty) je uvedená Helena, dcéra nebohého Jána Franka.¹⁰⁴ Podľa môjho názoru ju listina spomína preto, lebo sa v nej vyslovene hovorí o materskom majetku. Z tohto dôvodu sa nazdávam, že jej manžel (Imrich) pôvodne nepatril do rodiny Frank a toto meno prijal až po uzavretí manželstva s Helenou, a to kvôli prízvukovaniu svojho nároku na spomínaný majetok. Zatiaľ sa teda javí, že Ján Frank bol synom vyššie spomínaného Urbana. Čo sa týka Gregora Hercega, aj ohľadom neho máme nejasnosti. Už v roku 1504 nachádzame v Malom Mágri človeka s takým menom,¹⁰⁵ no v roku 1536 sa dočítame o dvoch Gregoroch s priezviskom Herceg. Jeden z nich mal už v tom čase v držbe jednu šľachtickú kúriu, a preto ho môžeme stotožňovať s vyššie spomínaným. O tom druhom Gregorovi sa píše, že bol svokrom Tomáša Hercega.¹⁰⁶ Vynárajú sa aj ďalšie otázky, ktoré zatiaľ kvôli nedostatku údajov nedokážem zodpovedať, takže nateraz sa musím uspokojiť s konštatovaním, že v prameňoch z neskorších období sa zrejme ešte budeme stretávať s Hercegovcami v Malom Mágri. Ku Gregorovi Hercegovovi (manželovi Doroty) treba ešte dodať, že v spomínanom roku 1524 figuruje pri jeho mene prívlastok *providus*, čiže zrejme pochádzal z radov poddaných.¹⁰⁷

V roku 1514 sa spomína záhrada alebo ovocný sad Valentína Samota.¹⁰⁸ Ide zrejme o ten majetok, ktorý tvoril príslušenstvo tej opustenej šľachtickej usadlosti, ktorú rok predtým Mikuláš Sándor záložoval Valentínovi, Gregorovi a Lukášovi, synom Juraja Samota, poddaným v Eliášovciach.¹⁰⁹ Ani Valentín, ani jeho bratia sa tu neskôr nespomínajú, a to akiste kvôli tomu, lebo im zálohované majetky dali v roku 1521 do zálohu Jánovi Földesiovi.¹¹⁰

Naostatok treba spomenúť aj Elekesovcov z Jelky, konkrétne Petra a Jána. Ako malomágerskí šľachtici figurujú len v krátkom období (1489 – 1497).¹¹¹ Nazdávam sa, že záložným právom mohli mať v držbe nejaké majetkové podiely.

Zhrnutie

Na konci stredoveku je v prameňoch zaznamenaných 14 rodín (Sándor, Lóránt, Miksó, Márton, Bende, Kos, Balog, Molnár, Vámos, Sári, Frank, Herceg, Samot, Elekes) v Malom Mágri. Najpodrobnejšie poznáme Sándorovcov a v prípade rodín Lóránt a Miksó možno považovať uvedenú genealógiu za takmer kompletnú, no bude ešte treba vypátrať ich predkov zo 14. storočia. Zrejme príslušníci týchto troch rodín tvorili pôvodné obyvateľstvo dediny. K nim môžeme prirátať zrejme aj rodiny Kos a Frank.

¹⁰⁴ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 729-731.

¹⁰⁵ SNA, f. HmBk 3-8-30 (DF 225866).

¹⁰⁶ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/2, s. 830. V prameni sa spomínajú aj jeho synovia Albert a Michal. Stretávame sa s ním aj v roku 1543. SNA, f. HmBk, Prot. č. IV, s. 104.

¹⁰⁷ Keďže v roku 1520 je doložený ako *de Chenke* (SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 342), možno bol pôvodne poddaným v Čenkovciach.

¹⁰⁸ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 76.

¹⁰⁹ APBK II, ref. 16, s. 411-413, č. 443 a s. 440-442, č. 476.

¹¹⁰ SNA, f. HmBk, Prot. č. V/1, s. 460.

¹¹¹ SNA, f. HmBk 4-10-10 (DF 225968) a 2-12-22 (DF 225722).

Ostatné založili osoby z iných rodín a dedín. Do tejto skupiny patrili rodiny Márton, Bende, Balog a Herceg (krátko po moháčskej bitke aj Szalai), pričom ich zakladatelia (Ján Márton, Jakub Bende, Benedikt Balog, Gregor Herceg) si vzali za manželky dcéry tunajších šľachticov a následne sa natrvalo presťahovali do dediny, navyše okrem jedného prípadu (rodiny Márton) figurujú neskôr aj ich potomkovia ako malomágerskí šľachtici. Zo ženskej línie pochádzali aj Molnárovci, Vámosovci a Súriovci, ale tí na základe dievčenskej štvrtiny. Na krátku dobu – vzatím majetku do zálohu – tu mali majetky aj rodiny Elekes a Samot.

Genealógiu predmetných rodín som spracoval so zreteľom na neskorý stredovek, ale usiloval som sa ich sledovať do čo najskoršieho obdobia. Podarilo sa identifikovať celkovo 86 osôb (69 mužov a 17 žien), ku ktorým som neprirátal manželov a manželky. Toto číslo však akiste nezodpovedá reálnemu počtu, no aj tak verne svedčí o ľudnatosti dediny. Spomedzi týchto osôb v prípade trinástich nie sú k dispozícii také pramene, v ktorých by vystupovali ako živé a spomínajú sa až v neskoršom období buď ako nebohé, alebo ako otec, dcéra, manželka atď. Z tohto hľadiska ide predovšetkým o ženy, o ktorých je v prameňoch, žiaľ, podstatne menej zmienok ako o mužoch. Aj prípad malomágerských šľachticov dobre ukazuje, aké podstatné je nezanedbávanie žien v genealogických výskumoch. Bez ich evidovania a sledovania sa genealóg nemôže dopracovať k spoľahlivým záverom.

Veľmi pozoruhodný obraz dostaneme, ak sa pozrieme na manželstvá, hoci jednak z dôvodu, že určite nie sú všetky doložené, a jednak preto, že v siedmich prípadoch poznáme len meno manžela alebo manželky, nedokážeme vypracovať úplne dôveryhodnú štatistiku. V prvom rade treba konštatovať, že známe manželky a manželia pochádzali výlučne z územia Bratislavskej stolice, a to v drvivej väčšine z okolitých dedín, dokonca neraz zo samotného Malého Mágra. Ak si zoberieme, že iba o dvoch tunajších šľachticoch vieme, že zastávali úrady, a to taktiež v rámci tejto správnej štruktúry (slúžny: Alexander, zvolený prísažný: Ján Márton), je isté, že sa malomágerská šľachta pohybovala v každej sfére života iba v medziach Bratislavskej stolice. Ešte väčšiu pozornosť si zaslúži skutočnosť, že aspoň v piatich prípadoch – reálny počet je však pravdepodobne oveľa vyšší – manžel alebo manželka pochádzala z poddanskej rodiny. Pomer v právnom zmysle „zmiešaných“ (šľachtic a poddaná alebo opačne) a „čistých“ (šľachtic a šľachtičná) manželstiev sa takmer približuje k pomeru 1:1. Na základe mojich skúseností by sme aj v prípade iných žitnoostrovských rodov dostali podobné hodnoty. Môžeme teda konštatovať, že sa z finančného hľadiska mnohokrát oplátilo šľachticovi oženiť sa s nešľachtičnou. Táto skutočnosť svedčí o tom, že hoci z právneho hľadiska nie, ale v praxi spoločenské postavenie príslušníka nižšej šľachty a poddaného bolo veľmi podobné. Toto tvrdenie, je samozrejme potrebné potvrdiť ďalšími podobnými čiastkovými štúdiami, prípadne ho vyvrátiť.

DER ADEL AUS MALÝ MÁGER AM ENDE DES MITTELALTERS

CSIBA, Balázs

Die Studie befasst sich mit den Adelsfamilien aus der sich auf dem Großen Schüttinsel (Žitný ostrov) innerhalb des ehemaligen Pressburger Komitats befindenden Gemeinde Malý Máger (Kleinmagendorf, ungarisch Kismagyar, heute Teil der Gemeinde Nový Život) am Ende des Mittelalters und anfänglich der Neuzeit. Da es um Angehörige des Niederadels geht, wurde ihnen bisher nur sehr wenig Aufmerksamkeit gewidmet. Aus Raumgründen strebt der Autor nur nach ihre Identifizierung. Die Forschungszeitspanne (ungef. 1500 – 1540) wurde vor allem aufgrund der erhaltenen authentischen Protokolle des Pressburger Kapitels, die die Quellenbasis deutlich bereichern, umgrenzt.

In der Studie wurden 14 Familien (Sándor, Lóránt, Miksó, Márton, Bende, Kos, Balog, Molnár, Vámos, Sári, Frank, Herceg, Samot, Elekes) in erwähnter Gemeinde am Ende des Mittelalters erfolgreich erkannt. Zur besseren Orientierung dienen die erarbeiteten genealogischen Tabellen. Die meisten Informationen konnten über die Familien Sándor, Lóránt und Miksó, deren Mitglieder wahrscheinlich die ursprüngliche Bevölkerung der Gemeinde bildeten, erworben werden. Einige Familien (Márton, Bende, Balog a Herceg) wurden entweder durch Personen aus anderen Familien und Gemeinden gegründet oder stammten aus einer Frauenlinie (Molnár, Vámos, Sári). Es gelang dem Autor insgesamt 86 Personen (69 Männer a 17 Frauen) zu identifizieren wobei aber die Ehefrauen und Ehemänner nicht eingerechnet wurden. Die Nummer entspricht einerseits gewiss nicht ihrer realen Anzahl, andererseits bietet sie ein wahres Zeugnis über die Bevölkerungsdichte der Gemeinde. Nur eine einzige Person hatte ein Amt bekleidet.

Die Studie macht auch auf die Notwendigkeit aufmerksam Frauen in genealogischer Forschung nicht beiseitezulassen, denn im Falle von manchen Familien haben ihre Gründer Töchter von Adligen aus Malý Máger geheiratet und dank dessen Vermögen in der betroffenen Gemeinde erworben. Bekannte Ehefrauen und Ehemänner kamen ausschließlich aus dem Gebiet des Pressburger Komitats, in der Höchstmehrheit aus den herumliegenden Gemeinden. Durch die Verfolgung von Verheiratungen wurde auch eine relativ hohe Anzahl von „gemischten“ Ehen entdeckt (ein Edler mit einer Untertanin).

Übersetzt von Kristína Majerová

PEČATE ŠLACHTICKÉHO RODU Z MICHALOVIEC V DRUHEJ POLOVICI 17. A ZAČIATKOM 18. STOROČIA

ALENA MIŠÍKOVÁ

Mišíková, A.: Seals of the noble family from Michalovce in the second half of the 17th and beginning of the 18th century. *Slovenská archivistika*, Vol 52, 2022, No 2, p. 46-68.

The paper concerns the research of 47 digitised seals from the Family Stárai archival fond (Sztáray) from Michalovce stored in the State Archives in Prešov. Either they were embossed with sealers of the noble family members from Michalovce or members of their family made the with the sealer of another owner. Based on the analysis of the rendering of the image of the family coat of arms in the seal field, it is possible to distinguish the seals of individual branches of the family. Those almost all died out through the male line during the 17th and early 18th centuries. Only the Stárai branch remained, to which the ancestral archives belonged.

Key words: family seal, family coat of arms, Michalovce, Nagymihály, Sztáray

V Štátnom archíve v Prešove je uložený archívny fond Rod Stárai (Sztáray) z Michaloviec, ktorý je cenným prameňom pri výskume dejín východného Slovenska, najmä regiónu Zemplína. Okrem vzácných dokumentov sa v ňom zachovalo aj množstvo sfragistických pamiatok.

V rokoch 2019 – 2020 bolo z tohto archívneho fondu digitalizovaných 250 pečatí, ktoré boli evidované vo webovej aplikácii Evidencia pečatí a pečatidiel (ďalej len „EPaP“). Je to výborná forma ochrany pečatí pred poškodením pri štúdiu a zároveň bádatelia majú uľahčený prístup k nim online. Aplikácia je umiestnená na webovej stránke Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, pod hlavičkou odboru archívov a registratúr na <http://ives.minv.sk/epap>; <https://www.minv.sk/?evidencia-pecati-a-pecatidiel>.

Digitalizované pečate sú sprístupnené aj formou katalógu.¹ Na evidencii a katalogizácii pečatí spolupracovali Alena Mišíková a Kamila Zahorská. Fotografie vyhotovili Anton Dopirák, Rastislav Sanitrik a Lukáš Šimko.

Pečate sú z rokov 1643 – 1861, ale väčšina pochádza z druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia. Na digitalizáciu neboli vybrané staršie pečate, lebo stredoveké písomnosti rodu sú od druhej polovice 19. storočia uložené v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti a ranonovoveké písomnosti sú potvrdené uzatváracími pečaťami a pečaťami s papierovou clonou, ktorých odtlačky sú poškodené, nezreteľné alebo ťažko čitateľné. V digitalizácii pečatí z tohto fondu sa ďalej nepokračovalo z dôvodu uprednostnenia pečatí z fondov magistrátov miest.

¹ MIŠÍKOVÁ, Alena – ZAHORSKÁ, Kamila. *Katalóg digitalizovaných pečatí z archívneho fondu Rod Stárai (Sztáray) z Michaloviec*. Prešov : Štátny archív v Prešove, 2021, 251 s. (katalogizačné číslo – ďalej kat. č.)

Pečate vyhotovili rôzni šľachtici najmä zo Zemplínskej a Užskej stolice, ale aj vysokí hodnostári, magnáti, panovník a rôzne inštitúcie. V tomto príspevku sa zameriame na pečate členov šľachtického rodu z Michaloviec – Naďmiháľiovcov (de Nagy Mihály, Nagymihályi). Aj keď ide o malú čiastku – 47 pečatí, ich výskumom chceme doplniť poznatky o dejinách rodu a vývoji rodového erbu.

Výskumu dejín šľachtického rodu z Michaloviec, ich erbu a pečatiam sa venovali viacerí autori. Už polyhistori Matej Bel a Anton Szirmay vo svojich Notíciách z rokov 1732, 1737 a 1803 zaznamenali údaje o šľachtickom rode z Michaloviec, jeho pôvode, erbe a majetkoch v Zemplínskej a Užskej stolici.² Historik Iván Nagy vo svojej viac-zväzkovej práci z rokov 1857 – 1865 uverejnil údaje o vývoji, erbe a genealógii jednotlivých vetiev šľachtického rodu z Michaloviec.³ Podobné informácie uviedol aj Béla Kempelen v rokoch 1911 – 1931.⁴ Historik a archivár Gyula Nagy v dvojdielnom diplomatári stredovekých písomností z archívu rodu Stárai uviedol údaje o pôvode a dejinách rodu, erbe, pečatiach a rodovom archíve. V diplomatári je zobrazených aj deväť pečatí a miniatúra erbovej listiny.⁵ V rokoch 1887 – 1900 vyšlo v maďarskom odbornom časopise *Turul* k tejto problematike niekoľko štúdií a článkov.⁶ Erby jednotlivých vetiev rodu boli publikované taktiež v práci historika Gézu Csergheő z roku 1893.⁷

² Časti týkajúce sa oboch stolíc zostali v rukopise. V rokoch 1999 a 2000 vyšli v slovenskom preklade Martina Slaninku: BEL, Matej. *Užská stolica*. Preklad z jazyka latinského. Bratislava : Zemplínsky valal n. f., 1999, s. 28, 64. ISBN 8096845071; BEL, Matej. *Zemplínska stolica*. Preklad z jazyka latinského. Bratislava : Zemplínsky valal n. f., 2000, s. 59, 61, 174. ISBN 8096845063. SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica, politica inclity Comitatus Zemplinensis*. Budae, 1803, s. 367.

³ NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IV. Pest : Mór Ráth, 1858, s. 42-46 (Eödfönffy, Eördögh); NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IX. Pest : Mór Ráth, 1862, s. 447-451 (Pongrácz); NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, X. Pest : Mór Ráth, 1863, s. 857-871 (Sztáray); NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, XI. Pest : Mór Ráth, 1865, s. 212-213 (Tibay).

⁴ KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok*, I. Pest : Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911, s. 346; KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok*, III. Pest : Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1912, s. 438, 440; KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok*, VIII. Pest : Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1914, s. 398; KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok*, X. Pest : Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1931, s. 231-232, 354.

⁵ NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára I*. Budapest : Kiadja Gróf Sztáray Antal, 1887, 574 s.; NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára II*. Budapest : Kiadja Gróf Sztáray Antal, 1889, 570 s.

⁶ A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti Nagy Gyula. Első kötet 1234 – 1396. Budapest, 1887. In *Turul*, 1888, roč. 6, s. 127-135; A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti Nagy Gyula. Második kötet 1397 – 1457. Budapest, 1889. In *Turul*, 1889, roč. 7, s. 175-179; ILLÉSSY, János. Per a Nagy Mihályi czimer bitorlása miatt. In *Turul*, 1900, roč. 18, s. 39-42.

⁷ CSERGHEŐ, Géza. *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans Krone*. Nürnberg : Bauer und Raspe, 1893, s. 155, 510, 645, 671, 718.

Zo slovenských historikov sa výskumu dejín šľachtického rodu z Michaloviec, ich pôvodu, majetkom i erbu venovali – Ferdinand Uličný,⁸ Miloslava Bodnárová,⁹ Ján Adam,¹⁰ Peter Kónya,¹¹ Alena Mišíková,¹² Martin Molnár¹³ a Stanislava Rovňáková.¹⁴

-
- ⁸ ULIČNÝ, Ferdinand. Vývin feudálneho panstva Sztárayovcov na východnom Slovensku od 13. do 15. storočia. In *Sborník FF UK v Bratislave 15, Historica*. Bratislava : Filozofická fakulta, 1964, s. 139-149; ULIČNÝ, Ferdinand. Najstaršia šarišská a užská šľachta. In ŠTULRAJTE-ROVÁ, Katarína (zost.). *Najstaršie rody na Slovensku*. Zborník príspevkov zo sympózia o najstarších rodoch na Slovensku 4. – 6. októbra 1993 v Častej Papierničke. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1994, s. 65-76. ISBN 80-967103-0-3; ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov : Filozofická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 1995, 351 s. ISBN 80-88722-11-x; ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, 760 s. ISBN 80-968579-1-6.
- ⁹ BODNÁROVÁ, Miloslava. Michalovce v stredoveku. In SEKELA, Vladimír – JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Michalovce : Mestský úrad, 2007, s. 40-62. ISBN 978-80-89089-63-5; BODNÁROVÁ, Miloslava. Kriminalita na panstve šľachticov z Michaloviec v 14. a 15. storočí. In SOKOLOVSKÝ, Leon (zost.). *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 75-85. ISBN 978-80-223-2302-4.
- ¹⁰ ADAM, Ján. Michalovské panstvo. In SEKELA, Vladimír – JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Michalovce : Mestský úrad, 2007, s. 67-69. ISBN 978-80-89089-63-5.
- ¹¹ KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír – JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Michalovce : Mestský úrad, 2007, s. 100-185. ISBN 978-80-89089-63-5; KÓNYA, Peter. Šľachta v mestečkách a obciach horného Zemplína v 17. – 18. storočí. In KOVAČKA, Miloš a kol. (zost.) *Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Časť I*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 101-115. ISBN 978-80-89301-50-8.
- ¹² MIŠÍKOVÁ, Alena. *Inventár Rod Stárai z Michaloviec*. Prešov : Štátny archív v Prešove, 2004, 526 s.; MIŠÍKOVÁ, Alena. Počiatky a vývin Stáraiovského rodu z Michaloviec do začiatku 18. storočia. In SEKELA, Vladimír (zost.). *Rod Sztáray a Michalovce*. Michalovce : PRO, 2014, s. 8-17. ISBN 978-80-89057-50-4; MIŠÍKOVÁ, Alena. Imrich Stárai – dedič panstva Michalovce. In SEKELA, Vladimír (zost.). *Rod Sztáray a Michalovce*. Michalovce : PRO, 2014, s. 18-43; MIŠÍKOVÁ, Alena. Genealógia rodu Stárai. In SEKELA, Vladimír (zost.). *Rod Sztáray a Michalovce*. Michalovce : PRO, 2014, s. 120-133; MIŠÍKOVÁ, Alena. Šľachtický rod Vinnay. In MOLNÁR, Martin – STARJÁK, Matej (zost.). *Michalovce a okolie. Šľachta*. Michalovce : Zemplínske múzeum v Michalovciach, 2015, s. 35-48. ISBN 978-80-972018-0-7; MIŠÍKOVÁ, Alena. Kaštieľ v Michalovciach do roku 1743. In *Kaštieľ v Michalovciach*. Michalovce : Zemplínske múzeum v Michalovciach, 2017, s. 6-35. ISBN 978-80-970048-4-2.
- ¹³ MOLNÁR, Martin. Majitelia kaštieľa do roku 1944. In GAČKOVÁ, Lýdia (zost.). *45 rokov Zemplínskeho múzea v Michalovciach*. Michalovce : Zemplínske múzeum, 2002, s. 38-40. ISBN 80-968783-7-9; BARNOVÁ, Dana – MOLNÁR, Martin. Portréty Sztárayovcov v Zemplínskom múzeu v Michalovciach. In *Pamiatky a múzeá*, 2005, roč. 73, č. 3, s. 25-29. ISSN 1335-4353; MOLNÁR, Martin. Erb rodu. In SEKELA, Vladimír (zost.). *Rod Sztáray a Michalovce*. Michalovce : PRO, 2014, s. 134-141. ISBN 978-80-89057-50-4; MOLNÁR, Martin. Posledný michalovský gróf Alexander Stárai. In SEKELA, Vladimír (zost.). *Rod Sztáray a Michalovce*. Michalovce : PRO, 2014, s. 100-107; MOLNÁR, Martin. Kaštieľ v Michalovciach v rokoch 1918 – 1957. In *Kaštieľ v Michalovciach*. Michalovce : Zemplínske múzeum v Michalovciach, 2017, s. 61-72. ISBN 978-80-970048-4-2.
- ¹⁴ MIŠÍKOVÁ, Alena – ROVNÁKOVÁ, Stanislava. Kaštieľ v rokoch 1743 – 1918. In *Kaštieľ v Michalovciach*. Michalovce : Zemplínske múzeum v Michalovciach, 2017, s. 36-60. ISBN

Z prác zameraných na sfragistický a heraldický výskum môžeme spomenúť dvojdielnu publikáciu slovenského heraldika Jozefa Nováka o rodových erboch na Slovensku. V prvom diele publikoval aj erb Františka z Michaloviec – Nad'miháliho.¹⁵ V druhom objasnil podobnosť erbov šľachtického rodu z Michaloviec a rodu Fekete.¹⁶ Historik Igor Graus v štúdiu uverejnenej v odbornom časopise Genealogicko-heraldický hlas poukázal na neoprávnené používanie insígnií uhorského Dračieho rádu v erbe mesta Michalovce a jeho zemepána.¹⁷ Historik a herold Slovenska Ladislav Vrteľ v práci o vývoji slovenskej heraldiky predstavil aj erb a pečate šľachticov z Michaloviec v stredoveku.¹⁸ V súčasnosti sa sfragistickému, heraldickému a genealogickému výskumu uhorskej šľachty systematicky venuje historik Frederik Federmayer.¹⁹

Krátka história rodu

Prvé písomné správy o predkoch šľachtického rodu z Michaloviec – Kaplonovcoch pochádzajú z polovice 13. storočia.²⁰ Usadili sa v Michalovciach a ich názov začali začiatkom 14. storočia používať v prídomku – z Michaloviec „de Nogmichael“ (1314).²¹ Ich panstvo sa nachádzalo vo východnej časti Zemplínskej a západnej časti Užskej stolice. Tvorili ho mestecká Michalovce, Sobrance, istý čas aj Staré a Vinné a vyše 50 dedín a osád.²² Časom sa šľachtický rod z Michaloviec rozrástol a vzniklo viacero rodových vetiev – Bánfi (Bánffy), Eödönfi (Eödönffy, Edenfy), Eördög (Eördögh), Pongrác (Pongrácz), Stárai (Sztáray), Vinnai (Vinnay), Tibai (Tibay).²³ O ich spoločnom pôvode svedčí používanie pôvodného prídomku aj rovnakého erbu.

978-80-970048-4-2; ROVNÁKOVÁ, Stanislava. Šľachtický rod Tibaiovcov. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2019, roč. 29, č. 1-2, s. 5-11. ISSN 1335-0137.

¹⁵ NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1980, s. 177.

¹⁶ NOVÁK, Jozef. *Rodové erby na Slovensku II. Peťkova zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1986, s. 52.

¹⁷ GRAUS, Igor. Symbolika uhorského Dračieho rádu vo vzťahu k erbu mesta Michalovce. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 1996, roč. 6, č. 1, s. 5-10.

¹⁸ VRTEĽ, Ladislav. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1999, s. 118-120. ISBN 80-7090-490-9.

¹⁹ FEDERMAYER, Frederik. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I., Trenčianska stolica. Šľachta Trenčianskej stolice podľa súpisov z rokov 1596 a 1646/47*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2000, 332 s. ISBN 80-88700-48-5; FEDERMAYER, Frederik. Juraj Thurzo (1537 – 1616). Sfragistický pohľad na biografiu uhorského magnáta. In RAGAČOVÁ, Júlia (ed.). *Pečate a ich používatelia*. Bratislava : MV SR, 2007, s. 146-162. ISBN 978-80-969122-6-1; FEDERMAYER, Frederik a kol. *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2012, 380 s. ISBN 978-80-970196-6-2; FEDERMAYER, Frederik. *Zbierka erbových pečatí. Pečať – prameň rodovej heraldiky a genealógie. I. diel (menný index k zbierke A – L)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, 304 s. ISBN 978-80-223-4779-2.

²⁰ ULIČNÝ, Vývin feudálneho, ref. 8, s. 140.

²¹ MIŠÍKOVÁ, *Inventár Rod*, ref. 12, s. 1; NAGY, *A nagymihályi I*, ref. 5, s. 42.

²² ULIČNÝ, Vývin feudálneho, ref. 8, s. 141-144.

²³ NAGY, *Magyarország családai X*, ref. 3, s. 857.

Rodový erb a pečať

OBRÁZOK 1 – *Miniatura erbovej listiny z 23. marca 1418.*

Foto: Martin Molnár

be rozlíšiť.²⁶ Podľa rodového erbu šľachticov z Michaloviec bol odvodený aj erb a pečať mestečka Michalovce.²⁷

Pečate vetvy Eödönfi Vinnai

Vetva Eödönfi Vinnai sa vyvinula od Eödöna, syna Ernesta z Michaloviec (Ewden de Nogmihal), ktorý žil v druhej polovici 14. storočia.²⁸ V polovici 16. storočia sa Eödönfiovci usadili vo Vinnom, dali si tam postaviť kúriu alebo kaštieľ a názov dediny začali používať v prídomku – z Vinného „de Wynna“ (1549).²⁹ V dokumente z roku 1559 boli Štefan, Andrej a František uvedení s maďarským prídomkom „Vinnay“. Každý z nich pochádzal z inej línie Eödönfiovcov.³⁰

²⁴ BODNÁROVÁ, ref. 9, s. 58; NAGY, *A nagymihályi I*, ref. 5, s. 363.

²⁵ VRTEL, ref. 18, s. 119-120.

²⁶ VRTEL, Ladislav. *Heraldická terminológia*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2009, s. 306. ISBN 978-80-970196-0-0.

²⁷ KARTOUS, Peter – NOVÁK, Jozef – VRTEL, Ladislav. *Erby a vlajky miest v Slovenskej republike*. Bratislava : Obzor, 1991, s. 142-143. ISBN 80-215-0091-3; NOVÁK, Jozef. *Pečate miest a obcí na Slovensku I*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2008, s. 644. ISBN: 978-80-89236-49-7.

²⁸ NAGY, *A nagymihályi I*, ref. 5, s. 562–563; MIŠÍKOVÁ, Kaštieľ v Michalovciach, ref. 12, s. 22-23.

²⁹ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej*, ref. 8, s. 269. Slovenský národný archív v Bratislave, fond Natafaluši NV, Fasc. IV, nr. 39 „de Wynna“ z roku 1549.

³⁰ MIŠÍKOVÁ, Alena. Vinné v prvých storočiach novoveku. In MOLNÁR, Martin (zost.). *Vinné v časoch minulých a súčasných*. Jovsa : ADIN, s. r. o., 2018, s. 54. ISBN 978-80-89957-09-5. Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), fond Rod Stárai (Sztáray) z Michaloviec (ďalej f. SM), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 55, numero (ďalej no.) 685, Dohoda o zachovávaní zmluvy, rok 1559.

Z roku 1660 pochádza pečať Juraja Eödönfiho Vinnai (*Edonnffi Vinnay*) († 1689),³¹ syna Krištofa Eödönfiho a Alžbety Mezeiovej (Mezey) s rodovým erbom s znamením. Pečať má okrúhly tvar a rozmery 13 mm. Lem pečatného poľa je tvorený perlovcom. V strede pečatného poľa je koruna na pažiti, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Pod ním sú iniciály G. V. (*György Vinnay*) (obr. 2).³²

Z roku 1674 pochádza dokument potvrdený pečatidlom Juraja Ďurkiho (Gyürky). Pečať má osemstranný tvar a rozmery 15 × 12 mm. Vonkajší lem pečatného poľa je tvorený perlovcom, vnútorný tenkou linkou. V strede pečatného poľa je v renesančnom štíte luk so založeným šípom. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikryvadlami. Klenotom je vyrastajúce, mečom ozbrojené rameno. Meč zasahuje do lišty kruhového poľa. V strede a záhlaví pečatného poľa lem pečate kopíruje neúplné kruhové pole. Kruhový nápis GIORG GIVR[KY] je pravotočivý, odstredivý (obr. 3).³³ Juraj Eödönfi nemal mužských potomkov, jeho majetky zdedil príbuzný Ján Eödönfi.³⁴

OBRÁZOK 2 – Pečať Juraja Eödönfiho z roku 1660.
Foto: Lukáš Šimko

OBRÁZOK 3 – Pečať Juraja Ďurkiho z roku 1674.
Foto: Lukáš Šimko

Z rokov 1674 a 1675 pochádzajú dve pečate Ladislava Eödönfiho (*Eödönffi de Nagy Mihály*) († 1685), syna Ladislava Eödönfiho († pred 1641) a jeho druhej manželky Žofie Pongrácovej (Pongrácz de Nagy Mihály) s rodovým erbom, ktoré sa líšia od seba len legendou a prevedením znamenia na štíte. Pečate majú osemstranný tvar a rozmery 13 × 11 mm. Lem oboch pečatných polí je tvorený hrubou linkou. V strede oboch pečatných polí je v polokružlom štíte pravým krídlom otvorená brána. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikryvadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Po bokoch erbu lem pečatného poľa prvej pečate kopíruje nápis

³¹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 1534, Genealógia rodu z Michaloviec, 18. – 19. storočie.

³² ŠA PO, f. SM, inv. č. 121, no. 1623, Zálohovanie majetku, rok 1660, kat. č. 140.

³³ ŠA PO, f. SM, inv. č. 132, no. 1792, Kvitancia L. Pongráca, rok 1674, kat. č. 144.

³⁴ ŠA PO, f. SM, inv. č. 146, no. 2053, Súpis majetku J. Eödönfiho, rok 1689. Išlo o podiely na hrade Vinné a v dedinách Vinné, Kaluža, Čečehov, Rybnica, Poruba, Vyšné Remety, Choňkovce, Bunkovce, Sobrance, Blatná Polianka.

LADISLAVS EDENFY D(e). N(agy). M(ihály)., druhej pečate nápis LADISLAVS • EÖDÖNFY D(e). N(agy Mihály). (obr. 4-5).³⁵

OBRÁZOK 4 – Pečať Ladislava Eödönfiho z roku 1674.
Foto: Anton Dopirák

OBRÁZOK 5 – Pečať Ladislava Eödönfiho z roku 1675.
Foto: Anton Dopirák

Ladislav Eödönfi býval v kaštieli vo Vinnom, pri ceste do Trnavy pri Laborci.³⁶ S manželkou Annou Pongrácovou (Pongrácz de Nagy Mihály) mal syna Jána a dcéru Zuzanu.³⁷ Počas Tökölyho povstania (1678 – 1685) sa pridal k povstalcom, za čo mu boli po potlačení povstania skonfiškované majetky. Po Ladislavovej smrti sa Anna Pongrácová vydala za generála, baróna Imricha Gomboša (Gombos de Gombosfalu). Ten v roku 1689 odkúpil Ladislavove skonfiškované majetky od Spišskej komory za 12 000 zlatých.³⁸

Zuzana Eödönfiiová použila v rokoch 1716, 1719 a 1720 pečatidlo svojho príbuzného Imricha Stáraiho (Sztáray), o ktorom ešte budeme písať. Bola trikrát vydatá – za Sebastiána Šárošiho (Sáarossy), Gašpara Draveckého (Draveczy de Dravec) a Michala Tabodiho (Tabody de Fekésháza). Všetkých manželov prežila, v roku 1732 bola opäť vdovou.³⁹ Patrili jej majetkové podiely v deviatich dedinách, jednom majeri a v mestečku Michalovce.⁴⁰

³⁵ ŠA PO, f. SM, inv. č. 132, no. 1796, J. Eödönfi zálohuje vinicu vo Vinnom, rok 1674, kat. č. 153; inv. č. 133, no. 1809, Zmluva o testamente, rok 1675, kat. č. 102; inv. č. 1534, Genealógia rodu z Michaloviec, 18. – 19. storočie.

³⁶ ŠA PO, f. SM, inv. č. 142, no. 1928, List o pohrebe L. Eödönfiho, rok 1685; inv. č. 1612, no. 1, 2, Zmluva a súpis, rok 1777.

³⁷ ŠA PO, f. SM, inv. č. 1534, Genealógia rodu z Michaloviec, 18. – 19. storočie.

³⁸ ŠA PO, f. SM, inv. č. 146, no. 2052, Ocenenie majetku L. Eödönfiho, rok 1689. Išlo o podiely na hrade Vinné, v dedinách Vinné, Banka, Kusín, Klokočov, Kaluža, Staré, Krivošťany, Oreské, Trnava pri Laborci, Čečehov, Henclovce, Veľký Hažín, Ostrov, Choňkovce, Vyšné Remety a Bunkovce, mestečku Michalovce, majeroch Varkond, Orlovec.

³⁹ NAGY, *Magyarország családai IX.*, ref. 3, s. 451; ŠA PO, f. SM, inv. č. 407, no. 5850: Protest vdovy Z. Eödönfiovej, rok 1732.

⁴⁰ ŠA PO, f. SM, inv. č. 146, no. 2052, Ocenenie majetku L. Eödönfiho, rok 1689. Išlo o podiely v dedinách Vinné, Kaluža, Kusín, Oreské, Krivošťany, Staré, Trnava pri Laborci, Choňkovce, Ostrov, mestečku Michalovce a majeri Varkond.

Zuzanin brat *Ján Eödönfi* použil v roku 1685 pečatidlo s erbom rodu Šóš (Sóos)⁴¹ a v roku 1689 pečatidlo neznámeho vlastníka.⁴² *Ján Eödönfi* († 1694) býval v kaštieli vo Vinnom, oproti kostolu sv. Anny.⁴³ S manželkou Máriou Sentivániovou (Szent Ivá-ny) nemali mužských potomkov a jeho smrťou v roku 1694 vetva Eödönfi vymrela po mužskej línii.⁴⁴

Časť genealógie vetvy Eödönfy Vinnai ⁴⁵

Jakub z rodu Kaplan, manželka Katarína, dcéra Petra syna Sebeslava (1244)

A1. Andrej z rodu Kaplan, užský župan (1290)

B1. Jakub z Michaloviec (1337)

C1. Ernest z Michaloviec (1349)

D1. Eödön z Michaloviec (1393)

E1. Pavol z Michaloviec (1454)

F1. Albert (1475)

G1. *Ján Eödönfy zvaný Pan* z Michaloviec (1520)

H1. Štefan Vinnai alebo Eödönfi z Vinného inak Michaloviec

I1. Krištof Eödönfi starší z Michaloviec (1597)

J1. Krištof Eödönfi mladší († pred 1615)

K1. Krištof (1641), manželka Alžbeta Mezeiová

L1. **Juraj Eödönfi Vinnai** († 1689) (obr. 2)

L2. Alžbeta (1725), manželka Andreja Kazinciho (Kazinczy)

F2. Štefan (1463)

G1. Imrich (1496)

H1. Ladislav Eödönfi z Michaloviec (1543)

I1. *Ján* († pred 1573)

J1. Ladislav (1591)

K1. Ladislav († pred 1641), 1. manželka Judita Varanayová

L1. Zuzana, 1. manžel František Dežefi (Deseofy de Csetnek),

2. manžel Štefan Sirmai (Szirmay); 2. manželka Žofia

Pongrácová z Michaloviec (1661) (jej 1. manžel Ladislav

Tibai († 1637))

⁴¹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 142, no. 1924, Zálohovanie majetku, rok 1685, kat. č. 197. Pečať má oválny tvar a rozmery 12 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený tenkou linkou. V pečatnom poli polokruhly štiepený štít. V pravej polovici postava ženy, v ľavej kôň. Nad štítom sú dve mrežové prilby s korunami a prikrývadlami. Klenotom na pravej prilbe je z koruny vyrastajúca postava ženy, na ľavej cisárska koruna so zemským jablkom a krížikom. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotov, sú iniciály S. S. (*Sóos*).

⁴² ŠA PO, f. SM, inv. č. 146, no. 2042, Zálohovanie majetku, rok 1689, kat. č. 237. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 10 × 10 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V pečatnom poli v oválnom barokovom štíte ľalia. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. V záhlaví pečatného poľa sú iniciály H. A.

⁴³ *Súpis pamiatok na Slovensku III*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 403.

⁴⁴ ŠA PO, f. SM, inv. č. 151, no. 2157, List M. Sentivániovej o pohrebe manžela, rok 1694; inv. č. 152, no. 2166, List L. Pongráca, že J. Eödönfi zomrel bez mužských potomkov, rok 1695.

⁴⁵ NAGY, *Magyarország családai IV.*, ref. 3, s. 43; MIŠÍKOVÁ, Šfachtický rod, ref. 12, s. 35-48; ŠA PO, f. SM, inv. č. 1534, Genealógia rodu z Michaloviec.

- L2. **Ladislav** († 1685) (**obr. 4, 5**), manželka Anna Pongrácová z Michaloviec (**obr. 12**) (jej 2. manžel Imrich Gomboš)
 M1. **Zuzana** (1732), 1. manžel Sebastián Šároši, 2. Gašpar Dravecký, 3. Michal Tabodi
 M2. **Ján** († 1694), manželka Mária Sentivániová, posledný mužský potomok vetvy Eödönfi Vinnai

Pečate vetvy Tibai

OBRÁZOK 6 – Pečať Anny Tibaiovej z roku 1675.
 Foto: Anton Dopirák

V roku 1290 kúpili šľachtici z Michaloviec majetok Tibava. Jedna vetva sa tam usadila a jej názov začala v prvej polovici 14. storočia používať v prídomku – z Tibavy „de Thyba“ (1343).⁴⁶ Z roku 1675 pochádza pečať *Anny Tibaiovej (Tibay)* s rodovým erbom. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 13 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokrúhlom štíte pravým krídlom otvorená brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály A. [T.] (*Anna Tibay*) (**obr. 6**).⁴⁷ Annine pečatidlo z roku 1694 použila aj Judita Naďová (*Nagy*).⁴⁸

Pečatidlá Anny Tibaiovej a Ladislava Eödönfiho boli veľmi podobné, obe boli pravdepodobne dielom jedného rytca. Ladislav bol Anniným nevlastným bratom. Ich matka Žofia Pongrácová bola manželkou Ladislava Tibaiho († 1637) a potom Ladislava Eödönfiho († pred 1641). Aj vetva Tibai v priebehu 17. storočia vymrela po mužskej línii. Anniným prvým manželom bol Gabriel Dežefi (*Dessewffy*), druhým Ján Ilošvai (*Illosvay*).⁴⁹ Ich dcéra Klára Ilošvaiová vlastnila s manželom Ladislavom Semerem (*Szemere*) v 18. storočí majetkové podiely na území panstva Michalovce.⁵⁰

Časť genealógie vetvy Tibai⁵¹

Jakub z rodu Kaplan, manželka Katarína, dcéra Petra syna Sebeslava (1244)

A1. Andrej z rodu Kaplan, užský župan (1290)

B1. Vavrinec z Michaloviec a Tibavy (de Thyba) (1343, † 1353)

C1. Ladislav Eördög z Tibavy a Vojnatiny (1372)

⁴⁶ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej*, ref. 8, s. 235-236; NAGY, *A nagymihályi I*, ref. 5, s. 167.

⁴⁷ ŠA PO, f. SM, inv. č. 133, no. 1809, Zmluva o testamente, rok 1675, kat. č. 131.

⁴⁸ ŠA PO, f. SM, inv. č. 151, no. 2155, Zálohovanie majetku, rok 1694, kat. č. 70.

⁴⁹ NAGY, *Magyarország családai IX.*, ref. 3, s. 212, 451.

⁵⁰ NAGY, *Magyarország családai X.*, ref. 3, s. 598; ŠA PO, f. SM, inv. č. 168, no. 2452, Svedectvo o majetkoch K. Ilošvaiovej, rok 1711.

⁵¹ NAGY, *Magyarország családai XI.*, ref. 3, s. 212; ROVNÁKOVÁ, *Šľachtický rod Tibaiovcov*, ref. 14, s. 10-11; ŠA PO, f. SM, inv. č. 1534, Genealógia rodu z Michaloviec, 18. – 19. storočie.

- D1. Ladislav, literát z Michaloviec a Vojnatiny (1383)
 E1. Juraj Tibai (1449)
 F1. Ambróz Tibai (1449)
 G1. Ján Tibai
 H1. Michal Tibai (1559)
 I1. Ján Tibai (1559)
 J1. Ladislav Tibai († 1637), 1. manželka Zuzana Ujfalušiová (Ujfalussy), 2. Žofia Pongrácová (jej 2. manžel Ladislav Eödönfi († pred 1641)), posledný mužský potomok z vetvy Tibai
 K1. **Anna Tibai**, 1. manžel Gabriel Dežefi, 2. Ján Ilošvai (**obr. 6**)

Pečate vetvy Pongrác

Vetva sa vyvinula od Pongráca, syna Michala z Michaloviec (de Nogmyhal), ktorý žil v druhej polovici 14. storočia. Pongrácovci ostali bývať v Michalovciach, preto nepoužívali ďalšie prídomky. Zastávali funkcie podžupanov a slúžnych v stoličnej samospráve.⁵²

Z roku 1667 pochádza pečať *Štefana z Michaloviec (Nagy Mihaly)* s rodovým erbom. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 11 × 10 mm. Lem pečatného poľa je tvorený perlovcom. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte brána na pažiti, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom je z koruny vyrastajúci lev. V záhlaví pečatného poľa, lem pečate kopírujú iniciály I. N. D. N. (*Istvan Nagymihályi De Nagy Mihaly*) (**obr. 7**).⁵³ Jeho príbuzný *Krištof z Michaloviec (Nagy Mihaly)* potvrdil dokument z roku 1676 podobnou pečaťou s rodovým erbom. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 13 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, hrubovou a tenkou linkou.

OBRÁZOK 7 – Pečať Štefana z Michaloviec z roku 1667.
 Foto: Lukáš Šimko

OBRÁZOK 8 – Pečať Krištofa z Michaloviec z roku 1676.
 Foto: Lukáš Šimko

⁵² NAGY, *Magyarország családai IX.*, ref. 3, s. 448-451; ŠA PO, f. SM, inv. č. 1534, Genealógia rodu z Michaloviec, 18. – 19. storočie.

⁵³ ŠA PO, f. SM, inv. č. 128, no. 1696, Deľba majetku, rok 1667, kat. č. 133.

Aj tu je klenotom z koruny vyrastajúci lev. V záhlaví pečatného poľa, lem pečate kopírujú iniciály C. N. D. N. (*Cristof Nagymihályi De Nagy Mihaly*) (obr. 8).⁵⁴

Leva v klenote a štíte mal aj František z Michaloviec. Na jednej z jeho pečatí boli iniciály F. N. D. P. rozložené rovnomerne vo všetkých štyroch rohoch pečatného poľa.⁵⁵ Písmeno P. je zrejme skratkou vetvy Pongrác.

Z roku 1676 pochádza pečať *Michala Pongráca (Pongracz Nagymihali)* s rodovým erbom. Pečať je s papierovou clonou, má osemstranný tvar a rozmery 14 × 13 mm. Lem pečatného poľa je tvorený linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte pravým krídlom otvorená brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály M. P. N. (*Michael Pongracz Nagymihalyi*) (obr. 9).⁵⁶ Z roku 1680 pochádza pečať *Juraja Pongráca (Pongracz Nagy Mihaly)* s rodovým erbom. Pečať má oválny tvar a rozmery 20 × 16 mm. Lem pečatného poľa je tvorený linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte pravým krídlom otvorená brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Po bokoch erbu lem pečate kopíruje nečitateľný nápis (obr. 10).⁵⁷

OBRÁZOK 9 – Pečať Michala Pongráca z roku 1676.
Foto: Lukáš Šimko

OBRÁZOK 10 – Pečať Juraja Pongráca z roku 1680.
Foto: Lukáš Šimko

V roku 1685 použila *Anna Pongrácová (Pongracz Nagy Mihalyi)*, manželka Ladislava Eödfönfiho († 1685), pečatidlo *Juraja Pongráca* s rodovým erbom. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 12 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Kleno-

⁵⁴ ŠA PO, f. SM, inv. č. 134, no. 1826, Zálohovanie majetku, rok 1676, kat. č. 156.

⁵⁵ NOVÁK, ref. 15, s. 177.

⁵⁶ ŠA PO, f. SM, inv. č. 134, no. 1827, Deľba majetku, rok 1676, kat. č. 143.

⁵⁷ ŠA PO, f. SM, inv. č. 137, no. 1866, Výmena majetku, rok 1680, kat. č. 158.

tom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Po bokoch erbu lem pečatného poľa kopíruje nápis v maďarčine PONGRAC N(*agy*). M(*ihalyi*). GEORGI (obr. 11).⁵⁸

OBRÁZOK 11 – Pečať Juraja Pongráca z roku 1685.

Foto: Lukáš Šimko

Rovnaké pečatidlo použila aj v roku 1686.⁵⁹ Vyzerá podobne ako pečatidlo Anny Tibaiovej a Ladislava Eödönfiho. V roku 1688 použila Anna Pongrácová pečatidlo svojho druhého manžela Imricha Gomboša.⁶⁰

Pečať *Anny Pongrácovej* s rodovým erbom je zachovaná na dokumente z roku 1702. Pečať má oválny tvar a rozmery 17 × 15 mm. Lem pečatného poľa je tvorený perlovcom. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte trojvežové opevnenie s bránou, na prostrednej veži sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. V záhlaví pečatného poľa, nad erbom, sú iniciály skrátene v maďarčine P. N. A. (*Pongracz Nagymihalyi Anna*) (obr. 12).⁶¹

Annina príbuzná *Mária Pongrácová* (*Pongrácz Nagy Mihály*) v roku 1696 vyhotovila jedným pečatidlom dve pečate s rodovým erbom. Majú osemstranný tvar a rozmery 14 × 13 mm. Lem pečatného poľa je tvorený tenkou linkou. V strede pečatného poľa je v polokružlom štíte brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi

OBRÁZOK 12 – Pečať Anny Pongrácovej z roku 1702.

Foto: Rastislav Sanitrik

OBRÁZOK 13 – Pečať Márie Pongrácovej z roku 1696.

Foto: Rastislav Sanitrik

⁵⁸ ŠA PO, f. SM, inv. č. 142, no. 1923, List A. Pongrácovej, rok 1685, kat. č. 202.

⁵⁹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 143, no. 1943, List A. Pongrácovej, rok 1686, kat. č. 245.

⁶⁰ ŠA PO, f. SM, inv. č. 145, no. 1993, List A. Pongrácovej, rok 1688, kat. č. 249. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 12 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte ovenčenom palmovými ratolesťami orol. Na štíte je položená otvorená koruna. V záhlaví pečatného poľa, nad štítom, sú iniciály G. I. (*Gombos Imre*).

⁶¹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 160, no. 2343, Kvitancia, rok 1702, kat. č. 21.

OBRÁZOK 14 – Pečať z roku 1720.

Foto: Rastislav Sanitrik

sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, nad klenotom, sú iniciály skrátene v maďarčine P. N. M. (*Pongracz Nagymihalyi Maria*) (obr. 13).⁶²

Máriine pečatidlo v tom istom roku použil aj jej manžel František Barkóci (Barkóczy de Szala).⁶³ V rokoch 1685 a 1686 potvrdila dokumenty pečatidlom rodu Gomboš.⁶⁴

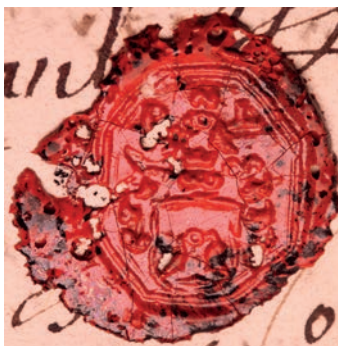
V roku 1720 použila pečatidlo neznámeho vlastníka. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 15 × 12 mm. Lem pečatného poľa je tvorený tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte ovenčenom dvoma palmovými ratolesťami je šablou ozbrojené obrnené rameno. Nad štítom je koruna. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch koruny, sú iniciály S. I. (obr. 14).⁶⁵

Z rokov 1664, 1675, 1687 a 1690 pochádzajú pečate *Ladislava Pongráca* (*Pongracz Nagymihalyi*). Prvá z roku 1664 je s rodovým erbom. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 17 × 14 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, vavrínovou a tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte ľavým krídlom otvorená brána. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace

OBRÁZOK 15 – Pečať *Ladislava Pongráca* z roku 1664.

Foto: Anton Dopirák

OBRÁZOK 16 – Pečať *Ladislava Pongráca* z roku 1675.

Foto: Anton Dopirák

⁶² ŠA PO, f. SM, inv. č. 153, no. 2186, Zálohovanie majetku, rok 1696, kat. č. 92 a 99.

⁶³ ŠA PO, f. SM, inv. č. 153, no. 2217, Obligácia F. Barkóciho, rok 1696, kat. č. 73; inv. č. 158, no. 2297, Spor Š. Boronkaiho s Pongrácovcami, rok 1700.

⁶⁴ ŠA PO, f. SM, inv. č. 142, no. 1934, Potvrdenie M. Pongrácovej, rok 1685, kat. č. 233; inv. č. 143, no. 1968, Zálohovanie majetku, rok 1686, kat. č. 200. Pečate majú osemstranný tvar a rozmery 11 × 10 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte orol. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom je vyrastajúci jeleň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály K. B.

⁶⁵ ŠA PO, f. SM, inv. č. 177, no. 2564, Zmluva o dedičstve, rok 1720, kat. č. 38.

medzi sebou prsteň (obr. 15).⁶⁶ Druhá pečať z roku 1675 je s rodovým erbovým znamením. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 16 × 13 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, hrubou a tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály skrátene v maďarčine P. N. L. (*Pongracz Nagymihalyi Ladislaus*) (obr. 16).⁶⁷

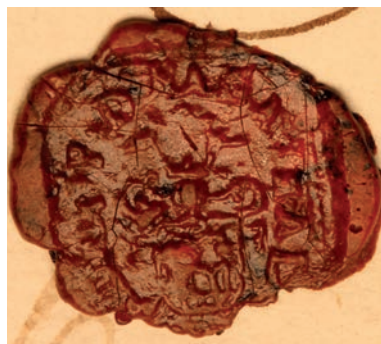

OBRÁZOK 17 – Pečať Ladislava Pongráca z roku 1687.
Foto: Rastislav Sanitrik

Z rokov 1666 a 1673 pochádzajú pečate Ladislavovho brata *Adama Pongráca* (*Pongrácz Nagymihályi*) vyhotovené pečatidlom s rodovým erbom. Pečate majú osemstranný tvar a rozmery 13 × 12 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte ľavým krídlom otvorená brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Po bokoch erbu lem pečatného poľa kopíruje nápis *ADAM P(ongracz). D(e). NAGMIHAL* (obr. 18).⁶⁹

Aj Adam Pongrác († 1681)⁷⁰ sa zúčastnil odboja počas Tökölyho povstania a jeho majetky

Pečate z rokov 1687 a 1690 sú vyhotovené tým istým pečatidlom s rodovým erbom. Pečať z roku 1687 má oválny tvar a rozmery 16 × 14 mm. Vonkajší lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, hrubou a tenkou linkou. Vnútornej je tvorený tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte pravým krídlom otvorená brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V strede a záhlaví pečatného poľa lem pečate kopíruje neúplné kruhové pole. Kruhové • *LADISLAVS P(ongracz). D(e). NAGY MIHALI* je pravotočivý, odstredivý. Písmeno S je obrátené. Štít zasahuje do lišty kruhového (obr. 17).⁶⁸

OBRÁZOK 18 – Pečať Adama Pongráca z roku 1666.
Foto: Anton Dopirák

⁶⁶ ŠA PO, f. SM, inv. č. 125, no. 1664, Zálohovanie majetku, rok 1664, kat. č. 119.

⁶⁷ ŠA PO, f. SM, inv. č. 133, no. 1819, Výmena majetku, rok 1675, kat. č. 128.

⁶⁸ ŠA PO, f. SM, inv. č. 144, no. 1973, Splnomocnenie, rok 1687, kat. č. 229; inv. č. 147, no. 2071, Zálohovanie majetku, rok 1690, kat. č. 64.

⁶⁹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 127, no. 1689, Zálohovanie majetku, rok 1666, kat. č. 188; inv. č. 131, no. 1781, Zálohovanie majetku, rok 1673, kat. č. 130.

⁷⁰ ŠA PO, f. SM, inv. č. 138, no. 1879, Testament A. Pongráca, rok 1681.

boli skonfiškované. Napr. v Michalovciach prišiel o dvojposchodovú murovanú kúriu s novou strechou a príslušenstvom, ocenenú na 900 zlatých.⁷¹ Adam bol trikrát ženatý – jeho prvou manželkou bola Zuzana Butkaiová (Butkay), druhou Žofia Faiová (Fay) a tretou Barbora Eödönfiová (Eödönffy). Všetky manželky prežil, v roku 1676 bol opäť vdovec.⁷² Mal dcéru Katarínu a syna Jána.

OBRÁZOK 19 – Pečať z roku 1708.

Foto: Rastislav Sanitrik

Katarína Pongracová (Pongracz Nagy Mihalli) v roku 1708 potvrdila dokument zrejme pečatidlom svojho druhého manžela⁷³ Mikuláša Feketeho (Fekete de Ivany).⁷⁴ Pečať má oválny tvar a rozmery 14 × 12 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte lev ozbrojený šablou. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom je rameno ozbrojené šablou (obr. 19).⁷⁵

Mikuláš Fekete v roku 1690 vyhotovil pečať, ktorá má v pečatnom poli erb podobný erbu šľachticov z Michaloviec. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 12 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený perlovcom. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte na pažiti stoja dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály N. F. (Nicolaus Fekete) (obr. 20).⁷⁶ V roku 1752 sa gróf Imrich Stárai obrátil na kráľovský súd, aby Feketeovcom zakázal používať tento erb. Súd im ho však v roku 1775 schválil a oprávnil ich, aby ho používali.⁷⁷

OBRÁZOK 20 – Pečať z roku 1690.

Foto: Rastislav Sanitrik

Katarínin brat Ján Pongrác (Pongracz Nagymihaly) bol slúžnym Užskej stolice.⁷⁸ V roku 1695 vyhotovil pečať s rodovým erbom. Pečať má osem-

⁷¹ Magyar Nemzeti Levéltár Budapest (ďalej MNL), E 156, Fasc. 34, No. 13, rok 1690. Dostupné na internete: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/view/hu_mnl_ol_e156_a_fasc034_no013. [cit. 2022-01-10]

⁷² NAGY, *Magyarország családai X.*, ref. 3, s. 868; ŠA PO, f. SM, inv. č. 134, no. 1821, List A. Pongráca o pohrebe manželky B. Eödönfiovej, rok 1676.

⁷³ ŠA PO, f. SM, inv. č. 405, no. 5838, Protest vdovy K. Ďurkiovej (Gyürky), rod. Pongrácovej, rok 1729; inv. č. 191, no. 2828, Zálohovanie majetku, rok 1734.

⁷⁴ NOVÁK, ref. 16, s. 51-52.

⁷⁵ ŠA PO, f. SM, inv. č. 165, no. 2425, Zálohovanie majetku, rok 1708, kat. č. 7.

⁷⁶ ŠA PO, f. SM, inv. č. 147, no. 2075, Vyšetrovanie Užskej stolice, rok 1690, kat. č. 209.

⁷⁷ NOVÁK, ref. 16, s. 52.

⁷⁸ KÓNIA, Michalovce od 18. storočia, ref. 11, s. 103.

stranný tvar a rozmery 12 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokružhlom štíte ľavým krídlom otvorená brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Okolo pečatného znamenia vo všetkých štyroch rohoch pečatného poľa sú rovnomerne rozložené iniciály I. P. N. A. (*Ioannes Pongracz Nagymihalyi A.*) (obr. 21).⁷⁹ Pečať z roku 1717 s rodovým erbom má oválny tvar a rozmery 18 × 16 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, vavrínovou a tenkou linkou. V strede pečatného poľa v oválnom štíte brána, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály skrátené v maďarčine N. M. (*Nagy Mihalyi*) a P. I. (*Pongracz Ioannes*) (obr. 22).⁸⁰ V roku 1688 potvrdil dokument pečatidlom neznámeho vlastníka. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 12 × 11 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa je v polokružhlom štíte lev s rozdvojeným chvostom (obr. 23).⁸¹ V rokoch 1700 a 1708 vyhotovil dve pečate pečatidlom rodu Šemšei (Semsey de Semse). Klára Šemšeiiová bola manželkou Františka Stáraiho (Sztaray De Nagymihalyi).⁸²

OBRÁZOK 21 – Pečať
Jána Pongráca z roku 1695.
Foto: Rastislav Sanitrik

OBRÁZOK 22 – Pečať
Jána Pongráca z roku 1717.
Foto: Rastislav Sanitrik

OBRÁZOK 23 – Pečať
z roku 1688.
Foto: Rastislav Sanitrik

Keď v roku 1703 vypuklo povstanie Františka II. Rákociho, k povstalcom sa pridali aj Pongrácovci.⁸³ Stáraiiovci sa v povstaní veľmi neangažovali. František Stárai zomrel

⁷⁹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 152, no. 2179, Kvitancia, rok 1695, kat. č. 86.

⁸⁰ ŠA PO, f. SM, inv. č. 174, no. 2531, Zálohovanie majetku, rok 1717, kat. č. 48.

⁸¹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 145, no. 2014, Zálohovanie majetku, rok 1688, kat. č. 126.

⁸² ŠA PO, f. SM, inv. č. 158, no. 2307, Predaj majetku, rok 1700, kat. č. 61; inv. č. 165, no. 2428, Zálohovanie majetku, rok 1708, kat. č. 6. Pečate sú osemstranné, majú rozmery 9 × 8 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou linkou, povrazcom a tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokružhlom štíte vztýčený jeleň. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom je vyrastajúci jeleň.

⁸³ KÓNYA, Peter. Na prahu novoveku. In KÓNYA, Peter (zost.). *Dejiny Klokočova*. Klokočov : Obecny úrad Klokočov, 2005, s. 66. ISBN 80-969434-9-9.

v roku 1703 a jeho syn Imrich Stárai (* 1698 – † 1769) bol ešte dieťa.⁸⁴ Po obsadení Zemplínskej a Užskej stolice povstaleckými vojskami sa všetci zdržiavali na hrade nad Vinným, kde bol Ladislav Pongrác kapitánom. Jeho synovec Ján Pongrác bol Rákociho komisárom. Hrad mal vtedy už zastaranú výzbroj a opevnenie. Po príchode cisárskeho vojska sa šľachtici nedokázali dlhšie brániť a v januári 1711 sa vzdali cisárskemu maršalovi Hugovi Virmondovi. Zároveň prisahali vernosť cisárovi, vďaka čomu ich majetky neboli skonfiškované.⁸⁵ Hrad krátko po potlačení povstania zničilo cisárske vojsko a odvtedy chátral.⁸⁶

Ján Pongrác († 1722) bol posledným mužským potomkom z vetvy Pongrác. S manželkou Juditou Telekiovou (Teleky de Szék) mali dcéru Evu Pongrácovú, manželku Jána Tušaiho (Tussay de Tussa Ujfalu).⁸⁷

*Časť genealógie vetvy Pongrác*⁸⁸

Jakub z rodu Kaplan, manželka Katarína, dcéra Petra syna Sebeslava (1244)

A1. Andrej z rodu Kaplan, užský župan (1290)

B1. Michal de Nogmyhal(1335)⁸⁹

C1. Pongrác (1381)

D1. Dionýz(1429)

E1. Andrej (1460)

F1. Michal (1465)

G1. Dionýz (1509)

H1. Benedikt (1559), manželka Magdaléna Bánfiová (Bánffy)

I1. Žigmund

J1. Benedikt

K1. **Žofia**, 1. manžel Ladislav Tibai, 2. Ladislav Eödönfi († pred 1641)

H2. Ján (1559)

I1. Dionýz (1588)

J1. Ladislav (1615), 1. manželka Katarína Bánfiová, 2. Judita Orloyová

K1. **Ladislav** (1696), kapitán hradu Vinné (**obr. 15, 16, 17**)

K2. **Adam** († 1681) (**obr. 18**), 1. manželka Zuzana Butkaiová (Butkay) (1639), 2. Žófia Faiová (Fay), 3. Barbora Eödönfiová

L1. **Katarína** (**obr. 19**), 1. manžel Adam Ďurki (1700), 2. Mikuláš Fekete de Ivany (**obr. 20**)⁹⁰

L2. **Ján** († 1722) (**obr. 21, 22, 23**), manželka Judita Telekiová

⁸⁴ NAGY, *Magyarország családai X.*, ref. 3, s. 860.

⁸⁵ KÓNYA, Michalovce od 18. storočia, ref. 11, s. 103-104; ŠA PO, f. SM, inv. č. 390, no. 5787, Dohoda s gen. Virmondom o podrobení hradu Vinné, rok 1711.

⁸⁶ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Užskej*, ref. 8, s. 272.

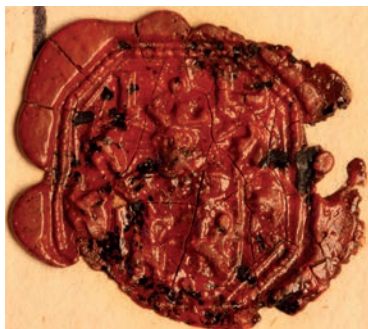
⁸⁷ NAGY, *Magyarország családai X.*, ref. 3, s. 868.

⁸⁸ MIŠÍKOVÁ, Kaštieľ v Michalovciach, ref. 12, s. 25-26. Niektorých príslušníkov vetvy Pongrác sa nám nepodarilo začleniť do genealógie.

⁸⁹ NAGY, *A nagymihályi I.*, ref. 5, s. 101 „Michaelem filios Andree filii Jakou de Nogmyhal“.

⁹⁰ ŠA PO, f. SM, inv. č. 405, no. 5838, Protest vdovy K. Ďurkiovej (Gyürky), rod. Pongrácovej, rok 1729; inv. č. 191, no. 2828, Zálohovanie majetku, rok 1734.

Pečate vetvy Stárai

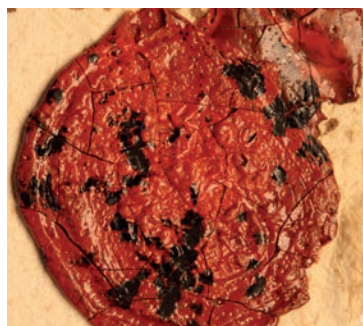

OBRÁZOK 24 – Pečať
z roku 1676.

Foto: Lukáš Šimko

Vetva Stárai má prídomek odvodený od obce Staré, v ktorej sa šľachtici z Michaloviec usadili v 14. storočí – zo Starého „de Stara“ (1398).⁹¹ V roku 1676 použila Alžbeta Stáraiová (*Sztaray*), manželka Štefana Štepána (*Stephán*), neskôr Ľudovíta Fejerváriho (*Fejérváry*)⁹² pečatidlo neznámeho vlastníka. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 13 × 12 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, perlovou a tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte dve vztýčené privrátené zvieratá – jednorožec a lev. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály I. L. (obr. 24).⁹³

V roku 1677 potvrdil Alžbetin brat František Stárai (*Sztaray De Nagymihali*) dokument prsteňovým pečatidlom s rodovým erbom. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 15 × 13 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte hradba s ľavým krídlom otvorenou bránou, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály F. S. (*Franciscus Sztaray*) (obr. 25).⁹⁴ V roku 1680 potvrdil dokument pravdepodobne úradným

OBRÁZOK 25 – Pečať Františka
Stáraiho z roku 1677.

Foto: Lukáš Šimko

OBRÁZOK 26 – Pečať Františka
Stáraiho z roku 1680.

Foto: Lukáš Šimko

⁹¹ ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Zemplínskej*, ref. 8, s. 491; NAGY, Gyula. *A nagymihályi és sztáray gróf Sztáray család oklevéltára II.* Budapest : Kiadja Gróf Sztáray Antal, 1889, s. 7.

⁹² NAGY, *Magyarország családai X.*, ref. 3, s. 860.

⁹³ ŠA PO, f. SM, inv. č. 134, no. 1824, Kvitancia, rok 1676, kat. č. 161.

⁹⁴ ŠA PO, f. SM, inv. č. 135, no. 1838, Zálohovanie majetku, rok 1677, kat. č. 160; NAGY, *Magyarország családai X.*, ref. 3, s. 860.

pečatidlom, strednej veľkosti s rodovým erbom v renesančnom štíte. Pečať má oválny tvar a rozmery 20 × 17 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, vavrínovou a tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokrúhlom štíte hradba s ľavým krídlom otvorenou bránou, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu, sú iniciály [F.] S. (*Franciscus Sztaray*) (obr. 26).⁹⁵ František Stárai bol zemplínskym podžupanom.⁹⁶

OBRÁZOK 27 – Pečať z roku 1695.

Foto: Rastislav Sanitrik

V roku 1695 použil Melichar Schmicz pečatidlo s rodovým erbom šľachticov z Michaloviec. Pečať má oválny tvar a rozmery 13 × 12 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokrúhlom štíte hradba s pravým krídlom otvorenou bránou, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V záhlaví pečatného poľa, lem pečate kopírujú iniciály P. N. M. G. (obr. 27).⁹⁷

V roku 1696 použil Juraj Horvat (Horvath) pečatidlo, ktoré patrilo Františkovi synovi Františkovi Stáraimu (* 1672 † 1703). Pečať má oválny tvar a rozmery 17 × 14 mm. Lem pečatného poľa je tvorený dvojitou, vavrínovou a tenkou linkou. V strede pečatného poľa v oválnom štíte hradba s cimburím a ľavým krídlom otvorenou bránou, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. V strede a záhlaví pečatného poľa lem pečate kopíruje nápis FRAN(*ciscus*) . SZTARAI . D(e). NA[G^YMIHALI]. (obr. 28).⁹⁸

Františkov syn *Imrich Stárai (Sztáray Nagy Mihály)* (* 1698 – † 1769) potvrdil dokument zo 6. mája 1715 dvomi pečatidlami. Prvé s rodovým erbom patrilo jeho otcovi alebo starému otcovi Františkovi Stáraimu. Použil ho aj na dokumente z roku 1717. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 14 × 13 mm. Lem pečatného poľa je tvorený tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokrúhlom štíte hradba s cimburím a ľavým krídlom otvorenou bránou, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Okolo pečatného znamenia vo všetkých štyroch rohoch pečatného poľa sú rovnomerne rozložené iniciály F. S. D. N. (*Franciscus Sztaray De Nagymihaly*) (obr. 29).⁹⁹

⁹⁵ ŠA PO, f. SM, inv. č. 137, no. 1878, Zmluva o prevode majetku, rok 1680, kat. č. 103.

⁹⁶ BODNÁROVÁ, ref. 9, s. 48.

⁹⁷ ŠA PO, f. SM, inv. č. 152, no. 2162, Vrátanie majetku, rok 1695, kat. č. 93.

⁹⁸ ŠA PO, f. SM, inv. č. 153, no. 2216, Prevod majetku, rok 1696, kat. č. 67.

⁹⁹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 172, no. 2503, Zálohovanie, rok 1715, kat. č. 32; inv. č. 172, no. 2512, Pôžička, rok 1717, kat. č. 27.

OBRÁZOK 28 – Pečať Františka Stáraiho ml. z roku 1696.
Foto: Rastislav Sanitrik

OBRÁZOK 29 – Pečať Františka Stáraiho z roku 1717.
Foto: Rastislav Sanitrik

Druhé pečatidlo bolo jeho vlastné s rodovým erbom. Pečať má oválny tvar a rozmery 20×17 mm. Lem pečatného poľa je tvorený hrubou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte je hradba s bránou, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je mrežová prilba s korunou a prikrývadlami. Klenotom sú dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Po bokoch erbu lem pečatného poľa kopíruje nápis v dvoch riadkoch EM(eri) : KVS S(ztáray). REV // D(e). N(agy Mihály). A. : [...]. (obr. 30).¹⁰⁰

OBRÁZOK 30 – Pečať Imricha Stáraiho z roku 1715.
Foto: Rastislav Sanitrik

V roku 1715 použil Gašpar Dravecký pečatidlo Imricha Stáraiho s rodovým erbom. Pečať má osemstranný tvar a rozmery 9×8 mm. Lem pečatného poľa je tvorený tenkou linkou. V strede pečatného poľa v polokružlom štíte hradba s ľavým krídlom otvorenou bránou, na nej sedia dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Nad štítom je päťcípá otvorená koruna, po bokoch prikrývadlá. V záhlaví pečatného poľa, po bokoch koruny, sú iniciály E. S. (*Emericus Sztaray*) (obr. 31).¹⁰¹ Pečatidlo v rokoch 1716, 1719 a 1720 použila aj Gašparova manželka Zuzana Eödföfniová.¹⁰²

Po smrti Jána Pongráca v roku 1722 ostal jediným mužským potomkom rodu mladý, iba 24-ročný Imrich Stárai. Bol radcom Spišskej komory v Košiciach a užským županom. Zaslúžil sa nielen o povznesenie rodu, keď v roku 1725 získal barónsky a v roku 1747 grófsky titul, ale aj o hospodársky

¹⁰⁰ ŠA PO, f. SM, inv. č. 172, no. 2503, Zálohovanie, rok 1715, kat. č. 33.

¹⁰¹ ŠA PO, f. SM, inv. č. 172, no. 2504, List G. Draveckého o majetku, rok 1715, kat. č. 31.

¹⁰² ŠA PO, f. SM, inv. č. 172, no. 2517, Prevod majetku, rok 1716, kat. č. 50; inv. č. 176, no. 2542, Výmena majetku, rok 1719, kat. č. 44; inv. č. 177, no. 2557: Zálohovanie majetku, rok 1720, kat. č. 36.

rozvoj panstva.¹⁰³ Ako sa menili jeho pečate a jeho potomkov, to už je témou iného výskumu.

*Časť genealógie vetvy Stárai*¹⁰⁴

Jakub z rodu Kaplan, manželka Katarína, dcéra Petra syna Sebeslava (1244)

A1. Andrej z rodu Kaplan, užský župan (1290)

B1. Vavrinec z Michaloviec a Tibavy (1353)

C1. Ladislav Eördög z Tibavy a Vojnatiny (1372)

D1. Ladislav literát z Michaloviec a Vojnatiny (1383)

E1. Ján Eördög zo Starého, Vojnatiny a Tibavy (1418)

F1. Andrej Eördög zo Starého (1470)

G1. Vavrinec zo Starého (1484)

H1. Ladislav zo Starého (1528)

I1. Ambróz zo Starého (1542)

J1. Andrej Stárai (1569)

K1. František Stárai alias Eördög († 1611)

L1. Štefan Stárai (1614)

M1. **Alžbeta Stáraiová (obr. 24)**, 1. manžel Štefan Štepan,

2. Ľudovít Fejérváry

M2. **František Stárai** (1644) (**obr. 25, 26**), manželka Klára Šemšeiová

N1. **František Stárai** (* 1672 – † 1703) (**obr. 228, 29**), manželka barónka Barbara Peréniová (Perényi)

O1. **Imrich Stárai** (* 1698 – † 1769) (**obr. 30, 31**)

Záver

Sfragistický výskum pečatí šľachtického rodu z Michaloviec potvrdil, že členovia rodu používali aj v druhej polovici 17. a začiatkom 18. storočia pečatidlá, na ktorých bol zobrazený ich rodový erb alebo erbové znamenie, ale aj pečatidlá iných vlastníkov. Na prvý pohľad rovnaké rodové pečate sa od seba líšia veľkosťou, tvarom, legendou a prevedením obrazu v pečatnom poli. Na základe jeho analýzy môžeme rozlíšiť pečate jednotlivých vetiev rodu. Vetva Eödönfi Vinnai má v štíte pravým krídlom otvorenú bránu. Vetva Tibai má v štíte pravým krídlom otvorenú bránu, na nej dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Vetva Pongrác má v štíte pravým/ľavým krídlom otvorenú bránu, na nej dve straky, držiace medzi sebou prsteň. Vetva Stárai má v štíte hradbu s ľavým/pravým krídlom otvorenou bránou, na nej dve straky, držiace medzi sebou

¹⁰³ MIŠÍKOVÁ, Imrich Stárai, ref. 12, s. 22-37; ŠA PO, f. SM, inv. č. 416, no. 5884, str. 1, Kniha scudzeného majetku, rok 1741 „Arcis Vinna & Domini Nagy Mihály haereditarius“; inv. č. 202, no. 3129, Mandát M. Terézie, rok 1746 „vetustae Familiae Jáko de Nagy Mihály haeredem et successorem masculum“; inv. č. 198, no. 2966, Potvrdenie Spišskej komory, rok 1742; inv. č. 196, no. 2933, Vymenovanie za užského župana, rok 1740; inv. č. 182, no. 2629, Diploma Baronatus (regest), rok 1725; inv. č. 3, Miestny index, 1. pol. 19. storočia, s. 381, Staré, no. 3144 (regest).

¹⁰⁴ NAGY, *Magyarország családai X.*, ref. 3, s. 860; MIŠÍKOVÁ, Genealógia rodu, ref. 12, s. 121-133.

prsteň. Všetky vetvy majú v klenote dve straky, držiace medzi sebou prsteň, len dvaja členovia vetvy Pongrác majú v klenote z koruny vyrastajúceho leva a jeden z vetvy Stárai má na štíte položenú päťcípu korunu. Na rozdiel od stredovekého erbu, vo všetkých pečatiach chýba koruna v štíte. Výnimkou je prvá pečať (č. 2).

Pri uvádzaní vlastníka pečate treba byť opatrný, lebo niekedy ide len o pečatiteľa. Zo 47 pečatí bolo 35 vyhotovených pečatidlom niektorého člena rodu a 12 pečatí vyhotovili členovia rodu pečatidlom iného vlastníka. Z 35 pečatí 23 vyhotovili členovia rodu s vlastným pečatidlom, sedem pečatí vyhotovili s pečatidlom iného člena rodu a päť pečatí vyhotovili cudzí šľachtici s pečatidlom niektorého člena rodu. Z 12 pečatí vyhotovených pečatidlom iného vlastníka boli tri vyhotovené pečatidlom rodu Gomboš, dve pečatidlom rodu Šemsei, dve pečatidlami rodov Šoš a Ďurki a päť pečatidlom neznámeho vlastníka.

Väčšina pečatí bola vyhotovená prsteňovými pečatidlami, ktorých veľkosť neprekračovala 15 mm a ich tvar bol osemstranný. Len deväť pečatí má veľkosť 16 – 20 mm, z nich sedem malo oválny a dve osemstranný tvar. Takmer všetky pečate majú legendu označujúcu vlastníka pečatidla. Jeho meno, priezvisko, prídomok a tituly sú uvedené vo forme iniciál, nápisu alebo kruhopisu. Z dôvodu malej veľkosti prsteňových pečatidiel má väčšina pečatí legendu vo forme iniciál. Litery sú umiestnené v záhlaví pečatného poľa, po bokoch klenotu alebo nad erbom. Niektoré iniciály kopírujú lem pečate (č. 7, 8). U dvoch pečatí (č. 21, 29) sú iniciály pozostávajúce zo štyroch písmen rovnomerne rozložené okolo pečatného znamenia vo všetkých štyroch rohoch pečatného poľa. Sedem pečatí (č. 4, 5, 10, 11, 18, 28, 30) má legendu vo forme nápisu, ktorý kopíruje lem pečatného poľa. Začína v ľavej časti pečatného poľa a končí v pravej. Z dôvodu malej veľkosti pečatidla je časť textu nápisu skrátená. Dve pečate (č. 3, 17) majú legendu vo forme neúplného kruhopisu, ktorý od pečatného znamenia delí tenká linka. Aj ten začína v ľavej časti pečatného poľa a končí v pravej a časť textu je skrátená. Písmo legend všetkých pečatí je kapitálne, je to humanistická majuskula. Väčšina textov legend je v latinčine. Pri šiestich pečatiach (č. 11, 12, 13, 16, 22 a pozn. pod čiarou 59) bola podľa uvedenia priezviska na prvom mieste a mena na druhom použitá maďarčina.

Všetky pečate sú pritlačené, len jedna je s papierovou clonou. Šľachtici používali pri pečatení červený vosk, len v šiestich prípadoch použili čierny vosk.

Pečate vznikli v období, ktoré sa považuje za jedno z najťažších v dejinách Slovenska. Svedčia o tom aj viaceré dokumenty, na ktorých sú pečate odtlačené – rôzne zmluvy o zálohovaní majetku, ktorými sa šľachtici v časoch vojen a povstání snažili získať peniaze.

Napriek bohatému rozvetveniu šľachtického rodu z Michaloviec dochádzalo v 17. storočí k postupnému vymieraniu jednotlivých vetiev po mužskej línii. Príčin bolo viacero – ťažké časy, keď sa niektorí členovia zapájali do bojov, ďalej zvyk, podľa ktorého sa mladší synovia dávali do služieb cirkvi a nemohli sa ženiť a napokon sobáš medzi pokrvnými príbuznými, ktoré negatívne pôsobili na zdravie detí. Kým v stredoveku sa členovia rodu medzi sebou neustále sporili o majetky a robili si rôzne prieky, v 17. storočí sa niektoré rodové vetvy spájajú prostredníctvom viacerých sobášov, aby aj takto scelili majetky rozdrobené neustálymi dedičskými del'bami.

Rodové pečate sú významným sfragistickým, heraldickým a genealogickým prameňom. V ich výskume sa dá pokračovať ďalej a analyzovať i ďalšie pečate na dokumentoch uložených v rodovom archíve Stáraiovcov, ale aj v iných archívnych fondoch a archívoch. Získame tak iný pohľad na dejiny šľachtických rodov i regiónu východného Slovenska.

SIEGEL DES ADELSGESCHLECHTS VON MICHALOVCE IN DER 2. HÄLFTE DES 17. JAHRHUNDERTS UND ANFÄNGLICH DES 18. JAHRHUNDERTS

MIŠÍKOVÁ, Alena

In den Jahren 2019 – 2020 wurden 250 Siegel aus dem im Staatsarchiv in Prešov aufbewahrten Archivfond des Geschlechts Stárai (Sztáray) aus Michalovce digitalisiert und in der Webapplikation Siegel- und Siegelstempelverzeichnis registriert. Die Applikation befindet sich auf der Webseite des slowakischen Ministeriums des Innern, Abteilung für Archive und Registratur. Das Artikel behandelt die digitalisierten Siegel von den Mitgliedern der Adelsfamilie Nad'miháli (de Nagy Mihály, Nagymihályi) von Michalovce. Eine sphragistische Forschung von 47 Siegel hat verwiesen, dass die Mitglieder des Adelshauses in der Hälfte des 17. und anfänglich des 18. Jahrhunderts Siegelstempel mit einem Geschlechtswappen, einem Wappenzeigen, aber auch Siegelstempel von anderen Besitzern benutzt haben. Die auf den ersten Blick gleichen Geschlechtssiegel weichen in ihrer Größe, Form, im Siegelfeld erscheinenden Legende und bildlichen Ausführung ab. Aufgrund dieser Analyse sind wir imstande die Siegel der einzelnen Geschlechtsverzweigungen zu unterscheiden. Die meisten Siegel wurden durch achtkantige Ringsiegelstempel ausgefertigt. Nur einige Siegel wurden durch einen Siegelstempel mittlerer Größe erstellt. Die Adligen haben rotes Stempelwachs gebraucht, nur ausserordentlich wurde von ihnen schwarzer Siegellack benutzt. Die Legenden der meisten Siegel haben die Form von Initialen, Inschriften oder Kreisschriften mit dem Namen des Siegelbesitzers. Die Siegel entstanden in einer der schwersten Geschichtsperioden der Slowakei. Das beweisen die Dokumente, auf denen die Siegel abgedrückt wurden – verschiedene Pfandverträge, die den Adligen in den Kriegszeiten Geld sichern sollten. Der Artikel bietet einen sphragistischen Anblick auf die Geschichte des Adelshauses von Michalovce, das trotz seiner reichvollen Verzweigung im Laufe des 17. und anfänglich des 18. Jahrhunderts in der männlichen Linie allmählich fast ausgestorben ist. Der einzige männliche Nachkomme stammte aus der Linie Stárai (Sztáray de Nag Mihály). Die Archivadokumente von dem Hausarchiv Stárai sind eine bedeutsame Quelle zur Erforschung der Geschichte der Ostslowakei, vor allem dem Gebiet Zemplín (Semplin).

Übersetzt von Kristína Majerová

NÁPISY NA TEKOVSKÝCH ZVONOCH DO ROKU 1800

JÁN KOREKÁČ

Korekáč, J.: Inscriptions on bells in the region of Tekov until 1800. *Slovenská archivistika*, Vol. 52, 2022, No 2, p. 69-88.

The article describes the development of historical inscriptions on bells in the former Tekov county from the Middle Ages to 1800. On the basis of field and archival research, the author tries to characterise the historical context of the creation of Tekov bells, analyse the development of the font used on bell inscriptions and their content. Besides the analysis, the paper also contains transcriptions and translations of several unpublished bell inscriptions from the former Tekov county and brief professional biographies of the bell makers whose products can be found in Tekov.

Key words: bells, inscriptions, Middle Ages, Early Modern Age, Baroque

Písomné pramene ako svedectvá minulosti zachytávajú okrem širokého spektra archívnych (diplomatických) dokumentov a knižných (kodikologických) textov aj nápisy (epigrafické texty) na hnutel'ných či nehnuteľných pamiatkach. Práve nápisy predstavujú pramennú základňu pre epigrafiu ako pomocnú vedu historickú.¹ Jednou z najvýznamnejších skupín epigrafických nosičov sú bezpochyby zvony. Tie sú súčasne hudobnými, zvonolejárskymi, liturgickými, umeleckými a epigrafickými pamiatkami. Hodnotu zvonov preto môžeme nájsť nielen v historických, ale aj v spoločenských, kultúrnych alebo pamiatkových kontextoch.² Tieto špecifiká podmienili aj vznik samostatnej disciplíny – kampanológie, ktorá sa venuje formálnej a obsahovej stránke zvonov. Predmetom jej výskumu je zvon spolu so všetkými jeho originálnymi funkčnými súčasťami.³ Na rozdiel od kampanológie sa v epigrafickom bádani zameriavame predovšetkým na samotný nápis na zvone, ktorý analyzujeme po formálnej a obsahovej stránke. Formálnou analýzou nápisu dokážeme zvon aj bez explicitného datovania chronologicky s väčšou či menšou presnosťou zaradiť a použité písmo zahrnúť do nápisového fondu regiónu na následnú syntetickú analýzu. Štúdiom obsahu môžeme spoznať napríklad objednávateľa zvona alebo jeho zhotoviteľa. Na zvonoch

¹ Bližšie k epigrafii napríklad: ŠEDIVÝ, Juraj. *Historické nápisy a ich nosiče*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, 383 s. ISBN 978-80-223-4703-7; ŠEDIVÝ, Juraj et al. *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, 264 s. ISBN 978-80-223-3776-2; ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Praha : Národní památkový ústav, 2007, 102 s. ISBN 978-80-87104-11-8.

² GEMBICKÝ, Juraj – LUNGA, Radek. *Pamiatková ochrana zvonov na Slovensku. Metodika*. Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2014, s. 22. ISBN 978-80-891-7564-2.

³ GEMBICKÝ, Juraj. Kampanologické pamiatky v kontexte výskumu historických nápisov: pramene, literatúra, metodika. In ŠEDIVÝ, Juraj et al. *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s. 170. ISBN 978-80-223-3776-2.

tiež nachádzame nápisy vyjadrujúce rôzne posolstvá, prosby a pri starších zvonoch hlavne náboženské texty. Väčšinou ide o citáty z Biblie, modlitby k svätým, mená štyroch evanjelistov, troch kráľov či mariánske nápisy.⁴

Kampanologické práce, ktoré doplnili terénny a archívny výskum, sú v skúmanom regióne Tekova skôr čiastkového charakteru. Vo veľkej miere sme využili publikácie, ktoré sa venovali všeobecnej problematike zvonov v epigrafickom kontexte,⁵ no samozrejme sme neopomenuli ani publikácie venované kampanologickej metodike a nomenklatúre, napríklad prácu *Pamiatková ochrana zvonov na Slovensku*⁶ alebo sériu článkov v druhom čísle periodika *Monument revue* z roku 2015,⁷ ktoré boli venované životnému jubileu zakladateľa kampanológie na Slovensku – Jurajovi Spiritzovi. Z jeho bohatej publikačnej činnosti⁸ sme využili najmä tituly týkajúce sa zvonolejárrov.⁹ K Tekovu sa viažu aj umenovedné súpisové práce, ktoré obsahujú lokalizáciu zvonov a niekedy i prepisy nápisov, napríklad trojzväzkové dielo *Súpis pamiatok na Slovensku*,¹⁰ publikácia Pála Pataya *Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt*,¹¹ druhý zväzok miestopisného zoznamu uhorských pamiatok

⁴ Tieto špecifiká a presahy výpovednej hodnoty zvonov, na ktoré sme narazili pri epigrafickom výskume v tekovskom regióne, boli hlavným podnetom k realizácii tohto príspevku. Región Tekova sme vymedzili najnovšími hranicami bývalej Tekovskej stolice zo začiatku 20. storočia a chronologicky rokom 1800, ktorý predstavuje aj hornú hranicu niektorých epigrafických výskumov (napríklad v Poľsku alebo v Česku).

⁵ Napríklad: ŠEDIVÝ, Juraj. Písmo na stredovekých zvonoch z územia Slovenska. In *Monument revue*, 2015, roč. 4, č. 2, s. 26-34. ISSN 1338-807X; GEMBICKÝ, ref. 3, s. 165-176; ŠEDIVÝ, *Historické nápisy*, ref. 1 (najmä s. 257-268.).

⁶ GEMBICKÝ – LUNGA, ref. 2, 122 s.

⁷ Najmä: LUNGA, Radek. Slovenské zvony v historických souvislostech. In *Monument revue*, 2015, roč. 4, č. 2, s. 14-15. ISSN 1338-807X; GEMBICKÝ, Juraj – LUNGA, Radek. Nejstarší slovenské zvony v souvislostech památkové péče. In *Monument revue*, 2015, roč. 4, č. 2, s. 16-25. ISSN 1338-807X; DIRGA, Michal – SLÍŽ, Róbert. Sprievodca najväčšími zvonmi Slovenska. In *Monument revue*, 2015, roč. 4, č. 2, s. 41-47. ISSN 1338-807X.

⁸ Prehľadná bibliografia: REICHARDOVÁ, Juliana. Výberová bibliografia PhDr. Juraja Spiritzov. In *Monument revue*, 2015, roč. 4, č. 2, s. 68-76. ISSN 1338-807X.

⁹ SPIRITZA, Juraj. *Biografický slovník zvonolejárrov činných na Slovensku v druhom tisícročí*. Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2002, 105 s. ISBN 809-68-632-58; SPIRITZA, Juraj. *Kremnický zvonolejár Juraj Palisch a jeho nasledovníci*. Kremnica : Národná banka Slovenska : Múzeum mincí a medailí, 1997, 20 s.; SPIRITZA, Juraj. Zvonolejár Baltazár a Richard Heroldovci. In *Pamiatky a múzeá*, 1997, roč. 46, č. 1, s. 44-45. ISSN 1335-4353.

¹⁰ HARMINC, Ivan et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý. A – J*. Bratislava : Obzor, 1967, 531 s. ISBN 65-103-67; HARMINC, Ivan et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. K – P*. Bratislava : Obzor, 1968, 584 s. ISBN 65-085-68; HARMINC, Ivan et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok tretí. R – Ž*. Bratislava : Obzor, 1969, 568 s. ISBN 65-060-69.

¹¹ PATAY, Pál. *Corpus campanarum antiquarum Hungariae. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1989, 144 s. ISBN 963-74-21-36-X.

z roku 1906¹² či súpis majetku reformovanej cirkvi.¹³ Štandardný kampanologický súpis z Tekova (jeho časti) evidujeme iba v magisterskej práci Marcela Kinku¹⁴ a v prílohe publikácie Juraja Spiritzu, ktorá sa venovala kremnickým zvonom.¹⁵ Informácie o tekovských zvonoch sme našli aj v *Schematizme Banskobystrickej diecézy* z roku 1876¹⁶ a v edícii vizitácií Ostrihomskej arcidiecézy.¹⁷ Bádali sme samozrejme aj v archívnych prameňoch, najmä v už spomenutých kánonických vizitáciách, vo fondoch Archívu Pamiatkového úradu SR a výskum bol vo veľkej miere realizovaný i v teréne.

TEKOVSKÉ ZVONY V STREDOVEKU

14. storočie – 1. tretina 16. storočia

Zvony sa v našej histórii objavujú už v neolite, keď boli vyrábané z keramického materiálu. Do Európy sa dostali z Blízkeho východu v mladšej dobe železnej a našli si široké uplatnenie aj v gréckej a rímskej kultúre. Používanie štandardných kovových zvonov sa v západnej časti strednej Európy rozšírilo približne v 8. storočí vďaka misionárom z Britských ostrovov. Rozvoj zvonolejárstva iniciovala aj synoda v Aachene v roku 801, ktorá prikazovala vybaviť zvonmi väčšinu cirkevných objektov. Nápisy na nich evidujeme už od 9. storočia, no až do 12. storočia boli ešte stále ojedinelými.¹⁸

Zachované zvony z územia Slovenska datujeme približne od 14. storočia, výnimkou je zvon z Bojnej (9. stor.) a zvon z Matejoviec (posledná tretina 13. stor.).¹⁹ Počet zvonov však podstatnejšie narástol až v 15. storočí. Nápisy na zvonoch z nášho územia registrujeme až v druhej polovici 14. storočia.²⁰ Stredoveké zvony nebývali spravidla

¹² GERECZE, Péter. A Műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In FORSTER, Gyula (ed.). *Magyarország műemlékei II.* Budapest : Hornyánszky Viktor Császári és Királyi Udvari Könyvnyomdája, 1905, 1412 s.

¹³ BALLA, Terézia et al. *Szlovákiai református keresztyén egyház X : XXVII. Barsi református egyházmegye I.* Debrecen : Szlovákiai Református Keresztyén Egyház, 2014, 238 s. ISBN 978-615-80133-0-7; BALLA, Terézia et al. *Szlovákiai református keresztyén egyház XI : XXVII. Barsi református egyházmegye II.* Debrecen : Szlovákiai Református Keresztyén Egyház, 2015, 197 s. ISBN 978-615-80133-2-1.

¹⁴ Archív Pamiatkového úradu SR (ďalej len Archív PÚ), Zbierka výskumných správ, sign. T 5982; KINKA, Marcel. *Pôvodcovia zvonov a zvony v okresoch Banská Štiavnica, Žarnovica a Žiar nad Hronom.* Diplomová práca. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Katedra histórie, 2002, 155 s. (ďalej len sign. T 5982).

¹⁵ SPIRITZA, *Kremnický zvonolejár Juraj Palisch*, ref. 9, 20 s.

¹⁶ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis pro anno saeculari MDCCCLXXVI.* Neosolii : Philippi Machold, 1876, 455 s.

¹⁷ TOMISA, Ilona. *Visitatio Canonica – Egyházlátogatási jegyzőkönyvek Batthyány József esztergomi érsek idejéből 1776 – 1779.* Budapest : MTA Néprajzi Kutatóintézet, 1997, 215 s. ISBN 071-90-001-366-25.

¹⁸ Bližšie: ŠEDIVÝ, *Historické nápisy*, ref. 1, s. 258-260.

¹⁹ GEMBICKÝ – LUNGA, ref. 7, s. 17.

²⁰ ŠEDIVÝ, *Písmo na stredovekých zvonoch*, ref. 5, s. 26-27.

importmi a dnes nám do istej miery reflektujú aj rozvoj remesiel²¹ a rovnako i vývoj nápisovej kultúry v regiónoch.

Práve v období 14. storočia sledujeme aj postupné udomácnovanie gotiky ako umeleckého a myšlienkového smeru v Uhorsku. Spolu s novým umeleckým slohom ku nám postupne prenikli nové gotické písmo. Ak by existovali v Tekove zvony s nápismi už z 12. a 13. storočia, tak mohli byť vytvorené románsko-gotickými (prelom 12. a 13. stor.) či ranogotickými (13. stor.) majuskulami.²² Existencia väčšieho počtu takýchto pamiatok sa však zdá len málo pravdepodobná, keďže z nápisového fondu Tekova evidujeme iba jednu epigrafickú pamiatku z obdobia druhej tretiny 13. až začiatku 14. storočia s ranogotickým nápisom.²³ Hoci absentujú jednoznačné dôkazy, je pravdepodobné, že sa na najstarších zvonoch v Tekove nachádzali nápisy vyhotovené vrcholnogotickou majuskulou podobne ako na väčšine územia dnešného Slovenska.²⁴

Okolo roku 1400 sa v Uhorsku na zvonoch objavilo nové písmo – **gotická minuskula**, ktorá sa následne v kampanologickej oblasti využívala až do druhej polovice 16. storočia. Zjednodušene ide o písmo s natesnanými driekmi litier, ich zlomeniami a tiež kontrastom vlasových a tieňových ťahov. Gotická minuskula je aj prvým doloženým písmom použitým na tekovských zvonoch. Evidujeme ju na zvone datovanom do roku 1443,²⁵ ktorý je umiestnený vo veži Kostola sv. Matúša v obci **Prochot**. Nápis na tomto zvone je vyhotovený sprava doľava, litery majú nepravidelný charakter a nachádzame na ňom aj ich zrkadlové tvary. Posledná tretina nápisu je kvôli tomuto spôsobu vyhotovenia ťažko interpretovateľná, no môžeme ho prepísať nasledovne: *marcus + mateus + iohan(n)es + lucas + post + mort(e)m + (e)ius + mari(a) + [.Ju[.]Jare*.²⁶ Správy o nápise na stredovekom zvone z tohože kostola nachádzame aj v schematizme Banskobystrickej diecézy z roku 1876. V ňom sa uvádza, že kostol mal drevenú vežu, v ktorej boli umiestnené tri zvony.²⁷ Prvý z nich bol datovaný do

²¹ ČOVAN, Miroslav. Šarišské zvony z obdobia stredoveku a raného novoveku. In BAĎURÍK, Jozef (ed.). *Historica, Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, zv. 49, s. 27. [Zborník k 65. narodeninám profesora Leona Sokolovského] ISBN 978-80-223-3921-6.

²² V epigrafii sa transformácia „románskych“ (tj. karolovských a postkarolovských) písem na gotické prejavila v preberaní unciálnych a minuskulných tvarov, v používaní ozdobných ťahov, v zahnutí niektorých zakončení a postupnom uzatváraní oblúčikov litier. ŠEDIVÝ, Historické nápisy, ref. 1, s. 69-72.

²³ Nápis sa nachádza na čepeli obojručného meča z Kalnej nad Hronom, ktorý je uložený v Tekovskom múzeu v Leviciach. Nápis vyzerá ako + R H A P S // > V D G N + čo by možno mohlo byť interpretované napr. ako Rhaps yndignus, (*nehodný Rhaps*) presná interpretácia je však problematická.

²⁴ ŠEDIVÝ, Písmo na stredovekých zvonoch, ref. 5, s. 31-32.

²⁵ Napríklad: HARMINC, Ivan et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. K – P*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 573. ISBN 65-085-68; ŠEDIVÝ, Písmo na stredovekých zvonoch, ref. 5, s. 32. KRAMPLOVÁ, Zdenka et al. *Prochot v zrkadle času : publikácia vydaná pri príležitosti 600. výročia prvej písomnej zmienky o obci*. Prochot : Obec Prochot, 2014, s. 71. ISBN 978-80-971-5703-6.

²⁶ Marek, Matúš, Ján, Lukáš. *Po jeho smrti, Mária (?)*.

²⁷ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 350.

roku 1455 a obsahoval nápis vyhotovený gotickou minuskulou: *sanctus marcus + mateus + iohanes + lucas + in die + mortis + iuva + maria + (MCCCC?)LV*.²⁸ Vzhľadom na výraznú podobnosť nápisov, môžeme tieto zvony stotožniť a rozdiel pripísať nepresnému prepisu v schematizme, ktorý bol zapríčinený špecifickým spôsobom vyhotovenia nápisu. Používanie výlučne gotickej minuskuly potvrdzuje konzervatívne zámery zvonolejárov, keďže v nápisovej oblasti Tekova evidujeme už v poslednej tretine 15. storočia prvé humanistické písma,²⁹ pričom na zvonoch ich nachádzame až od druhej tretiny 16. storočia.

OBRAZOK 1 – Gotický zvon z obce Prochot z roku 1443. Nápis je realizovaný sprava doľava a vyhotovený gotickou minuskulou. Foto: Ján Korekáč

V 15. storočí sa stretávame aj s prvým použitím **arabských číslic** v epigrafickej oblasti. Vo väčšej miere ich u nás evidujeme až po polovici 15. storočia³⁰ a Tekov nie je výnimkou. S doloženými arabskými číslicami na zvonoch sa v regióne prvýkrát stretávame v poslednej tretine 15. storočia. Zaujímavé gotické tvary číslice 4 v tvare slučky sú napríklad na zvone z Brodzian z roku 1487.³¹ Archaické tvary číslic neraz v minulosti spôsobovali nepresnosti pri datovaní pamiatok. Asi najznámejším príkla-

²⁸ *Svätý Marek, Matúš, Ján, Lukáš v deň smrti pomôž Mária, (1455?).*

²⁹ Prvé nápisy v Tekove vyhotovené ranohumanistickou majuskulou nachádzame na gotických oltároch z Lúčok, ktoré vyhotovil Majster z Kremnice a v súčasnosti sa nachádzajú v zbierkach *Nemzeti Múzeum Budapest*.

³⁰ Bližšie: ŠEDIVÝ, Písmo na stredovekých zvonoch, ref. 5, s. 29.

³¹ Pozri poznámku č. 48.

dom takejto chyby v tekovskom regióne je zvon z Kostola Všetkých svätých v **Ladi-
ciach**, ktorý bol v historiografii a tiež v archívnych dokumentoch datovaný do rokov 1231, 1281, 1310 či 1315.³² V skutočnosti sa však stretávame s chybou pri čítaní číslice 5,³³ vyhotovenej v archaickej forme.³⁴ Zvon nesie nápis *LVCAS PLEBAN(V)S FECIT 1531*.³⁵ Za posledným číslom datovania nachádzame neidentifikovateľný fragment zdobená a zvon má celkovo starý vzhľad spôsobený pravdepodobne technikou vyhotovenia alebo poškodením, čo zrejme tiež spôsobilo rôznorodosť spomenu-
tých datovaní. Názor, že išlo o dielo vidieckeho zvonolejára, predstrel aj Jindřich Šebánek z univerzity v Brne v odpovedi farskému úradu z roku 1952. V liste takisto uvádza, že letopočet môžeme interpretovať ako 1231 alebo 1531.³⁶ Nejednoznačnosť datovania spôsobilo aj použitie minuskulného *b* a trapézového *A*, ktoré sú v ranonovo-
vekej kapitále neobvyklé. Využitie týchto tvarov a nedodržiavanie základnej linky môžeme vysvetliť rovnako neškoleným zvonolejárrom. Zaujímavými sa javia aj zápisy vo vizitačných protokoloch, kde sa nachádzajú záznamy o zvone odliatom v roku 1315 s menom svätého Lukáša.³⁷ Nemáme však informácie o inom zvone s menom Lukáš v tomto kostole, takže táto informácia pravdepodobne odkazuje na zmienený zvon z roku 1531. Vizitačné protokoly nemôžeme brať dogmaticky a aj takéto prípady odhaľujú ich nedostatky, no treba dodať, že pre epigrafiu a iné historické disciplíny predstavujú jeden z najdôležitejších prameňov.

Obsahová stránka nápisov na stredovekých zvonoch v Tekove kopíruje všeobecný vývoj z územia dnešného Slovenska. Pomerne rozšírenými sú apotropajné (ochranné) nápisy. Bola nimi priamo žiadaná pomoc, alebo sa nepriamo ochranná sila pripisovala

³² Rok 1231 je spomenutý v Súpise pamiatok na Slovensku. HARMINC, Ivan et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. K – P*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 168. ISBN 65-085-68; Rovnako ho nachádzame aj v korešpondencii farnosti Ladice, týkajúcej sa opravy zvona. Farský archív Ladice, (ďalej len FAL), List s informáciou o obhliadke zvona, 13. 10. 1951; O roku 1310, ako o nesprávnom datovaní, sa zmieňuje v liste prof. Šebánek. FAL, List z FiF Masarykovej univerzity Brno, 2. 2. 1952; Rok 1281 je uvedený v českej publikácii *Zvonařství*. MANOUŠEK, Petr, Rudolf. *Zvonařství*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2006, s. 27. ISBN 80-247-1294-6; Datovanie 1315 nachádzame v povolení k odbornej oprave z Apoštolskej administratúry v Trnave. FAL, List z Apoštolskej administratúry v Trnave, 29. 6. 1951; a rovnako v kánonickej vizitácii Tekovského archidiakonátu z rokov 1841 – 1842. Slovenský národný archív (ďalej len SNA), Filmotéka II. C – 1895, Archív Ostrihomského arcibiskupstva (ďalej len AOA), Kánonická vizitácia Tekovského archidiakonátu z rokov 1841 – 1842, farnosť Ladice, Ladice, Liber 456/A, s. 349. (nové číslovanie 0616).

³³ Podobne zamenili číslicu 5 za číslicu 2 napríklad v roku 1755 vizitátori chrámu v Starom Tekove (následne to preberali aj v ďalších vizitáciách), kedy čítali nápis nad víťazným oblúkom ako 1236. SNA, Filmotéka II. C – 1799, AOA, Kánonická vizitácia farnosti Starý Tekov z roku 1755, Starý Tekov, Liber 49/A, s. 374. (nové číslovanie 0056); TOMISA, ref. 17, s. 26.

³⁴ Súčasná historiografia informuje o správnom roku 1531. ŠEDIVÝ, Písmo na stredovekých zvonoch, ref. 5, s. 29.

³⁵ *Farár Lukáš urobil (dal urobiť), 1531*.

³⁶ FAL, List z Masarykovej univerzity v Brne, 2. 2. 1952.

³⁷ *...tertia (campana) 50 lb. nomine S. Lucae gloriatur 1315 fusa...* SNA, Filmotéka II. C – 1895, AOA, Kánonická vizitácia Tekovského archidiakonátu z rokov 1841 – 1842, farnosť Ladice, Ladice, Liber 456/A, s. 349. (nové číslovanie 0616).

aj menám štyroch evanjelistov, ktoré mohli byť doplnené o konkrétne žiadosti o pomoc či ochranu.³⁸ S menami evanjelistov sa stretávame napríklad na dnes už neexistujúcom zvone z Kostola sv. Štefana kráľa v **Oslanoch** z roku 1498, ktorý niesol nápis: *I(hesus) N(azarenus) R(ex) I(udaeorum) Mateus, Marcus, Lucas, Johannes A(nno) D(omini) 1498*.³⁹ Podľa schematizmu Banskobystrickej diecézy mal byť vyhotovený v gotickom písme (pravdepodobne v gotickej minuskule) a v roku 1870 bol preliaty do nového zvona.⁴⁰ Zo zachovaných zvonov s takýmto druhom nápisu môžeme spomenúť zvon z Kostola Všetkých svätých v **Ladomerskej Vieske**, ktorý nesie rovnako nápis v gotickej minuskule: *lucas • math(e)us • marcus • ioha(nn)es • in • nomine • patris • et • filii • et • spiritus • sanctus*⁴¹ • *amen* •.⁴² Obsahovo podobný nápis, no už s priamou prosbou k Márii, nachádzame na zvone z Kostola sv. Michala v obci **Jastrabá**. V tomto prípade je kombinovaný so štandardnou stredovekou zvonovou modlitbou *o, rex gloriae, veni cum pace*⁴³ so slovami oddelenými krížikmi: *+ o rex + glorie + veni + cum + pace + osanna + in excelsis + maria + sis + nobis + propitia +*.⁴⁴ Ako príklad kombinácie dedikačného a apotropajného nápisu môžeme spomenúť nápis na zvone, ktorý sa roztavil pri požiari kláštorného Kostola sv. Benedikta v **Hronskom Beňadiku**. Zvon obsahoval nápis v gotickej minuskule alebo majuskule, bol dedikovaný najsvätejšej Kristovej krvi⁴⁵ a vyprosoval ochranu od úkladov nepriateľa. Prepis nápisu nachádzame v monografii Nándora Knauza venovanej kláštoru,⁴⁶ ktorý ho prepisuje nasledovne: *Ad honorem + Sanctissimi + sanguinis + D(omi)ni + nostri + Ih(es)u Christi / In hora mortis + defende nos + ab + in + sidiis + hostis 1483*.⁴⁷ Zaujímavý je aj nápis na zvone z Kostola Všetkých svätých v **Brodzanoch**, kde sa nachádza aj odkaz na zhotoviteľa alebo vyhotoviteľa pamiatky. Zvon nesie nápis: *+ o rex gloriae christe veni cum pace hoc opus factum (est) ad honorem om(n)i(um) sanctorum lucas marcus matheus iohannes / g k 1487*.⁴⁸ Ide

³⁸ ŠEDIVÝ, Historické nápisy, ref. 1, s. 267.

³⁹ *Ježiš nazaretský, kráľ Židov, Matúš, Marek, Lukáš, Ján, roku Pána 1498*.

⁴⁰ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 406.

⁴¹ Chyba pri odlievaní, správne *sancti*.

⁴² *Lukáš, Matúš, Marek, Ján, v mene Otca i Syna i Ducha svätého, Amen*.

⁴³ *Ó, kráľ slávy, príď v pokoji*.

⁴⁴ *Ó, kráľ slávy, príď v pokoji, sláva na výsostiach, Mária, buď k nám milostivá*.

⁴⁵ Zmienka v nápise o Kristovej krvi je odkazom na kláštornú kaplnku, kde je uložená relikvia Kristovej krvi. GAJDOŠ, Jozef. *Hronskobeňadický kláštor a jeho prestavba Franzom Sornom*. Hronský Beňadik, 2018, s. 121. ISBN 9788-0973-0634-2.

⁴⁶ KNAUZ, Nándor. *A Garan melletti Szent-Benedeki apátság*. Budapest : Franklin, 1890, s. 50; Prepis nápisu nachádzame aj v kánonickej vizitácii Tekovského archidiakonátu z rokov 1841 – 1842, no s istými odlišnosťami: *In honorem Sanctissimi Sanguini D(o)m(in)i Jesu Christi, ut nos in hora mortis defendae ab insidiis hostis, A(nn)o 1483*. SNA, Filmotéka II. C – 1898, AOA, Kánonická vizitácia Tekovského archidiakonátu z rokov 1841 – 1842, farnosť Hronský Beňadik, Hronský Beňadik, Liber 456/A s. 305. (nové číslovanie 0572).

⁴⁷ *Ku cti najsvätejšej krvi nášho Pána Ježiša Krista. V hodine smrti ochraňuj nás od úkladov nepriateľa. 1483*.

⁴⁸ *Ó, Kristus, slávny kráľ, príď v pokoji. Toto dielo bolo vyrobené na počesť všetkých svätých. Lukáš, Marek, Matúš, Ján. g(?) k(?) (ulial?/dal urobiť? v roku) 1487*.

o prvý prípad nápisu odkazujúceho na realizáciu diela – teda informácia o objednávateľovi alebo zhotoviteľovi. Iniciály by mohli označovať zvonolejárskeho majstra,⁴⁹ no vzhľadom na ich umiestnenie priamo nad donátorské erby (g nad erbom Brodzianskych, k nad erbom Balašovcov)⁵⁰ môžeme uvažovať, že ide o iniciály donátorov z týchto rodov.

OBRÁZOK 2 – Gotický zvon z obce Brodzany z roku 1487. Nápis je realizovaný gotickou minuskulou a datovanie archaickými tvarmi arabských číslic.

Foto: František Gahér.

TEKOVSKÉ ZVONY V RANOM NOVOVEKU

2. tretina 16. storočia – koniec 17. storočia

Po bitke pri Moháči a postupnom dobíjaní Podunajska sa prirodzený vývoj nášho regiónu otriasol. Permanentné vojenské operácie a presmerovanie finančných prostriedkov na vojenské účely sa vo všeobecnosti podpísali aj na zvonovom fonde vo forme rekvirácií.⁵¹ Obdobie po roku 1526 je charakteristické v umeleckej oblasti prechodom od gotiky k renesancii a rovnako aj miešaním umeleckých smerov.⁵² V tekovskom regióne evidujeme v tejto historickej perióde mierne zvýšenie počtu zvonov s nápismi (predovšetkým v severnej časti stolice), začiatok používania humanistických písem, národných jazykov a od druhej polovice 16. storočia sa na zvonových nápisoach stretávame aj s menami vyhotoviteľov a objednávateľov.

V prvej polovici 16. storočia sa na zvonových nápisoach v Tekove vyskytuje ešte gotická minuskula. Nachádzame ju však vo väčšine prípadov doloženú iba sekundárne

⁴⁹ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 30.

⁵⁰ Erb Brodzianskych: v štíte s pilovým okrajom veža s klenutou bránou medzi hviezdou a čerieslom. Erb Balašovcov: v štíte zubria hlava s hviezdou medzi rohmi.

⁵¹ ŠEDIVÝ, *Historické nápisy*, ref. 1, s. 260. Vojenské rekvirácie však najviac zasiahli zvonový fond až na začiatku 20. storočia.

⁵² ČOVAN, ref. 21, s. 34.

OBRÁZOK 3 – Gotický zvon z obce Hostie z 15. až polovice 16. storočia. Nápis realizovaný gotickou minuskulou. Foto: Ján Korekáč.

novovekého obdobia, nachádzame výlučne v prvej polovici 16. storočia. Z Kostola Všetkých svätých v obci **Ladomerská Vieska** evidujeme gotické texty na dvoch, dnes už neexistujúcich zvonoch.⁵⁵ Prvý zvon bol datovaný do roku 1530 a obsahoval štandardný gotický zvonový nápis: *lucas, marcus, mathaeus, iohannes, a(nno) d(omni) M. CCCC XXX* a druhý z roku 1542 obsahoval podobný text: *Lucas, Marcus, Mathaeus, Johannes, O(mni) SS(anct)i A(nno) D(omni) 1542*.⁵⁶ V druhej polovici 16. storočia však gotickú minuskulu úplne vytlačila (**rano**)novoveká kapitála.

a jej bližšia analýza nebola z tohto dôvodu možná. V prípadoch, keď nie sú zvony nositeľmi explicitného datovania, môžeme ich na základe zmienky o tomto písme a regionálnych špecifikách datovať približne do konca 15. až prvej polovice 16. storočia.⁵³ Dochovaný zvon s nápisom v **gotickej minuskule** už z obdobia raného novoveku (približne z polovice 16. storočia) pochádza z veže Kostola Povýšenia sv. Kríža v obci **Hostie**. Zvon nesie nápis: *+ Lucas + mateus + marcus + ioha(n)nes*. Literary nápisu sa vyznačujú ozdobnými ťahmi a nepravidelnými vzdialenosťami medzi sebou, nachádzame tu zaujímavý tvar okrúhleho *s*, dvojoblúčikové *a* a verzálku *L*, ktorá má už humanistický charakter. Celkovo má nápis nepravidelnú formu, ktorá môže indikovať slabšiu remeselnú úroveň zhotoviteľa. Zaujímavým faktom je, že sa o tomto zvone nezachovali žiadne nám známe zmienky v literatúre ani v prameňoch, a preto môžeme uvažovať o jeho novodobom presune na súčasné miesto.⁵⁴

Zmienky o gotických zvonových nápisoch, ktoré sú explicitne datované do rano-

⁵³ Zvon s nápisom v gotickej minuskule z obce Malé Kršteňany: *Ave Maria, Lucas Marcus Mateus Johannes* a zvon s nápisom v rovnakom písme z obce Nová Lehota: *mathias, lucas, marcus, mateus, iohannes // Maria, Barbara, Anna, Ambrosius et Mathias. Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 190, 200.

⁵⁴ Nenachádza sa ani v *Súpise pamiatok Slovenska I.*, ktorý spomína vo veži iba dva mladšie zvony, preto môžeme uvažovať o jeho presune na súčasné miesto niekedy po roku 1967. HARMINC, Ivan et al. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý. A – J*. Bratislava : Obzor, 1967, s. 440. Jeden zo spomenutých zvonov v súpise (vyrobený Ernestom Christellim v roku 1766, v súčasnosti puknutý) sa v čase našej dokumentácie (2019) nachádzal vo zvonici pri kostole.

⁵⁵ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 362.

⁵⁶ *Lukáš, Marek, Matúš, Ján, roku Pána 1530; Lukáš, Marek, Matúš, Ján, všetci svätí, roku Pána 1542*.

Na zvonoch sa objavuje približne o generáciu až dve neskôr ako na zvyšku epigrafických nosičov. Ide o oživené antické písmo, ktorého tvary litier sa takmer nelíšia od kánonizovaných tvarov antickej kapitály. Uplatňuje sa v nej použitie *V* namiesto *U* a rovnako preberá aj pomer šírky a výšky litier. Treba však spomenúť, že sa v nej objavujú aj relikty prevzaté z gotických či ranohumanistických písem.⁵⁷ Za tieto relikty vybočujúce z antického príkladu považujeme aj použitie zrkadlovo obrátených písem či spojenie písem *nexus litterarum*. S (rano)novovekou kapitálou sa prvýkrát stretávame na už spomenutom zvone z obce Ladice, ktorý je datovaný do roku 1531 a obsahuje aj viaceré nekapitálové tvary. Dominanciu (rano)novovekej kapitály na zvonových nápisochoch v Tekove začíname badať až na konci 16. storočia. V hodinovej

OBRÁZOK 4 – Zvon z obce Ladice z roku 1531. Nápis je realizovaný ranonovovekou kapitálou s odklonmi od štandardného kánonu.

Foto: Ján Korekáč.

veži mestského hradu v **Kremnici** sa nachádza najzaujímavejší príklad použitia tohto písma. Nápis na zvone Urban je datovaný do roku 1588 a znie: I) • • DANTE DEO HONITVS • CONSVLE • VOLFGANGO • LEINER • CONFRACTA • RECEPI • SVAVES • ATQVE • NOVOS / • • SANCTAQVE • VOTA • • VENI • • • • • HOS • O • TVRBA • DEI • VIGILI • DVM • PERCIPIS • AVRE • AD • STVDIVM • CHRISTI; II) 1588 // MDLXXXVIII; III) MIDT GOTTES / HVLV PETER / GRAF GOS(S) MICH.⁵⁸ Tento zvonový nápis je v skúmanom kontexte nositeľom hneď niekoľkých prvenstiev. Po prvýkrát sa stretávame s menom zvonnolejára – Petra Grafa, menom objednávateľa – Wolfganga Leinera,⁵⁹ použitím ľudového jazyka (nemčiny), duplicitným použitím arabských a rímskych číslic a z obsahového hľadiska sa stretávame po prvý raz aj s novou kategóriou nápisov vypovedajúcou o osude

⁵⁷ ŠEDIVÝ, Historické nápisy, ref. 1, s. 83.

⁵⁸ I) S Božou pomocou vďaka mestskému prisaznému Wolfgangovi Leinerovi opäť získal (tento) puknutý (zvon) príjemný a nový zvuk. Dokiaľ bdeľým uchom prijímaš sväté sľuby, podme my, Boží ľud, uctiť si Krista. II) 1588. III) S Božou pomocou ma ulial Peter Graf. V nápise sa nachádzajú chyby – správne SONITVS nie HONITVS, NOS nie HOS, MIT nie MIDT, HILFE nie HVLV.

⁵⁹ Objednávateľom zvona Urban bol Wolfgang Leiner. Wolfgang dal odliat' zvon zrejme ešte predtým, ako bol v roku 1588 zvolený za richtára (post richtára zastával aj v rokoch 1593 – 1594). Popri správnych postoch bol označený v roku 1588 za zlatníka a mincového probníka a v období rokov 1593 – 1594 za majiteľa bane a komorského hlavného wardaina. MAZŮREK, Jaroslav. *Kremnický montanista*. Banská Bystrica : Trian, 2006, s. 265. ISBN 80-88945-86-0.

zvona, v tomto prípade o jeho oprave. V nasledujúcom období sa novoveká kapitála v okruhu zvonových nápisov stala hegemonným písmom.

Od konca 16. storočia sa stretávame viac-menej pravidelne s menami **zvonolejárov**. Prvý známy autor tekovského zvona, zvonolejár **Peter Graf** (*Graff, Gräff*), sa v prameňoch zo stredoslovenskej banskej oblasti objavuje od druhej polovice 16. storočia. Z roku 1585 je známa zmienka o jeho sobáši s Katarínou, nevlastnou dcérou Jensa Schmidta, keď bol Peter označený ako delolejár (*Puxengiesser*).⁶⁰ Jeho meno je evidované aj na istej delovej hlavni z roku 1588.⁶¹ Mená zvonolejárov sa okrem samotných zvonov nachádzajú aj na ich drevených závesoch. Prvým príkladom takto signovaného autora je **Martin Pacher**, ktorého meno je uvedené v nemeckom nápise vyhotovenom v novovekej kapitále a umiestnenom na závese zvona z roku 1589. Záves je situovaný v hodinovej veži mestského hradu v Kremnici a obsahuje nápis: *IM IA(H)R 15 89 / HA B(E)I CH / M A R T I N / P A C H E R / M I T G O T (T E) S / H I L [F E] / D I S (E) / W E R C K / G E M A C H T / G O T T G E B / S E I N (E) G N A D (E) / W E I T E R A M E N*.⁶² Zo začiatku 17. storočia pochádza dielo ďalšieho zvonolejára **Andreja Makkodera** (*Machoder*)⁶³ z kostola reformovanej cirkvi v Želiezovciach – Mikule. Andrej Makkoder je prvým zástupcom početnej skupiny banskobystrických zvonolejárov, ktorých výrobkami boli vybavené tekovské kostoly. Tento zvon je spomenutý aj v súpise majetku reformovanej cirkvi na Slovensku, no s chybným prepisom.⁶⁴ Nápis vyhotovený v novovekej kapitále znie: *I) VERBUM DOMINI MANET IN AETERNVUM: ANNO 1630. II) FACTA CAMPANAINVSVM[ECCLES]IAE GARAMMIKOLAIEN(SIS) TEM(PORVM) IVDI(CI) IACOBO NAGI P(ER) ANDREAM MAKKODER*.⁶⁵ Na obecnom úrade v Kremnici – časť Horná Ves sa nachádza zaujímavý zvon z viedenskej dielne ďalšieho autora tekovských zvonov, **Baltazára Herolda**, ktorý je datovaný do roku 1661⁶⁶ a nesie nemecký text: *GOS(S) MICH BALTHASAR HEROLDT IN WIEN ANNO 1661*.⁶⁷ Z roku 1678 pochádza jeho ďalšie dielo v skúmanom regióne, zvon zo zvonice pri kostole v obci Martin nad Žitavou. Tento zvon bol vyhotovený v jeho bratislavskej dielni, ktorú využíval hlavne medzi rokmi 1648 až 1654, no príležitostne aj neskôr, ako v prípade tohto zvona,⁶⁸ zvonov z maďarských obcí Szend z roku 1655 alebo Sárkeresztúr z roku 1659.⁶⁹ Nápis na zvone z Martina nad Žitavou znie: *ME*

⁶⁰ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 31.

⁶¹ PATAY, ref. 11, s. 80; SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 31.

⁶² *V roku 1589 som ja, Martin Pacher, s Božou pomocou vyhotovil toto dielo. Bože, odovzdávaj svoju milosť naďalej, amen.*

⁶³ Bližšie: SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 49, s. 51; PATAY, ref. 11, s. 87.

⁶⁴ BALLA, *Szlovákiai református keresztyén egyház X*, ref. 13, s. 117.

⁶⁵ *Pánovo slovo trvá naveky, v roku 1630. Zvon bol vyrobený k úžitku cirkvi v Hronskej Mikule, za richtára Jakuba Nagya, prostredníctvom Andreja Makkodera.* Okrem tohto nápisu obsahuje aj sekundárne vyhotovený nápis z roku 1940, ktorý informuje o jeho oprave: *FERENCZY JOZSEF JAVITOTTA / 1940 JÚNIUS 18.*

⁶⁶ Archív PÚ SR, sign. T 5982, s. 105.

⁶⁷ *Ulial ma Baltazár Herold vo Viedni v roku 1661.*

⁶⁸ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 35.

⁶⁹ PATAY, ref. 11, s. 64.

*FECIT BALTHASAR HEROLD POSONNY ANNO 1678.*⁷⁰ Baltazár Herold sa narodil v Norimbergu ako syn zvonolejára Juraja Herolda. Počas svojho života pracoval v kráľovskej delolejárni vo Varšave, rovnako aj vo Viedni a v už spomenutej Bratislave. Okrem veľkého počtu delových hlavní je autorom viac než sedemdesiatich zvonov, ktoré sa nachádzajú na území Slovenska, Maďarska a Rakúska.⁷¹ Baltazár zomrel 11. augusta 1683 vo Viedni obliehanej vojskami Kara Mustafu na následky neznámeho zranenia.⁷² Z roku 1673 evidujeme aj zvon z Kostola sv. Jána Nepomuckého v Bartošovej Lehôtke, ktorého autorom mal byť bližšie neznámy zvonolejár **Michal Vanko**. Zvon zanikol podľa Juraja Spiritzu najneskôr počas 1. svetovej vojny a niesol nápis: *IESUS HOMO SALVATOR. MICHAL VANKO A(NNO) D(OMINI) 1673.*⁷³

OBRÁZOK 5 – Zvon z obce Martin nad Žitavou z roku 1678. Nápis je realizovaný novovekou kapitálou a zvon je uliaty Baltazárom Heroldom v Bratislave.
Foto: Ján Korekáč.

Z **obsahovej stránky** sa ranonovoveké zvonové nápisy od stredovekých líšia hlavne svojou rozmanitosťou. Objavujeme na nich ešte staré gotické texty, jednoduché datovania, odkazy na biblické texty, stručné signovania a dedikovania, informácie o fundácii, no v jednom prípade sme sa stretli aj s literárne náročnejším textom. Máme na mysli hore uvedený nápis na zvone Urban z **Kremnice**. Nápis na tomto zvone ob-

⁷⁰ *Výhotovil ma Baltazár Herold v Bratislave v roku 1678.*

⁷¹ Zoznam časti jeho zvonov: PATAY, ref. 11, s. 81-82.

⁷² Bližšie o Heroldovcoch: SPIRITZA, Juraj. Zvonolejár Baltazár a Richard Heroldovci, ref. 9, s. 44-45.

⁷³ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 314; SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 69. *Ježiš človek spasiteľ. Michal Vanko v roku Pána 1673.*

sahuje takmer všetky informácie potrebné na zaradenie pamiatky do historického kontextu (meno zhotoviteľa, objednávateľa, informáciu o oprave zvona) a v poslednej časti aj text didaktického charakteru. Mená štyroch evanjelistov, ktoré boli typické pre stredoveké zvony, nachádzame rovnako aj v prvej polovici 16. storočia na spomenutých gotických zvonoch z Ladomerskej Viesky a dokonca ešte v roku 1592 na nezachovanom zvone z Kostola Všetkých svätých v **Kamenci pod Vtáčnikom**, nesúcom nápis zrejme v novovekej kapitále:⁷⁴ *LVCAS, MARCVS, MATEVS, IOHANNES. ORA PRO NICOLAO I(HESVS) N(AZARENVS) R(EX) I(VDAEORVM) 1592.*⁷⁵ Jednoduché datovania boli v tomto období štandardne doplnené o slovné spojenie *ANNO DOMINI* alebo jeho variácie. Ako príklad môžeme uviesť zvon z hodinovej veže v **Kremnici** z roku 1593⁷⁶ či zvon z Kostola ružencovej Panny Márie v obci **Močiar** z roku 1643.⁷⁷ Najpopulárnejšími textami na zvonoch od začiatku 17. storočia sa javia byť odkazy na biblický text z 1. listu apoštola Petra, 1. kapitoly, verš 25 – *Verbum domini manet in aeternum*⁷⁸ a jeho variácie.⁷⁹ Podobne sa využíval aj začiatok hymnusu *Gloria in excelsis Deo*.⁸⁰ Pre obdobie novoveku je typické aj udomácnenie protestantských konfesií a s odkazmi na ne sa stretávame takisto na zvonových nápisoch. Štandardnou formulkou, ktorá odkazuje na jeden zo základných súborov protestantského učenia, je text *Soli Deo Gloria*. Na tekovských zvonoch sa objavuje približne od prvej tretiny 17. storočia.⁸¹ Ranonovoveké zvony boli tiež prostriedkom na propagáciu donátorov. Okrem spomenutého Wolfganga Leinera, donátora zvona Urban v Kremnici, evidujeme v tomto období aj Alexandra Ujfalúsiho (*Újfalussy*) ako sponzora dnes už preliateho zvona, ktorý sa nachádza vo zvonici pri evanjelickom kostole v **Zemianskych Kostol'anoch**. Zvon obsahuje nápisy z obdobia jeho preliatia, teda z 19. storočia,⁸² no na venci sa nachádza aj kópia textu z pôvodného zvona: *HOC OPUS IN LAUDEM DOMINI CURAVIT FIERI ALEXANDER UYFALUSY DE DIVEKUYFALU A(NNO)*

⁷⁴ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 400-401.

⁷⁵ Lukáš, Marek, Matúš, Ján. *Modlite sa za Mikuláša. Ježiš Nazaretský, kráľ Židov, 1592*. Na pôvodnom zvonovom nápise sa vzhľadom na použité novovekej kapitály zrejme využívalo *V* namiesto *U* a *I* namiesto *J*, preto nápis uvádzame v takomto tvare.

⁷⁶ •ANNO•DOMMINI•M•D•L•XXXIII (správne DOMINI)

⁷⁷ *A(NNO) 1643*

⁷⁸ Podobne to bolo aj v iných častiach Slovenska, napríklad v Šariši: ČOVAN, ref. 21, s. 36.

⁷⁹ Zvony alebo zmienky o zvonoch s takýmto nápisom evidujeme z kostolov v obciach Horná Ždaňa (†1602), Kremnické Bane (†1614), Mikula (1630), Šimonovany (†1649), Lovčica – Trubín (1669) a Veľké Pole (1696).

⁸⁰ Napríklad na zvone z hodinovej veže (pôvodne z Kostola na Kalvárii) v Kremnici (1621) alebo z reformovaného kostola v Čankove (1693).

⁸¹ Nachádzame ho napríklad na zvonoch z kostolov v Kosoríne (1624) alebo v obci Horná Ždaňa (1659).

⁸² Nápis na čepci s chronogramom zachytávajúcím rok 1823: *RVPTA OPERIS ET AERE COETVS EVANGELICI DE NEMES KOSZTOLAN REFVSA* (Preliate z kovu puknutého zvona evanjelického zboru zo Zemianskych Kostolian.). Nápis na drieku: *REFUDIT ME / SAMUEL HAKENBERGER CREMICZII* (Znovu ma odliat Samuel Hakenberger v Kremnici).

*D(OMINI) 1697 DIE 22 IUNY.*⁸³ Zmienku o preliatí zvona z tohto obdobia evidujeme aj z kostola v Žarnovici, kde mal byť preliaty zvon z roku 1695.⁸⁴

TEKOVSKÉ ZVONY V OBDOBÍ BAROKA

koniec 17. storočia – koniec 18. storočia

Obdobie baroka sa vo všeobecnosti vymedzuje druhou polovicou 17. storočia až koncom 18. storočia. Túto hranicu však musíme pri tekovských zvonoch o niečo posunúť, keďže prvé barokové tendencie, hlavne pri výzdobe, nachádzame až na prelome 17. a 18. storočia. Podobne ako pri ostatných epigrafických pamiatkach sa aj pri zvonoch stretávame s výrazným kvantitatívnym nárastom, ktorý je zapríčinený hlavne ekonomickou silou regiónu, zvýšenou gramotnosťou a kultúrnym povedomím obyvateľstva. Zvony v období baroka naberajú už jasný charakter sériových výrobkov. Ich ozdoby ako nápisy či reliéfy vznikali zväčša priamo pri odlievaní.⁸⁵ Pri liatych ozdobách a textoch boli formy vyhotovené z vosku v jednom origináli alebo sa využívali kovové matrice, použiteľné opakovaně.⁸⁶ Práve čulé fungovanie zvonolejárskeho dielne je pre obdobie 18. storočia charakteristické, a preto sa v tejto časti zameriame práve na ne.

V neposlednom rade treba pripomenúť získanie slobôd pre protestantské konfesie z roku 1781, ktoré bolo v regióne dôležité predovšetkým pre rurálne prostredie. Južná časť Tekova je dodnes obývaná početnou komunitou reformovanej kresťanskej cirkvi a právo na budovanie veží a zvonenie pri obradoch, oficiálne získané v roku 1786,⁸⁷ spôsobilo jasne badateľnú zmenu vo zvonovom fonde. Okrem samotnej výroby zvonov pre reformované kostoly sa k latinčine a nemčine na zvonových nápisoch pridala aj maďarčina ako hlavný jazyk tohto spoločenstva.⁸⁸

Pri dokumentácii tekovských zvonov z 18. storočia sa už pravidelne stretávame s menami **zvonolejár**ov, pričom je už jasne rozoznateľný aj ich remeselný rukopis. Väčšina tekovských zvonov bola uliata v susedných stoliciach. Vo Zvolenskej stolici, konkrétne v meste Banská Bystrica, pôsobilo hneď niekoľko zvonolejár, ktorých

⁸³ *Toto dielo dal na chválu Pána urobiť Alexander Ujfalusi z Diviackej Novej Vsi v roku Pána 1697, dňa 22. júna*

⁸⁴ GERECZE, ref. 12, s. 164.

⁸⁵ Výnimku tvoria expresívne nápisy typu grafity, ktoré sú však vyhotovované sekundárne.

⁸⁶ MANOUŠEK, Petr, Rudolf. *Zvonařství*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2006, s. 45-47. ISBN 80-247-1294-6.

⁸⁷ BARTA, János. Tolerančný patent Jozefa II. a jeho prijatie v Uhorsku. In *Historia Ecclesiastica*, 2021, roč. 3, č. 1, s. 50. ISSN 1338-4341.

⁸⁸ S maďarským jazykom sa stretávame až na konci 18. storočia. Ako jedny z prvých uvádzame nápisy na zvone reformovaného kostola v obci Lok: *I) ME FVDIT IO(HANNES) PESTER SCHEMNICII A(NNO): 1790; II) EZ HARANGOT ONTETTE / A LOKI HELV(ETICA) VÁLLASV / RETORMATA EC(C)LESIA CVRATOR / TOT ISTVAN BIRO TÓT ANDREAS / ESKVTTEK IVHÁSZ MÁTYÁS. III) IVH(ÁS): ANDRAS (I) Odliat ma Ján Pester v Banskej Štiavnici v roku 1790. II) Tento zvon bol odliaty (pre) reformovanú cirkev kalvínskeho vierovyznania v Loku, (za) kurátora Ištivána Tóta, richtára Andreja Tóta, prisažného Mateja Juhása. III) Andrej Juhás. Meno Andreja Juhása bolo na zvon vyryté dodatočne. Správne REFORMATATA nie RETORMATA a VALLÁS nie VALLÁSV.*

výrobky smerovali do Tekova. Z roku 1734 pochádza zvon z Kostola sv. Ladislava v obci Lutíla, ktorý ulial bližšie neznámy zvonolejár **Gašpar Miterbauer** u vdovy Doroty Klugeovej v Banskej Bystrici.⁸⁹ Dorota Klugeová bola vydatá od roku 1714 za zvonolejára Jána Fridricha, pôvodom z Altenburgu pri Lipsku, až do jeho smrti v roku 1723, keď dielňu prevzala.⁹⁰ Ďalším z banskobystrických autorov tekovských zvonov je **Ján Juraj Knobloch**, ktorého zvon z roku 1751 sa nachádza v reformovanom kostole v obci Svodov.⁹¹ Jeho syn **Ján Juraj Knobloch**, narodený v roku 1753, je predstaviteľom tretej generácie tejto banskobystrickej kovolejárskej rodiny. Ján Juraj je autorom zaniknutého zvona z roku 1784 z Kostola Nanebovzatia Panny Márie v obci Šimonovany.⁹² Tento zvon niesol zaujímavý nápis s prosbou k svätému Dismasovi: *O DISMA LATRO POENITENS LECTISSIME, SIS TUTOR MIHI, MORIENS DUM LECTOR IN AGONE. FUDIT ME JOAN(NES) GEORG(IUS) KNOBLOCH NEOSOLII 1784.*⁹³ Zvon umieračik z Kaplnky Najsvätejšieho Srdca Ježišovho v obci Trnavá Hora – časť Kláčany ulial v Banskej Bystrici zvonolejár **Tadeáš Drahoň** (*Drahon, Drachon, Draihon, Trahun*) v roku 1752⁹⁴ a v roku 1755 preliat zvon v Pitelovej. Tadeáš bol nevlastným synom zvonolejára Františka Zechentera a Alžbety Trahunovej.⁹⁵ **František Zechenter** je tiež autorom zvona z roku 1743 z Kostola sv. Jána Nepomuckého v Bartošovej Lehôtke.⁹⁶

Ďalšia séria tekovských zvonov bola uliata v Bratislavskej stolici. Z mesta Trnava pochádzajú napríklad zvonky od zvonolejára **Jána Krištofa Bienstocka** (*Pinstok, Pienstl*). Prvý z nich, z Kostola sv. Juraja v obci Vieska nad Žitavou, bol uliaty v roku 1738 a obsahuje štandardné rozdelenie a typ nápisov tohto obdobia – na čepci meno autora a dátum vyhotovenia a na drieku informáciu o vtedajšom farárovi a o donácii. Tento konkrétny zvon je vybavený ešte prosbami o orodovanie u svätých: *I) IOHAN(NES) CHRISTIAN BINSTOK AN(N)O 1738. II) SVB A(DMODVM) R (EVERENDO) D(OMINO) PAVLO THOMANLK PAROCHO / THASZANENSI(S) WICE AREHIDIACO(NI) (sic!) KIS TAPOLSAN(SIS) / ET VERBEL(IENSIS) CVRATA RO(MANAE) ECCLESIA(E) SLEPCENSI(S). III) SANCTE GEORGI ORAPRONOBIS // SANCTE DONATE ORA PRONOBIS.*⁹⁷ Jeho ďalší zvon v Tekove bol uliaty v roku

⁸⁹ Zvon nesie nápis: *GOS MICH CASPAR MITERBAU(E)R BEI DER WIT(T)FRAU DOROTHEA KLUGIN IN NEUSO(H)L AN(N)O 1734 (Odlial ma Gašpar Miterbauer u vdovy Doroty Klugeovej v Banskej Bystrici, v roku 1734).*

⁹⁰ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 41.

⁹¹ BALLA, *Szlovákiai református keresztyén egyház XI*, ref. 13, s. 143.

⁹² *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 408.

⁹³ *Ó, Dismas, najlepší kajúci lotor, buď mojim ochrancom, aj učiteľom v smrteľnom zápase. Odlial ma Ján Juraj Knobloch v Banskej Bystrici 1784.*

⁹⁴ Archív PÚ SR, sign. T 5982, s. 126.

⁹⁵ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 24.

⁹⁶ Archív PÚ SR, sign. T 5982, s. 82.

⁹⁷ *I) Ján Krištof Bienstock v roku 1738. II) Počas pôsobenia veľmi ctihodného pána farára Pavla Tomáška z Tesárov, vicearchidiakona z Topolčanok a Vrabel (bol zvon) obstaraný rímskokatolíckou cirkvou zo Slepčian. III) Oroduj za nás, svätý Juraj, oroduj za nás, svätý Donát.*

1700 a nachádzal sa v Kostole sv. Michala vo Veľkých Uherciach.⁹⁸ Z Veľkých Uhriec pochádzal aj zvon z roku 1763,⁹⁹ ktorý ulial v Trnave **Matej Orfandl**, pôvodom z Rakúska. Do Trnavy prišiel niekedy okolo roku 1749 a v roku 1758 sa oženil s Julianou, vdovou po zvonolejárovi Winandovi Müllerovi.¹⁰⁰ Zvon z roku 1779, ktorý sa nachádza v Kostole sv. Martina vo Veľkej Lehote, je vzhľadom na absenciu signatúry opatrne pripisovaný taktiež Matejovi Orfandlovi alebo Karlovi Filgraderovi, manželovi jeho nevlastnej dcéry.¹⁰¹ V Bratislavskej stolici, konkrétne v Bratislave, prevádzkoval tiež dielňu **Ján Ernest Christeli**, kde vyhotovil dva zvony pre Kostol Povýšenia Kríža v obci Hostie.¹⁰²

Jedným z najproduktívnejších zvonolejárův pre tekovský región bol **Ján Henrich Pester**, ktorý prevádzkoval dielňu v Hontianskej stolici v meste Banská Štiavnica. Ján sa narodil v roku 1752 a podľa zmienok na zvonoch v roku 1781 pôsobil ako spoločník Mateja Bohuša v Banskej Štiavnici. V roku 1782 sa jeho meno objavuje na dnes už nezachovanom zvone v Levoči¹⁰³ a v roku 1783 nachádzame jeho zvon z Kostola Panny Márie Sedembolestnej v obci Vyhne – Banky,¹⁰⁴ kde sa uvádza, že bol odliaty už v Banskej Štiavnici: *FUSA PER IO(H)A(NNES) PESTER SCHEMNIZII 1783*.¹⁰⁵ Vo Vyhniach sa nachádza aj ďalší ním signovaný zvon z roku 1790,¹⁰⁶ ďalšie nachádzame v kostole reformovanej cirkvi v Loku z roku 1790,¹⁰⁷ v Kostole Nanebovzatia Panny Márie v obci Starý Tekov z roku 1791,¹⁰⁸ vo Farskom kostole sv. Martina v obci Horné Hámre z roku 1792,¹⁰⁹ v kostole reformovanej cirkvi v Kalnej nad Hronom

⁹⁸ PATAY, ref. 11, s. 77; *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 404.

⁹⁹ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 404.

¹⁰⁰ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 57.

¹⁰¹ Archív PÚ SR, sign. T 5982, s. 75, 139.

¹⁰² *FUDIT / ME IO(H)A(NNES) ERNEST / CHRISTELI POS//ONII ANNO //17//48 (Odliat ma Ján Ernest Christeli v Bratislave, v roku 1748) – v čase dokumentovania v zvonolejárni v Žarnovici. FUDIT ME IO(H)A(NNES) ERNEST CHRISTELI 1766 (Odliat ma Ján Ernest Christeli v roku 1766) – v čase dokumentovania vo zvonici pri kostole.*

¹⁰³ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 58.

¹⁰⁴ Archív PÚ SR, sign. T 5982, s. 129.

¹⁰⁵ *Odliaty Jánom Pesterom v Banskej Štiavnici 1783.*

¹⁰⁶ *I) ADJVTRVM NOSTRVM IN DOMINI PSAL(MVS) I23 V(ERSVS) 8. II) SS(ANCTI) TRIVM REGVM HONORI DICATA / IMPENSIS ECCL(ESI)AE VICHNENSIS / SVB A(DMODVM) R(EVERENDO) D(OMINO) IO(H)A(NNI) STAVDER PAROCHO / LOCI FVSA AB EX(CE)LLE(TISI)MO DO(MI)NO COM(ES) / FRANC(ISCVS) BERCHTOLDTI EP(ISCO)PO / NEOSOL(IENSIS) CONSECRATA / SVM A(NNO) 1790. III) ME FVDIT IO(H)A(NNES) PESTER SCHEMNICII A(NNO) 1790 (I) Naša pomoc v Pánovi. Žalm 123. verš 8. II) Na počesť svätých troch kráľov poskytla prostriedky farnosť Vyhne, počas pôsobenia veľmi ctihodného pána Jána Staudera, miestneho farára, bol odliaty a najznamenitejším pánom grófom Františokm Berchtoldom, biskupom z Banskej Bystrice posvätený. V roku 1790. III) Odliat ma Ján Pester v Štiavnici v roku 1790).*

¹⁰⁷ Pozri poznámku 88.

¹⁰⁸ Pozri poznámku 112, 113, 114.

¹⁰⁹ Archív PÚ SR, T 5982, s. 60.

z roku 1793¹¹⁰ a z tohože roku v kostole reformovanej cirkvi v obci Nový Tekov, kde si svoje meno pomad'arčil na *PESTER IANOS*.¹¹¹ Zvonové nápisy od Jána Pestera mali v sledovanom období vo väčšine prípadov podobnú skladbu a ako príklad môžeme uviesť nápisy na zvone z roku 1791 zo Starého Tekova. V hornej časti sa nachádzala formulka *ME FVDIT IO(HANNES) PESTER SCHEMNICII*,¹¹² ktorá mohla byť doplnená aj o rok odliatia. Na drieku zvona sa nachádzala informácia o objednávatel'och a o cirkevných a svetských funkcionároch: *(O)PUS IMPENDYS POPVLI O=BARSIENSIS ZELO GLORIAE DEI ET MAGNAE MATRIS EIVS PROCVRATA*

OBRÁZOK 6 – Zvon z obce Lok z roku 1790. Nápis je realizovaný novovekou kapitálou a zvon je uliaty Jánom Henrichom Pesterom v Banskej Štiavnici.
Foto: Ján Korekáč

SVB / PAROCHO A(DMODVM) R(EVERENDO). D(OMINO). ANDR(EAE).

¹¹⁰ BALLA, Szlovákiai református keresztyén egyház XI. ref. 13, s. 38.

¹¹¹ I) *PESTER IANOS A(NN)O 1793 SELMETZEN. II) PRED(DICATOR): SZOBONA IST(VAN): CVR(ATOR) PESERKE IST(VAN) / BIRO POKA IST(VAN): ESKŰT MIKES IANOS. III) AZ ŰJJ BARSII REF(FORMATA): S(ANCTAE). ECC(LESIAE) / MAGA SZAMARA TSINAL(NAK): ATIA(I) Pester Ján v roku 1793 v Banskej Štiavnici. II) Kazateľ Štefan Szobona, kurátor Štefan Peserke, richtár Štefan Poka, prisazný Ján Mikes. III) Reformovaná svätá cirkev Nový Tekov si (nechala) urobiť pre Boha – Otca.*

¹¹² *Odlial ma Ján Pester v Banskej Štiavnici.*

*KONDLOVICS / IVDICE PAVLO SZOLMOSI. A(NNO). 1791.*¹¹³ V dolnej časti drieku je vyhotovený ešte doplnkový text s náboženskou tematikou: *ASSVUMPTA EST MARIA IN CEAELUM GAUDENT ANGELI.*¹¹⁴ Na jeho zvonoch nachádzame aj použitie rovnakých matric pri dekoráciách, spomenúť môžeme totožné matrice použité v Starom Tekove a Vyhniach na kvetinové symboly na čepci zvona, rovnako sa na oboch zvonoch nachádza takmer totožný reliéf anjelov držiacich plachtu, na ktorej je umiestnené textové pole. Medzi jeho posledné výrobky patrí zvon z Hliníka nad Hronom z roku 1806.¹¹⁵ Ján zomrel ako 55-ročný v roku 1807 a jeho dielňu prevzala manželka Jana, ktorá signovala svoje výrobky rovnako ako jej manžel: *IOH(ANNA) PESTER.* Toto signovanie nachádzame napríklad na zvone z Devičian z roku 1820 alebo na zvone z Hornej Mičinej z roku 1821.¹¹⁶ Iné signovanie sme našli na zvone odliatom tesne po smrti jej manželky, z roku 1808, vo veži Kostola Povýšenia Kríža v obci Hostie, kde sa podpísala ako *IO(H)AN(N)A.*

Jedinou domácou zvonolejarskou dielňou tohto obdobia v Tekove bola dielňa rodiny Palischovcov v Kremnici. Táto zvonolejareň bola zriadená **Jurajom Palischom** v prvej štvrtine 18. storočia, no pravdepodobne nešlo o prvú kremnickú dielňu, keďže v účtovných knihách mesta, z druhej polovice 15. storočia, boli objavené platby mestskému bombardistovi (delolejárvi a zrejme zároveň zvonolejárvi).¹¹⁷ Juraj Palisch bol autorom viacerých zvonov z Tekova, napríklad zvona z roku 1760 z obce Krahule alebo zvona z roku 1773 z Kremnických Baní. Jeho syn **Samuel Palisch** sa stal rovnako zvonolejárrom a z jeho dielne evidujeme zvony od roku 1777 do roku 1811. Odlieval ich nielen pre región stredného Slovenska, ale aj pre kostoly v regióne Orava či v južnom Poľsku.¹¹⁸ Za zmienku stojí napríklad zvon pre Kostol sv. Mikuláša v obci Lúčky z roku 1786, na ktorom sa nachádza nápis s príhovorom k patrónovi kostola:¹¹⁹
I) CAMPANA HAEC PRO ECCLESIA IN HONNESHEI PROCURATA ANNO 1786.
*II) REFUDIT ME / SAMUEL PALISCH / CREMNICII / S(ANCTAE) NICOLAE PATRONE NOSTER INTERCEDE PRO NOBIS.*¹²⁰

Z ďalších zvonolejarských dielní môžeme spomenúť dielňu **Gašpara Mendela** v Győre, odkiaľ pochádzal zvon pre reformovaný kostol v obci Dolný Vinodol,¹²¹ alebo bližšie neznámeho zvonolejára **Jána Kholla**, ktorého zvon z roku 1781 bol preliaty do nového zvona v roku 1925 pre reformovaný kostol v obci Malé Ludince.¹²²

¹¹³ *Dielo (bolo) zaobstarané na finančné náklady obyvateľov Starého Tekova v horlivosti na slávu Boha a jeho veľkej Matky za dôstojného pána farára Andreja Kondlovicsa a za richtára Pavla Solmosiho v roku 1791.*

¹¹⁴ *Nanebovzatá je Mária, v nebi sa radujú anjeli.*

¹¹⁵ Archív PÚ SR, Zbierka negatívov, inv. č. neg. 203 736, Müller 2006.

¹¹⁶ SPIRITZA, *Biografický slovník*, ref. 9, s. 58.

¹¹⁷ SPIRITZA, *Kremnický zvonolejár Juraj Palisch*, ref. 9, s. 2.

¹¹⁸ Bližšie: SPIRITZA, *Kremnický zvonolejár Juraj Palisch*, ref. 9, s. 6-8.

¹¹⁹ Archív PÚ SR, T 5982, KINKA, s. 115.

¹²⁰ *Tento zvon bol zhotovený pre kostol v Lúčkach 1786. Preliat ma Samuel Palisch v Kremnici. Svätý Mikuláš, náš patrón, prihovor sa za nás.*

¹²¹ BALLA, *Szlovákiai református keresztyén egyház X.* ref. 13, s. 20.

¹²² Tamže, s. 229.

Pri **obsahovej stránke** barokových zvonov v Tekove môžeme ešte viac ako v predchádzajúcom období hovoriť o jej rozmanitosti. Stále sa stretávame s jednoduchými datovaniami či biblickými textami, no novinku predstavujú už prezentované šablónovité texty príznačné pre jednotlivé zvonolejárske dielne. Zaujímavé sa však javia texty informujúce o osude zvonov, napríklad na nezachovaných zvonoch z Kostola sv. Kataríny v **Kremnici**, ktoré boli vyhotovené po veľkom požiari mesta v roku 1777.¹²³ Ako príklad môžeme uviesť zvon z tohože roku nesúci nápis:¹²⁴ *ME IGNIS DEFLUERE FECIT, AES VERO CIVITATIS RESURGERE A(NNO) 1777*,¹²⁵ alebo zvon z Kostola sv. Alžbety, ktorý bol odliaty medzi rokmi 1783 – 1784 s nápisom:¹²⁶ *HONORI S(ANCTAE) ELISABETH POST GRAVE INCENDIUM URBIS HUIUS INNOVATA IUDICE STEPHANO SZÉKELY, PAROCHO GEORGIO OCSOVSZKY*.¹²⁷ Tento zvon datujeme na základe zmienky o tom, že bol vyhotovený počas zastávania richtárskeho úradu Štefanom Székelyim¹²⁸ a počas pôsobenia farára Jána Očovského.¹²⁹

ZÁVER

Zvonové nápisy predstavujú bohatý zdroj historických informácií nielen pre epigrafiu a kampanológiu, ale aj pre dejiny každodennosti, regionálnu históriu či dejiny umenia. Prezentovaná rôznorodosť nápisov, vývoj použitého písma či obsahovej stránky vytvára zaujímavý historický obraz regiónu. V stredoveku sa život ľudí upieral predovšetkým na kresťanskú vieru, o čom svedčí aj hegemonia zvonových nápisov biblického charakteru. Vývoj ich obsahu a literárnej kvality však ovplyvňovali nielen všeobecné náboženské aspekty, ale napríklad aj stupeň alfabetizácie spoločnosti. Postupne pribúdali zložitejšie texty informujúce o osude zvonov a konkrétnych prosbách. V mladšom období dominujú najmä mená zvonolejárův ako značky kvality a rovnako mená objednávateľův, ktorí sa takýmto spôsobom rozhodli podporiť miestnu cirkev. V 18. storočí už naberajú tekovské zvonov charakter sériových výrobkov s jasnou štruktúrou a remeselným rukopisom autorův.

Nápisy na zvonoch v Tekove vo väčšine prípadův kopirujú vývoj z ostatných regiónův Slovenska, no treba uznať, že sa pomerne často stretávame s kvalitatívnymi oneskoreniami a rovnako aj so striednosťou v ich počte. Už v stredovekom období je badateľné isté oneskorenie, keďže prvý zvon s nápisom evidujeme až v polovici 15. storočia, pričom najstaršie zvonov s nápismi z nášho územia sú datované už do

¹²³ MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Slobodné a hlavné mesto Kremnica, 1928, s. 293.

¹²⁴ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 287.

¹²⁵ *Oheň ma roztavil, no kov dalo mesto obnoviť, v roku 1777*.

¹²⁶ *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis*, ref. 16, s. 294.

¹²⁷ *Na slávu svätej Alžbety, po ťažkom požiari tohto mesta, obnovené počas pôsobenia richtára Štefana Székelyho a farára Juraja Očovského*.

¹²⁸ Štefan bol kremnickým richtárom medzi rokmi 1783 – 1784 a 1792 – 1800. MAZŮREK, ref. 59, s. 266.

¹²⁹ Juraj Očovský pôsobil v Kremnici spočiatku ako kaplán, neskôr slúžil v Lutile. Do Kremnice sa vrátil ako kňaz v roku 1763 a zotrval tam do roku 1785. NÉMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum*. Strigonium : Gustav Buzárovits, 1894, s. 367, 827.

polovice 14. storočia.¹³⁰ Môžeme tiež spomenúť aj absenciu mien zvonolejárrov v stredoveku. Napríklad v Šariši ich nachádzame už od 15. storočia,¹³¹ no v Tekove ich evidujeme až od druhej polovice 16. storočia. Zachované nápisové pamiatky predstavujú zrejme len fragment pôvodne bohatšieho nápisového fondu, no napriek tomu sú cennou skupinou písomných prameňov k dejinám regiónu.¹³²

INSCRIPTIONS ON BELLS IN THE REGION OF TEKOV UNTIL 1800

KOREKÁČ, Ján

Epigraphic research in Slovakia has become more and more popular in the last decade thanks to the activities of the *Corpus Inscriptionum Slovaciae* project, as evidenced by published monographs, studies and diploma theses. The informative value of inscriptions is often unfairly neglected in the Slovak historiography. However works that analyse inscriptions on several levels excellently present the possibilities of their use. Besides the standard epigraphic carriers, bells are certainly one of the most significant and specific epigraphic groups. We can find their value not only in historical, but also in social, cultural or monumental contexts. The contribution presents the development of historical inscriptions on bells in the former Tekov county from the Middle Ages to 1800. After completing field research and supplementing information from publications and archival sources, it was possible to present a basic idea of the development of bell inscriptions in the observed region. The paper specifically focuses on the font evolution, the historical context of the creation of bells, the development of the content of the inscriptions and on the master bellmakers. The oldest bell inscriptions in Tekov are registered from the middle of the 15th century, when they were made mainly in Gothic minuscule and contained austere religious texts. The first significant change occurred with the arrival of the Renaissance and at the same time with the arrival of new humanist writings. The bells began to contain more complex texts, and gradually, the entire inscription area began to be dominated by a revived Antique script – Modern Age capital. In the Baroque period, they already took on the character of serial products with the distinct style of individual authors. The Tekov bell fond is not one of the richest in Slovakia, but it contains several interesting examples of bell inscriptions that can be used in the future researches.

Translated by Jana Kafúnová

¹³⁰ ŠEDIVÝ, Písmo na stredovekých zvonoch, ref. 5, s. 31-32.

¹³¹ ČOVAN, ref. 21, s. 31.

¹³² Za umožnenie terénneho výskumu chceme poďakovať všetkým správcom múzeí a sakrálnych objektov, špeciálne Banskobystrickej a Nitrianskej diecéze.

PREDPISY

NÁRODNÁ KONCEPCIA ROZVOJA ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV S VÝHLADOM DO ROKU 2028

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky odbor archívov a registratúr v roku 2003 vypracoval v poradí prvú koncepciu rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015). Vláda Slovenskej republiky uznesením č. 1201 zo 17. decembra 2003 koncepciu schválila a uložila ministromi vnútra

1. vytvárať podmienky na plnenie systémových opatrení a postupov uvedených v koncepcii vypracovaním metodického materiálu pre potreby výstavby účelových archívnych budov alebo ich rekonštrukcií,
2. zabezpečiť vypracovanie projektov
 - a) systematického výskumu archívnych dokumentov uskutočňovaného štátnymi archívmi v archívoch v zahraničí,
 - b) priorit v sprístupňovaní archívnych súborov,
 - c) vyhotovovania konzervačných kópií a študijných kópií archívnych dokumentov,
 - d) odbornej praxe na úseku správy registratúry,
 - e) elektronického archívneho informačného systému,
 - f) využívania informačných a komunikačných technológií v činnosti archívov,
3. uplatňovať do rozpočtovej kapitoly Ministerstva vnútra SR zvýšenie počtu zamestnancov a finančné prostriedky vcelku na zabezpečenie opatrení, postupov a projektov uvedených v koncepcii,
4. plniť systémové opatrenia, uplatňovať postupy a uskutočňovať projekty uvedené v koncepcii,
5. predložiť na rokovanie vlády priebežné vyhodnotenie plnenia opatrení a postupov a prípravy projektov uvedených v koncepcii.

Toto uznesenie však za pôsobenia vtedajšej vlády nebolo premietnuté do praxe.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky odbor archívov a registratúr v roku 2022 vypracoval v poradí druhú, tentoraz Národnú koncepciu rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028. Povzbudzujúcim faktom, že vláda Slovenskej republiky si uvedomuje úlohy, poslanie a potrebu modernizácie štátnych archívov, bolo, že po prvýkrát od vzniku Slovenskej republiky bola do Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky 2021 – 2024 zaradená úloha v znení „*Vláda SR v oblasti archívneho dedičstva pripraví koncepciu rozvoja štátnych archívov a stratégiu ochrany archívnych dokumentov uložených v štátnych archívoch*“.

Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 je základným dokumentom, ktorý hodnotí súčasný stav štátnych archívov a konštatuje, že do

modernizácie a rozvoja štátnych archívov sa desiatky rokov neinvestovali finančné prostriedky v dostatočnom objeme, a to i napriek tomu, že štátne archívy sú základnou zábezpečkou historickej a právnej kontinuity štátu. Archívne dedičstvo Slovenskej republiky uložené v štátnych archívoch si vyžaduje zo strany ministerstva vnútra a štátu zásadnú zmenu prístupu v starostlivosti o túto časť kultúrneho dedičstva. Z uvedených dôvodov národná koncepcia rozpracováva tri primárne ciele vedúce k záchrane archívneho dedičstva, rozvoju štátnych archívov, modernizácii postupov, automatizácii procesov, ktorými sú:

- A. Digitalizácia štátnych archívov
- B. Modernizácia štátnych archívov
- C. Modernizácia procesu konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov.

Súčasťou národnej koncepcie je aj rozsiahly počet príloh. Keďže z priestorových dôvodov ich nie je možné publikovať na stránkach Slovenskej archivistiky, všetky prílohy sú verejne dostupné na linku <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2022-305>.

Predložená národná koncepcia bola schválená uznesením vlády Slovenskej republiky č. 456 z 13. júla 2022, pričom v bode B.1. bola ministrom vnútra uložená úloha „koordinovať implementáciu priorít a realizáciu cieľov pre plnenie Národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 z finančných prostriedkov Európskej únie“.

Z dlhoročných skúseností vieme, že z rozpočtu ministerstva vnútra nie je možné zabezpečiť modernizáciu štátnych archívov. Preto je koncepcia navrhnutá tak, aby sa dala realizovať buď formou jedného národného projektu v rámci každého primárneho cieľa, alebo rozdelením na čiastkové projekty, čím sa zvýšia možnosti financovania z operačných programov a grantových programov EÚ. V súčasnosti odbor archívov a registratúr za podpory vedenia ministerstva vnútra intenzívne komunikuje s Ministerstvom investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky vo veci vyhľadávania vhodných operačných programov pre financovanie digitalizácie a modernizácie štátnych archívov z európskych zdrojov.

Monika Péková
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky,
sekcia verejnej správy,
odbor archívov a registratúr

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

C. TÓTH Norbert. *Archontológia uhorských kapitúl*

Ako už samotný názov prezrádza, v istom zmysle nejde o tradičnú recenziu, totiž jej predmet netvorí iba jedna knižná publikácia, ale viaceré, dokonca niektoré z nich vyšli formou štúdií v rôznych periodikách. Spoločného menovateľa týchto prác predstavuje to, že ich autorom alebo spoluautorom je maďarský historik Norbert C. Tóth a v každej z nich spracoval stredovekú (hoci časové vymedzenie jednotlivých zväzkov podľa potreby variuje) archontológiu niektorej uhorskej kapituly, alebo viacerých. Keďže tieto práce majú rovnaký charakter, spolu s redakciou Slovenskej archivistiky sme sa rozhodli, že ich predstavíme v jednej recenzii.

Dotyčné publikácie sú vyvrcholením dlhoročných výskumov C. Tótha. Už v roku 2013 vydal zväzok, v ktorom spracoval archontológiu prepoštov uhorských kapitúl v období vlády kráľa Žigmunda.¹ Archontologie kapitúl nemôžeme považovať za kompletne bez ich ostatných členov (kanonikov, chórových klerikov, kaplánov atď.), preto autor ešte v spomínanom roku napísal štúdiu, v ktorej na príklade Bratislavskej kapituly opísal metodiku zostavovania cirkevných archontológií.² Komplexnejšie práce k tejto téme začal vydávať od roku 2015. V skutku všetky majú takmer rovnakú, pre takéto diela typickú štruktúru. V úvode sa dočítame o historiografii danej kapituly, ako aj o metodike a štruktúre práce. Niektoré zväzky obsahujú aj kratšie úvodné štúdiá (o dejinách danej kapituly a pod.). Potom nasledujú zoznamy hodnostárov a členov. Na začiatku zoznamov spravidla nachádzame základné informácie a vysvetlivky ohľadom predmetných funkcií. Tie mnohokrát poskytujú prehľad aj o cirkevnej organizácii (hlavne o arcidiakonátoch) v danom regióne. Hodnostári (prepošt, vikár, dekan, lektor atď.), arcidiakoni, a taktiež správcovia kaplniek a oltárov sú zoradení chronologicky, pričom autor vyznačuje aj obdobia vakancií. Osoby figurujú pod krstnými menami a prípadné iné doplňujúce informácie (meno otca, pôvod atď.) sú uvádzané v zátvorke. Vedľa mena je uvedená prvá a posledná zmienka o osobe v danej funkcii. Na iné

¹ C. TÓTH, Norbert. *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437.* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.) Budapest : b. v., 2013, 92. s.

² C. TÓTH, Norbert. *A pozsonyi társaskáptalan kanonokai 1425-ben* (Az egyházi archontológia készítésének módszertana és gyakorlata). In *Acta historica*, 2013, roč. 135, s. 101-123.

funkcie a univerzitné vzdelanie danej osoby autor upozorňuje menšími písmenami pod menom. Ostatní členovia kapituly (kanonici, kapláni atď.) sú zoradení v abecednom poradí podľa krstného mena. V ich prípade prostredné údaje nachádzame v poznámkach. Okrem týchto zoznamov každá práca obsahuje aj osobitný menný index. Súčasť publikácií občas tvoria aj edície listín, korekcie k predošlým prácam a rozličné prílohy.

Prvé dve archontologické databázy vyšli formou štúdie. Ide o Jágerskú sídelnú a kolegiátnu kapitulú (založenú v roku 1436)³ a Vacovskú sídelnú kapitulú.⁴ V ich prípade C. Tóth spracoval pramene len od začiatku vlády Žigmunda, ale je predstaviteľné, že v budúcnosti publikuje celú stredovekú archontológiu v knižnej podobe. Obsahovo najhrubší zväzok predstavuje archontológia Ostrihomskej sídelnej a troch kolegiátnych kapitúl, ako aj v Ostrihome fungujúcej svätej stolice (najvyššieho cirkevného súdneho fóra v Uhorsku).⁵ V prípade tohto zväzku autor „preskočil“ aj do novoveku, keďže bolo logické stanoviť hornú hranicu spracovania na rok 1543 (obsadenie Ostrihomu Osmanmi). Následne vyšla archontológia Nitrianskej sídelnej kapituly,⁶ v prípade ktorej je k dispozícii podstatne menej údajov. Úvodné texty tohto zväzku majú aj slovenskú mutáciu. C. Tóth Rábsku sídelnú kapitulú spracoval spolu s Teréziou Horváth,⁷ a to do roku 1458, keďže neskoršiu archontológiu už spoľahlivo zostavil József Köblös. Predmetom ďalšej knihy sú štyri kapituly na území Kaločsko-báčskej arcidiecézy, konkrétne sídelné kapituly v Kaloči a Báči a kolegiátne v Háji a Titely.⁸ Vo zväzku archontológie Bratislavskej kolegiátnej kapituly⁹ si môže čitateľ prečítať v slovenčine okrem úvodných textov aj vysvetlivky vo všetkých kapitolách. Ďalšiu osobitosť tohto diela predstavuje to, že ako jediné obsahuje rekonštrukciu zboru kapituly vo forme tabuľky, v ktorej autor znázorňoval to, v ktorých rokoch ktorí kanonici sedeli v jednot-

³ C. TÓTH, Norbert. Az egri káptalan archontológiája 1387–1526. In *Turul*, 2015, roč. 88, č. 2, s. 48-71.

⁴ C. TÓTH, Norbert. A váci székeskáptalan archontológiája 1378–1526. In *Studia Comitatusiensia, Új folyam*, 2016, roč. 2, s. 7-33.

⁵ C. TÓTH, Norbert. *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543*. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 9.) Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Magyar Medievisztikai Kutatócsoportja, 2019, 358 s.

⁶ C. TÓTH, Norbert. *A nyitrai székeskáptalan archontológiája 1111–1526*. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 10.) Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Magyar Medievisztikai Kutatócsoportja, 2019, 96 s.

⁷ C. TÓTH, Norbert – HORVÁTH, Terézia. *A győri székeskáptalan archontológiája 1200–1458*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 28.) Győr : Győri Egyházmegyei Levéltár, 2019, 125 s.

⁸ C. TÓTH, Norbert. *A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája*. (Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 15. Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 11.) Kalocsa : Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2019, 191 s.

⁹ C. TÓTH, Norbert. *A pozsonyi társaskáptalan archontológiája 1204–1462*. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 12.) Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Magyar Medievisztikai Kutatócsoportja, 2020, 189 s.

livých stallách. Zatiaľ posledný zväzok vydal v spolupráci s Bálintom Ternováczom,¹⁰ do ktorého zahrnuli štyri kapituly južne od Drávy, čiže tri sídelné (Bosenská, Kő a Szenternye) a jednu kolegiátnu (Kaptolská). Publikácia obsahuje aj anglické zhrnutie.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že všetky uvedené práce dosahujú veľmi vysokú kvalitu, sú prehľadné a ľahko použiteľné. C. Tóth takmer zakaždým prízvukuje, že žiadnu archontológiu nemôžeme považovať za dokončenú (teda za dokonalú), no aj tak bude náročnou úlohou prekonať tieto diela. Autor tejto recenzie ich často používa (či už pre informovanie sa o členoch jednotlivých kapitúl, alebo kvôli overovaniu správnosti Tóthových údajov), no ani za dva-tri roky nenašiel takú vážnu chybu, na ktorú by musel bezpodmienečne poukázať. Menšie nedostatky sa prejavujú v tom, že C. Tóth pracoval takmer výlučne so známou databázou stredovekých dokumentov Hungaricana, ktorú v jej súčasnom stave nemožno považovať za dokonalú. Ak v týchto archontológiách niektoré údaje chýbajú, je to práve kvôli tomu, že tie sa nenachádzajú v spomínanej databáze. Treba vyzdvihnúť aj podrobné komentáre k údajom v poznámkach. Autor na nejasnosti alebo na svoje dedukcie vždy upozorňuje a keď treba, neváha pripojiť – neraz veľmi podrobné – vysvetlenie. Je tiež chvályhodné (či skôr potešujúce), že C. Tóth má na zreteli aj „cieľovú skupinu“ svojich publikácií, čiže v prípade kapitúl na území Slovenska sú k dispozícii v slovenčine (aspoň) úvodné texty.

Balázs Csiba
Katedra archívnictva a muzeológie
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

¹⁰ C. TÓTH, Norbert – TERNOVÁ CZ, Bálint. *Káptalanok a Drávántúlon. A boszniai, kői és szenternyei székeskáptalanok és a pozsegai társaskáptalan középkori archontológiája.* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 11.) Pécs : Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2020, 177 s.

PASTUCHA, Tomáš (ed.). *NAJSTARŠIA MESTSTKÁ KNIHA RUŽOMBERKA. Prothocolon Maius 1527 – 1701*. Ružomberok : Mesto Ružomberok, 2021, 356 s.

V uplynulom roku sa na verejnosť dostala publikácia mladého historika Tomáša Pastuchu *Najstaršia mestská kniha Ružomberka*. Ide o edičné spracovanie jedinečného prameňa, doplnené o úvodnú štúdiu. Význam tohto archívneho dokumentu umocňuje fakt, že počiatočné zápisy pochádzajú doslova z historického prelomu dvoch epoch našich národných dejín: stredoveku a novoveku. Chronologický rozsah prameňa zahŕňa obdobie takmer dvoch storočí. Autor pôvodne spracovával zhodnotenie prameňa ako svoju záverečnú prácu k ukončeniu magisterského štúdia, neskôr bol oslovený s ponukou, aby prácu rozšíril. Nepochybne urobil správne rozhodnutie. Pôvodné plány vydať edíciu v roku 2018, pri príležitosti 700. výročia udelenia prvých mestských výsad mestu Ružomberok, sa ukázali ako nereálne, vzhľadom na to, že autor obhajoval svoju diplomovú prácu len rok predtým. Navyše edícia viac ako 1200 zápisov z viac ako poldruha storočia si vyžaduje primeraný čas. Na jednej strane je pochopiteľné, že vydanie knihy pri takej slávnostnej príležitosti by dodalo oslavám aj patričný historický kontext. Na strane druhej treba rešpektovať reálne možnosti autora či editora, aby unáhlenou prácou nenapáchal viac škody ako úžitku. Preto treba kvitovať rozhodnutie pristúpiť k dôkladnej analýze prameňa a postupnými krokmi¹ si prameň pripraviť na finálnu fázu – pramennú edíciu. Predkladaná práca je rozdelená na úvodnú štúdiu pozostávajúcu z úvodu, záveru a šiestich hlavných kapitol, ktoré sú členené na podkapitoly. T. Pastucha sa rozhodol, že samotnú edíciu pojme ako prílohu k štúdiu, čo je vzhľadom na rozsah možno trochu neobvyklé riešenie. Dôležitejšia časť v danom prípade je pramenná edícia, ktorá by teda mala tvoriť základ publikácie a štúdia by mala byť len istou nadstavbou. Za edovaným textom nasledujú menný a miestny register. Druhá príloha predstavuje doložených ružomerských richtárov. Na záver práce sú umiestnené zoznamy prameňov, literatúry, skratiek a záverečné resumé. To je publikované v slovenčine (trocha zbytočne) a angličtine. Namiesto slovenčiny by sa žiadal skôr iný cudzí jazyk (napr. nemčina) a rozhodne mohlo byť obsažnejšie.

V úvode sa autor stručne venuje doposiaľ vydaným edíciám mestských kníh slovenských miest. Do zoznamu by sme doplnili magisterskú prácu J. Olexu *Edícia Zá-*

¹ Autor o mestskej knihe publikoval doma i v zahraničí: PASTUCHA, Tomáš. Materiálna kultúra mešťanov v ranom novoveku na príklade Ružomberka. In *Historica Olomucensia*, 2019, 57, *Sborník prací historických*, 47, s. 13-33; Ten istý. Obraz hospodárstva v najstaršej mestskej knihe Ružomberka. In *Aktuálne otázky výskumu humanitných vied II. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Ružomberku 7. 12. 2018*. Ružomberok : Verbum, 2019, s. 7-26; Ten istý. Population migration based on the oldest town book of Ružomberok (1527 – 1701). In *Pogranicza, miasto-wieś-religijność. Borderlands, town-village-religiosity*. Lublin : Werszet, 2020, s. 107-121.

pisnice mestečka Martin,² ktorá mohla byť pre editora zaujímavá z hľadiska komparácie vzhľadom na časové rozpätie oboch prameňov i geografickú blízkosť oboch miest. V kapitole *Mestská kniha Prothocolon Maius ako historický prameň* rozvádza, kto doposiaľ využíval tento archívny dokument vo svojom výskume. Zaujímali sa oň nielen archivári či historici, ale pozornosť mu venovali aj jazykovedci. Ku kapitole *Všeobecná charakteristika prameňa* by sme mali dve menšie pripomienky. Kniha nie je umiestnená v pobočke Štátneho archívu v Žiline v Liptovskom Mikuláši. Od roku 2015 je presný názov Štátny archív v Žiline (so sídlom v Bytči), pracovisko Archív Liptovský Mikuláš. Zavádzajúca je v tomto prípade aj príslušná poznámka, resp. skratka ŠA LM, ktorá navodzuje dojem, že v L. Mikuláši sídli štátny archív. Tá je napokon vysvetlená v Zozname skratiek na konci celej práce, vhodnejšie by bolo vysvetlenie priamo v odkaze. Autor pri opise prednej dosky prameňa hovorí, že ho zdobí heraldická ruža so šiestimi lupeňmi. Ďalej svoje konštatovanie nerozvádza. Je však zaujímavé, že štandardná heraldická ruža, ktorú mal Ružomberok aj v najstaršom zachovanom pečatidle, má päť lupeňov. Navyše, na doske je ruža aj opačne prestrelená, nie zhora nadol, ale zdola nahor.

Autor ďalej rozoberá druhy, štruktúru zápisov a kapitolu uzatvára jazykový rozbor. Tu spomína aj skracovanie latinských slov. V tejto súvislosti mohol uviesť aj konkrétne príklady skracovania. Vôbec nemožno súhlasiť s autorovým tvrdením ohľadom výrazu *vulgo*, resp. označenia jazyka prameňa. T. Pastucha doslova píše: „*toto slovo je dôkazom toho, že miestny jazyk nemal zaužívané svoje pomenovanie. Je to odkaz na reč, resp. nárečie ľudu. Aj z tohto dôvodu je diskutabilné označiť tento jazyk za slovenčinu.*“ Výraz *vulgo* označuje reč ľudu, zvyčajne sa vyskytuje v latinských textoch a niektorý výraz potom pisateľ označí *vulgo* a nasleduje (v našich podmienkach) slovenské slovo. Tým pisár naznačuje, akým jazykom hovorí miestne obyvateľstvo. V 16. storočí bol Ružomberok slovenský, takže, ak pisár použil výraz *vulgo*, mal na mysli reč ľudu – slovenčinu. Vôbec nerozumieme, prečo by malo byť diskutabilné označiť tento jazyk slovenčinou. Argumentom nemôže byť ani to, ako ďalej autor hovorí, že v celom prameni sa nestretávame s výslovným vyjadrením slovenčina, slovenský a pod. Dôležitý je celkový dejinný kontext. Napokon sám autor priznáva, že v zápise z roku 1527 sa píše*unam terram arabilem per campum wlgo puol druha pruta...* a že práve slová pol druhého prúta sú vôbec najstarším slovným spojením v slovenskom jazyku. O slovenskom charaktere svedčia i ďalšie zápisy a mená predstaviteľov ružomerskej samosprávy 16. storočia. K maďarským jazykovým prvkom zaradil T. Pastucha niekoľko vlastných mien, ktoré sú zapísané v maďarčine i podľa maďarského zvyku písať najskôr priezviská (napr. Nagy Andrass). Tu možno len poznamenať, že Chorvat Yanoss má síce krstné meno v maďarčine, ale zápis mena Chorvat nepoukazuje na maďarský vplyv, tu by malo byť Horvat.

Štvrtá kapitola *Autorstvo* rozoberá jednotlivé pisárske ruky. T. Pastucha identifikoval vo Väčšom protokole menovite 28 autorov-pisárov, ktorí zapísali 798 z celkových 1271 zápisov. Upresnil tak staršie výskumy kolegu Ľubomíra Michalka, ktorý sa prameňu taktiež venoval vo svojej diplomovej práci.

² OLEXA, Ján. *Edícia Zápisnice mestečka Martin 1531 – 1851 (1871)*. Diplomová práca. Brno : Ústav PVH a archivnictví Masarykovej univerzity, 2014, 297 s.

Nasledujúca kapitola skúma označovanie mesta, jeho vzťah k Likavskému panstvu, venuje sa samosprávnym orgánom Ružomberka. Veľmi zaujímavá je podkapitola o označovaní mesta v minulosti, kde si autor všima nejednotne používané výrazy *civitas* a *oppidum*, teda mesto a mestečko. Vo Väčšom protokole je takmer výhradne používaný termín *civitas*, čo ale autor považuje do istej miery za výraz samofúbnosti či namyslenosti predstaviteľov mesta. Sám uprednostňuje termín mestečko – *oppidum*. Hoci nám nie sú dokonale známe ružomerské reálie, poznáme mestečká, resp. obce, ktoré lipli na svojom označení mesto/mestečko (napr. Čadca, ktorá štatút mestečka – *oppidum* stratila v roku 1871 si ešte v roku 1918 písala v úradnej pečiatke Pečať obce mestečka Čadce). Pripisovať to však samofúbnosti či namyslenosti asi nie je celkom na mieste. Autor síce uviedol, že termín mestečko Ružomberok lepšie vystihuje, ale tiež uvádza viacero dôvodov, ktoré dokazujú, že v skúmanom období bol vyvinutejším a skôr by mu prislúchal termín *civitas*. Hoci je celkom logické, že keď sa stal súčasťou Likavského panstva, zemepáni mali tendencie okliešťovať mestské výsady (príklad Žiliny po roku 1691), nemuselo k tomu dôjsť nárazovo. Túto otázku mohol viac rozpracovať, metódou komparácie sa mohol priblížiť reálnejšiemu zhodnoteniu celkového vývoja. Napokon Ružomberok mohol byť v rôznych obdobiach na rôznom stupni vývoja, pokiaľ ide o znaky mestskosti, čo v tomto texte nebolo reflektované.

V ďalších kapitolách si autor všima zástavbu mesta a hospodárstvo (remeslá, miery a pod.). Pri popise fary, kaplánie či školskej budovy mohol autor využiť kanonické vizitácie Ostrihomskej arcidiecézy zo 17. storočia. K úvodnej štúdiu ešte jedna poznámka. Zjednotený mal byť prepis historických mien. Na jednej strane používa podoby Illésházy, Thököli, Borssuzky, na strane druhej Krušičová, Užali, Krčah a pod.

Samotná edícia je sprístupnená formou transliterácie. Za vzor si mohol T. Pastucha vziať niektorú z už vydaných edícií, alebo sa riadiť pravidlami pre edovanie prameňov.³ I keď zápisy prameňa presahujú až do začiatku 18. storočia, keďže ide len o veľmi krátke obdobie, nebol by to zásadný problém. Každý zápis je uvedený poradovým číslom zápisu v mestskej knihe a dátumom. Hoci by sa tým zväčšil obsah, mohol editor zápis uviesť aj stručným registrom. Skrátené slová vo väčšine prípadov rozvádza, výnimkou sú zaužívané skratky menových jednotiek fl., d. či všeobecne známa skratka etc. Pôvodne skrátené výrazy nie sú rozpísané v zátvorkách, ale len kurzívou, čo je najmä pri dlhších textoch dosť neprehľadné. Vhodnejšie bolo využiť systém zátvoriek. Poznámkový aparát edície je umiestnený dohromady v poznámkach pod čiarou. Aj tu by sa skôr žiadalo brať každý zápis ako samostatnú edičnú jednotku a uvádzať príslušné poznámky priamo pod konkrétny zápis. Navyiac by mali byť poznámky rozdelené na textové (a, b, c), vysvetľujúce nejasné alebo nesprávne miesta v texte a vecné, ktoré identifikujú miestne a iné názvy, dobové výrazy, termíny a pod. Text poznámok by mal byť odlíšený kurzívou (okrem výrazov priamo z edovaného textu) na odlíšenie pôvodného textu prameňa a zásahu editora.

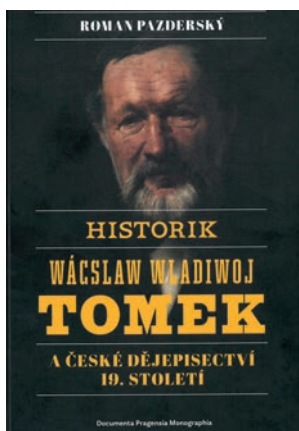
Celkovo však možno konštatovať, že napriek spomenutým pripomienkam je edícia najstaršej mestskej knihy Ružomberka spracovaná na solídnej úrovni. Mladý autor a editor získal pri tejto práci cenné skúsenosti, ktoré môže zúročiť vo svojej ďalšej

³ *Zásady pre vydávanie rukopisných pamiatok písaných v domácom jazyku z obdobia 15. – 17. storočia*. Vypracovala SAV v roku 1952.

vedeckej práci. Je pozitívne, že slovenská historiografia bola obohatená o veľmi cenný prameň písaný prevažne v domácom jazyku.

Drahomír Velička
Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči,
pracovisko Archív Čadca

PAZDERSKÝ, Roman. *HISTORIK WÁCSLAW WLADIWOJ TOMEK A ČESKÉ DĚJEPISECTVÍ 19. STOLETÍ*. Praha : Archiv hlavního města Prahy; nakladatelství Václav Žák – Casablanca, 2020, 618 s. ISBN 978-80-86852-89-8

Wáclav Wladiwoj Tomek (1818 – 1905) patrí medzi osobnosti českej kultúry a historiografie 19. storočia. Napriek tomu, že po sebe zanechal monumentálne dielo a má trvalé miesto v českej pamäti, až do vydania tejto knihy chýbala ucelená „tomkovská“ historická biografía. Žiada sa mi dodať, že česká historiografia je vo výskume svojich vlastných dejín podstatne ďalej ako naša – slovenská, a preto sa aj Romanovi Pazderskému javí prirodzené túto absenciu vysvetliť. Samozrejme, dôvodov je viacero a ich relevantnosť sa menila naprieč desaťročiami vývoja českej spoločnosti. No azda najzávažnejším, ktorý na prvom mieste spomína aj autor, je negatívna pozícia W. W. Tomka v českej pamäti, vykresľujúca ho ako zapredanca bachovského absolutizmu, zradcu Františka Palackého, ktorá do značnej miery podmienila nechť a nezáujem podrobnejšie sa oňho zaujímať. Prirodzene, takáto redukcia, hoci často príznačná pre verejný priestor, má ďaleko od historickej reality, ako to aj autor v knihe podrobne vysvetľuje.

Napísať životopis W. W. Tomka bola pre autora, i pre vyššie uvedenú skutočnosť, výzva, no nie jediná. Ako čitateľ putuje textom, zisťuje, že Pazderského ponorenie sa do výskumu života a diela W. W. Tomka so sebou prináša mnohé intelektuálne a konceptuálne otázky súvisiace s vývojom českej spoločnosti a českej historiografie, ktorá sa práve počas Tomkovho života profesionalizovala. Alebo parafrázujúc slová autora, prechádzala od osvietenického národného dejepisectva reprezentovaného Františkom Palackým k Jaroslavovi Gollovi, ktorý presadil v českej historiografii metodológiu empiricko-kritického scientizmu. Ale práve v ohraničení českej historiografie dvoma významnými osobnosťami autorovi právom vyvstáva otázka, čo teda bolo medzi tým, kam zaradiť Tomka, ktorý generačne vyplní priestor medzi Palackým a Gollom? A nielen život, ale predovšetkým najproduktívnejšiu časť jeho tvorby v „temnom období“ tretej štvrtiny 19. storočia. Do akého kontextu zasadiť jeho dielo?

Roman Pazderský svoje dielo rozdelil do troch kapitol a hneď v prvej analyzuje pramene, Tomkovo miesto v českej pamäti a následne českú historiografiu 19. sto-

ročia. Tu nadväzujúc na ďalších českých autorov v zásade odmieta „tradičné rozdelenie“ českej historiografie, ako aj Tomkovo miesto v nej, ktoré začal vytvárať už Jaroslav Goll a jeho žiaci. Pazderský ponúka náhľad na českú historiografiu 19. storočia z viacerých perspektív, formuluje tézu, že Palackého dielo síce v nacionalistickom kontexte poňatia dejín predstavuje počiatok a novú kapitolu, avšak v kontexte vnútorného vývoja vedy ide skôr o završenie určitej etapy českého dejepisectva. Sám vníma historiografiu 19. storočia ako veľmi komplexnú entitu a ponúka šesť základných faktorov, ktoré ovplyvňovali jej aktérov a ich tvorbu. Sú to svetonázorové, inštitucionálne faktory, metodologické a koncepcné faktory, osobné, nacionálne a zemské faktory.

Je tiež dôležité povedať, že Pazderského tézy si nekladú za cieľ vytýčiť presnú schému vývoja českej historiografie v 19. storočí, čo sa v kontexte knihy koniec-koncov zdá byť priam neriešiteľná úloha. Čo však textu chýba vo finálnych odpovediach, to vrchovato nahradzuje na jeho intelektuálnej príťažlivosti. Takéto analýzy na úvod predstavujú naozaj veľmi svieži prístup k písaniu (kontextuálnych) biografii. Čitateľ sa ocitne v kontexte, ktorý problematizuje pamäť či doterajšie poznatky historikov a otvára ďalšie otázky. Teda ešte pred detailným spracovaním života osobnosti získame prehľad o komplexnosti problematiky, z ktorej na danú osobu nazeráme.

Druhá kapitola je biografickým prehľadom Tomkovho života. Nie je to vyčerpávajúca stať analyzujúca Tomkove životné dilemy a detaily z jeho života. Jej prínosom je prehľadné spracovanie s dôrazom na kľúčové momenty v živote W. W. Tomka, v ktorých sa odrážajú aj české dejiny 19. storočia. Pazderský na životných dilemách a rozhodnutiach vykresľuje Tomkovu osobnosť, jeho priority, charakter či preferencie, ktoré sa ukazujú po celý život veľmi konzistentné.

V pozadí Tomkovho života stojí predovšetkým české národnoobrodenecké hnutie, ktorého dynamika vývoja zásadne ovplyvňovala vývoj českej spoločnosti, a jej významných aktérov, ktorým Tomek bezpochyby bol. Wáclav Wladivoj Tomek sa k svojej profesii historika dostal najmä vďaka kontaktom. Spomeňme Pavla Jozefa Šafárika, no a predovšetkým Františka Palackého, ktorý bol bezpochyby kľúčovou postavou v Tomkovom živote. Po absolvovaní práv študoval takpovediac „druhú školu“ práve u Palackého, ktorý bol jeho učiteľom a mentorom. Palacký mu otváral cestu medzi českú elitu, sprostredkoval kontakty, ale tiež predučil jeho vedecké zameranie, keďže ho priamo poveroval výskumnými a publikačnými úlohami. Tomek sa tak, samozrejme tiež vďaka nesmiernej pracovitosti a svedomitosti, stal rešpektovaným historikom a takpovediac „korunným princom“ českej historiografie. Tieto skutočnosti sú zároveň veľmi dôležité pre komplexné vnímanie vývoja českej historiografie (nielen) „predmarcovej“ doby, kde kľúčovú rolu hrali osobné kontakty, ako aj personalizované vnímanie nástupníctva, a to tak v duchovno-ideovej, ako aj v inštitucionálnej rovine.

Zásadný zvrat v (nielen) Tomkovom živote znamenal nástup neoabsolutizmu. Českí liberálni politici sa v dôsledku závrtných zmien, ktoré zásadne zmenili a narušili ich dovtedajšie vízie, vydali rôznymi smermi. To spôsobilo ochladenie vzájomných vzťahov medzi dovtedajšími kolegami, priateľmi či politickými spojencami. Wáclav Wladivoj Tomek, ako čerstvý tridsiatnik, zachoval pragmatický postoj s tým, že v obmedzených podmienkach chcel „zachrániť“ z pôvodných ideí to, čo sa dalo, čiže

predovšetkým jazykovú slobodu. Iné postoje zaujali Palacký či Karol Havlíček. Vzťah Tomka s Palackým sa však zase natrvalo zlepšil v roku 1859.

Pragmatický Wácslav Wladivoj sa od polovice storočia zamerlal predovšetkým na vedeckú činnosť a na zabezpečenie si trvalého miesta na univerzite. To sa mu aj podarilo, keď získal stolicu rakúskych dejín na Karlovej univerzite v Prahe a v rokoch 1851 – 1852 pôsobil ako riaditeľ celej Kráľovskej českej spoločnosti náuk. To, že jeho kariéra stúpala práve v období bachovského absolutizmu, sa neskôr negatívne podpísalo práve na vnímaní a hodnotení jeho osobnosti.

Tomek, ktorý pôsobil aj ako politik, poslanec zemského snemu a ríšskej rady, však bol, a chcel byť, predovšetkým vedec. Aj svoje miesto na univerzite vnímal ako sekundárnu činnosť popri svojej vedeckej práci. Verejnosť vnímala Tomka ako vyhláseného odborníka, čo dosvedčuje množstvo listov, ktoré mu adresovali odborníci, ale najmä laici. Tomek sa vo vrcholnom období svojej kariéry dočkal i viacerých pôct a po rozdelení univerzity na nemeckú a českú v roku 1882 sa stal prvým rektorom českej časti, hoci, ako píše Pazderský, svoju rolu zohrala aj náhoda.

Pazderský sleduje i ďalšie aspekty z Tomkovho života. Samozrejme, vyhnúť sa nemohol ani jeho úlohe v spore o rukopisy, či menej známej, ale o nič menej zaujímavej téme Tomkových predstáv toho, ako by mala vyzerat' výučba v historickom seminári. Tomek absolvoval študijné cesty po univerzitách v Paríži a nemeckých mestách, z ktorých si urobil (z pozície stále relatívne mladého, no už skúseného odborníka) vlastný obraz a úsudok, na základe ktorého potom vypracoval písomný návrh. Tomkove vízie nakoniec významne ovplyvnili i fungovanie novozaloženého Institut für Österreichische Geschichtsforschung vo Viedni v roku 1854.

Treťou, nosnou kapitolou knihy je analýza Tomkovho historického myslenia, čo je aj problematika, na ktorú sa autor špecializuje.¹ Autor po dôkladnej analýze predkladá tézu, že Tomkovo historické myslenie ovplyvnilo v chronologickom slede trio českých intelektuálov František Martin Pelcl, František Palacký a Jozef Alexander Helfert. Následne autor predkladá svoje metodologické koncepty, v ktorých opätovne, ale už z iných uhlov, nazerá na historiografiu 19. storočia. Predstavuje tri základné historiografické „žánre“ (príbehy, obrazy, pamäti), dobové teoreticko-metodologické východiská, ako aj prepájanie histórie s politikou, či lepšie povedané profesie historika s prácou politika, čo bolo v čase Tomkovho života všeobecne akceptované. Do týchto kontextov autor, samozrejme, zasadzuje predovšetkým Tomka, aby následne rozobral jeho miesto a pozíciu v českej historiografii a následne i jeho dielo v kontexte odbornej a spoločenskej recepcie.

Najrozsiahlejšou pasážou celej knihy je analýza Tomkovho poňatia českých dejín, nasleduje podkapitola o počiatkoch kultúrnych dejín v diele W. W. Tomka a ďalej o jeho vplyve a prínose do regionálnych dejín a historického miestopisu. Tomkovo poňatie českých dejín Pazderský vníma ako paralelný naratív v kontexte s koncepciou Palackého. Na rozdiel od Palackého nevníma ako základnú entitu český národ, ale český štát. Aj vďaka tomuto aspektu sa česká historiografia, ako aj celá česká spoločnosť, konceptuálne opierala o Palackého výklad, avšak ani Tomkov nebol rozhodne

¹ Pozri aj: PAZDERSKÝ, Roman. *Gollův styl. Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla*. Praha : Karolinum, 2018, 256 s.

bez vplyvu. Ako Pazderský dokazuje na analýze rôznych tematických okruhov, Tomek veľmi zásadne, a primárne faktograficky, ovplyvnil vnímanie českých dejín, a to predovšetkým v konkrétnych historických, a pomerne kľúčových témach. V oblasti kultúrnych dejín bol Tomek podľa Pazderského v určitom zmysle priekopníkom, ale opäť skôr v zmysle faktografickom a heuristickom ako v koncepčnom. To však už neplatí pre regionálne dejiny, kde boli jeho práce priekopnícke i v oblasti metodológie.

Nakoniec Pazderský analyzuje Tomkov synchronický výklad rakúskych dejín a jeho učebnicu zameranú na totožnú tému. Tomkove poňatie rakúskych dejín dokazuje, že hoci je odbornou verejnosťou vnímaný ako historik zameraný na minuciózny archívny a historický výskum, jeho syntetické schopnosti sú nespochybniteľné.

Dielo Romana Pazderského je pre čitateľa do značnej miery výzvou, nielen svojim rozsahom či miestami únavnými analýzami Tomkových textov, za ktoré by sa nehanbil ani objekt autorovho výskumu (ospravedlňujem sa za toto stereotypné prirovnanie, ktoré R. Pazderský do značnej miery pomohol vyvrátiť)! Miestami suchopárny text má však svoju hĺbku a zmysel, vďaka nemu môžeme lepšie porozumieť nielen Tomkovmu štýlu písania, ale historiografii 19. storočia ako takej. Kniha ponúka množstvo intelektuálnych impulzov, ktoré svedčia o autorovej rozhládenosti a nevyčerpanom potenciáli. Nuž, vlastne môžem len súhlasiť s recenzentmi práce. Parafrázujúc mienku jedného z nich, prof. Bohumila Jirouška, by som zakončil túto reflexiu slovami, že práca Romana Pazderského je výnimočná a že bude patriť (a verím, že už patrí) k trvalému kánonu textov k dejinám historiografie 19. storočia.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

RISTOVSKÁ, Radoslava. *DOLNOKRUPSKÍ CHOTEKOVCI A ICH POTOMKOVIA OD ZAČIATKU 19. STOROČIA DO SÚČASNOSTI*. Trnava: Vydavateľstvo Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021, 163 s. ISBN 978-80-568-0428-5.

Autorka Radoslava Ristovská sa k téme dolnokrupských Chotekovcov vracia tento raz z iného uhla pohľadu. Zatiaľ čo jej predchádzajúca knižka z roku 2019 sa zameriavala na fungovanie dolnokrupského veľkostatku pod správou grófa Rudolfa I. Choteka, v predloženej publikácii sa venuje dolnokrupským Chotekovcom a ich potomkom od začiatku 19. storočia až do súčasnosti. Ako sa v úvode uvádza, neúprosný čas sa veľmi rýchlo kráti a potomkovia šľachtických rodov a pamätníci starých čias pomaly odchádzajú a s nimi aj ich spomienky a čriepky z minulosti. Preto pri písaní nevyužila len zvyčajné osvedčené metódy historikovej práce, ale keďže vo svojom diele sleduje osudy niektorých príslušníkov rodu Chotekovcov až do súčasnosti, uplatnila aj tzv. oral history. Informácie získané pri osobných stretnutiach s dcérami posledných majiteľiek kaštieľa v Dolnej Krupěj dopĺňajú archívny výskum i výsledky práce s dobovou tlačou a odbornou literatúrou.

Kniha je rozdelená do deviatich kapitol. Úvodná kapitola predstavuje stručnú históriu rodu Chotek a vzájomné prepojenie jednotlivých vetiev rodu až k Hermanovi Chotekovi, zakladateľovi dolnokrupskej vetvy Chotekovcov. Na vybraných členoch rodu, ktorí zastávali významné funkcie na cisárskom dvore, autorka demonštruje postavenie rodu v monarchii i prepojenia na iné významné rody prostredníctvom sobášnej politiky ženských predstaviteľiek, pričom neopomenula ani morganatický zväzok Žofie Chotekovej s arcivojvodom Františkom Ferdinandom d'Este, ktorý predčasne ukončil atentát v Sarajeve. Pre lepšie porozumenie vzájomných rodových väzieb je kapitola doplnená o rodokmeň českých Chotekovcov do začiatku 19. storočia. V nasledujúcich kapitolách autorka najskôr obrátila pozornosť na rod Brunšvikovcov, ktorého jeden z členov sa priženil do Dolnej Krupěj a kaštieľ sa na prelome 17. a 18. storočia stal ich rodovým sídlom a centrom početných majetkov. Potom sa venovala nástupu éry Chotekovcov vďaka spojeniu najmladšej dcéry Jozefa Brunšvika Henriety a grófa Hermana Choteka a podrobnejšie priblížila osudy ich troch detí: dcéru Hermínu, ktorá sa vydala za grófa Františka Folliot de Crenneville, čím vznikla vetva Folliot de Crenneville; staršieho syna Otta Choteka, ktorý sa nikdy neoženil a mladšieho syna Rudolfa I. Choteka, pod správou ktorého dolnokrupský veľkostatok prosperoval. Pre lepšiu orientáciu v rodinných vzťahoch sú kapitoly opäť doplnené rodokmeňmi.

Okrem zozbieraných základných historických faktov o živote členov rodu, autorka podkrýva vzrušujúci spoločenský život dvoranov cisárskeho dvora ako príslušníkov najvyššej spoločnosti v druhej polovici 19. storočia. Predovšetkým približuje ich rozličné spoločenské aktivity ako účasť na plesoch, divadelných predstaveniach a rôznych soirées. Zároveň opisuje podobne rušný život v rodinnom sídle, kam na pozvania pri-

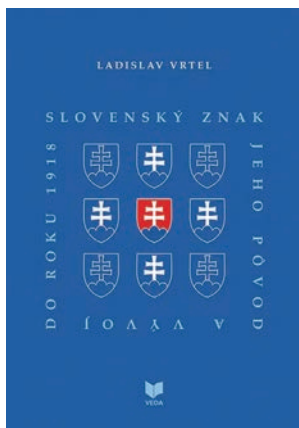
chádzali sám cisár František Jozef I., následník trónu Rudolf a iné korunované hlavy a významné osobnosti tohto obdobia, aby sa zúčastnili na poľovačkách, ktoré boli veľkou vášňou práve Rudolfa I. Choteka alebo na divadelných predstaveniach a tzv. živých obrazoch, ktorých súčasťou bývali členovia rodiny i pozvaní hostia. Na vhodných miestach necháva prehovoriť priamo pramene, čím pridáva textu na autenticite. Okrem tradične zhromažďovaných faktov o výkone významných funkcií a úradov, sobášoch, potomstve Radoslava Ristovská u konkrétnych osobností pridáva drobné až intímne detaily, ktoré jemnou drobnokresbou vhodne dokresľujú načrtnuté portréty historických osobností. Vďaka dobovej tlači tak pred čitateľmi ožívajú recepcie s plesovými róbami, šperkami či s opulentným menu.

Ďalšie dve kapitoly sa venujú najskôr koncu mužskej línie dolnokrupských Chotekovcov po smrti grófa Rudolfa II. Choteka spolu s prvou svetovou vojnou, rozpadom monarchie a vznikom Československa. A potom sa čitateľ dozvie aj o poslednej nositeľke mena Chotek, o tzv. Ružovej grófke Márii Henriete, ktorá založila unikátne a svetoznáme rozárium. Záverečná kapitola sa venuje posledným dedičom a majiteľom kaštieľa a ich osudom, najmä členom rodu Pallavicino. Tu trochu rušivo pôsobí zaradenie poslednej časti poslednej kapitoly s názvom Dolná Krupá po roku 1945. Chápem autorkinu snahu dodržať chronologickú postupnosť udalostí a prezentovať údaje o kaštieli po roku 1945 až do súčasnosti na jednom mieste. Ale zaradenie niektorých informácií o pokusoch členov rodu Pallavicino o návrat majetku po roku 1945, napríklad v úvodnej časti poslednej kapitoly, by v kontexte informácií o jednotlivých členoch mohlo čitateľovi poskytnúť trochu inú perspektívu zaznamenaných reakcií a spomienok jednotlivcov. Autorka mohla s časťou týchto informácií pracovať podobne ako pri zmienkach o prestavbách a úpravách v areáli kaštieľa, ktoré organicky zapracovala do textu pri konkrétnych členoch z rodu Chotekovcov. Vhodne sa tak vyhla samostatne stojacemu a tak zvyčajne sterilnému opisu architektonických zmien na konkrétnych budovách, ktoré bez vhodného kontextu zostávajú len holými faktami.

Pútavou časťou knihy je obrazová príloha fotografií a dokumentov z dobovej tlače, z fondov viacerých inštitúcií (Státní archiv Praha; Haus-, Hof- und Staatsarchiv a Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni) a zo súkromných zbierok, z ktorých viaceré boli publikované po prvý raz. Zoznam a zdroje použitých obrázkov je uvedený na konci práce. Práca má štandardný poznámkový aparát, ale pri niektorých vysvetľujúcich alebo doplnujúcich poznámkách nie je uvedený zdroj, odkiaľ informácie pochádzajú. Záver (aj s anglickým summary) je ladený trochu emocionálne, ale dopĺňa tak záverečné časti knihy, kde sa Radoslava Ristovská podelila s vlastnými dojmami z osobných stretnutí s Máriou Lujzou Pallavicino a neskôr aj jej príbuznou Walburgou Shaerer Breitenfeld.

Daniela Hrnčiarová
Katedra všeobecných dejín
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

VRTEL, Ladislav. *SLOVENSKÝ ZNAK, JEHO PŮVOD A VÝVOJ DO ROKU 1918*. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2021, 292 s. ISBN 978-80-224-1923-9.

Ladislav Vrtel, autor mnohých heraldických diel, pridal aj ďalšiu pozoruhodnú publikáciu, v ktorej skúma a sleduje osudy dvojitého kríža od jeho prvých kontaktov s územím dnešného Slovenska v 9. storočí až do kodifikácie slovenského národného erbu ako súčasti štátneho symbolu Československej republiky. Dielo s desiatimi kapitolami s bohatou kreslenou i fotografickou dokumentáciou s veľkou výpovednou hodnotou detailne, ale prehľadne sprevádza čitateľa po pútavých cestách dvojkríža a neskôr dvojkříža na trojvrší až po jeho ukotvenie v symbolike slovenského národa v roku 1918.

V úvodných častiach sa zaoberá vzťahmi medzi národným a štátnym symbolom, medzi cirkevným a politickým symbolom. Cituje mnohých bádateľov, ktorí hovoria, že národy si vytvorili či prijali za svoje určité symboly, no rovnako platí, že tieto symboly spätne utvárali národy a štáty. Vysvetľuje, ako sa symbol dvojitého kríža rozšíril v 9. až 12. storočí z Byzancie do rôznych častí Európy ako náboženský a politický symbol. Ako tam po 12. storočí nadobúdala rôzne názvy a podoby a najmä nové významy – kráľovský symbol, štátny symbol, symboly miest a kláštorov, rodov a ako sa z neho vyvinul aj národný symbol. V knihe sú analyzované najdôležitejšie legendy dvojitého kríža – legenda o sv. Cyrilovi a Metodovi, legenda o sv. Štefanovi a o kríži kráľa Svätopluka. Hodnotia sa paralelné interpretácie samotného kríža, ktoré napr. v 19. storočí boli veľmi rozdielne v Uhorsku, na území Slovenska či v imperiálnom Rakúsku.

Jadrom diela je historický vývoj dvojitého kríža v Uhorskom kráľovstve s osobitnými vzťahmi so severným územím /Partes septentrionales regni, Partes superiores regni, Horná Zem, Hungaria cisdanubiana, Preddunajsko, Slovakia). Všimá si, ako sa toto znamenie využívalo v politickej symbolike severného uhorského kniežatstva (Tercia pars regni), ktoré sídlilo v Nitre v 11. storočí. Z roku 1190 pochádza prvé zobrazenie dvojitého kríža v štíte, teda prvé zobrazenie erbu uhorských kráľov. Autor diela rozoberá aj vzťahy medzi dvomi uhorskými erbmi, ktoré sa súbežne na prelome 13. storočia používali – prvým starším červeným so strieborným dvojitým krížom a druhým mladším s červeno-striebornými pruhmi. L. Vrtel usudzuje, že erb s dvojkřížom bol vyhradený výlučne pre kráľa a kráľovnú (bez štítu), pretože erb s brvnami používali všetci členovia kráľovského arpádovského rodu. Autor sa ďalej zameriava na prebiehajúci proces v 13. storočí, keď sa kráľovský erb zjavuje aj v mestských erboch najmä na teritóriu Slovenska. Osobitne bolo významné, že od prvých rokov 14. storočia sa pod dvojkříž pridalo trojvršie. Postupne sa neoficiálne takýto symbol stal erbom Horného Uhorska, Slovenska, hoci Uhorské kráľovstvo nebolo nikdy administratívne členené na Dolné a Horné Uhorsko. Takto delené bolo len vo verejnom

povedomí s geografickou a etnickou rozdielnosťou oboch celkov. Tento vývoj pokračoval aj v 15. a 16. storočí.

Autor poukazuje na diela učencov 17. storočia, geografov, heraldikov, historikov, ktorí ďalej rozvíjali tieto idey. Vrchom v erbe sa dávali osobitne mená vrchov Horného Uhorska – Tatra, Matra, Fatra a pruhy znamenali mená riek – Dunaj, Tisa, Dráva a Sáva, ktoré dominovali v Dolnom Uhorsku. Najmä vďaka jezuitom sa takáto interpretácia erbov dostala aj do školských učebníc a z nich to vedel prakticky každý školák v habsburskej monarchii.

Symbody moderných národov sa zrodili v revolúciách 18. a 19. storočia. V revolučnom roku 1848 sa Maďari prehlásili za jediný národ v Uhorsku a uhorské štátne symboly – erb a vlajka sa stali národnými symbolmi Maďarov. To vyvolalo reakciu nemaďarských národov v Uhorsku, ktoré sa tiež identifikovali vlastnými symbolmi. V roku 1848 Slovenská národná rada zafarbila erb Horného Uhorska v slovanských farbách – bielej, modrej a červenej a ten sa akceptoval ako erb Slovákov a bielo-modro-červená trikolóra ako národná vlajka Slovákov.

Aj po revolúcii predstavitelia Slovákov požadovali uznanie slovenského národa, vyčlenenie jeho územia a nechýbala ani požiadavka na rešpektovanie slovenských národných symbolov. Memorandum slovenského národa z roku 1861 požadovalo kodifikovanie Slovenského Okolia, ale aj jeho výsostných symbolov – slovenskej trikolóry, slovenského erbu a slovenskej hymny. Významnú úlohu tu zohral návrh erbu Slovenského Okolia z roku 1861 a erb Matice slovenskej z roku 1863. Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867 sa slovenské národné hnutie dostalo pod priamy tlak maďarských úradov a jeho súčasťou bolo aj prenasledovanie a trestanie akejkoľvek prezentácie slovenských národných symbolov.

Ladislav Vrtel ďalej opisuje, ako sa v tom čase ťažisko slovenského národného života presunulo do USA. Žilo tam pol milióna Slovákov a prezentovanie slovenských symbolov v USA propagovala aj vplyvná Slovenska liga, ktorá zohrala významnú úlohu pri projektovaní budúceho Československa a pri organizovaní československého zahraničného vojska. Česko-slovenské légie pre svoje zviditeľnenie používali vojenské zástavy a odznaky so symbolmi Čiech a Slovenska. Jedným z ich autorov bol aj samotný Milan Rastislav Štefánik. História slovenských symbolov v 20. storočí, osobitne slovenského štátneho znaku, je už obsahom inej autorovej knihy s názvom Štátne symboly v rokoch 1918 – 1993.

Ladislav Vrtel svojím dielom s vybrúseným štylistickým jazykom a používanou odbornou heraldickou a sfragistickou terminológiou nesporne upúta pozornosť odbornej, ale aj laickej verejnosti. Jeho kniha je nielen sumarizáciou jeho doterajších výskumov, ale prináša i množstvo nových detailných informácií o slovenskom erbe. I týmto dielom, tak ako pri svojich predošlých publikáciách, opäť dokladá vysokú erudovanosť, znalosť domácej a zahraničnej literatúry a orientáciu v danej problematike v širšom európskom kontexte.

Peter Kartous

ŠVORC, Peter. *ŠTRBSKÉ VIZITÁCIE POSLEDNÝCH 100 ROKOV (1918 – 2021)*. Prešov : UNIVERSUM-EU, s. r. o., 2022, 359 s. ISBN 978-80-89946-23-5.

Univerzitný profesor Peter Švorc je v historických kruhoch známa a uznávaná autorita. Dlhodobu sa venuje cirkevným dejinám, najmä dejinám Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku. Je autorom desiatok kníh a vedeckých štúdií z dejín 20. storočia.

Monografia *Štrbské vizitácie posledných 100 rokov (1918 – 2021)* vyšla pri príležitosti 100 rokov Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku (2021). Nadviazala na jeho predchádzajúcu monografiu *Štrbské vizitácie a ich aktéri. Od Tolerančného patentu po prvú svetovú vojnu*. V nej je zachytený život štrbských evanjelikov od preniknutia Lutherovej reformácie na Slovensko a od formovania prvých evanjelických cirkevných zborov pod Tatrami. Po prijatí Tolerančného patentu v roku 1781 sa začal proces

oživenia evanjelických cirkevných zborov v celom Uhorsku, vrátane horného Liptova. Navonok sa to prejavilo stavbou nových tolerančných chrámov a rastom počtu veriacich. V 19. storočí prestali byť vizitácie doménou rímskokatolíckej cirkvi, ale stali sa tiež súčasťou evanjelickej cirkevnej správy. Jedným zo zborov, kde sa vizitácie zachovali od konca 18. storočia až do súčasnosti, je zbor evanjelickej a. v. cirkvi v Štrbe. Evanjelickí kňazi od konca 18. storočia viedli záznamy o živote zboru, robili zápisnice z bežných aj výročných konventov, viedli matriky narodených, sobášených a zomrelých. Najväčšou udalosťou pre štrbských evanjelikov bolo postavenie tolerančného chrámu v roku 1784, keď v obci pôsobil prvý tolerančný kňaz Jozef Fornet. V knihe je zobrazený bežný život celých generácií Štrbanov, ich zvyky, fungovanie evanjelickej školy, používanie rodného jazyka pri bohoslužbách, ale aj vplyv najvyšších cirkevných inštitúcií na fungovanie zboru, až po prvú svetovú vojnu 1914 – 1918. Po skončení vojny prišlo k rozpadu Rakúsko-Uhorska a zániku Uhorskej evanjelickej cirkvi a. v.

Monografia *Štrbské vizitácie posledných 100 rokov (1918 – 2021)* je rozdelená na 20 kapitol, ktoré sú ďalej členené na podkapitoly. Text je preto veľmi prehľadný, písaný chronologicky, takže sa v ňom čitateľ ľahko orientuje. Budeme sa tu bližšie zaoberať niektorými kapitolami.

Autor plynule nadviazal na prvú monografiu kapitolou Od Uhorskej generálnej evanjelickej a. v. cirkvi k Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku. Koniec roka 1918 sa niesol v znamení dezorientácie spoločenského, hospodárskeho i politického života. Po vzniku Česko-Slovenska sa chceli slovenskí evanjelici odtrhnúť od Uhorskej evanjelickej cirkvi a. v. a vybudovať si novú organizačnú štruktúru svojej cirkvi. Týkalo sa to takmer 400 000 obyvateľov – nielen Slovákov, ale aj Maďarov a Nemcov. Nová generálna rada rozdelila celú cirkev na dva dištrikty – Západný dištrikt a Východný dištrikt. Do Východného dištriktu patrilo 9 seniorátov a v nich 170 cirkevných zborov, medzi nimi aj Štrba. Z nich bolo 120 slovenských, 10 slovensko-nemeckých, 10 slovensko-maďarských, 20 nemeckých a 10 maďarských, čo pri konštituovaní novej

evanjelickej cirkvi predstavovalo mnoho problémov. Na synode v Trenčianskych Tepliciach v roku 1921 bola prijatá ústava Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku.

Dňa 1. novembra 1920 sa skončilo účinkovanie štrbského farára Cyrila Harmana a štrbskí evanjelici museli čakať na voľbu nového farára pol roka. Stal sa ním mladý farár Štefan Lacko, ktorý tu pôsobil s päťročnou prestávkou 36 rokov. V roku 1923 sa konal zjazd evanjelickej mládeže v Liptovskom Mikuláši. Evanjelická cirkev potrebovala podchytiť mládež na prácu v zboroch. Farár v Štrbe založil miestnu odbočku Združenia evanjelickej mládeže v Štrbe už v roku 1924 a spolu s nimi nacvičoval divadelné hry, ktoré sa hrali v evanjelickej škole. Evanjelický kostol nemal vežu ani zvony a naliehavou úlohou bola aj stavba novej fary. Veriaci na tieto projekty prispievali milodarmi. Fara bola postavená v roku 1922 s finančnou podporou ministerstva sociálnej starostlivosti a nakoniec bola v roku 1928 postavená aj kostolná veža, do ktorej boli zakúpené tri zvony. Splnil sa sen niekoľkých generácií evanjelikov, ktorí dovtedy využívali zvony na rímskokatolíckom Kostole sv. Ondreja.

V kapitole Evanjelická cirkev a. v. na Slovensku na konci 20. storočia sa autor zaoberá pochybnosťami o vlastenectve slovenských luteránov. Boli obviňovaní z čechoslovakizmu a ako dôkaz slúžil jazyk ich spevníkov – *Tranoscia* a *Zpěvníka ewangelického*, Biblie a liturgických kníh, ktoré boli tradične vedené v jazyku kralickej Biblie. Téma čechoslovakizmu bola proti luteránom dlhodobo v slovenskej spoločnosti zneužívaná, čo viedlo profesora na Slovenskej evanjelickej bohosloveckej fakulte Samuela Štefana Osuského k zostaveniu zborníka *Služba národu* (1938). Prispelo doň 10 autorov, ktorí prierezovo poukázali na podiel slovenských evanjelikov na národnooslobodzovacom poli pred prvou svetovou vojnou a po nej, ale tiež na vzniku Československej republiky. Do tohto svedectva prináležali aj niektorí Štrbania, ktorí ako legionári bojovali za vznik československého štátu.

O cirkevnom živote v Štrbe v medzivojnovom období hovorí kapitola venovaná evanjelickej škole, učiteľom a cirkevnému zboru. Vokátory, ktoré sa dávali učiteľom, spravidla neboli veľmi štedré, preto obce bojovali s veľkou fluktuáciou učiteľov. Najväčšie problémy v štrbskej evanjelickej škole spôsobil učiteľ Koloman Vonga. Nikto pri jeho príchode netušil, že spôsobí napätie a spory, ktoré sa rozhoreli medzi evanjelikmi. Pretože mal v obci okrem odporcov aj svojich prívržencov, rozhádal sa kvôli nemu štrbský cirkevný zbor. Vongov prípad bol diskutovaný v celom Liptovskom senioráte, a preto sa súdna stolica rozhodla uvoľniť Vongu z miesta učiteľa v štrbskej evanjelickej škole a súčasne mu zakázala učiť na všetkých cirkevných evanjelických školách v Liptovskom senioráte. V 30. rokoch sa tiež riešilo, či zriadiť v Štrbe obecnú ľudovú školu a zrušiť cirkevné školy – evanjelickú i katolícku. Nakoniec bola zriadená i obecná škola, do ktorej odišiel učiť Koloman Vonga, a tak mnohé spory naďalej pokračovali. Napriek problémom, ktoré sa v školách riešili, tieto pokračovali vo výučbe aj počas obdobia druhej svetovej vojny a vyučovanie bolo prerušené iba v závere roka 1944 do 15. marca 1945, pokiaľ sa front zdržiaval v blízkosti obce. Školské budovy slúžili potrebám vojska, preto deti do školy nechodili. Po tejto dobe vyučovanie riadne pokračovalo.

Autor v kapitole Dištriktuálne, seniorálne i zborové konventy v prvej polovici 30. rokov vysvetlil ich úlohu pri fungovaní evanjelických cirkevných zborov. Do života veriacich najviac zasahovali zborové konventy, lebo riešili ich bezprostredné zborové

a niekedy aj osobné problémy. Raz do roka sa zvolávali výročné konventy, na ktorých sa bilancovalo využitie zborových financií, hodnotila sa evanjelická cirkevná škola, učitelia, život zboru a významné udalosti, ktoré sa v zbere odohrali. Predkladané boli plány na budúci rok. Zápisnice zo zborových konventov boli posielané na seniorálne konventy. Tu sa vyhotovili aj štatistické údaje o počte pokrstených a školopovinných detí, sobášov, úmrtí a i. Seniorálne konventy volili svojich zástupcov na dištriktuálny konvent. Štrbanov v 20. rokoch zastupoval farár Cyril Harman, v 30. rokoch Štefan Lacko. Generálne konventy hodnotili predchádzajúci kalendárny rok v živote evanjelickej cirkvi. Na nich mal generálny biskup k dispozícii údaje z oboch dištriktov, všetkých seniorátov a cirkevných zborov. Na základe toho mohol vypracovať kritickú analýzu fungovania celej evanjelickej cirkvi. V Štrbe okrem zborových konventov často zasadalo zborové presbyterstvo, ktoré riešilo bežné prevádzkové problémy cirkevného zboru, školu, prípadne správanie štrbskej evanjelickej mládeže. V roku 1934 uplynulo 150 rokov od posvätenia štrbského tolerančného kostola, preto sa evanjelici pod vedením svojho farára rozhodli urobiť zásadné úpravy kostola – bol upravený interiér, vymenené okná, opravený vchod. Posviacka kostola sa uskutočnila 30. septembra 1934 na slávnostných službách Božích.

V podkapitole Malé odbočenie do národnostnej štruktúry evanjelikov na Slovensku v 20. a 30. rokoch 20. storočia sa autor vracia k prvej synode v roku 1921, keď sa v prijatej ústave zadefinoval nový názov Evanjelická cirkev a. v. na Slovensku, ktorý zodpovedal reálnemu stavu, ale nemeckí a maďarskí evanjelici sa nezmierili s touto úpravou. Nespokojnosť maďarských a nemeckých farárov pramenila aj z toho, že československý štát od nich žiadal ovládať jeden zo štátnych jazykov (na Slovensku slovenčinu) a považovali to za svoju degradáciu. Viedenskou arbitrážou z 2. novembra 1938 muselo Československo odstúpiť Maďarsku územie s rozlohou 10 565 km². Bol to zásah nielen do pomníčovského Československa, ale aj do života Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku. Zástupcovia nemeckých evanjelikov na porade s predsedníctvom generálnej cirkvi v Žiline žiadali odľuku v úsilí zriadiť si samostatnú cirkev. Zákon o odluke nemeckých evanjelikov vyniesla 14. júna 1939 synoda v Liptovskom Mikuláši. Nemecká evanjelická cirkev v Slovenskej republike schválila vlastnú ústavu na synode v Kežmarku 26. – 27. júna 1939. Dňa 26. januára 1940 vláda Slovenskej republiky schválila zákon o vyčlenení nemeckých zborov a jeho uverejnenie v Zbierke zákonov pod č. 69/1940 umožnilo vznik samostatnej Nemeckej evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku (Deutsche evangelische Kirche A. B. in der Slowakei).

Krátko pred zánikom Československa bol 9. februára 1939 zvolaný do Bratislavy generálny konvent, ktorý potvrdil podporu evanjelickej cirkvi slovenskej autonómnej vláde a autonómii Slovenska v rámci Česko-Slovenska. Informoval o tom veriacich miestny farár Štefan Lacko. Štrba bola väčšinou evanjelickou obcou, čo prispelo k umiernenějšímu správaniu členov HG k štrbským evanjelikom a neskôr aj Židom. V Štrbe sa nedarilo Hlinkovu gardu vôbec založiť.

Pomery v evanjelickej cirkvi počas druhej svetovej vojny uvádza autor v kapitole Od Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku k Slovenskej evanjelicko-kresťanskej a. v. cirkvi v Slovenskej republike a peripetie jej cirkevnej ústavy. V dňoch 18. februára – 2. marca 1940 sa zišlo 51 zástupcov evanjelickej a. v. cirkvi na synode v Tatranskej Lomnici. Ich hlavnou úlohou bolo doplnenie ústavy evanjelickej cirkvi. Doplnenú

cirkevnú ústavu predložil po rokovaní biskup Vladimír P. Čobrda ministerstvu školstva a národnej osvety, ale schválenie neprichádzalo. Bol to diskriminačný postoj vlády k evanjelickej cirkvi, ktorý sa prejavoval aj v iných oblastiach cirkevného života.

Autor sa v ďalšej kapitole zameril na život Štrbanov počas vojny, ich zapojenie do Slovenského národného povstania, ale aj postavenie Židov v obci. Štrbskí evanjelici boli ochotní podať pomocnú ruku všetkým Židom, ktorí o to požiadali. Farár Štefan Lacko krstil v roku 1941 so súhlasom cirkevného zboru 19 Židov, v nasledujúcom roku 18 Židov.

V kapitole Vnútrocirkevný život štrbského evanjelického cirkevného zboru sú opísané zvyky počas krstov, sobášov, pohrebov, pri konfirmácii. V Štrbe pôsobilo Združenie evanjelickej mládeže, ktoré sa stretlo so záujmom o členstvo aj vďaka iniciatíve evanjelických učiteľov a farárov. Obzvlášť oslovilo mladých, ktorí mali vzťah k divadlu, literatúre, všeobecne ku knihám a kultúre. Pôsobil tu i Miestny odbor Slovenskej evanjelickej jednoty, ktorý sa angažoval hlavne v charitatívnej oblasti.

Kapitola Slovenská evanjelická cirkev a. v. po oslobodení a štrbskí evanjelici je zameraná na jej postavenie po zániku Slovenskej republiky. Evanjelická cirkev sa stala rovnocennou s katolíckou cirkvou. Dňa 3. augusta 1945 Zbor povereníkov Slovenskej národnej rady odvolal schvaľovacie doložky o vypustení veriacich nemeckej národnosti z evanjelickej cirkvi a. v. a obnovil Ústavu evanjelickej cirkvi z roku 1921. Nasledovalo násilné vysídlenie Nemcov z ČSR a repatriácia maďarského obyvateľstva v druhej polovici 40. rokov do Maďarska a presídlenie slovenského obyvateľstva z Maďarska na Slovensko. Na synode konanej 16. apríla 1947 v Turčianskych Tepliciach bol prijatý návrh zmeny názvu cirkvi na Slovenská evanjelickokresťanská cirkev augšpurského vyznania v Československej republike, v bežnom živote sa používal skrátenejší názov Slovenská evanjelická cirkev a. v. V podkapitole Štrbský evanjelický cirkevný zbor je opísaný život v obci po oslobodení jednotkami Červenej armády 29. januára 1945. Výročný konvent sa konal 25. marca 1945. Cirkevné školy boli poštátnené. V obci vznikol nový miestny národný výbor, opäť sa rozbehla činnosť Dorastu evanjelickej mládeže a Slovenskej evanjelickej jednoty. Z ušetrených peňazí cirkev zakúpila vežové hodiny, ktoré boli inštalované v roku 1949.

Ťažké 50. roky 20. storočia opisuje autor v dvoch kapitolách: Rok 1948 – začiatok novej éry v živote československej spoločnosti a Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. a Slovenská evanjelická cirkev a. v. v 50. rokoch 20. storočia. Február 1948 sa nezmazateľne zapísal do dejín Československa, ale aj do dejín jednotlivých cirkví. Začali sa prejavovať prvé obštrukcie voči cirkvi – bola zastavená kongrua niektorým evanjelickým farárom na základe nepodložených udaní, bez dokázania viny. Štefan Lacko chcel zapojiť do cirkevného života aj evanjelikov, ktorí žili v Tatranskej Štrbe a na Štrbskom Plese. Podarilo sa mu to realizovať dvakrát – na Štrbskom Plese v roku 1949 a v Tatranskej Štrbe v roku 1950. Od roku 1951 nesmel farár vyučovať v škole náboženstvo. V Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. nastali organizačné zmeny – bol zvolený nový generálny biskup Ján Chabada a generálny dozorca Andrej Žiak. Súčasne bol zriadený Generálny biskupský úrad, v roku 1952 prebehla reorganizácia dištriktov a najmä seniorátov. V roku 1957 boli obnovené perzekúcie evanjelického duchovenstva – viaceré zatknutia a súdne procesy.

Štrbský evanjelický cirkevný zbor sa musel v roku 1957 vyrovnat' so škodami, ktoré spôsobila víchrica na kostolnej veži. Opravy sa vykonali až v roku 1959. Tento rok bol pre Štrbu jubilejným – uplynulo 175 rokov od postavenia a posvätenia evanjelického chrámu. Na slávnostné bohoslužby prišlo 12 farárov a mnoho veriacich z iných cirkevných zborov.

V kapitole Slovenská evanjelická cirkev a. v. v Československej socialistickej republike sú opísané komplikácie, ktoré tu vznikli v roku 1960, keď sa Štrba na žiadosť svojich obyvateľov stala súčasťou okresu Poprad. Štrbský evanjelický cirkevný zbor ostal aj naďalej súčasťou Liptovsko-oravského seniorátu, ale po hospodárskej stránke už spadol pod Tatranský seniorát. Takýto stav trval až do roku 1983.

Štrbský farár Štefan Lacko bol prinútený v roku 1960 odísť kvôli veku do dôchodku, čo niesol veľmi ťažko. Na jeho miesto bol 19. februára 1961 zvolený farár Branislav Matejka. Z darov veriacich bol priebežne renovovaný interiér kostola. V roku 1964 sa na žiadosť generálneho biskupa Jána Chabada začali pripravovať oslavy 150 rokov od narodenia lekára Ľudovíta Markušovského, ktoré mali prebehnúť v roku 1965. Túto úlohu na seba prevzal Peter Švorc, vtedy vedúci odboru kultúry a školstva na ONV v Poprade, ktorý sa podpísal pod veľkú slávnosť venovanú tomuto lekárovi. Dňa 8. mája 1965 bola na budove evanjelickej fary odhalená pamätná tabuľa Ľ. Markušovskému.

Na udalosti roku 1968 a na tzv. Pražskú jar poukazuje kapitola Slovenská evanjelická cirkev a. v. v druhej polovici 60. rokov. V tomto roku vtedajším režimom prenasledovaní 40 evanjelickí kňazi vytvorili obrodné hnutie. Nespravodlivo odsúdení kňazi požiadali o súdnu rehabilitáciu. Obsadenie Československa armádami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 rozvoj cirkevného života opäť pribrzdilo. Celý rok 1968 sa v Štrbe niesol v znamení rastúcej aktivity vo všetkých oblastiach cirkevného života. Štrbským evanjelikom sa podarilo kúpiť pozemok, vďaka ktorému mohli upraviť prístup ku kostolu. Bola natretá veža kostola a opravený kríž. V roku 1970 bola urobená prístavba ku kostolu.

Autor v kapitole 80. roky a cesta evanjelickej cirkvi k Novembru 1989 opisuje život v štrbskom cirkevnom zbore a súčasne sa zameriava na udalosti tzv. Nežnej revolúcie. Tieto roky sa niesli v duchu menších či väčších rekonštrukcií cirkevného majetku – kostola, fary a jej hospodárskych budov. Po plynifikácii Štrby v roku 1983 bol na faru zavedený plyn, bola opravená kostolná veža. Po novembrových udalostiach 1989 sa konal v dňoch 30. novembra – 2. decembra 1989 Generálny konvent Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v., na ktorom žiadali zásadné vyjadrenie k situácii v ČSSR, odmietnutie policajného zásahu proti pražským študentom a zmeny v samotnej cirkvi. Štrbský evanjelický cirkevný zbor nezasahoval do celocirkevného diania, tak ako aj iné cirkevné zbory. Zmeny sa však dotkli všetkých, pretože ľudia sa mohli slobodne hlásiť k akémukoľvek vierovyznaniu a navštevovať bohoslužby, krstíť deti, sobášiť sa. Do kostolov začala chodiť aj inteligencia, ktorá v období socializmu nemohla prejaviť svoje náboženské presvedčenie.

Začiatok 90. rokov 20. storočia znamenal pre evanjelickú cirkev veľké zmeny. Nastala výmena generálneho biskupa a personálne zmeny v generálnom presbyterstve. Bolo založené Združenie evanjelických duchovných. Súčasne však bola cirkev polarizovaná. Dňa 22. júna 1993 bola prijatá na synode v Uhrovci nová Cirkevná ústava.

Bol prijatý názov Evanjelická cirkev a. v. na Slovensku. V roku 1993 sa vo všetkých zboroch naposledy spievali piesne z Tranoscia (Tranovského kancionálu), ktorý bol nahradený novým spevníkom. 11. apríla 2002 bola podpísaná v Prezidentskom paláci zmluva medzi Slovenskou republikou a 11 registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. V tom istom roku ukončil svoje pôsobenie v Štrbe evanjelický farár Branislav Matejka a na jeho miesto nastúpil Stanislav Baloc. Evanjelici si pravidelne pripomínajú výročie posvätenia svojho chrámu. Na rok 2014 pripadlo jeho 230. výročie a pri tejto príležitosti sa konali slávnostné služby Božie. V roku 2016 bola na kostol daná nová medená strecha, opravený starý organ a v roku 2021 zreštaurovaný oltárny obraz. Farár Baloc sa musel popasovať aj s pandémiou v rokoch 2020 – 2021, kvôli ktorej boli zakázané bohoslužby.

V knihe sú podrobne zachytené politické aj cirkevné udalosti od roku 1918, keď skončila prvá svetová vojna a s ňou aj Rakúsko-Uhorsko a tiež Uhorská evanjelická cirkev a. v., až do súčasnosti. V kontexte celospoločenských udalostí sa rozvíja život štrbského cirkevného zboru. Kniha je doplnená v jednotlivých kapitolách nielen o mená farárov a ich životopisy, ale aj mená zborových dozorcov, presbyterov, kostolníkov, pokladníkov, účtovníkov, kantorov, učiteľov a i. Oživujú ju vzácne fotografie z osobných archívov štrbských evanjelikov, zriedkavé zábery na obec alebo kostol, fotografie cirkevných hodnostárov, kópie archívnych dokumentov. Kniha je určená odbornej aj laickej verejnosti.

Peter Švorc o svojich dvoch knihách k dejinám evanjelickej cirkvi vo svojej rodnej obci Štrba napísal: „Táto kniha, ako aj jej pokračovanie, ktoré čitateľ drží v ruke, je svedectvom o živote, viere, o práci štrbských evanjelikov, o pekných, ťažších i dramatických chvíľach, ktoré bolo potrebné so ňou prežiť a prichádzajúcim generáciám podať svedectvo o tom, kto a akí boli ich starí otcovia i staré mamy, aké dedičstvo im zanechali, aké základy vybudovali, aby mohli teraz oni, mladá generácia, budovať svoj vzťah k Bohu, k ľuďom i rodnej Štrbe.“

Božena Malovcová

DUBOVSKÝ, Patrik. *JÁN LANGOŠ. OD SAMIZDATOV A VPN K DOKUMENTOM ŠTB A ÚPN*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2021, 248 s. ISBN 978-80-89335-99-2.

Jednou z netypických publikácií Ústavu pamäti národa (ďalej tiež ÚPN) vydaných v roku 2021 je kniha o Jánovi Langošovi z pera zamestnanca ústavu Patrika Dubovského. Tragicky zosnulý J. Langoš, ako jeden z tribúnov Nežnej revolúcie, posledný federálny minister vnútra ČSFR, viacnásobný poslanec NR SR a predovšetkým prvý predseda správnej rady ním presadeného ÚPN, si samostatnú publikáciu zaslúžil už dávno a bolo takmer povinnosťou, aby sa tejto úlohy zhostil priamo ÚPN.

Samotný autor Patrik Dubovský má k postave Jána Langoša pomerne blízko, keďže je svojím pôsobením predovšetkým dlhoročným zamestnancom ÚPN. Aj keď len kratší čas, ale spolupracoval s Langošom aj osobne, a to ako v samotnom ústave, tak čiastočne aj v bývalej

Demokratickej strane v rámci Slovenskej demokratickej koalície. Autorov priamy pracovný vzťah v ÚPN je cítiť aj z formy textu, v ktorom autor okrem Langošovej osobnej písomnej pozostalosti uloženej v Archíve ÚPN, archívnych, literárnych a žurnalistických prameňov zjavne občas čerpá i z vlastných spomienok na Langoša. Pozitívom v tomto prípade tiež je, že autor sám profesiou archivár-historik má tak isto silný vzťah k dlhoročným snahám Jána Langoša o zdokumentovanie, objasnenie a sprístupnenie písomností z činnosti perzekučných zložiek bývalých tajných služieb širokej verejnosti.

Zhruba dvestopäťdesiatstranovú publikáciu autor rozdelil do štyroch výraznejších častí, skladajúcich sa z 32 samostatných kapitol, postupne takmer chronologicky dokumentujúcich predovšetkým najvýznamnejšie obdobie života a politického angažovania sa Jána Langoša. Publikácia potom okrem podrobného úvodu a záveru obsahuje i krátke zhrnutie (vrátane anglického prekladu), priebežný poznámkový aparát, zoznam prameňov a literatúry, zoznam skratiek, menný register a bohatú fotografickú prílohu.

Krátkym opisom rodinného prostredia so silným kresťanským zázemím, z ktorého Langoš pochádzal, nám autor, hneď na úvod časti nazvanej *Konfrontácia s násilím normalizácie a Verejnosť proti násiliu*, čiastočne umožní pochopiť akýsi vnútorný nesúhlas s marxistickou ideológiou a jeho neskoršie zapájanie a angažovanie sa v protirežimných aktivitách. V Langošovom prípade išlo spočiatku predovšetkým o distribúciu, prispievanie a neskôr dokonca redigovanie viacerých samizdatov z druhej polovice osemdesiatych rokov, ktoré autor podrobne vymenováva. Dubovský tu pripomína aj Langošovu účasť v rodiačom sa Hnutí za občiansku slobodu a v nasledujúcej kapitole nevynecháva ani priamy dôsledok týchto aktivít v podobe ich monitorovania Štátnou bezpečnosťou.

Samotnej účasti J. Langoša v udalostiach počas Nežnej revolúcie a jeho otvorenému vstupu do politického diania v radoch Koordinačného centra VPN je venovaná kapitola *Od Novembra 89 do volieb v júni 1990*.

Pre historikov spracúvajúcich politické dejiny bývalej Československej republiky je azda najrozhodujúcejšia druhá časť publikácie venovaná pôsobeniu J. Langoša vo funkcii federálneho ministra vnútra ČSFR. Toto krátke, iba dvojročné obdobie Langošovej „kariéry“ autor podrobne rozpracoval v celkom jedenástich podkapitolách a tvorí tak významnú časť celej publikácie. Od výhry volieb hnutím VPN a nástupu Langoša do funkcie, cez „ľožiskové presadzovanie lustrácií“, vypovedanie zmluvy federálneho ministerstva vnútra (FMV) s ruskou KGB, až po niektoré najvýznamnejšie politické kauzy spájané s jeho osobou, prechádza autor celé toto turbulentné obdobie. Predovšetkým však zdôrazňuje Langošov podiel na reformách samotného FMV a na jeho personálnej očiste od štruktúr bývalej ŠtB, vrátane nie vždy úspešných snáh zabrániť zneužitiu vzázkov a evidencií jej bývalých spolupracovníkov. Práve niektoré Langošove principiálne postoje v personálnej oblasti, ako federálneho ministra vnútra počas prijímania lustračného zákona, autor nepriamo spája s postupným prepadom jeho popularity v časti hnutia VPN. Naopak, v zneužívaní lustrácií a predovšetkým časti stratených záznamov o spolupráci s ŠtB V. Mečiarom vidí Dubovský jednu z hlavných príčin rozdelenia hnutia a vzniku HZDS pred blížiacimi sa rozhodujúcimi parlamentnými voľbami roku 1992.

Najstručnejšie autor spracoval tretiu časť nazvanú *Ján Langoš ako predseda SKOI, poslanec NR SR a predseda DS*, v ktorej opisuje jeho prechod zmienenými funkciami a akési hľadanie sa tejto osobnosti po rozdelení bývalej federácie a po vzniku nového štátu. Langoš v prvých rokoch existencie mladej Slovenskej republiky absolvoval všetky možné varianty politického pôsobenia. Od pokusov o založenie vlastnej strany, cez spojenie sa s KDH vrátane účasti na spoločnej kandidátke, ktoré mu vynieslo získanie mandátu v NR SR, následný vstup a zisk predsedníckeho kresla v DS, až po pokusy o zjednotenie konzervatívnej pravice a jej finálne, nešťastné spojenie sa v SDK.

Pre autora je potom zjavným vyvrcholením publikácie jej štvrtá časť pod názvom *Presadenie zákona o pamäti národa, založenie a rozbeh Ústavu pamäti národa*. Langošove dlhoročné pôsobenie na tomto poli je opäť spracované chronologicky. Dubovský už v predchádzajúcej časti spomína prvé pokusy o presadenie lustračného zákona v novej NR SR vrátane návrhov na obmedzenie imunity pozitívne lustrovaných poslancov. V úvode štvrtej časti potom zmieňuje návrhy na sprístupnenie dokumentov vzniknutých z činnosti ŠtB, uvádza jednotlivé verzie zákona o pamäti národa a ich priebežný vývoj aj pod vplyvom podobných zákonov v okolitých štátoch. Na záver podrobne popisuje prijatie finálneho znenia zákona č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 – 1989 a o založení Ústavu pamäti národa zo dňa 19. 2. 2002. Neobchádza ani niektoré nepríliš pripomínané skutočnosti, ako napríklad, že jeden z prvých legislatívnych návrhov zákona pripravil a podal do snemovne J. Čarnogurský za KDH. Naopak, rozšírenie pôvodného obdobia pôsobnosti zákona (tzv. obdobia neslobody) a jeho predmetu, teda zločinov komunizmu aj na zločiny fašizmu a na obdobie už od roku 1939 bolo zase podmienkou súhlasu s podporou zákona zo strany SDL, presadenou jej vtedajším predsedom P. Weissom.

Samotných archivárov potom v publikácii určite zaujmú viaceré pasáže súvisiace so snahami J. Langoša o získanie a sprístupnenie dokumentácie ŠtB. J. Langoš sa ešte ako minister vnútra po prvý raz začal zaujímať aj o archívne dokumenty zhromažďované

roky bezpečnostnými zločkami na odporcov režimu a hoci to autor nespomína, v niektorých prípadoch z pozície ministra vydal priame pokyny na delimitáciu časti takýchto dokumentov slovenskej proveniencie z depozitárov FMV späť do slovenských štátnych archívov, odkiaľ ich väčšinou protiprávne tieto zložky „povyťahovali“.

V tejto súvislosti určite zaujme aj kapitola *Pokrok a trenice v preberaní dokumentov v roku 2004*, v ktorej autor podrobne opisuje spory medzi J. Langošom zastupujúcim rodiaci sa ÚPN a predovšetkým samotnou SIS odmietajúcou vydanie dokumentácie bývalej ŠtB a dôvodiacou predovšetkým jej utajením. Podrobne vymenúva aj množstvo dokumentácie bývalých bezpečnostných zložiek získané ÚPN z jednotlivých orgánov krátko po jeho vzniku. Až následne pripomína istý nesúlad v otázke ešte živých personálnych registratúr súvisiacich s činnosťou ŠtB medzi MV SR a ÚPN v roku 2004, pričom sa však čiastočne vyhýba otázke samotných archívnych dokumentov umiestnených v štátnych archívoch. Ako profesionálny archívár zaiste cíti, že otázka jednotlivých delimitácií a umiestnenia originálov archívnych dokumentov pochádzajúcich z činnosti „štátnych orgánov“ v štátnych archívoch alebo v ÚPN je napriek údajnému nároku v zmysle zákona o pamäti národa minimálne sporná.

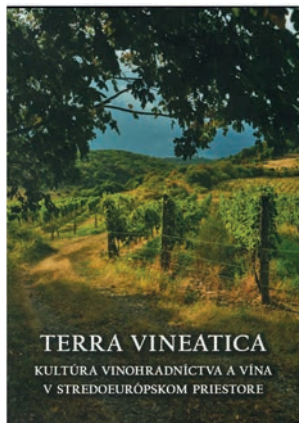
Naopak, v opise činnosti ÚPN v prvých rokoch po jeho vzniku Dubovský nezaprie svoje osobné skúsenosti s touto prácou, spomedzi ktorej azda najkontroverznejšie vnímaným krokom bolo aj podľa neho zverejnenie zoznamov spolupracovníkov ŠtB.

V rámci záverečných hodnotení autor pripúšťa značný vývoj Langošových názorov od kompromisu schopného aktivistu VPN, po čoraz dôraznejšieho zástupcu morálne nekompromisného vyrovnania sa s niekdajšími príslušníkmi ŠtB a komunistickými funkcionármi, v konečnom dôsledku spochybňujúceho až príliš benevolentný prístup z čias Nežnej revolúcie („*nie sme ako oni*“).

Popri podrobnom opise Langošových myšlienok, názorov, činov a iniciatív v knihe tak trochu absentuje bližší opis jeho priameho riadiaceho pôsobenia v samotnom ÚPN, pri organizačnom a personálnom budovaní tejto inštitúcie a autor sa čiastočne vyhol aj Langošovmu rodinnému zázemiu v neskoršom období. Naopak čitateľ určite ocení množstvo uvádzaných súvislostí (často i politických), ktoré umožnia posúdiť jednotlivé Langošove kroky a postoje v širšom kontexte a predovšetkým oživia dnes už takmer zabudnuté udalosti z prelomu storočí.

Ivan Tichý
Slovenský národný archív

KLOKNER, Tomáš (ed.). *TERRA VINEATICA. KULTÚRA VINOHRADNÍCTVA A VÍNA V STREDOEURÓPSKOM PRIESTORE*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej v dňoch 10. a 11. 5. 2022 v Pezinku. Pezínok : Malokarpatské múzeum v Pezinku; Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2022, 240 s. ISBN 83-978-8111-261-1.

Malokarpatské múzeum v Pezinku oslávilo v tomto roku šesťdesiate výročie svojho založenia a pri tejto príležitosti usporiadalo konferenciu venovanú dejinám vinohradníctva a vinárstva v priestore strednej Európy s cieľom priniesť záujemcom o tému výsledky najnovších výskumov, ako to uviedol Martin Hrubala, riaditeľ múzea, v úvode k anotovanému zborníku. Na jeho stránkach sú publikované konferenčné príspevky.

Zborník je tematicky rozdelený na tri časti: blok A, B a C. Blok A nazvaný *Múzeá a archívy (Vinohradníctvo a vinárstvo v zbierkach múzeí a archívov – aktuálny stav a perspektívy)* obsahuje štyri príspevky. K názvu bloku by sme chceli poznamenať, že pojem zbierka v spojitosti s archívom/archívmi nie je veľmi výstižná, keďže archívy zbierky vytvárajú len výnimočne a skôr sa tento termín spája s múzeami.

Jakub Roháč priniesol informácie o najstarších prameňoch k dejinám vinárstva a vinohradníctva vo fonde Magistrát mesta Trnava. V stručnosti predstavil tento archívny fond, následne sa venoval jednotlivým typom dokumentov k skúmanej téme. Najdôležitejším prameňom pre výskum stredovekého trnavského vinohradníctva sú listiny. Najstaršou zachovanou zmienkou o vinohradníckych privilégiách Trnavy je listina kráľa Štefana V. z roku 1270. Významný zdroj informácií k téme predstavujú aj listy rôznych subjektov adresované mestu, účtovné a perecké knihy či vínne registre. Najstaršou zachovanou pereckou knihou je kniha vinohradu Ružová hora z rokov 1563 – 1632. V závere príspevku autor uviedol publikácie vydané na tému vinohradníctva v Trnave a zmienil sa o prezentácii a sprístupňovaní dokumentov s touto tematikou, ale skôr len vo všeobecnej rovine.

Josef Šuba z Regionálneho múzea v Mikulove, ktoré má najväčšiu vinársku zbierku v Českej republike, sa sústredil na problémy spojené s múzejnou dokumentáciou súčasného vinárstva. Ozrejmil, aké zbierkové predmety sú uložené v múzeách z jednotlivých období histórie vinárstva i to, ako sa odrazila zmena vo výrobe v druhej polovici 20. storočia na akvizičnej činnosti múzeí. Múzeá majú snahu mapovať aktuálny vývoj vinárstva ako odboru a získavať do zbierok predmety, ktoré vinári aktuálne pri práci používajú. Avšak muzealizácia veľkej časti predmetov vinárskej súčasnosti je nereálna pre ich rozmery (napr. nerezové tanky a pod.). Prezentoval prijatú koncepciu budovania múzejnej dokumentácie moravského vinohradníctva a vinárstva, v ktorej budú dôležitú úlohu hrať fotodokumentácia a vybudovanie veľkokapacitného depozitára.

Dalibor Státník ponúkol pohľad na dejiny vinohradníctva v meste Mělník s dôrazom na vinárske púte ako prostriedok národnej mobilizácie. Opísal obdobia rozkvetu i prí-

činy úpadku meľnického vinohradníctva, ako aj podiel šľachtického rodu Lobkowicz na jeho povznesení po roku 1850. Členovia rodu založili Lobkowiczské zámočké vinárstvo, ktoré bolo v prvej polovici 20. storočia najväčším českým vinárskym závo-dom. V roku 1933 sa začali konať tzv. národné vinárske púte, vyznačujúce sa silným vlasteneckým a sociálnym akcentom kvôli polohe Meľníka na hranici národnostne zmiešaného sudetského územia. Púte organizovala Národná jednota severočeská na podporu českej menšiny. Celkovo sa uskutočnilo päť ročníkov.

Mária Feješová prezentovala výsledky výskumu sídliskového obrazu malokarpatského regiónu, analýzy osobných mien a miestnych názvov či patrocínií kostolov, ktoré poukazujú na skutočnosť, že na rozvoji vinohradníctva v regióne mali v prvých troch desaťročiach existencie Uhorského kráľovstva podiel cudzie negermánske etniká. Ako hlavný prameň pre rekonštrukciu etnického obrazu časti územia regiónu použila falošné listiny z rokov 1244 a 1245. Francúzsko-valónske etnikum usadené v Uhorsku aj v malokarpatskom regióne plnilo obrannú a pohraničnú strážnu funkciu a tiež sa venovalo vinohradníctvu. Jeho príslušníci zakladali vinice, zavádzali nové technológie a pestovali nové odrody viniča pred masívnejším príchodom nemeckých kolonistov. Autorka prináša argumenty voči názorom, že za rozvojom malokarpatského vinohradníctva od druhej polovice 13. storočia stáli mešťania z Bratislavy a Trnavy ako väčšinou vlastníci vinohradov a obchodníci s vínom. Podľa nej sa pre obdobie do konca 13. storočia dá viac hovoriť o zemepanskom ako o mešťianskom type vinohradníctva.

Blok B s názvom *História. Príspevky k dejinám vinohradníctva a vinárstva* zahŕňa desať príspevkov. Dávid Jablonský a Nicol Sípekiová analyzovali údaje z Belových Notícií o vinohradníctve v modrokamenskom slúžnovskom okrese. Z 55 obcí okresu Bel aspoň stručne spomína vinohradníctvo či víno až pri 40 z nich. Uvádza, či je vinič úrodný, na akom teréne sú vinice situované, či sú vysádzané nové plochy vínnej révy, aká je chuť vína a pod. V niektorých prípadoch sa vyjadruje len veľmi stručne. Autori porovnávajú údaje z Notícií s informáciami, ktoré k danej téme poskytli diela A. Vályiho, E. Fényesa a S. Borovského, čo umožňuje sledovať kontinuitu pestovania viniča v jednotlivých lokalitách.

Katarína Karabová sa zaoberala promočnou tlačou z produkcie košickej univerzitnej kníhtlačiarne, ktorá vyšla v roku 1728 pod názvom *Metamorphoses seu natales poetici submontanarum superioris Hungariae urbium ac vinearum* a obsahuje informácie o vinohradníckych oblastiach východného Slovenska (Slanské vrchy, Zemplín, Tokaj). Jej vydanie súvisí s promóciou novobakalárov slobodných umení a filozofie pod vedením doktora a profesora slobodných umení a filozofie Bartolomeja Zarubala, o ktorom autorka predpokladá, že je autorom diela. Vo svojom príspevku prináša pohľad na spracovanie vinohradníckej tematiky vo forme básne.

Matúš Vojna vo svojom príspevku rekonštruoval vinohradníctvo na Michalovskom panstve v stredoveku. Po predstavení územného rozsahu panstva a vlastníckych pomerov sa venoval jednotlivým vinohradníckym lokalitám na panstve. Za najstaršiu vinohradnícku lokalitu v tomto priestore možno považovať obec Vinné, kde sa predpokladá pestovanie viniča už pred 11. storočím. Druhou významnou lokalitou s vinohradníckou tradíciou bola obec Tibava. Autor približuje jednotlivé zmienky o vino-

hradníctve v týchto obciach – lokalizácia, počet vinogradov, majitelia, odovzdávanie cirkevného desiatku a pod.

Štefan Hrivňák sledoval počiatky výroby šumivého vína v Bratislave v rokoch 1825 – 1848. V úvode upozornil na dva aspekty spojené so začiatkom výroby tohto nápoja v Bratislave – rastúcu obľubu francúzskej kultúry v Uhorsku a vedecký a technologický pokrok (odhalenie zákonitostí procesu sekundárnej fermentácie, vynájdenie hustomera a pod.). Priekopníkmi výroby šumivého vína v Uhorsku boli Johann Fischer, obchodník s komisionálnym a špecerajným tovarom a Michal Schönbauer, bratislavský súkromný a stoličný lekár. V roku 1828 uviedli na trh svoj prvý výrobok pod názvom Uhorské šampanské. Autor sleduje budovanie firmy, produkciu, cenu šumivého vína, vznik ďalších spoločností v Bratislave zameraných na výrobu šumivého vína (Esch, Scherz, Zechmeister, Aigermant, Klag) a spoločností v rámci monarchie, ako aj formy prezentácie (účasť na výstavách, inzeráty a reklamy v tlačovinách), čím poskytuje čitateľovi ucelený pohľad na vybranú tému.

Cieľom príspevku Evy Benkovej bolo analyzovať písomnosti správy Červenokamenského panstva dokumentujúce hospodárenie s panským vínom. Autorka pri výskume vychádzala zo štúdia hospodárskych a účtovných písomností uložených vo fonde Rod Pálfi – Panstvo Červený Kameň I. v Slovenskom národnom archíve. Priblížila spôsob evidencie v jednotlivých obdobiach, štruktúru jednotlivých písomností a vzájomne ich porovnávala. Príspevok by svojím charakterom podľa nášho názoru skôr spadal do prvej časti zborníka – bloku A, keďže ide o analýzu vybraného typu archívnych dokumentov.

Tomáš Klokner interpretoval poznatky Gaia Plinia Secunda o úprave a skladovaní vína. Plinius bol autorom diela s názvom Prírodoveda, ktoré pozostáva z 37 kníh. Do XIV. knihy zhromaždil vo svojej dobe dostupné poznatky o pestovaní vína. T. Klokner v prvej časti príspevku predstavil Pliniovu Prírodovedu z hľadiska jazyka, štýlu písania i spôsobu autorovej práce pri zostavovaní diela, pričom upozornil na fakt, že jeho význam spočíva i v tom, že takmer všetky Pliniove pramene sa nezachovali. Následne priblížil Pliniom zozbierané údaje o spôsobe výroby vína a používaných prímiesiach i o spôsobe skladovania vína.

Alexander Fehér sa zaoberal históriou vinohradníctva v obci Pohranice, ležiacej v okrese Nitra. Prvá písomná zmienka o vinohradoch v obci pochádza z roku 1075, čo je podľa názoru autora prvý konkrétny písomný údaj o pestovaní viniča na území dnešného Slovenska spolu s obcou Rybník pri Leviciach. Autor sledoval vlastnicke vzťahy k miestnym vinohradom (hronskobeňadickí benediktíni, nitrianske biskupstvo a kapitula, viaceré miestne šľachtické rody), produkciu vína, výšku dávok či rozlohu viníc na základe urbárov, lexikónov a daňových súpisov.

Vladimír Turčan vo svojom príspevku spracoval tému vinohradníctva, jeho dovoz a konzumáciu vína na Slovensku od praveku po včasný stredovek. Najstaršie doklady výskytu vínnej révy v Podunajsku pochádzajú z neskorej doby bronzovej, k nárastu dovozu a spotreby vína došlo v laténskom období (4. – 1. st. pred n. l.). Germáni révu nepestovali, víno dovážali z juhu. Až so vznikom Veľkej Moravy v 9. storočí sa víno stalo súčasťou stravovania aj na našom území, vinice boli budované najmä v zázemí hradísk na juhozápadnom Slovensku a južnej Morave.

Michal Franko predstavil vybraný prameň k dejinám vinohradníctva, konkrétne pezinský vinohradnícky poriadok z roku 1879. V úvode priblížil súčasný stav bádania a predstavil vinohradnícke inštitúcie, ktoré sa riadili jednotlivými vinohradníckymi poriadkami. Následne analyzoval uvedený vinohradnícky poriadok po formálnej i obsahovej stránke. Uložený je v Štátnom archíve v Bratislave, pracovisko Archív Modra, pozostáva z 29 paragrafov, rozdelených do piatich častí. Predpisuje práva a povinnosti vinohradníckeho úradu a jeho zamestnancov, opisuje vlastnosti potrebné k výkonu funkcie vinohradníckych majstrov a určuje práva a povinnosti hájnikov. Porovnanie so staršími pezinskými poriadkami podľa autora naznačilo posun v oblasti ochrany vinohradov a ich úrody.

Jozef Králik sa zaoberal vinohradníctvom v obci Výčapy (dnes súčasť obce Hruboňovo v okrese Nitra). Sledoval zmienky o pestovaní viniča v obci súčasne s jej dejinami, je škoda, že pri tom využil len informácie z vydanej literatúry a nevyhľadal relevantné archívne pramene (napr. daňové súpisy, urbáre a pod.). Vinohradníctvo v obci postupne v polovici 20. storočia zaniklo a dnes sa vinič pestuje len v prídomových záhradách pre vlastnú spotrebu.

V treťom bloku *C Etnológia. Príspevky k výskumu vinohradníctva a vinárstva* sú zaradené tri príspevky. Bronislava Navarová sledovala výskyt témy vinohradníctva v knižných kalendároch vydaných do roku 1918. Stručne načrtla účel vydávania kalendárov, aký bol ich obsah a forma. Pri svojom výskume zistila, že texty s tematikou vinohradníctva, vína a vinárstva publikované v kalendároch možno rozdeliť do piatich základných okruhov. V kalendároch môžeme nájsť návody na zisťovanie pravosti vína, urýchlenie jeho dozrievania, čírenie mútneho vína, recepty na výrobu rôznych náhrad vín, články týkajúce sa vinohradníctva ako komplexu činností vykonávaných vo vinohrade i mimo neho, texty o pôvode vína či texty literárnej povahy (piesne, bájky, anekdoty a pod.).

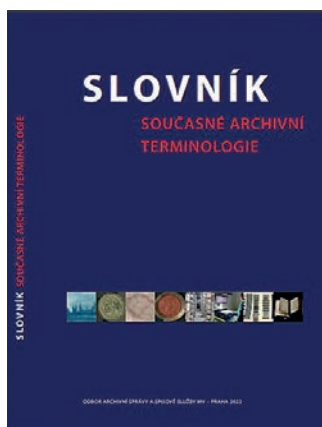
Katarína Popelková sa pokúsila odpovedať na otázku, čo na Slovensku v 21. storočí znamená, keď sa povie, že v prípade niektorej lokality ide o vinohradnícke mesto. Zamerala sa na dokumentovanie toho, ako sa vinohradníctvo prejavuje v každodennosti miest Modra a Pezinok. V oboch mestách sa vzťah k vinohradníckej pôde, práci a vínu odovzdáva po generácii v rámci rodín. Modru i Pezinok obklopuje krajina s výrazným vinohradníckym charakterom, pričom v oboch mestách sú doteraz známe a využívané staré chotárne názvy označujúce vinohrady. Vizualným prejavom prítomnosti vinohradníctva sú vinohradnícke motívy na fasádach, priečeliach, v podbránní domov, existencia špecializovaných výrobných a obchodných prevádzok, označenia reštaurácií, vinární či ulíc názvami spojenými s vinohradníctvom. Vinohradnícka problematika sa do života obyvateľov týchto miest dostáva aj prostredníctvom rôznych organizovaných podujatí.

Zuzana Francová predstavila predmety viažuce sa k téme vinohradníctva a vinárstva v Bratislave a okolí v zbierkach Múzea mesta Bratislavy. Možno ich pritom rozdeliť do dvoch skupín: úžitkové predmety (najmä džbány s úžitkovým dekorom) a figurálna a reliéfná plastika. Autorka opísala výzdobu vybraných zbierkových predmetov, priniesla informácie o výrobcovi a spôsobe nadobudnutia predmetu múzeom. Opäť by sa dalo polemizovať so zaradením príspevku, keďže tematicky by spadal aj do prvého bloku A venovaného okrem iného aj vinohradníctvu v zbierkach múzeí.

Zborník na svojich stránkach priniesol mnoho zaujímavých informácií, ktoré rozširujú vedomosti o jednej z hospodárskych oblastí, v ktorých Slovensko v istej dobe vo svojom geografickom priestore vynikalo. Jednotlivé príspevky sa líšia svojou kvalitou, čo však býva problémom konferenčných zborníkov vo všeobecnosti. Je škoda, že texty neprešli jazykovou korektúrou, ktorá by odstránila isté nedostatky z gramatického hľadiska. Rovnako tiež mohli byť príspevky v bloku B zoradené chronologicky. Napriek tomu si záujemcovia o vinohradníctvo a hospodárske dejiny všeobecne nájdu v zborníku mnoho podnetného čítania.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

WANNER, Michal et al. *SLOVNÍK SOUČASNÉ ARCHIVNÍ TERMINOLOGIE*. Praha : Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 2022, 599 s. + obrazová príloha. ISBN 978-80-7616-118-4.

Dlho očakávané a pripravované dielo kolektívu autorov pod vedením Michala Wannera vydané odborom archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra Českej republiky uzrelo svetlo sveta 29. 6. 2022.

Publikácia je zložená z úvodnej kapitoly, kde je zhrnutý proces vývoja slovníka od samotnej myšlienky až po konečnú realizáciu, ďalej koncepcie slovníka, vysvetlenia štruktúry hesla, proces lektorovania a informácie k obrazovej prílohe. Úvodná časť obsahuje tiež zoznam tematických okruhov, do ktorých sú jednotlivé heslá radené a prehľad mien autorov hesiel s iniciálami uvádzanými v samotných textoch hesiel. Po úvodnej časti nasleduje slovník samotný. Publikáciu uzatvára časť s obrazovými prílohami. Slovník obsahuje 1 548

hesiel z celkovo 31 tematických oblastí. Rozsahom má 599 strán slovníkovej časti a 14 strán časti s prílohami.

Ako sa čitateľ dočíta v úvode publikácie, snaha o vytvorenie a realizáciu slovníka tohto druhu začala už v roku 2013. Postupom času sa jeho koncepcia tvarovala a od roku 2016 sa už uberala smerom k dnešnej, konečnej podobe. A tak dnes môžeme listovať v slovníku českej archívnej terminológie, ktorý je postavený na základoch archívnej legislatívy, pravidlách pre spracovanie archívnych dokumentov, Národného štandardu pre elektronické systémy spisovej služby, metodík vydávaných odborom archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra, slovníku Medzinárodnej archívnej rady a mnohých ďalších slovníkov viažucich sa k danej oblasti.

Čo sa týka konceptu a skladby hesiel, autori sa rozhodli vzhľadom na už existujúce slovníky zaoberajúce sa pomocnými vedami historickými a dejinami správy zamerať

naopak na terminológiu vyskytujúcu sa v oblasti správy archívnych dokumentov, v legislatíve a aktuálnych normách. Dejiny archívov ako takých by si podľa autorov zaslúžili samostatné miesto. V slovníku sa teda heslá k týmto oblastiam nenachádzajú. Skladba hesiel tak obsiahla oblasti spisovej služby, e-government, archívnu teóriu, výber archívnych dokumentov, evidenciu Národného archívneho dedičstva, archívneho popisu, využívanie archívnych dokumentov, ochranu autorských práv a osobných údajov, digitálneho archívnictva, digitalizácie archívnych dokumentov, kybernetickej bezpečnosti, výstavby archívnych budov, oblasti správy fotografických, filmových a zvukových archívnych dokumentov, telemagnetických záznamov, grafiky, technickej dokumentácie a kartografického materiálu. Kvôli nadväznosti a dôležitej významnosti aj v oblasti archívnictva boli medzi heslá zaradené termíny z oblasti konzervátorstva, knihárstva, tlače, nakladateľskej a vydavateľskej činnosti. Tiež sa medzi nimi nachádzajú heslá z oblasti vývoja archívnej legislatívy, archívnej siete, medzinárodných archívnych organizácií a českých archívnych periodík.

Štruktúra hesla je premyslená a prehľadná, autori nenechali nič na náhodu. Používateľ slovníka sa v heslách vie rýchlo zorientovať a rozoznať jednotlivé údaje. Pre ešte lepšie pochopenie sú podrobnosti uvedené v úvode publikácie. Jednotlivé časti textu hesiel sú odlišené hrúbkou, veľkosťou a odsekmi, v slovníku sa dá teda veľmi dobre orientovať. Heslo je tvorené samotným názvom hesla. Za ním je uvedená jedna alebo viacero tematických oblastí, ku ktorým sa vzťahuje. Oblasti neslúžia k vyhľadávaniu hesiel v slovníku, ale vedú čitateľa k lepšej orientácii a pochopeniu či zaradeniu pojmu. Vyhľadávanie podľa tematických okruhov by ale veľmi dobre fungovalo v interaktívnom slovníku. Nasleduje vlastný text hesla. Ten vysvetľuje samotný pojem, popisuje odlišné chápanie daného pojmu z rôznych hľadísk a v jednotlivých oblastiach, jeho obvyklé použitie v českom archívnom prostredí. Za textom hesla je uvedená iniciála mena autora hesla. Zoznam iniciál s celými menami autorov je uvedený v zozname autorských skratiek. Iniciály autorov oddeľujú aj texty v prípade viacvýznamových hesiel. Ďalšiu časť hesla tvoria synonymá názvu, ktoré sú základom pre krížové odkazy. V závere sú uvádzané zdroje, z ktorých autori čerpali pri vytváraní definícií pojmov a kde môže nájsť čitateľ ďalšie informácie pri pokračovaní v štúdiu danej problematiky.

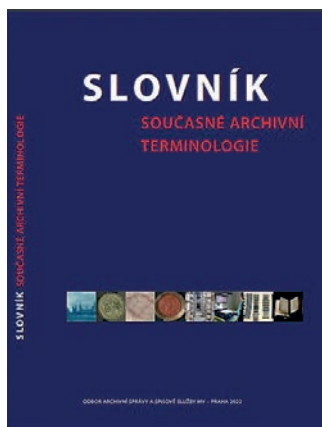
Súčasťou slovníka je tiež obrazová príloha zložená z troch častí, ktorej predchádza samotný zoznam vyobrazení. Nájdeme tu ukážky výtvarných a grafických techník, historické fotografické techniky a ušľachtilé fotografické tlače. Obrazová príloha je v tomto prípade len príjemným doplnením niektorých hesiel v slovníku pre lepšiu predstavu a chápanie pojmov.

Dôležitosť ustálenej a presne definovanej archívnej terminológie je významným základom a predpokladom pre rozvoj archívnej teórie aj archívnej praxe. Nástroje ako vydaný Slovník súčasné archívne terminologie promptne reflektujú trendy a vývoj v archívnictve a posúvajú úroveň archívnej vedy vyššie v rámci praktickej, vedeckej i laickej stránky. Ustálenie pojmov, upresnenie definícií a pomenovávaní jednotlivých javov a nástrojov robí vedu vedou, preto je vydanie tohto slovníka veľmi dôležitým krokom vpred v rámci českého archívnictva. Autorom slovníka preto patrí obdiv za to,

že sa zhostili záslužnej a neľahkej úlohy. Slovník je tiež dostupný na stiahnutie v online verzii prostredníctvom webového odkazu na stránkach České archívni společnosti.

Anna Beňová
Prešovská univerzita v Prešove
a Slezské zemské muzeum
Oddělení historického výzkumu – Slezský ústav

WANNER, Michal et al. *SLOVNÍK SOUČASNÉ ARCHIVNÍ TERMINOLOGIE*. Praha : Odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, 2022, 599 s. + obrazová příloha. ISBN 978-80-7616-118-4.

Slovník je prvním moderným slovníkom súčasnej českej archívnej terminológie. Vznikal v rokoch 2016 až 2022 (s predvývojom od roku 2013) a je istým spôsobom zavŕšením – nie však ukončením, keďže terminológia každého vedeckého odboru je v neustálom vývoji – dlhoročného snaženia českých archivárov o vydanie vlastného terminologického slovníka. Napriek viacerým pokusom táto snaha nebola niekoľko desaťročí z rôznych objektívnych (a možno aj subjektívnych) dôvodov zavŕšená, podobne ako je to stále na Slovensku. Preto je samotné vydanie archívneho terminologického slovníka u našich českých kolegov mimoriadnym autor-ským a vydavateľským počínom, nehovoriac o všetkých úskaliach, ktoré prináša dlhodobá a náročná

terminologická a terminografická práca na takýchto dielach, a to počnúc zvolením si koncepcie slovníka (vrátane utvorenia systému pojmov v ňom) a jeho terminologických zdrojov, štruktúry hesla a v neposlednej miere výberu a samotného vypracovania definície termínov. Práca na slovníku trvala zhruba šesť rokov, čo sa približuje zhruba medzinárodnému priemeru pri tvorbe takýchto diel.

Možno konštatovať, že koncepcia slovníka je moderná, v súlade s medzinárodnými požiadavkami na takýto druh diela. Slovník má jasnú a prehľadnú štruktúru. Pozostáva zo stručného úvodu, vlastného jadra slovníka s 1 548 heslami a obrazovou prílohou. V úvode, ktorý je pomerne stručný, je prehľadne vysvetlená genéza celého projektu, koncepcia slovníka vrátane excerptovaných zdrojov, štruktúra hesla, informácie o spôsobe lektorovania slovníka a jednotlivých hesiel a tiež informácie o obrazovej prílohe. Súčasťou úvodu je aj prehľad oblastí, do ktorých boli zaradované jednotlivé heslá a prehľad autorov, ktorí sa podieľali na vypracovaní slovníka a ich iniciál. Jeho úvod je naozaj pragmatický, stručný, škoda len, že sa v ňom pre komplexnosť vývoja aspoň v skratke nespomínajú aj staršie terminografické pokusy, ktoré siahajú u našich susedov do 50. rokov 20. storočia a podrobnejšie i metodika vlastnej terminologickej prá-

ce (napr. zásady výberu jednotlivých termínov do príslušných oblastí, zásady pri tvorbe, resp. formulovaní ich definícií, jazykovedné lektorovanie slovníka a pod.).

Slovník je rozsiahlym kolektívnym dielom pod vedením zostavovateľa Michala Wannera. Autorský kolektív sa rozrástol v definitívnej podobe až na 25 autorov. Z pohľadu tvorby takýchto slovníkov ide teda o širší autorský kolektív. Možno oceniť, že tvorcovia slovníka, ktorí si boli vedomí rôznych možností koncipovania takýchto diel, sa rozhodli v ňom pre abecedné radenie hesiel, čo zvyrazňuje jeho úžitkovú funkciu a umožňuje efektívny spôsob vyhľadávania terminologického hesla, na základe začiatočného písmena. Tento trend abecedného radenia, na rozdiel od staršieho tematického usporiadania hesiel podľa jednotlivých oblastí, sa dnes uprednostňuje v moderných terminologických slovníkoch a je v súlade so všeobecným medzinárodným trendom. Abecedné radenie zároveň umožňuje vyvarovať sa problémom s priradovaním hesiel do správnej vecnej štruktúry pojmov.

Slovník obsahuje heslá až z 31 oblastí. Každé z hesiel je v štruktúrovanej forme označené príslušnou oblasťou (skratkou oblasti). Takéto označenie jednotlivých oblastí má v slovníku najmä orientačný charakter. Neslúži priamo na vyhľadávanie, jeho cieľom je uľahčiť vecné zaradenie jednotlivých abecedne zoradených pojmov. Je to logické a jednoduché riešenie, ktoré kompenzuje zbytočne komplikované tematické štruktúrovanie slovníka. Na druhej strane mohol byť v jeho závere doplnkom aspoň tematický register, ktorý by čitateľovi ponúkal súhrnný prehľad hesiel vybraných do jednotlivých tematických oblastí. Oceniť možno samotnú štruktúrovanú formu hesla, ktorá sa už štandardne presadzuje v moderných terminologických slovníkoch. Jednotlivé heslo tvorí jeho názov, prípadne jeho synonymum a zaužívaný inojazyčný medzinárodný názov (v anglickom jazyku, najmä pokiaľ ide o medzinárodné termíny predovšetkým z oblasti digitálneho archívnicva), ktorý je tiež základom pre krížové odkazy. Potom je jeho súčasťou tematická oblasť, na ktorú sa heslo vzťahuje (heslo sa môže vzťahovať na viaceré tematické oblasti), vlastný text hesla, za ktorým nasleduje skratka autora hesla, ďalej odkaz na ďalšie súvisiace termíny k príslušnému heslu, krížový odkaz a príslušné zdroje (zoradené v poradí vlastná interpretácia autora, legislatíva, normy, knihy, články a elektronické zdroje).

Český archívny terminologický slovník odráža súčasný stav českého archívnicva a reflektuje na svetové trendy v archívnicve. Tomu zodpovedá aj jeho široký tematický záber. Ten sa sústreďuje nielen na základné pojmy, archívnu teóriu a legislatívu, sieť archívov, predarchívnu starostlivosť, hodnotenie, evidenciu, využitie a ochranu archívnych dokumentov a archívny opis, ale aj na také oblasti, akými sú ochrana autorských práv a osobných údajov, e-government, digitálne archívnicvo, digitalizácia archívnych dokumentov, kybernetická bezpečnosť, výstavba archívnych budov, medzinárodná archívna sieť, české archívne periodiká, správa fotografických, filmových a zvukových záznamov, telemagnetických záznamov, grafič, technickej dokumentácie a karto-grafičského materiálu. Do slovníka boli tiež zaradené termíny z oblasti konzervovania, knihovníctva, kníhtlače, nakladateľskej a vydavateľskej činnosti. Slovník na druhej strane neobsahuje termíny z dejín jednotlivých archívov (pri základných termínoch súčasnej archívnej siete, ako sú napríklad národné archívy, štátne oblastné archívy atď. sú však ich dejiny v rámci hesla podrobnejšie vyložené) a obsahuje len obmedzený počet termínov z pomocných vied historických a dejín správy, a to z dôvodu, že prvá

oblasť by mala byť podľa tvorcov slovníka samostatne synteticky spracovaná a druhá má už u českých susedov zväčša spracované slovníky najmä na akademickej úrovni.

Výber oblastí, ktoré majú byť súčasťou archívnych terminologických slovníkov, je dodnes diskutovaná téma, bez jednoznačného výsledku, keďže každý terminologický slovník je závislý od stupňa vývoja daného odboru (ten zásadne vplyva na stupeň rozvoja jeho odborného jazyka) a účelu. Výber oblastí, pre ktoré sa rozhodli českí kolegovia, sa nám javí z pohľadu modernej archívnej vedy ako komplexný, plne akceptovateľný a v súlade so súčasným medzinárodným vývojom a trendmi. Preto možno oceniť, že jeho súčasťou vzhľadom k povahe a koncepcii slovníka sú aj heslá z oblasti digitálneho archívniectva, digitalizácie, informatiky, médií či e-governmentu. Výber týchto oblastí zachytáva postupné zmeny v archívniectve i v samotnej profesii archívára, ovplyvneného čoraz viac informatizáciou archívnej práce. V súčasnosti totiž najväčší vplyv na archívny jazyk a profesionálne hranice odboru vyplývajú práve z výziev, ktoré predstavujú elektronické záznamy, ich preberanie, spravovanie, ukladanie, overovanie a rastúci tlak na sprístupnenie archívnych dokumentov v digitálnej podobe a zabezpečenie ich bezpečného uloženia.

Zostavovateľ s autorským kolektívom nepovažujú slovník za normotvorný (teda s cieľom stabilizovať, prípadne revidovať súčasnú archívnu terminológiu), ale v prvom rade za akademický. V definíciách jednotlivých termínov v slovníku sa striedajú analytické definície (často aj pomerne rozsiahle) so stručnými, syntetickými definíciami, pričom najmä analytické majú priam výkladový až encyklopedický charakter. V tomto smere možno pozorovať istú disproporciu v objemovom rozsahu definícií jednotlivých termínov. Mnohé rozsiahle analytické (encyklopedické) definície termínov klasifikujú slovník do roviny odborného náučného slovníka. Slovník tak umožňuje podrobnejšie oboznámiť archívára aj s mnohými termínmi či oblasťami archívnej praxe, ktoré by mu mohli byť menej známe alebo menej používané (najmä pokiaľ ide o „nepapierovú“ oblasť archívniectva).

Výber jednotlivých termínov do slovníka v rámci príslušných oblastí, teda vytvorenie systému pojmov slovníka, je náročnou úlohou, zaradenie niektorých termínov sa môže javiť otáznou či sprevádzanou diskusiou. Na tomto mieste nie je priestor detailne rozoberať túto problematiku v recenzovanom diele, túto časť preverí samotné praktické využívanie slovníka. Niektoré termíny v ňom však na prekvapenie chýbajú, napríklad *deperditum* alebo *falzum* (paradoxne ma práve tieto dva zaujímali), resp. v slovníku ich nebolo možné vyhľadať (a tu by možno pomohol zmieňovaný register termínov podľa oblastí v závere slovníka). Hoci ide o termíny z diplomatiky, ktorej heslá sú uvedené v slovníku v rámci pomocných vied historických (len veľmi výberovo, čo však zostavovateľ v úvode logicky vysvetlil), osobne si myslím, že tieto dve tiež patria do „užšieho výberu“ v rámci príslušnej oblasti, a teda do archívneho terminologického slovníka, keďže aj v praxi sa s nimi archívári stretávajú. Na druhej strane pri okresných a oblastných archívoch mohli byť krížové odkazy intuitívnejšie, keďže termíny sú v slovníku zaradené pod štátnymi okresnými archívmi a štátnymi oblastnými archívmi, no bežný záujemca ich skôr bude hľadať pod okresnými a oblastnými archívmi, a preto tu mohol byť vytvorený krížový odkaz pod uvedenými názvami. To sú však len drobnosti, na ktoré sa dalo natrafiť skôr náhodou a ktorým sa takéto rozsiahle a náročné dielo asi nikdy nevyhne. Treba však zdôrazniť, že

v každom smere je výber jednotlivých termínov za príslušné oblasti archívniectva a príbuzných oblastí, ktoré s ním prichádzajú do interakcií, v slovníku skutočne komplexný a pomerne podrobný.

Autori pri pojmovej tvorbe termínov vychádzali predovšetkým z dostupných terminologických zdrojov, akými sú súčasná legislatíva (zákony a vyhlášky), normy (Národný standard pro elektronické systémy spisové služby, Základní pravidlá pro spracování archiválií, metodiky z oblasti evidencie Národního archivního dědictví, české technické normy, medzinárodné štandardy, ISO normy a pod.), knihy, články a elektronické zdroje. V niektorých prípadoch však pojmová časť hesla vychádza aj z vlastnej interpretácie jednotlivých autorov slovníka, čo je uvedené pri zdrojoch hesla. Z tohto pohľadu možno oceniť istú komplexnosť terminologických zdrojov slovníka.

Celá práca českého archívneho terminologického slovníka bola založená na supervízii hesiel viacnásobným lektorovaním. V prvej fáze išlo o lektorovanie na úrovni autora – každý autor si hľadal oponenta vlastných hesiel – od pripomienkovania hesiel editorom slovníka, až po posúdenie dvoma lektormi. Takýto postup možno považovať za prínosný a zodpovedný, keďže kvalitná definícia pojmov jednotlivých termínov je náročná úloha, ktorá presahuje akokoľvek kvalitný subjektívny pohľad jedného autora. Škoda len, že v jeho závere sa nenachádza súhrnný zoznam použitých terminologických zdrojov. Použité zdroje sú síce uvedené pod jednotlivými terminologickými heslami, avšak chýba ich sumárny prehľad aj ako praktická pomôcka ďalších terminologických východísk.

V závere celého slovníka sa nachádza obrazová príloha, v ktorej sú publikované vyobrazenia výtvarných a grafických techník, historických fotografických techník a špeciálnych fotografických tlačí (platinotypia, chromofotografia, pigmentová tlač, gumotlač, bromolejová preťah). Tento typ obrazovej prílohy v terminologickom slovníku nie je úplne bežný, treba však podotknúť, že nie je ani samoúčelný, práve naopak. Plní si svoju praktickú úlohu, a to ako dôležitá pomôcka pri určení príslušných techník na jednotlivých použitých archívnych dokumentoch. Ich správne určenie býva často problém pre archívárov pri spracovaní archívnych súborov (bývajú často súčasťou napríklad rodových archívov a osobných fondov a pod.), a preto možno prílohu privítať aj ako dôležitú praktickú pomôcku, prirodzene okrem toho, že má používateľovi slovníka pomôcť vizuálne si predstaviť príslušné typy termínov.

Úvod zostavovateľa slovníka naznačuje, že slovník súčasnej archívnej terminológie nemá ambíciu byť normotvorný a nevyklúča možnosť existencie aj inak koncipovaných slovníkov z radov českých archívárov. Je ale prvým vydaným z nich, a to mu pripisuje jeho priekopníctvo. V každom prípade sa má podľa zostavovateľa stať akýmsi iniciátorom koncepcnej diskusie o archívnych termínoch a prispieť k ďalšiemu terminologickému vývoju a aktualizácii českej archívnej terminológie. Aj preto si tento slovník, ktorý je spracovaný v súlade so súčasnými trendmi v archívniectve, kladie v prvom rade za cieľ zoznámiť používateľa z odbornej alebo laickej verejnosti s termínmi používanými súčasnou archívnu praxou v Českej republike. Napriek tomu, že toto pranie zostavovateľa slovníka je k rozsahu a významu publikovaného diela pomerne skromné, možno konštatovať, že svojím rozsahom a koncepciou ide v českom archívniectve o mimoriadne dielo, aké v nej doposiaľ chýbalo. Svojou koncepciou sa

stane i veľmi inšpiratívnym dielom pre archívne terminologické snaženie na Slovensku (naša archívna terminológia má čiastočne aj spoločné terminologické základy a východiská), v ktorom naďalej archívny terminologický slovník absentuje. Treba ale poznamenať, že naše súčasné východiská a aj prístup sú mierne odlišné a sústredujú sa v primárnej rovine na stabilizáciu a normovanie základných archívnych termínov, čo je však, decentne povedané, spôsobené a ovplyvnené i odlišnou dynamikou vývoja nášho archívnicva najmä v ostatných dvoch desaťročiach. Záverom možno dodať, že český archívny terminologický slovník je sprístupnený bezplatne aj elektronicky.

Peter Keresteš
Štátny archív v Nitre

ARCHÍVNY ALMANACH, 2021, roč. 4. Bytča : Spolok PRO ARCHIVIS, o. z.; Spoločnosť slovenských archivárov, 158 s. ISBN 97880-972999-2-7.

Štvrtý ročník časopisu *Archívny almanach* je venovaný profesorovi Jozefovi Šimončičovi. V rubrike *Štúdie* a články nájdeme osem príspevkov na rôzne témy. V prvom z nich sa Drahomír Velička zameria na dejiny archívov v Kysuckom Novom Meste. Priniesol informácie o mestskom archíve, jeho umiestnení a obsahu, ako aj o vzťahu predstaviteľov Kysuckého Nového Mesta k mestským písomnostiam počas prvej ČSR. Dozvedáme sa o archíve slúžnovského úradu, ktorý bol v meste založený v roku 1872 a bol predchodcom okresného archívu. Sledoval vznik okresného archívu, personálnu otázku i pracovnú náplň okresného archivára. Činnosť archívu brzdila najmä skutočnosť, že nebolo možné nájsť kvalifikovanú pracovnú silu a pozícia

archivára bola istý čas neobsadená. V 60. rokoch 20. storočia archív v Kysuckom Novom Meste zanikol a archívne fondy boli presunuté do Čadce. Opísanú situáciu v okresnom archívnicve by bolo možné porovnať so štúdiom M. Feješovej *Počiatky organizovaného archívnicva v Bratislavskom kraji v rokoch 1950 – 1955* (Slovenská archivistika 1/2020) a dostali by sme obraz okresného archívnicva v širšom geografickom priestore, prípadne zistili paralely či rozdiely v jeho vývoji.

Richard Papáč uskutočnil archívny výskum objektu Miklušovej väznice v Košiciach a jeho výsledky prezentoval na stránkach almanachu. Stavba bola pomenovaná podľa Franza Miklóssyho, správcu väznice v rokoch 1861 – 1689. V úvode príspevku priblížil stav bádania, ako aj tradíciu využívania väznice v správe mesta od najstarších čias. Najstaršia zmienka o väzení v Košiciach pochádza z roku 1483. Zaoberal sa lokalizáciou objektu, jeho architektonickým riešením a stavebnými úpravami. Tento objekt možno v písomných prameňoch bezpečne identifikovať až v rokoch 1655 a 1657.

Kapacitne bola väznica určená pre 30 ľudí a v roku 1788 sa uskutočnila jej najväčšia renovácia. Budova slúžila svojmu účelu do roku 1911. Autor tiež opísal cestu k vzniku muzeálnej expozície v jej priestoroch. Expozícia k dejinám mesta bola v Miklušovej väznici otvorená v septembri 1942.

Štefan Hrivňák si za tému svojho príspevku vybral súdne spory Dechtičanov v 18. storočí. V rámci archívneho fondu Župa bratislavská I., fondového oddelenia Spory pred župným občianskym súdom, uloženého v Štátnom archíve v Bratislave, sa zachovali zo sledovaného obdobia dokumenty k šiestim súdnym sporom týkajúcim sa obyvateľov obce Dechtice. Autor opísal ich priebeh, čím rozšíril poznatky o dejinách obce a poukázal na bádateľský potenciál tohto druhu prameňa pre mikrodejiny jednotlivých lokalít.

Martin Bošanský ozrejmil priebeh zrušenia Spoločnosti Ježišovej na území Nitrianskej diecézy, na čo mu ako prameň slúžili dokumenty uložené v Diecéznom archíve v Nitre. Po načrtnutí okolností zrušenia rehole pápežom Klementom XIV. a podmienkach jej zrušenia v jednotlivých častiach habsburskej monarchie zameral pozornosť na situáciu v Nitrianskej diecéze, kde sa nachádzali rehoľné komunity v Trenčíne a Žiline. Na základe prameňov bolo možné hľadať otázky na odpovede, aké bolo uplatnenie ex jezuitov v pastorácii, aké bolo ich materiálne zabezpečenie a čo sa stalo s jezuitskými kostolmi a školami vedenými rehoľou.

Rozsiahla štúdia Miroslava Baraneka bola venovaná archontológii zemepanských úradníkov panstiev Bytča a Strečno v rokoch 1794 – 1833. Ide o obdobie, keď bol ich majiteľom Mikuláš II. Esterházi. Autor charakterizoval organizačnú štruktúru panstiev a personálne obsadenie jednotlivých úradov, ktoré spracoval do prehľadných tabuliek. Pri svojej práci využil informačne bohatý prameň – zachované tabuľky úradníkov, ktoré obsahovali i biografické údaje týchto osôb a tiež informácie o ich povahových vlastnostiach. Prepísané tabuľky úradníkov panstva Bytča z rokov 1793 a 1808 sú súčasťou príspevku, ako aj archontologicko-biografické profily vybraných úradníkov. Tieto profily obsahujú aj vyobrazené pečate týchto osôb, avšak len jedna z nich je popísaná, čo je škoda.

Témou príspevku Judity Szekeresovej Kovácsovej bolo školstvo a vzdelávanie v medzivojnovom období. Ozrejmila zásadné zmeny v tejto oblasti po vzniku ČSR, ku ktorým patrilo okrem iného zriadenie nových inštitúcií, čo si vyžiadala zmena štátneho zriadenia. Opísala organizáciu jednotlivých úradov, ich kompetencie, ďalej sa zamerala na legislatívne úpravy týkajúce sa výkonu učiteľského povolania, na obsadzovanie učiteľských miest či na štruktúru škôl. Osobitne rozobrala tzv. malý školský zákon z roku 1922. Textu chýba sumarizujúci záver, ktorý by vo všeobecnosti zhodnotil stav školstva v sledovanom období.

Ján Žucha vo svojom príspevku opísal v chronologickom slede udalosti súvisiace s postojom vládnej moci voči židovskému obyvateľstvu v okrese Martin v rokoch 1938 – 1942. Využil pritom dokumenty z činnosti jednotlivých žandárskych staníc, notárskych a okresných úradov, ktoré zachytili spôsob aplikovania jednotlivých protizidovských zákonov a nariadení do praxe na sledovanom území. Dozvedáme sa napr. o rušení živnostenských povolení, rozpustení židovských spolkov a organizácií či priebehu transportov z okresu.

Juraj Hirčák v poslednej štúdií rubriky predstavil kremnické medailérske razby s archívnu tematikou. Konkrétne išlo o osem razieb slovenskej proveniencie, tri českej a jednu spoločnú pre Československú ľudovú armádu. Medaily zoradil chronologicky a pri každej z nich uviedol informácie o vydavateľovi, okolnostiach vzniku a spoločenskom poslaní medailí, opísal obraz líca i rubu, druh kovu a povrchovú úpravu, príp. uviedol ďalšie doplňujúce údaje.

Rubrika *Literatúra* obsahuje v tomto čísle len podrubriku venovanú recenziám a anotáciám, úplne absentuje podrubrika prinášajúca prehľad vybraných domácich a zahraničných periodík, ako to bolo v prechádzajúcich ročníkoch. Recenzie a anotácie sú uverejnené na nasledujúce tituly: BODNÁROVÁ, Miloslava. *Činnosť hodnoverného miesta jasovský konvent do roku 1350*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity; Prešovská univerzita v Prešove, 2019, 336 s. ISBN 978-80-555-2400-9 (Veronika Timuľáková); MALEČKOVÁ, Katarína (zost.). *FAMILIA PÁLFFY. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bojnice : Slovenské národné múzeum – Múzeum Bojnice, 2020, 127 s. ISBN 978-80-8060-488-2 (Ivana Červenková); MARSINA, Richard – MELIŠ, Jozef (eds.). *Codex diplomaticus episcopatus Nitriensis, tomus I*. Bratislava : Perfekt, 2021, 590 s. + prílohy. ISBN 9788082260277 (Drahomír Velička).

V rubrike *Kronika* nájdeme medailón venovaný Štefanovi Vozárovi zo Štátneho archívu v Prešove, pracoviska Vranov nad Topľou (Daniela Ihnátová), spomienku na prof. Richarda Marsinu (Drahomír Velička) a spomienku na Jozefa Gindla, ktorú napísala Elena Hegyi pri príležitosti 30. výročia jeho úmrtia.

Na obsahu tohto čísla Archívneho almanachu vidieť výsledky kreovania redakčnej rady a jej práce na získavaní kvalitných príspevkov.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

FEJTOVÁ, Olga (ed.). *DOCUMENTA PRAGENSIA XXXIX. PRAHA V OBNOVENÉM STÁTE ZEMSKÁ METROPOLE HLAVNÍM MĚSTEM NOVÉ REPUBLIKY*. Praha : Archiv hlavního města Prahy, 2020, 504 s. ISBN 978-80-86852-90-4.

DOCUMENTA PRAGENSIA je odborným recenzovaným zborníkom, ktorý vychádza od roku 1980 a jeho vydavateľom je Archiv hlavného mesta Prahy. Vychádza jedenkrát za rok a zameriava sa na porovnanie dejín miest v strednej Európe. Jednotlivé čísla sú väčšinou monotematické a ich obsah vychádza z tém medzinárodných konferencií organizovaných Archívom hlavného mesta Prahy v spolupráci s českými a zahraničnými inštitúciami. *DOCUMENTA PRAGENSIA XXXIX* vyšla s podtitulom *Praha v obnoveném státě zemská metropole hlavním městem nové republiky* a delí sa na bloky *Praha* a *Zahraniční a domácí kontexty pražského vývoje*.

Po úvodnom slove Jiřího Peška nasledujú príspevky prvého bloku, ktorý sa venuje problematike rozvoja Prahy ako hlavného mesta Československa. Túto tematickú časť otvára Václav Ledvinka s článkom *Tvůrci Velké Prahy? Role Přemysla Šámala a Karla Baxy při budování metropole Československé republiky (1919 – 1923)*. V ňom sa venuje úlohe Přemysla Šámala a Karla Baxy, ktorí formovali tvár Prahy ako hlavného mesta Československej republiky v prvých rokoch jej existencie. Rekapituluje ich podiel na vytvorení tzv. Veľkej Prahy ako moderného hlavného mesta nového štátu a popisuje hlavné problémy, ktorými sa na čele mesta zaoberali. Na záver práca zároveň upozorňuje na dôležitosť skúmania vplyvu jednotlivcov na vývoj procesov a peripetií moderných mestských a štátnych dejín.

Kryštof Demek je autorom štúdie *„Přebudování Prahy je podmínkou její prosperity.“ Meziválečná nerealizovaná regulace Velké Prahy a problémy, které měla řešit*. Zaoberá sa v nej otázkou nerealizovanej medzivojnovovej regulácie Prahy a popisuje vznik, funkciu a základnú podobu ústredného dozorného orgánu – Štátnej regulačnej komisie pre hlavné mesto Praha a okolie. Opísaná je aj séria problémov, ktorým Praha v tomto období čelila, ako i prehľad možných riešení. Z príspevku sa dozvieme, že sa regulácia nerealizovala, najmä pre finančné a administratívne ťažkosti, ktoré mesto a regulačná komisia nedokázali v sledovanom období prekonať.

Nevystavěné srdce státu. Snahy o stavbu nového Národního shromáždění a vládní čtvrti v meziválečné Praze a jejich neúspěch je názov článku Jana Kobera, v ktorom sa dočítame, že v 20. rokoch 20. storočia prebehlo niekoľko architektonických súťaží, ktorých spoločným menovateľom bola otázka umiestnenia novej budovy Národného zhromaždenia a vládnej štvrti. Súťaže priniesli niekoľko mimoriadne kvalitných návrhov, ktoré sa spomínajú vo vedeckých článkoch o architektúre z tohto desaťročia. Článok objasňuje relatívne zložitý vývoj dnes už zabudnutých sporov a ukazuje, ako konflikty nad miestom a vzhľadom budovy parlamentu nakoniec viedli k rozhodnutiu, že sa nová budova parlamentu ani vládna štvrť stavať nebude. Pre tieto konflikty bolo

iniciované veľké množstvo súťaží, z ktorých vzišlo niekoľko zaujímavých architektonických návrhov.

Jiří Vlasák si pripravil prednášku na tému *Společenstvo stavitelů v Praze a jeho podíl na výstavbě hlavního města v meziválečném období*. Počiatky českého národného uvedomenia v prostredí pražských živnostníkov možno vo väčšej miere zaznamenať už v 60. rokoch 19. storočia, najmä prostredníctvom činnosti jednotlivých živnostenských spolkov a cechov, ktoré tento proces často zastrešovali. Po skončení vojny sa pražskí živnostníci a ich spolky snažili zapojiť do budovania novovzniknutého československého štátu a jeho hlavného mesta. Hnacou silou týchto tendencií bola aj túžba po zvýšení blahobytu a vymanení sa zo stagnácie vojnových rokov. Ideálnym príkladom fungovania živnostenského spolku v medzivojnovom období je činnosť Spoločenstva stavebníkov v Prahe, ktorú možno vnímať v dvoch rovinách. Kým jednotliví členovia spolku sa aktívne podieľali na výstavbe a stavebnom rozvoji Prahy, spolok ako celok vydával periodiká, zriaďoval komisie, rokoval s vládou a samosprávou s cieľom ovplyvňovať trendy a smerovanie stavebníctva, a to na úrovni miestnej aj celoštátnej.

Metropole náboženské plurality. Sekularizace a budování nekatolických církevních struktur v meziválečné Praze je názov štúdie od Zdeněka R. Nešpora, ktorý sa v nej venuje budovaniu nových nekatolíckych cirkevných štruktúr a organizácií v medzivojnovom období v Prahe. Vznik Československa sa v Prahe prejavil nielen masívnym odchodom z rímskokatolíckej cirkvi, ale aj budovaním nových nekatolíckych cirkevných spoločenstiev. Najvýraznejším prejavom tohto trendu bolo vyčlenenie časti katolíckeho kleru a veriacich do novozaloženej Československej cirkvi (husitskej) a zjednotenie česky hovoriacich protestantov do zjednotenej Českobratskej cirkvi evanjelickej. Táto aktivita sa tu prejavila pomerne výrazne, keďže sa Praha, ako hlavné mesto štátu, stala jednak miestom turbulentných spoločenských procesov (sekularizácia, urbanizácia, stratifikácia atď.), ale aj symbolickým centrom, v ktorom sa jednotlivé cirkvi snažili demonštrovať svoju prítomnosť.

Michal Sklenář napísal príspevok *Osm z dvánácti hvězd. Výstavba nových římskokatolických kostelů pro Velkou Prahu v letech 1930 – 1938 – příklady Spořilova, Kbel a Lhoty*. V medzivojnovom období vzniklo v novovznikutej Veľkej Prahe niekoľko rímsko-katolíckych sakrálnych stavieb. Na príkladoch kaplnky v Kbeloch a kostolov v Spořilove a Lhotke autor opisuje úsilie rímskokatolíckej cirkvi o pastoračnú aktivitu na okraji hlavného mesta Československa. Realizácia nových sakrálnych budov v 30. rokoch 20. storočia súvisí s určitou konsolidáciou českého katolicizmu po roku 1929. Zároveň bola aj reakciou na zničenie mariánskeho stĺpu na staromestskom námestí a ako ospravedlnenie za jeho zničenie sa malo v Prahe vystavať dvanásť kostolov. Príspevok okrem toho rieši aj nariadenia kánonického práva týkajúceho sa výstavby nových kostolov po roku 1918 a ukazuje určité zmeny v správe cirkvi.

Článok *Masarykovy domovy – sociální projekt hlavního města Prahy* od Olgy Fejtovej sa zaoberá Masarykovými domovmi – sociálnymi ústavmi hlavného mesta Prahy (dnes Thomayerova nemocnica), ktoré boli slávnostne otvorené v roku 1928. Otcem myšlienky a realizácie projektu modernej ústavnej sociálnej starostlivosti bol Dr. Petr Zenkl, politik za Československú stranu národne socialistickú a významná medzivojnová osobnosť v oblasti pražskej komunálnej sociálnej politiky po vzniku

Veľkej Prahy. Príspevok prezentuje chronológiu realizácie projektu a zároveň jeho odraz v širokom spektre politických strán na pražskom magistráte, ktorý bol v otázke sociálnej starostlivosti výrazne ovplyvnený Dr. Zenklom.

Dva Kramářové. Pražská muzea výtvarného umění v době vzniku Československé republiky a v prvním desetiletí její existence je názov štúdie, v ktorej autor Vít Vlnas mapuje rozvoj dvoch významných českých múzeí výtvarného umenia po roku 1918. Ide o Modernú galériu Kráľovstva českého (založená v roku 1902) a Obrazáreň Spoločnosti vlasteneckých priateľov umenia (založená v roku 1796). Rozvoj oboch inštitúcií, neskôr zlúčených do Národnej galérie v Prahe, je spätý s dvomi mužmi s rovnakým menom: politikom Karlom Kramářom a historikom umenia Vincentom Kramářom. Obaja si boli silnými odporcami, aj keď nakoniec vývoj po roku 1918 priniesol pre oboch veľké sklamanie. Moderná galéria pod vedením Karla Kramářa nezískala dominantné postavenie štátnej galérie. Rovnako sa Vincentovi Kramářovi nepodarilo prepojiť Obrazáreň Spoločnosti vlasteneckých priateľov umenia s Modernou galériou. Po sľubných začiatkoch sa galéria, ktorú viedol, paradoxne stala obeťou priestorovej expanzie parlamentu mladej krajiny.

Milan Pech prispel článkom *Topičov salon v uměleckém provozu meziválečné Prahy*, kde pojednáva o súkromnej galérii Topičov salon v Prahe, ktorá existovala v rokoch 1918 – 1936 ako súčasť vydavateľstva a kníhkupectva Františka Topiča. Jeho galerijný výstavný program bol pomerne nejednotný a kvalitatívne nevyvážený, založený predovšetkým na osobných a obchodných vzťahoch, ktoré s vybranými umelcami udržiavali členovia rodiny Topičovcov. Do chodu galérie sa premietala slovenská a republikánska rodinná orientácia. Topičov salón bol aj priestorom pre prezentáciu diel významných umelkýň a miestom, kde umelci v medzivojnovom období prejavovali svoj odpor voči fungovaniu oficiálnych umeleckých spolkov a vôbec umeleckému biznisu v Československu. Na záver sa dozvieme o okolnostiach zániku Topičovho salónu v roku 1936, ako aj o jeho obnove v roku 1937 pod vydavateľstvom F. Borového, ktorého majiteľom bol Jaroslav Stránský. Ten do vedenia Topičovho salónu prizval Václava Poláčka, ktorému sa vďaka jeho koncepcii multifunkčného priestoru galériu podarilo prevádzkovať až do jej zrušenia v roku 1949.

Tomáš Sekyrka v tomto čísle uverejnil príspevok *Spolek výtvarných umělců Mánes a Československá republika*. Opisuje v ňom aktivity Spolku výtvarných umelcov Mánes (založený v roku 1887) počas prvej Československej republiky. Združenie sa od samého začiatku zaviazalo vybudovať nový štát a zohrávalo významnú úlohu pri formulovaní požiadaviek výtvarných umelcov v štáte. Vďaka vplyvným obhajcom z radov politikov, podnikateľov a novinárov Mánes do istej miery prevzal realizáciu štátnych nákupov na poli moderného umenia. Pri svojich výstavách podporoval orientáciu zahraničnej politiky Československa na Francúzsko a iné spojenecké alebo potenciálne príbuzné krajiny (napr. Juhoslávia a Poľsko).

Príspevok s názvom *Praha jako centrum tělovýchovy a sportu* napísal Tomáš Jelínek. Pohybové aktivity súťažného či zábavného charakteru sa v Prahe a okolí odohrávali už od jej počiatkov. Avšak až v 19. storočí sa telesná výchova rozvinula do podoby veľkého športového hnutia. V poslednej štvrtine 19. storočia vznikol moderný, v tom čase samostatne chápaný šport. Oblasť telesnej výchovy a športu bola spočiatku považovaná za súkromnú sféru a až sociálny a medzinárodný rozmer, ktorý športovanie

postupne nadobudlo, prinútili pražský magistrát angažovať sa v jeho podpore. Do vzniku samostatného štátu pomáhala Praha športu prostredníctvom morálnych a finančných dotácií. Po vzniku Československa sa Praha ešte viac zamerala na podporu športu, keďže väčšina telovýchovných organizácií mala kladný vzťah k novému štátu. Vďaka tomu dochádza k prudkému rozvoju gymnastických a športových aktivít v meste a aj za pomoci štátu bolo postavených množstvo športovísk. Najväčším bolo národné športové centrum na Strahově, kde sa koncom 30. rokov 20. storočia na plochu zmestilo 15 000 športovcov a kapacita tribún bola 200 000 divákov.

Posledný článok úvodného bloku *Automobil si získava Prahu* je od Jana Štemberka. Jeho cieľom je sledovať základné trendy vo vývoji automobilizmu v medzivojnovovej Prahe. Po kratšom načrtnutí situácie z posledných desaťročí existencie habsburskej monarchie sa plynulo dostávame do medzivojnovového obdobia, kde je hlavná pozornosť práce zameraná na dosahy automobilizmu na každodenný život Pražanov. Tento vplyv sa okrem iného prejavil v troch ohľadoch: prvým je otázka právnej regulácie dopravy a vzťah medzi chodcami a motoristami, druhým hľadiskom je používanie auta ako mestského dopravného prostriedku (taxíky a autobusy) na uľahčenie dopravy po meste a posledným problémom je dopad automobilizmu na vonkajší vzhľad mesta, keď autá postupne čoraz viac zaberajú ulice, čo si vyžaduje vybudovanie potrebnej infraštruktúry (parkoviská, garáže, čerpacie stanice).

Druhý tematický celok sa zaoberá zahraničným a domácim kontextom pražského vývoja. Úvodnú štúdiu *Von der Grossmacht zum Kleinstaat – Wien und die k. u. k. Eliten nach dem Ersten Weltkrieg* napísali Christopher Brennan a Alma Hannig. Jedným z dôsledkov prvej svetovej vojny bol zánik habsburskej monarchie, ktorý priniesol nástupníckym štátom a najmä novovzniknutej Rakúskej republike veľké výzvy. Redukcia štruktúr, inštitúcií a personálu z potrieb veľmoci tak, aby vyhovovali potrebám malého štátu, znamenala pre Rakúsko obrovskú transformáciu. Štúdia približuje túto tému vo forme kolektívnej biografie, ktorá čerpá predovšetkým z osobných dokumentov, ako sú denníky, pamäti a korešpondencia, ale aj z dennej tlače. Dozvedáme sa, akým spôsobom túto premenu prežívali kráľovské a cisárske elity vo Viedni, ako boli diplomati, politici a vysokí úradníci, a aké úlohy plnili v nástupníckych štátoch.

O príspevok s názvom *Von der sterbenden Metropole zur sozialdemokratischen Musterstadt. Demographische, ökonomische und sozialpolitische Konsequenzen des Zerfalls der Donaumonarchie für die ehemalige „Haupt und Residenzstadt“ Wien* sa postaral Andreas Weigl. Bezprostredne po skončení prvej svetovej vojny a rozpade habsburskej monarchie bola Viedeň považovaná za vymierajúce mesto. Z metropoly jednej z európskych veľmoci sa v priebehu niekoľkých týždňov stalo zdanlivo hypertrofické hlavné mesto malého európskeho štátu. Počiatočné roky 1. Rakúskej republiky charakterizovala vysoká úmrtnosť, masívny odliv obyvateľstva do nástupníckych štátov a ekonomický chaos. V tejto atmosfére sociálni demokrati vyhrali voľby do viedenského mestského zastupiteľstva a ako svoj reformný projekt realizovali sociálnodemokratický model mesta. V centre ich agendy bola zdravotná a sociálna politika (sociálna starostlivosť o deti, mládež a dospelých), po ktorej nasledovala reforma verejného bývania a školstva. Popri týchto komunálno-politických cieľoch sa však „Červená Viedeň“ rozvinula do neskorého osvietenského experimentu s cieľom civilizovať, kultivovať a zabezpečiť hygienu pre mestské obyvateľstvo. Politici deklarovali

právo na sociálnu starostlivosť pre všetkých obyvateľov mesta, ktorí boli na druhej strane povinní akceptovať kroky vedenia mesta. Životné podmienky obyvateľstva sa rýchlo zlepšili, zatiaľ čo pokus vštepiť klasickú buržoáznu kultúru medzi robotníkov stroskotal na raste konzumnej spoločnosti. Od konca 20. rokov 20. storočia sa finančné rozpočty mestskej vlády vo Viedni zmenšovali a éra „Červenej Viedne“ bola násilne ukončená v roku 1934. Po skončení druhej svetovej vojny však tento model opäť slúžil ako vzor pre viedenskú komunálnu politiku.

Kulturmetropole Wien 1918 – Die Theater je článok od Alfreda Pfosera. Ako už bolo vyššie spomenuté, Viedeň bola po zániku habsburskej monarchie považovaná za „umierajúce mesto“ v Európe. Jej úloha ako „hlavného mesta cisárskeho“ sa stratila a väčšina obyvateľstva mesta zápasila s hladom, zimou, chorobami a nezamestnanosťou. Politické a ekonomické vyhliadky boli katastrofálne. Z toho dôvodu spoločnosť a politika pripisovali veľký význam tomu, aby bola Viedeň naďalej považovaná za európsku kultúrnu metropolu a hlavné mesto divadla a hudby. Kultúra dávala príležitosť predviesť výnimočnosť Viedne a návšteva divadla bola spestrením a vybočením z každodenného života. Jedným z pozoruhodných faktov tohto obdobia je, že počet kultúrnych prevádzok rástol aj napriek klesajúcemu počtu obyvateľov.

Hanna Kozińska-Witt je autorkou štúdie „*Jüdische Viertel“ als Tourismusmagneten? Warschau und Krakau in der Zweiten Polnischen Republik*. Spisovateľka a novinárka Wanda Melzerová použila výraz „čierny kontinent“ na označenie židovských ulíc Varšavy. Toto bytostne rasistické označenie odráža postoj k tradičnej „židovskej štvrti“, ktorá bola vnímaná ako chudobná, zanedbaná a neupravená. Ako boli židovské štvrte opísané v medzivojnových turistických sprievodcoch? Nasledujúca časť porovnáva vývoj vo Varšave, ktorá bola v tej dobe politické hlavné mesto, a v Krakove, tradičnom hlavnom meste a regionálnej metropole, a vysvetľuje, prečo sa ich opisy veľmi líšia.

Štúdiu s názvom *Looking into the Future without Forgetting the past. On Musical Life in Krakow circa 1918* napísala Anna G. Piotrowska a zaoberá sa v nej hudobným životom v meste Krakov okolo roku 1918. Kládne si otázku, do akej miery bol hudobný život v meste pokračovaním skorších, prevažne rakúskych vzorov a nakoľko bol ovplyvnený administratívnym rastom mesta a skutočnosťou, že Poľsko znovu získalo nezávislosť. Zároveň sa dozvedáme o ekonomických a funkčných aspektoch vtedajšej hudobnej kultúry v Krakove, ktoré sa týkajú predovšetkým organizácie koncertov, interpretov, repertoárov a hudobného vzdelávania. Dočítame sa aj o vplyve politiky na hudobnú kultúru mesta, ktorému sa venovali vtedajší významní krakovskí muzikológovia a novinári, najmä v súvislosti s meniacou sa úlohou tlače. Nakoniec autorka v náznačkoch osvetlí stav výskumu a perspektívy ďalších štúdií o krakovskom hudobnom živote na začiatku 20. storočia.

Článok „*The Marvellous Pearl of the Remains of our Country... “Visions and Concepts for Positioning Budapest as a Prominent International Urban Centre after 1918*“ si pripravil András Sipos. V dôsledku rozpadu habsburskej monarchie a Uhorského kráľovstva sa podobne ako v prípade Viedne zmenilo postavenie Budapešti z v zásade rovnocenného „hlavného a kráľovského sídla“ ríše na nadrozmerné hlavné mesto malého štátu. Komunálni politici sa v novej situácii snažili nájsť možnosti rozvoja, aby udržali pozíciu Budapešti ako medzinárodnej metropoly. Začiatkom 20. rokov 20. sto-

ročia sa najväčšie nádeje vkladali do úlohy Budapešti ako obchodného centra, uzla tranzitného obchodu na Dunaji, čo si vyžiadalo výstavbu nového veľkého obchodného prístavu. Potom, čo sa tieto nádeje nenaplnili, hľadali sa ďalšie koncepty rozvoja Budapešti ako mesta kúpeľov, veľtrhového mesta, mesta slávností, kongresovej a športovej turistiky, čo sa stretlo len s čiastkovým úspechom, pretože nebola reálna šanca realizovať veľké a kapitálovo náročné investície, ktoré boli potrebné na splnenie týchto úloh.

Blanka Soukupová je autorkou štúdie *Identita národných metropolí v nových národných štátoch (na príklade Prahy, Bratislavy, Varšavy, Krakova a Vidne)*. Text analyzuje spôsoby formovania novej identity vo vybraných stredoeurópskych mestách po prvej svetovej vojne. Vo víťazných a porazených nástupníckych štátoch v závislosti od predchádzajúceho vývoja miest ako národných centier. Kým vo víťazných hlavných mestách ako Praha, Varšava, Krakov a vznikajúca slovenská Bratislava sa nová identita opierala o národnú minulosť, metropoly v porazených štátoch, najmä Viedeň, si museli hľadať nové stratégie. Veľkorysá sociálna výstavba v rakúskom hlavnom meste potom pomohla formovať novú rakúsku identitu. Okrem spoločných skúseností z povojnového marazmu zažili všetky metropoly v medzivojnovom období aj éru odvážneho plánovania, stavebného rozvoja a populačného rastu. Vybudovanie skutočne multikultúrnej metropolitnej spoločnosti sa však v období medzi vojnami v týchto mestách nepodarilo.

Článok *Gesundheit im Spannungsfeld von Stadt und Staat am Beispiel der Rheinmetropole Düsseldorf während der Weimaren Republik* napísali Jörg Vögele a Kelly Gisela Waap. Pred prvou svetovou vojnou bola zdravotná starostlivosť doménou rôznych spolkov a združení. Po vojne sa aj mestá snažili poskytnúť svojej rýchlo rastúcej populácii primerané bývanie a životné podmienky pre zdravie. Zdravie bolo chápané ako hlavný predpoklad modernej spoločnosti a aj štát začal odstraňovať zlé sociálne pomery a naštartoval aktívnu zdravotnú politiku. Zdravie sa tak počas budovania sociálneho štátu vo Weimarskej republike čoraz viac stávalo oblasťou mestských aj štátnych záujmov a opatrení, čo platí najmä pre ekonomicky silné Porýnie. Za prelomovú udalosť v oblasti mestskej zdravotnej politiky sa považuje výstava GeSoLei, ktorá sa uskutočnila v Düsseldorfe v roku 1926.

Od Miroslava Jeřábeka pochádza príspevok *Brno 1918 – 1938 – Proměny města a budování druhé české národní metropole*. Brno patrilo do viedenského kultúrneho kruhu až do jesene roku 1918, keď bolo po založení Československa postupne transformované na druhé české hlavné mesto. Rozhodujúcou udalosťou bolo vytvorenie Veľkého Brna v apríli 1919, po ktorom mesto zažilo rozsiahlu výstavbu bytov a verejných budov. Na tejto výstavbe sa podieľala aj talentovaná generácia architektov. Význam mesta výrazne vzrástol vďaka stavbe výstaviska, kde sa v roku 1928 konala Výstava súčasnej kultúry v Československu. V meste prebiehal výrazný rozvoj aj počas hospodárskej krízy, v rokoch 1924 – 1933, keď vypísalo štyri veľké urbanistické súťaže. Medzi rokmi 1925 až 1935 zažilo pravdepodobne len niekoľko miest v Nemecku a v Holandsku architektonický a stavebný rozmach porovnateľný s Brnom. Dynamický rozvoj mesta, v ktorom v 30. rokoch opäť vzrastalo národnostné napätie, ukončila nacistická okupácia genocídou Židov a popravami popredných českých osobností. Po oslobodení zase došlo k odsunu nemeckej menšiny. Po komunistickom prevrate

v roku 1948 sa už v Brne nepodarilo obnoviť prudký rozvoj z medzivojnového obdobia.

Druhý blok i toto číslo *DOCUMENTA PRAGENSIA* uzatvoril Karel Řeháček svojím článkom *Meziválečná Plzeň. Rub a líc výkladní skříň československé sociální demokracie* a zaoberá sa v ňom pozitívnymi a negatívnymi stránkami rozvoja Plzne v rokoch 1918 – 1938. V tomto období sa mesto rozvíjalo komplexne, pričom mimoriadny význam mal územný a stavebný rozvoj. Bola modernizovaná infraštruktúra, školstvo, zdravotníctvo a sociálny systém bol postavený na úplne nových základoch. Plzeň sa tak stala výkladnou skriňou ľavicového vedenia mesta. Avšak v dôsledku rozsiahlych investičných projektov zo začiatku 30. rokov 20. storočia došlo k veľkému zadĺženiu mesta, ktoré sa stalo výraznou záťažou pre jeho hospodárenie v ďalšom období. Zároveň však tieto investície významným spôsobom prispeli k budúcemu rozvoju mesta a jeho obyvateľov a zmiernili sociálne napätie, ktoré sa v priemyselnej Plzni objavovalo v súvislosti s cyklicky sa opakujúcimi hospodárskymi krízami.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid (ed.). *HISTORICKÉ ŠTÚDIE 55*. Bratislava : VEDA, 2021, 240 s. ISBN 978-80-224-1906-2.

Obsahom tohto ročníka Historických štúdií sa stala téma Trianonu a jeho odkazu pre našu dobu. Trianon v našom stredoeurópskom priestore predstavuje stále živú tému, spojenú na jednej strane s pocitom krivdy (maďarský pohľad) a na druhej strane s pozitívnym hodnotením spájajúcim sa s vytvorením nezávislých nástupníckych štátov z rakúsko-uhorskej monarchie. Pri príležitosti stého výročia sa tomuto fenoménu dejín venovala v dňoch 9. a 10. septembra 2020 aj konferencia *Trianon v dokumentoch: Storočná história hraníc Slovenska*, z ktorej rozšírené príspevky sa stali obsahom tohto čísla Historických štúdií. Konferencia bola podujatím archívnej správy Ministerstva vnútra SR a Historického ústavu SAV. Zborník je tak tvorený príspevkami

historikov i archívárov k predmetnej téme.

Prvý príspevok pod názvom *Rozhraničovanie československo-maďarskej štátnej hranice po podpise Trianonskej mierovej zmluvy a jej následný vývoj po dnešok* je z pera Petra Šlahora. V úvode upozorňuje na skutočnosť, že Slovensko do vzniku Československa nikdy nemalo presne vymedzené všetky svoje hranice. Priblížil Versailleský mierový systém, ako pracoval a kto ho tvoril, a upozornil, že samotnými

rozhraničovacími prácami bola poverená Konferencia veľvyslancov, ktorá zasadala až do roku 1924. Následne sa venoval stanoveniu slovensko-maďarskej hranice, pričom neopomenul ani postupné vytváranie demarkačných línií, ktoré predchádzali konečnému rozhodnutiu konferencie. Svoju pozornosť bližšie sústredil práve na rozhraničovacie komisie, ktoré svoju prácu začali po podpise Trianonskej zmluvy a mali podrobne vytýčiť hranice priamo v teréne. Tieto rozhraničovacie komisie sa skladali zo zástupcov víťazných mocností a sporných štátov, teda v tomto prípade odborníkov zo strany Československa a Maďarska. Výsledkom prác na tejto až 832 km dlhej hranice sa stalo Hraničné dokumentárne dielo, ktoré obsahuje aj podrobné mapy hraničných území. Práca rozhraničovacej komisie bola ukončená 15. mája 1925, a jej závery s malými obmenami platia dodnes. Autor sa neuspokojil len s detailným zachytením prác rozhraničovacej komisie, ale priblížil aj následný vývoj hraníc, keď sa tieto menili či už po Viedenskej arbitráži v roku 1938, alebo po Malej vojne v roku 1939. Neopomenul ani vývoj po druhej svetovej vojne, ktorý taktiež viedol k úprave hraníc medzi Slovenskom a Maďarskom. Štúdia predstavuje dôkladnú sondu do prác rozhraničovacej komisie a dáva podnety na bližšie skúmanie jej činnosti aj na iných úsekoch slovenských hraníc (napr. na severe).

Druhá štúdia s názvom *Južná hranica Slovenska v zahraničnom odboji a na mierovej konferencii (1914 – 1920). Komentáre a otvorené otázky* pochádza od Dušana Kováča. V úvode konštatoval, že otázka južnej hranice po vojne je v slovenskej historiografii dostatočne spracovaná, ale ostáva otázka hraníc počas vojny. Práve na túto problematiku sústredil svoj záujem. Prvým dokumentom, ktorý hovoril o vytvorení česko-slovenského štátu, bol Pamätný spis o československej otázke, vypracovaný predstaviteľmi Českého výpomocného spolku v Petrohrade v lete 1914 a odovzdaný ruskému ministrovi zahraničných vecí Sazonovovi. Tento spis bol nakoniec predložený aj samotnému cárovi Mikulášovi II., pričom pri druhej audiencii 17. septembra 1914 boli prítomní aj zástupcovia Slovákov. Pri spise sa mala nachádzať aj mapa budúceho štátu, pričom za základ sa mali vziať závery Lubora Niederleho založené na etnografickom princípe. Samotná mapa sa ale nezachovala. Potom autor predstavil a okomentoval mapy vypracované Stanislavom Klímom v roku 1915, čo súviselo s prenikaním ruských vojsk na východné Slovensko. Predseda Československej jednoty Josef Rotnagl si vyžiadal vypracovanie týchto máp určených pre Rusov. Mapy boli zostavené na etnickom základe. Následne sa už venoval predstavám hraníc od vedúcej osobnosti československého exilu T. G. Masaryka. Ten sa 24. a 25. októbra 1914 stretol v Rotterdame s Robertom Setonom Watsonom, ktorému predostrel svoje myšlienky a spolu vytvorili memorandum pre britskú vládu. Bola tam načrtnutá aj južná hranica Slovenska, pričom táto bola navrhnutá skôr na vojensko-strategických, ekonomických a dopravných dôvodoch ako na etnickom základe. Keďže sa ale toto Rotterdamské memorandum nestretlo s veľkým ohlasom, vypracoval Masaryk v máji 1915 známe memorandum Independent Bohemia pre ministerstvo zahraničných vecí v Londýne. Už tu sa objavila myšlienka koridoru spájajúceho Československo s morom. Memorandum nemalo veľký úspech, keďže Dohodové mocnosti až do leta 1918 ráтали so zachovaním monarchie. Kováč sa venuje aj otázkam hraníc v závere vojny, keď pre južnú hranicu Slovenska platilo viacero alternatív, pričom ale rozhodujúce slovo mala mierová konferencia. Tá nakoniec prisúdila Slovensku aj bratislavské predmostie, čo

sa stretlo s údivom v Prahe. Kováč preukázal svoju dlhoročnú erudovanosť a priniesol niektoré nové poznatky k danej téme. Predovšetkým ruské plány neboli dodnes v slovenskej historiografii dostatočne osvetlené.

Nasledujúci príspevok *Trianonská cesta v regióne južného Zemplína (proces začleňovania do I. ČSR)* napísal Václav Ihnát. Toto územie bolo obsadzované až v záverečnej, štvrtej fáze obsadzovania Slovenska. Hranice samotné samozrejme boli vytýčené aj demarkačnými líniami, ale o konečnej podobe rozhodovala Ústredná teritoriálna komisia v Paríži, resp. jej zástupkyne Komisia pre československé záležitosti a Hraničná podkomisia. Autor popisuje zasadania v Paríži, kde sa hranica menila na návrh československej strany na základe strategických dôvodov, ale aj útok Maďarskej republiky rád, ktorá sa nechcela vzdať územia Slovenska. Konflikt je opísaný aj konkrétnejšie pre územie Zemplína (postoj obyvateľov, boje s Rumunmi a pod.). Následne po ukončení konfliktu opisuje autor postupné upokojenie situácie, ktoré vládlo až do obdobia Trianonu. Tam si všíma dôkladnejšie pôsobenie novej komisie pre určenie československo-maďarských hraníc a ich presné vytýčenie. Na príklade regiónu sa autorovi podarilo zachytiť vytýčenie hraníc na národnostne zmiešanom území, ale aj komplikovanú situáciu prvých rokov republiky.

Štúdia s názvom *Malý pohraničný styk na slovensko-maďarskej hranici do prvej Viedenskej arbitráže (1918 – 1938)* pochádza z pera archivára Milana Beleja. Ten sa zaoberal špecifickou témou malého pohraničného styku počas celého medzivojnového obdobia a plastickým spôsobom opísal meniace sa pravidlá. Všimol si rokovania jednotlivých úradov, ktoré prichádzali do kontaktu s pohraničnými oblasťami a vytvárali vlastné pravidlá, na základe ktorých bolo možné prechádzať hranicami. Až postupne sa vytvorila jednotná úprava nariadení, na čom mali sprvoti zásluhy župani pohraničných oblastí, a následne od roku 1927 podpísané dohody na medzinárodnej úrovni. Milan Belej popísal často zložité rozhodovacie procesy, ktoré špecifikovali život v pohraničí a ovplyvňovali každodennosť dotknutého obyvateľstva. Nezabudol ani na výnimky z toho styku, ktoré sa týkali predovšetkým poľnohospodárov, lekárov a pôrodných asistentiek. Konštatoval, že po podpísaní medzinárodnej zmluvy medzi Maďarskom a Československom prebiehal malý pohraničný styk liberálnejšie než dovtedy, pričom bolo zamedzené svojvôli miestnych úradov. Štúdia vskutku vyčerpávajúcim spôsobom priblížila existenciu malého pohraničného styku na južných hraniciach Slovenska, pričom sa zvlášť dôkladne venovala zákonodarstvu a predpisom upravujúcim malý pohraničný styk. Už skutočnosť, že medzinárodná zmluva o malom pohraničnom styku s Maďarskom bola podpísaná až v roku 1927 vypovedá o zložitosti problematiky a ťažkostiach, ktoré ju sprevádzali.

Ivan Tichý prispel štúdiu *Slovenskí poslanci dočasného národného zhromaždenia Československej republiky a mierová konferencia v Paríži*. Zameral sa na pôsobenie Klubu slovenských poslancov (ďalej KSP), ktorý vznikol 14. novembra 1918 a fungoval až do volieb v roku 1920. V tomto klube bolo pôvodne 40 a neskôr 55 poslancov, pričom nie všetci boli Slováci, napr. Alice Masaryková či samotný Edvard Beneš. Vzhľadom na mierovú konferenciu v Paríži rozoberá Tichý zahraničnopolitické aktivity slovenských poslancov. Pri samotnej československej delegácii boli zastúpení aj Slováci, dokonca poslanci KSP, ktorí pravidelne podávali správy o rokovaníach do Prahy. Základom pre štúdiu sa stali zápisnice KSP, zachovalo sa ich 76, ale aj spo-

mienky a osobná korešpondencia poslancov. Pôvodne zasadali poslanci takmer každý deň, neskôr sa to obmedzilo na zhruba raz za týždeň. Práve poslanci KSP vypracovávali podkladové materiály pre mierovú konferenciu týkajúce sa územia Slovenska. Je preto samozrejmé, že mali eminentný záujem o správy z konferencie. Najskôr správy posielal Fedor Houdek, poslanec-delegát, ktorý pôsobil pri delegácii, neskôr sa spravodajcom stal Ivan Krno, diplomat slovenského pôvodu. I samotný Edvard Beneš občas posielal správy KSP. Posledné stretnutie KSP sa konalo 9. marca 1920. Tichý zachytil aj niektoré vystúpenia slovenských poslancov v dočasnom národnom zhromaždení. Tieto zápisnice, ako autor poukazuje, predstavujú významný a málo spracovaný prameň pre prvé roky republiky, pričom sa nezaoberali len zahraničnopolitickými záležitosťami, ale aj vnútorným dianím na Slovensku. Do budúcnosti si zasluhujú väčšiu pozornosť zo strany historikov a dôkladnejšie využitie.

Bohumila Ferenčuhová prispela štúdiou *Politické a vojenské aspekty súčinnosti Malej dohody v rokoch 1919–1921*. Je to téma, ktorej sa sčasti venovala už v minulosti, preto možno povedať, že je naslovovzatá odborníčka na danú problematiku. Krátko zhrnula literatúru k téme a predstavila archívy, z ktorých čerpala. Svoju štúdiu rozdelila na tri časti. V prvej časti sa venovala úsiliu Československa, Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov a Rumunska ovládnuť územia, ktoré im pririekla mierová konferencia prostredníctvom systému demarkačných línií. Rozoberá tu vojenskú spoluprácu, ktorá mala korene už počas vojny a najvýraznejšie sa prejavila počas existencie Maďarskej republiky rád a v snahe potlačiť ju. V druhej časti sa zaoberala diplomatickou súčinnosťou týchto troch štátov na mierovej konferencii. Spolupráca sa zintenzívnila predovšetkým na konci roka 1919 a pri prípravách mierovej zmluvy s Maďarskom. Tieto tri štáty, základ budúcej Malej dohody, koordinovali svoju činnosť a spoločne pripomienkovali stanovenie hraníc. Ferenčuhová si dôkladne všimla aj širší stredo európsky rozmer, keď poukázala na vojnu Poľska a sovietskeho Ruska a vplyv tohto konfliktu na budúcu Malú dohodu. Presvedčivo dokázala, že práve tento konflikt viedol k zintenzívneniu kontaktov a zrýchleniu spojeneckého systému Malej dohody. V tretej časti svojej štúdie sa autorka zaoberala dvoma pokusmi cisára Karola o reštauráciu monarchie v apríli a v októbri 1921. Aj toto viedlo k dokonaniu Malej dohody, ako sa sformovala a fungovala následne počas celého medzivojnového obdobia. Autorka touto štúdiou potvrdila odbornosť a priniesla ďalšie poznatky k poznaniu tentokrát začiatku spoločenstva Malej dohody.

Maďarský historik István Janek napísal zaujímavú štúdiu s názvom *Slovjacká otázka a maďarská zahraničná politika pred a po Trianone*. Pokúsil sa zmapovať celé toto slovjacké hnutie už od záveru 19. storočia, keď s tým prišli prvýkrát maďarskí vedci, až po jeho zánik po smrti hlavného predstaviteľa Viktora Dvorčáka. Poukázal na to, ako Maďari účelovo zdôrazňovali jazykové rozdielnosti medzi západnými a východnými obyvateľmi Slovenska, aby Slovákov na východe priviedli k myšlienke odlišnosti a samostatnosti. Už v rokoch 1907 – 1918 vydával Viktor Dvorčák samostatný časopis s názvom Naša zástava. Maďari chceli riešiť postavenie Slovenska po vojne samostatne, bez ohľadu na mierovú konferenciu a z toho vyplynuli kroky, ktoré vykonali v závere roku 1918. Medzi ne patrí aj vytvorenie tzv. Východoslovenskej národnej rady 2. novembra a neskôr Východoslovenskej ľudovej republiky. Ako píše autor, nemalo to úspech vzhľadom na nezáujem obyvateľstva a predovšetkým správa-

nie Prahy, ktorá vojensky obsadzovala Slovensko. Zaujímavé boli osudy Viktora Dvorčáka po Trianone. Nakoniec žil v Paríži, kde naďalej pracoval vo veci iredenty a Maďari, ako poukazuje Janek, ho naďalej sponzorovali vo viere, že nakoniec sa podarí rozdeliť západných a východných Slovákov. Poukazuje to na nereálnosť a úplnú zaslepenosť maďarskej politiky, ktorá neodhadla kultúrny a národnostný vývoj na Slovensku počas medzivojnového obdobia. Ako vyplýva zo štúdie, Budapešť podporovala slovjacke hnutie dokonca aj po roku 1939, keď neboli spokojní s územnými úspechmi a slovjacke hnutie im malo priniesť zámienku na ďalšiu územnú expanziu. Dvorčák ale v roku 1943 zomrel a následne hnutie zaniklo. Otázke „Slovjakov“, „slovjackeho hnutia“ bola v slovenskej historiografii venovaná určitá pozornosť, ale ako poukázal autor, stále sa dajú nájsť nové a zaujímavé témy. Predovšetkým činnosť Dvorčáka v rokoch druhej svetovej vojny a plány Maďarska neboli dodnes s takouto precíznosťou podané slovenskému čitateľovi.

Zuzana Poláčková prispela príspevkom *Trianon – pohľad zdola. Analýza názorov bratislavských nemeckých sociálnych demokratov na rozpad Uhorska a Trianon (1918 – 1920)*. Na príklade mesta Bratislavy, ktoré bolo trojjazyčné, popísala nádeje a sklamanie jednej časti obyvateľstva mesta, ktoré tvorilo jeho najsilnejšiu voličskú základňu. Vďaka hĺbkovej analýze sa jej podarilo odhaliť a interpretovať postoje nemeckej a maďarskej majoritnej komunity v rokoch 1918 – 1920 voči mierovým rokovaniam v Paríži a voči československej správe. Vymedzila štyri obdobia, počas ktorých sa najskôr snažili zohrať konštruktívnu úlohu pri zachovaní Uhorska (od konca októbra 1918 do začiatku januára 1919), následne nadviazať komunikáciu s novou československou štátnou správou v Bratislave (január – marec 1919), udržať politickú komunikáciu s touto správou (marec až koniec augusta 1919) a nakoniec (september 1919 až jún 1920) pod vplyvom mnohých emigrantov z Maďarska zmieriť sa s československou správou mesta. Voľby v roku 1920 definitívne zakotvili stav týchto sociálnych demokratov, na jednej strane získali jednu tretinu hlasov v meste a stali sa najsilnejšou stranou, a tým pádom aj súčasťou politického diania, na druhej strane sa definitívne stali menšinou.

So zaujímavou témou prišiel Matej Hanula. Jeho príspevok má názov *Trianon, futbal a (česko)-slovensko-maďarské vzťahy*. Hlavnou politikou Maďarska v medzivojnovom období bol revizionizmus a ten sa premietal aj do športu. Prvé profesionálne futbalové kluby na kontinente vznikali práve v Rakúsku, Maďarsku a Čechách. Vo svojej dobe predstavovali špičku v Európe. Šport sa v medzivojnovom období stal prostriedkom merania síl, tým pádom sa mu venovala veľká pozornosť zo strany vládnych predstaviteľov i zo strany médií. O postoji Maďarska svedčí aj skutočnosť, že na Slovensku existoval popri československom futbalovom zväze maďarský futbalový zväz a obidva mali vlastnú súťaž na Slovensku. Víťazi následne hrali proti sebe o titul majstra Slovenska. Do roku 1922 mali porazené krajiny zákaz hrať medzinárodné zápasy, či už na klubovej scéne alebo medzištátne. Až po tomto roku začína pravidelné súťaženie maďarských a československých klubov. Prvýkrát hralo Československo s Maďarskom až v roku 1925, odvtedy sa konali zápasy každoročne, niekedy aj dvakrát ročne. V roku 1927 dokonca Československo, Maďarsko a Rakúsko vytvorili prvú medzinárodnú futbalovú klubovú súťaž, nazvanú Stredoeurópsky pohár. Hrávali tam predovšetkým pražské kluby, čo teda na Slovensku nevyvolávalo takú pozornosť

ako medzištátne zápasy. Hanula plasticky popisuje, ako sa postupne pozornosť zvyšovala, ako týmto zápasom venovala čoraz vyššiu pozornosť tlač, ale v konečnom dôsledku aj štátne úrady, ktoré častokrát hľadali znaky iredenty medzi maďarskými fanúšikmi. O snahe Maďarska o revizionizmus hovorí skutočnosť, že maďarská tlač tieto zápasy označovala ako konfrontáciu s Českom, nie aj so Slovenskom. Posledná medzi-vojnová konfrontácia na medzištátnej úrovni sa konala v septembri 1937 v Budapešti, pár dní po pohrebe Masaryka a Československo utrhlo prehru 3:8. Autor teda aj na takejto športovej téme poukázal na maďarský revizionizmus a na nárast nacionalizmu v obidvoch štátoch. Takéto nezvyčajné námety obohacujú naše poznanie a sú pre laického čitateľa bližšie než strohé historické témy.

Následnú štúdiu pripravila dvojica autoriek Kristína Becaniová a Monika Nagyová. V príspevku pod názvom *Stopy Trianonu v archívnych dokumentoch (s dôrazom na udalosti v pohraničnom meste Lučenec v slovenskej časti Novohradu)* plastickým spôsobom popísali, ako sa veľké medzinárodné udalosti odzrkadľovali na miestnej úrovni. Novohrad patril so zmiešaným obyvateľstvom k rizikovým župám na Slovensku. Už 31. októbra 1918 vznikla Maďarská národná rada v Lučenci, ktorá chcela prevziať mocenskú správu v regióne aj za pomoci zbraní. Konkurentom sa jej stala Hornonovohradská slovenská národná rada pod vedením Ľ. Bazovského. Lučenec a tým pádom i Novohrad boli nakoniec 3. januára 1919 obsadené čs. vojskom. Autorky použili množstvo prameňov, pričom využili aj mestské kroniky, fotografie, úradné záznamy, letáky, plagáty a pod. Opísali aj útok Maďarskej republiky rád, ktorá na prechodné obdobie obsadila Novohrad a následné znovuzavádzanie československej správy. Štúdiá poukazuje na ťažkosti, ktoré mala československá správa na národnostne zmiešanom území a približuje prostriedky, ktorými bojovali voči maďarským nárokom.

Posledná štúdiá pod názvom *Trianon v dokumentoch Slovenského národného archívu* je z pera Michaely Weinštukovej. V úvode opísala samotnú mierovú konferenciu v Paríži, orgány, ktoré pri nej vznikli a mali rozhodujúcu právomoc a odborné komisie, ktoré mali radiť hlavným aktérom. Popísala aj československú delegáciu, kde zo 65 členov boli len 9 Slováci. Venovala sa aj samotným rokovaniam o hraniciach s Maďarskom a podpisu Trianonskej mierovej zmluvy. Ťažiskovým sa ale stal jej výskum, ktoré fondy v Slovenskom národnom archíve sú relevantné pri výskume tejto doby a tohto fenoménu. Najdôležitejšími sa ukázali byť osobné fondy či už účastníkov mierovej konferencie, alebo korešpondentov s nimi. Dôležité sú aj fondy inštitúcií, ktoré dostávali oficiálne správy z Prahy o postupe rokovaní. Taktiež dve zbierky – Zbierka dokumentov o československých légiách a Zbierka dokumentov o národnom oslobodení dopĺňajú informácie o Trianone. Dôkladnejšie sa autorka venovala rozboru osobných fondov Vavro Šrobár, Fedor Houdek, Ivan Markovič, Andrej Hlinka a pod. Tento výskum poukazuje na to, že stále je možné predovšetkým prostredníctvom osobných fondov nahliadnuť novým spôsobom na zdanlivo vyčerpanú problematiku a priniest nové poznatky.

Všetky príspevky predložené v tomto čísle Historických štúdií prinášajú nové, originálne poznatky a pohľady na Trianon a jeho úlohu v našich dejinách. Aj keď niektoré príspevky sú regionálneho charakteru, obohacujú naše poznanie a upozorňujú historickú obec, že aj takýmto spôsobom možno uchopiť danú tému. Dejiny nie sú

tvorené len tzv. veľkými dejinami štátov, diplomaciou, vojnami, ale práve tento regionálny aspekt je pre laického čitateľa častokrát prítlačlivejší než popis veľkých udalostí prostredníctvom rozboru diplomatických alebo vládnych rozhodnutí a krokov. Ako vyplýva zo zborníka a recenzovaných štúdií, problematika Trianonu napriek uplynutia sto rokov nezapadla do stratena, práve naopak, v poslednej dobe sa o nej hovorí čoraz viac. Kým boli Maďarsko a Československo súčasťou jedného tábora, komunistického, nebolo možné túto tému otvárať a hrať na nacionalistické cítenie obyvateľstva. Po páde komunizmu sa ale otázka revizionizmu, minimálne okrajovo, vrátila do súčasnej politiky, a aj keď sme súčasťou Európskej únie, neznamená to definitívne uzavretie a zmierenie sa s Trianonom, minimálne na maďarskej strane. Je preto potrebné si pripomínať, čo viedlo k Trianonu, jeho výsledky a aj nasledujúce zápasy o udržanie tohto medzinárodným spôsobom ustanoveného poriadku. Autori svojimi originálnymi príspevkami uchopili nové, doteraz menej spracované témy tejto problematiky a priniesli množstvo poznatkov. Azda inšpirujú ďalších bádateľov v skúmaní danej problematiky.

Martin Garek
Ústav pamäti národa

HRIVŇÁK, Štefan – KERESTEŠ, Peter (zost.). *ZBORNÍK SPOLOČNOSTI SLOVENSKÝCH ARCHIVÁROV 2019 – 2020*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2022, 340 s. ISBN 978-80-971356-8-3 .

Spoločnosť slovenských archivárov vydala za roky 2019 a 2020 súhrnný zborník, ktorý obsahuje príspevky z troch podujatí uskutočnených v priebehu spomenutých rokov. K tomuto neobvyklému riešeniu sa pristúpilo aj v dôsledku protipandemických opatrení v roku 2020, ktoré si vyžiadali preloženie tradičného podujatia XXIV. archívnych dní v Slovenskej republike na neurčito. Ešte ani v čase zostavovania zborníka nebolo jasné, či aj v roku 2022 nebudú organizátori nútení podujatie presunúť do online priestoru. To sa napokon, na radosť mnohých archivárov, nestalo.

Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2019 – 2020 zostavili editori Štefan Hrivňák a Peter Keresteš. Člení sa na tri časti. Prvá predstavuje XXIII. archívne dni v Slovenskej republike s podnázvom *Od elenchu po e-archív. Archívne pomôcky včera, dnes a zajtra*, ktoré prebiehali počas posledných májových dní roku 2019 v priestoroch nitrianskeho Župného domu. Za ich organizáciou stál, okrem Spoločnosti slovenských archivárov, kolektív pracovníkov Štátneho archívu v Nitre. Žiadaná a výsostne archivárska téma odhalila určité slabiny archívniectva a archivistiky. Ako

vo svojom príhovore pripomenula predsedníčka spoločnosti Martina Orosová, na Slovensku v súčasnosti neexistuje jednotný postup v tvorbe a využívaní archívnych pomôcok. Ani v rámci Operačného programu Informatizácia spoločnosti I sa nedobudoval archívny informačný systém, ktorý by pokryl všetky odborné archívne činnosti. Konferencia však naznačila smery, ktorými by sa mohol uberať rozvoj archívnej teórie spôsobmi, ako prepojiť teóriu s praxou. Pranie predsedníčky, aby archívna obec dokázala vzájomne komunikovať a efektívne reagovať na nároky širšej verejnosti, je určite na mieste a vzhľadom na publikované príspevky je medzi archívármi aj pomerne rozšírené.

Z pôvodne osemnástich prednášajúcich zaslali svoje príspevky do zborníka desiat. Zostavovatelia ich zoradili chronologicky podľa obdobia, ktorému sa venujú. V prvej štúdií Ján Kúkel prezentoval *Najstaršie archívne pomôcky ako prameň k dejinám Archívu mesta Bratislavy*. Autor ich analyzoval z formálnej i obsahovej stránky a skonštatoval, že všetky pomôcky prinášajú cenné poznatky o fungovaní archívu v jeho počiatkoch, akým spôsobom sa ukládali dokumenty, ako prebiehala manipulácia s nimi a pod. Všetky tieto archívne pomôcky sa aj v súčasnosti využívajú na vyhľadávanie v archíve.

Ďalší príspevok zotráva v téme mestského archívniectva a približuje *Dielo a odkaz trnavského archívára Mateja Urséniho (1781 – 1849)*. Jeho autor Jakub Roháč v krátkom exkurze predstavil najstaršie dejiny Archívu mesta Trnava a prvé zmienky o mestských registrátoroch. Pristavil sa pri osobe Mateja Urséniho a zhodnotil jeho pracovný i osobný život. M. Urséni za svojho pôsobenia vybudoval štruktúru fondu Magistrát mesta Trnava, ktorý je najvýznamnejším archívnym fondom dnešného Štátneho archívu v Trnave. Viaceré z pomôcok sú dodnes využívané, prípadne majú výpovednú hodnotu k dejinám trnavského mestského archívu 19. storočia.

Medzi príspevky mapujúce históriu archívniectva na území dnešného Slovenska patrí aj štúdiá od Miroslava Martinického s názvom *Pokus o unifikáciu usporiadania súdnych písomností v stoličných archívoch v rokoch 1785 – 1790 (Liptovská, Oravská, Trenčianska a Turčianska stolica)*. Zložitý proces zjednotenia štruktúry archívov stolíc sa začal uskutočňovať až po likvidácii samosprávneho charakteru stolíc na základe normy Sedmopanskej súdnej tabule. Norma stanovila vecné usporiadanie archívnych dokumentov, ktoré však prinieslo v konečnom dôsledku najväčší rozpor v snahe o unifikáciu. Výber kritérií bol totiž pri určovaní vecných skupín príliš rozsiahly. K usporiadanému fondu boli vypracované pomôcky. Pre svoj bohatý informačný opis a praktické spracovanie indexov sa dajú využiť ešte aj dnes.

Súboj s obrom. Špecifická prístupňovania archívneho fondu Krajinský úrad v Bratislave a jeho archívne pomôcky opísala vo svojom príspevku Daniela Tvrdoňová. V prvej časti vysvetlila okolnosti vzniku, vývoj a zánik Krajinského úradu v Bratislave. Autorka sa následne venovala archívnym dokumentom pochádzajúcim z jeho činnosti a priblížila viaceré pokusy o ich usporiadanie. Pre lepšiu predstavu o komplikovanej štruktúre úradu publikovala rozsiahlu skladbu jeho administratívnych oddelení v roku 1929. Viacero čiastočných inventárov vznikalo až po nasledujúcich delimitáciách, resp. nadobúdaním ďalších archívnych dokumentov. Autorka na záver načrtla predpokladanú štruktúru archívneho fondu. V skutočnom závere doplnila, že konečné členenie fondu je síce odlišné, no fond je plne prístupný bádateľom.

Štefan Hrivňák v príspevku *Tvorba archívnej metodiky v období socializmu (1948 – 1989)* zhodnotil vývoj archívnej metodiky pre spracovávanie archívnych fondov v socializme. Opísal zložité formovanie v počiatočnej fáze podľa princípov českého archívnictva. Pristavil sa pri tendencii usporadúvať archívne dokumenty podľa vecných skupín a neopomenul ani prvé archívne práce. V závere priniesol kritický pohľad na nedostatočné povedomie archívnej obce o metodike pre spracovávanie archívnych fondov, čoho dôsledkom je aj chýbajúca aktualizácia poslednej metodickej príručky, vydané v roku 1988. Autor vyslovil želanie digitalizovať smernice a príručky, a tak ich priblížiť či podrobiť opätovnému prehodnoteniu.

Ďalšia skupina štúdií sa zameriava na praktické postupy pri tvorbe pomôcok v niektorých špecializovaných archívoch. František Chudják v príspevku *Vytváranie archívnych pomôcok v archíve Národnej banky Slovenska. História a súčasnosť* v stručnosti ponúkol spôsoby spracovávaní archívnych fondov od obdobia vzniku predchodcov až dodnes. V súčasnosti fungujú v Národnej banke Slovenska tri navzájom prepojené informačné systémy, jeden určený pre registratúru, druhý pre spracovanie archívnych dokumentov, prepojený s bádateľským portálom a napokon tretí pre všeobecnú evidenciu záznamov. Autor predostrel výzvy týkajúce sa štandardov elektronickej inventarizácie v slovenskom archívnictve a podobne ako jeho predrečník poukázal na potrebu vypracovať jednotnú metodiku.

Milena Balcová v príspevku *Archívne pomôcky vo Vojenskom historickom archíve* opísala inventáre a katalógy k významnejším fondom, a to z formálnej aj obsahovej stránky. V závere ocenila význam nielen analytických, ale i syntetických archívnych pomôcok pre bádateľov či samotných archivárov a pripomenula výhody elektronickej formy pomôcok.

Príspevok Lajosa Körmenyho je v zborníku uverejnený v dvoch jazykových mutáciách, v pôvodnej maďarskej i slovenskej, ktorej preklad zabezpečila Edina Turanová. Článok *Segédlek egy integrált elektronikus levéltári redszerben*, v slovenčine *Pomôcky v integrovanom systéme elektronickeho archívu*, rozoberá ťažkú úlohu archívov v procese digitalizácie. Štruktúra archívnych informácií je špecifická, keďže prístup k nim je nepriamy. Získavajú sa postupne krok za krokom. Autor preto v závere upozorňuje na to, že tvorba vhodného elektronickeho archívneho systému je časovo a finančne náročná. Systém treba budovať spoločne na celokrajinskej úrovni.

Daša Krčová v článku *Od atramentu k elektronickeému prostrediu alebo zmeny v organizácii správy registratúry na železnici* oboznámila s archívnymi pomôckami v integrovanom systéme elektronickeho archívu Železníc Slovenskej republiky. Predstavila kancelárske poriadky, evidenciu a vyradovanie spisov od vzniku predchodcov až do súčasnosti. Jednotlivé spôsoby sa od seba odlišovali a mali isté plusy aj mínusy. Vždy však mali sfunkčniť prenos informácií, zaviesť poriadok a sprehladniť administratívu. Dnes zamestnanci železníc evidujú záznamy v automatizovanom systéme, kde môžu sledovať celý pohyb spisu.

Posledný príspevok, ktorý odznel na konferencii a zároveň bol zaslaný na publikovanie, pochádza z pera Pavla Pytlíka a Ľuboša Zemana. Hovorí o *Komplexnom informačnom systéme Ústavu pamäti národa*. Úlohou ústavu je referovať o období totalitných režimov na území dnešného Slovenska medzi rokmi 1939 až 1989. Ústav eviduje, sprístupňuje a využíva dokumenty bezpečnostných orgánov jednotlivých

štátnych zriadení. Autori vo svojom príspevku priblížili vznik a vývoj informačných systémov ústavu. Súčasne predstavili charakteristiku a prvky Komplexného informačného systému Ústavu pamäti národa a taktiež využívanú evidenciu a databázy. Vzhľadom na citlivé a osobné údaje, s ktorými ústav pracuje, autori vyzdvihli bezpečnosť systému.

Jednotlivé štúdie v prvej časti zborníka ponúkajú na jednej strane prierez vývojom odborných archívnych činností na našom území, na strane druhej jednotlivé praktické postupy. Zobrazujú aktuálny stav a s ním spojené výzvy, ktoré treba systémovo riešiť.

Ďalšie dve časti zborníka vychádzajú zo seminárov, ktorých úlohou je „zaľudniť“ archívniectvo. V poradí piaty odborný seminár z cyklu Osobnosti slovenského archívniectva niesol názov *Archivár a múzejník PhDr. Otmar Gergelyi (1919 – 1995)*. Na organizácii tohto podujatia sa zúčastnili, okrem Spoločnosti slovenských archivárov, pracovníci Sekcie archívniectva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, Štátneho archívu v Nitre a Regionálneho múzea v Mojmirovciach. Miestom konania dňa 4. decembra 2019 bolo Regionálne múzeum v Mojmirovciach. V úvodnom príhovore predsedníčka spoločnosti privítala účastníkov seminára a taktiež manželku Otmara Gergelyiho Alžbetu Oberthovú. V krátkosti uviedla aj nasledujúce príspevky. Prvý s názvom *Z Bušoviec cez Kežmarok do Bratislavy. Cesta Otmara Gergelyiho za vzdelaním* predniesol Štefan Hrivňák. Predstavil v ňom rodinu a korene O. Gergelyiho a zmapoval jeho životnú cestu od Štátnej ľudovej školy v Kežmarku cez Československú pobočku Nemeckého ev. reálneho gymnázia, I. štátne gymnázium v Bratislave až po Filozofickú fakultu Slovenskej univerzity, predtým a neskôr Univerzity Komenského v Bratislave, kde získal titul doktor filozofie (PhDr.).

Ďalšiu etapu zo života archivára O. Gergelyiho opísala Daniela Tvrdoňová v článku *Otmar Gergelyi a jeho pôsobenie v Pôdohospodárskom archíve v Humennom*. Autorka v úvode vysvetlila okolnosti vzniku a ťažké začiatky Pôdohospodárskeho archívu. Vychádzajúc z archívnych dokumentov Slovenského národného archívu priblížila vývoj archívu v čase pôsobenia O. Gergelyiho, ktorý sa zaslúžil o záchranu množstva dokumentov a rodových knižníc. Svedčí o tom aj jeho bohatá publikačná činnosť.

Po zrušení Krajskej pobočky Pôdohospodárskeho archívu v Humennom bol O. Gergelyi preložený do pobočky v Nitre, ktorá sídlila v Bojniciach. Toto obdobie, siahajúce až po ukončenie jeho archivárskej kariéry, zhrnul príspevok s názvom *Otmar Gergelyi ako archivár v Bojniciach a Nitre (1952 – 1965)*, ktorý predložil Peter Keresteš. Opäť sa v ňom zdôraznila zásluha O. Gergelyiho o záchranu a usporiadanie archívnych fondov rodov a panstiev v Nitrianskom kraji. O. Gergelyi sa vo svojej činnosti prejavil predovšetkým ako praktik, no so záujmom o vedecké bádanie a popularizáciu regionálnych dejín. Zo zdravotných a zrejme aj pracovných dôvodov ukončil pôsobenie v archívniectve a zamestnal sa v Poľnohospodárskom múzeu v Nitre.

Alexander Féher v článku *Archivár v múzeu. Sedemnást' rokov Otmara Gergelyiho v službách Poľnohospodárskeho múzea v Nitre* osvetlil prínos O. Gergelyiho v budovaní zbierkového fondu múzea, organizácii výstav a riešení vedeckých úloh. Aj v tomto čase bol O. Gergelyi publikačne aktívny, najčastejšie písal pre zborník *Agrikultúra*. Okrem toho nezaháľal ani v prednáškovej činnosti.

Príspevok *Otmar Gergelyi – Významný slovenský organológ* od Mariana Alojza Mayera potvrdil všestrannosť O. Gergelyiho, keď ho predstavil ako hudobníka, ktorý

na špičkovej úrovni spracoval oblasť dejín organov, organárov a organárskych dielní. O Gergelyi využíval pri výskume aj schopnosť hry na organ, absolútny sluch či získané teoretické a praktické poznatky. Nezaostal ani v publikačnej činnosti, keď písal štúdie, články a spoločne s Karolom Wurmom zostavil niekoľko súpisov historických organov a dvojjazyčnú publikáciu.

O. Gergelyi vyučoval na Vysokej škole múzických umení a ako externista pracoval aj pre Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave. Z tohto obdobia sa v Archíve Pamiatkového úradu Slovenskej republiky zachovalo sedem zväzkov správ a fotografií. Informácie o nich priniesla Nikola Danišová v príspevku „*Habent sua fata organa*“ (*Organy majú svoje osudy*). Správy sú veľmi podrobné a dá sa z nich vyčítať vnútorný a vonkajší stav organov. O. Gergelyimu pri opise pomohli jeho jazykové znalosti a vzdelanie v oblasti histórie a dejín umenia.

Preposledný príspevok *Osobný archívny fond Otmar Gergelyi a jeho bádateľský potenciál* rozpracoval Milan Belej. V súčasnosti fond ešte nie je spracovaný, preto sa autor príspevku pokúsil priblížiť jeho obsah, štruktúru a využitie. S rozsahom približne 8 bm, čo predstavuje zhruba 70 archívnych škatúl, ide o najrozsiahlejší osobný archívny fond uložený v Štátnom archíve v Nitre.

Na záver časti venovanej osobnosti Otmara Gergelyiho priložila Ľudmila Šimková *Výberovú bibliografiu PhDr. Otmara Gergelyiho* zoradenú v rámci dvoch skupín, monografie a príspevky v periodikách a zborníkoch.

Posledná, teda tretia, časť zborníka vychádza z cyklu *Osobnosti slovenského archívnickva s názvom Storočnica PhDr. Zory Viestovej (1920 – 2002)*. Išlo o historicky prvý webinár organizovaný Spoločnosťou slovenských archívárov. Na jeho príprave sa podieľal aj Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, Záhorské múzeum v Skalici a Sekcia archívnickva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Uskutočnil sa 3. decembra 2020. V úvodnom príhovore predsedníčka spoločnosti pripomenula udalosti, ktoré podujatiu predchádzali a zaspomínala na zosnulé osobnosti, Júliusa Sopka a Jozefa Šimončiča.

Život Zory Viestovej a začiatky jej pôsobenia v Skalici spracovala Helena Polakovičová, ktorá najskôr predstavila členov rodiny, medzi nimi aj strýka Zory Viestovej, generála Rudolfa Viesta, a následne sledovala jej cestu od prvých rokov v skalickom archíve až po odhalenie pamätnej tabule. Z. Viestová vyštudovala odbor latinčina – dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a tam obhájila aj doktorát z histórie (PhDr.). Spočiatku sa vydala na pedagogickú dráhu, ktorú však musela z politických dôvodov opustiť. Zamestnala sa preto v novozriadenom Archíve mesta Skalica, kde musela začať tak povediac „od nuly“. Napriek neľahkým okolnostiam dosiahla výrazné úspechy v spracovaní a sprístupňovaní archívnych dokumentov. Venovala sa aj publikačnej a prednáškovej činnosti.

Druhý príspevok *Archivárka Zora Viestová* od Terézie Májkovej ponúka zas konkrétnejší pohľad na jednotlivé činnosti, ktoré Z. Viestová stihla počas svojho pôsobenia na pracovisku uskutočniť. Okrem odbornej archívnej činnosti sa venovala i organizácii seminárov a výstav, čím prezentovala archív a približovala hospodárske a regionálne dejiny. Potvrďuje to aj nasledujúci príspevok s názvom *Publikačnými aktivitami prispela k záujmu o regionálne dejiny* od Petra Brezinu. Autor stručne popísal diela, ktoré potvrdzujú prínos Zory Viestovej v poznávaní regiónu a vzdelávaní širšej verejnosti.

Moje spomienky na Zoru Viestovú spísal Peter Zoričák, a tak jej osobnosť predstavil nielen po odbornej, ale predovšetkým z tej ľudskej stránky.

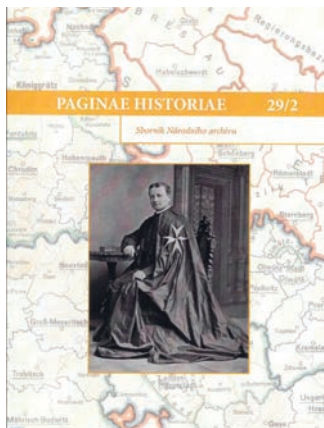
Videozáznam vytvorený počas webinára bol uverejnený na YouTube kanáli Spoločnosti slovenských archivárov, kde je možné nájsť aj videozáznam s Tatianou Šimkovou, sestrou Z. Viestovej.

Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2019 – 2020 s výsostne archivárskou témou však nemusí zaujať len čitateľov spomedzi archivárov. Prierez dejinami archivovania na našom území i praktické postupy využívané v súčasnom archívnictve by mohli zaujať ktoréhokoľvek bádateľa či záujemcu o štúdium v archíve. Zborník okrem iného nastoľuje výzvy a témy, ktorými by sa archivárska obec mala v ďalšom období zaoberať. Stáva sa tak nielen informačným prostriedkom, ale aj odrazom aktuálneho stavu archívnictva na Slovensku.

Tému o archívnych pomôckach dopĺňajú príspevky o osobnostiach slovenského archívnictva. Kvôli alebo vďaka okolnostiam predstavujú hneď dvoch archivárov, o ktorých by sa dali písať len superlatívy a ktorí sa svojím prístupom, profesionalitou a charizmou stali inšpiráciou pre svojich mladších kolegov. Zborník tak môže čitateľovi opätovne motivovať, aby kreatívnym a odborným prístupom naďalej rozvíjali a zveľaďovali odbor, ktorý ich živí.

Za jazykovou úpravou zborníka stoja Mária Munková a Ivana Červenková. Jednotlivé štúdiá recenzovali Oľga Kvasnicová, Miroslav Martinický a Katarína Kučerová Bodnárová. Preklady do anglického jazyka zabezpečila Zuzana Krivá. O grafickú úpravu sa postarala Bronislava Porubská.

Adriána Klincová
Archív Slovenského národného múzea

Sborník Národního archivu býva koncipovaný rozmanite. Niekedy vyjde ako výstup z konferencie, inokedy spája do súvislého obsahového celku príspevky na nejakú predpísanú tému. Druhé číslo 29. ročníka tento raz pre zmenu voľne prezentuje práce s rôznorodým obsahom a širokým spektrom spracovaných námetov. Zostavovatelia texty podelili do piatich samostatných častí.

Zväzok, tak ako tradične, otvárajú Štúdie. Ich autori sa venujú všetkému možnému – dejinám cirkevných rádov, európskej i československej histórii, pikantným politickým témam...

Prvá s názvom *Na okraj rukopisu Pulkavovy kroniky v Národním archivu v Prahe*, od Martiny Šumovej a Pavla Brodského porovnáva obsah a hodnotí vzhľad i vonkajšie znaky pražského exempláru rukopisu *České kroniky Přibíka Pulkavy* z Radenína s ďalšími vyhotoveniami uloženými v Drážd'anoch a Krakove.

Nasleduje príspevok Pavla Trnku *Struktura a identifikace kněžské větve Českého velkopřevorského řádu maltézských rytířů v letech 1732 – 1950*, v ktorom skúma zvyky a každodenný život ľudí v maltézskej rade. Pôvodne predstavovali jeho najdôležitejšiu zložku členovia nazývaní ako *profesovia*. Títo skladali slávne sľuby – čistoty, chudoby a poslušnosti, medzi sebou sa volali bratmi a ako jediní z rádových členov používali pred menom skratku *Frà*.

Delili sa do dvoch vetiev: rytierskej a kňazskej. Príspevok sa zameria na činnosť a pôsobenie profesijných kaplánov Českého veľkoprevorstva v rokoch 1732 – 1950. Jadro kňazskej vetvy tvorili tzv. kapláni z poslušnosti. Vďaka svojmu zapojeniu do duchovnej správy a výučbe náboženstva boli najviac v kontakte s bežnými ľuďmi. V rade okrem nich pôsobili aj konventuálni kapláni, tých ale bolo podstatne menej. Časom sa postavenie pretransformovalo na obyčajné používanie titulu spojeného s udelením niektorých výsad. Hlavným rozlišovacím prvkom medzi kaplánmi sa stal zlatý kríž zavesený na krku, ktorý mohli nosiť iba konventuálni kapláni.

V práci *Působení Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského na území brněnského biskupství od jejího příchodu až do dnešní doby* sa autorka Jana Barbora Slaběňáková venuje ďalšiemu rádu, v tomto prípade ženskému. Sestry bormejky si nielen v minulosti, ale aj dnes udržiavajú významné pozície medzi rádovými a kongregačnými spoločenstvami. Ich činnosť je rozsiahla. Siahajú od sociálnych a zdravotných aktivít: starostlivosť o chorých, chudobných a opustených v nemocniciach, ústavoch, sirotincoch i domácnostiach až po oblasť vzdelávania: výučba na súkromných školách.

V 17. storočí dal ľudomil, mladý francúzsky advokát Josef Chauvenel, podnet na založenie tejto dobročinnkej kongregácie. V Čechách pôsobila od roku 1837. Vlastné peňažné prostriedky rádu nikdy nestačili na financovanie aktivít, preto na mieste pôsobenia sestier bolo vždy potrebné zakladať nadácie, usporadúvať rôzne charitatívne

akcie, prípadne získavať finančné dary od bohatých dobrodincov. Po komunistickom prevrate sa síce činnosť sestier obmedzila na minimum, ale aj napriek nepriazni osudu predsa pretrvala. Posledné boromejky pôsobia dodnes v Moravských Budějoviciach.

Politickému vývoju sa venuje Miroslav Šepták v príspevku *Vytvoření Dollfusovy vlády z pohledu křesťanských socialistů*. Cieľom štúdie je rozbor stratégie kresťanských socialistov pri formovaní Dollfusovej vlády. Autor kladie dôraz na priblíženie rôznych názorových prúdov vo vnútri strany. Situáciu analyzuje prostredníctvom stenografických záznamov z predsedníctva parlamentného klubu kresťansko-sociálnej strany a strojom písaných zápisov zo zasadnutí predsedníctva sociálnej demokracie. Ide skôr o heslovité poznámky, než súvislé texty. Na ich základe autor skúma osobnosť Engelberta Dollfussa a posledné dni parlamentnej demokracie v Rakúsku.

Téma premeny slobodného štátu na totalitu zaujala aj Zdeňku Kokoškovú a Moniku Sedlákovú. V článku *Sudetští Němci jako oberlandráti v Protektorátu Čechy a Morava* rozoberajú životné osudy troch sudetských Nemcov zapojených do riadenia protektorátu. Do štátnej správy boli zvyčajne zapájaní riadne preškolení úradníci nemeckej národnosti, nimi ale zvyčajne obsadzovali len menej významné miesta. Výnimku získali traja oberlandráti – inšpektori ríšskeho protektora: Friedrich Remplik, Hanns Blaschek a Gustav Jonak. Prvý sa vypracoval vlastnou usilovnosťou, zvyšní dvaja mali mimoriadne vplyvných známych a príbuzných. Po vojne všetkých troch čakalo väzenie. Po odpykaní trestu emigrovali do západného Nemecka a tam sa zapojili do spolkovej správy.

Dejinami pošty sa zaoberá Jan Kramář v zaujímavej štúdií *Ženy v poštovní službě českých zemí*. Už od raného novoveku patrila k ojedinelým štátnym inštitúciám, v ktorých mohla nájsť uplatnenie aj nežnejšia polovica ľudstva. Bolo to dané osobitosťou poštovej prevádzky a zároveň naliehavou potrebou udržania jej stability a nepretržitosti.

Fungovanie prepriahacích staníc (*Poststationen*) bolo komplikované a náročné na skúsenosti aj perfektnú organizáciu. Zabezpečovali ho nielen poštmajstri (*Postmeister*) s personálom, ale tiež všetci príslušníci rodiny, teda synovia, slobodné dcéry a predovšetkým jeho manželka. Tá v prípade jeho smrti dokonca dočasne preberala funkciu prednostu.

V Čechách sa tak prvýkrát stalo koncom 16. storočia. Trend zosilnel v neskorších storočiach, keď sa na vedení poštových služobní podieľali už stovky žien. O plnohodnotnom zaradení do poštovej služby však nemožno hovoriť. Situácia sa pozvoľna začala meniť po prusko-rakúskej vojne, keď sa slobodné ženy mohli zamestnať ako poštové doručovateľky, neskôr aj poštové, telegrafné či telefónne manipulanky. Napriek masívnej zamestnanosti bolo platové i funkčné zrovnoprávenie s mužmi snom. Postavenie žien sa začalo postupne meniť po vypuknutí prvej svetovej vojny, keď čoraz viac zaznievali hlasy volajúce po zrovnoprávnení. Plošná feminizácia poštovej prevádzky nastala až po komunistickom prevrate, keď pod heslom *Ženy na poštu – muži do výroby* presunuli do ťažkého priemyslu 3 000 mužov. Rozsiahla štúdia je obohatená o chronologický prehľad, zoznam najvýznamnejších žien v poštovej službe, štatistiky zamestnanosti a zaujímavú fotografickú prílohu.

Z úplne iného súdka pochádzajú nasledujúce práce. Nesú sa v znamení tém, ktoré ľudstvo ťažia od počiatku – pravda, právo, spravodlivosť, dodržiavanie zákonov. Jiří

Křest'an v príspevku *O klubku zmijí a žábě na prameni. Proces s rektorem Stříteským, Litomyšl a Zdeněk Nejedlý. K poetice hrůzy* prináša spomienku na jeden z najhroznejších zážitkov stalinského socializmu v Československu – monster proces s rektorom piaristického kolégia Františkom Ambrožom Stříteckým a jeho „skupinou“. V tomto vykonštruovanom procese bolo odsúdených dvadsaťštyri, predovšetkým veľmi mladých ľudí, deväti dokonca mladiství. Najmladší Václav Portman mal v čase pojednávania iba 16 rokov. Traduje sa, že zúfalí rodičia postihnutých detí upli poslednú nádej na rodáka z Litomyšle, ministra kultúry Zdeňka Nejedlého a šli do Prahy prosiť ho o pomoc. O priebehu návštevy koluje viac historiek. Autor sa ako správny historik snaží vytriediť zrno od pliev a prepracovať k najreálnejšej podobe príbehu.

O fungovaní spravodlivosti a dodržiavaní ľudských práv v socialistickom Československu referujú Jaroslav Pažout a Adam Zitek. V štúdií *Ochránkyňe a prosazovateľka socialistické zákonnosti? Konflikty a klientelizmus v nejvyšších orgánech československé prokuratury* ukazujú, že všetko občas bývalo úplne inak. Skúmajú mocenské zápasy, konflikty i klientelizmus v organizácii, ktorá mala byť záštitou dodržiavania zákonov v právnom štáte. Poodhaľujú pozadie zmien na najvyšších postoch v prokuratúre, pričom sa zameriavajú predovšetkým na obdobie normalizácie. Ako informačný zdroj používajú dokumenty z produkcie ústredných orgánov Komunistickej strany Československa a generálnych prokuratúr.

Ďalší blok s názvom *Materiály* obsahuje iba jednu prácu. Je ňou príspevok Jaroslavy Veselej s názvom *Instrukce úřednická sepsaná v den svatého Václava 28. 9. 1628. Edice.*

Ide o edíciu jedinečných hospodárskych inštrukcií pre vrchnostenských úradníkov z bližšie nešpecifikovaného panstva uloženú vo fondoch Národného archívu na pražskom Chodovci v *Zbírce Ústředního zemědělsko-lesnického archivu*. Popisuje činnosť dominikálnych prevádzok (mlyn, pivovar, tehelňa) a povinnosti špecializovaných úradníkov zabezpečujúcich chod kancelárie a hospodárskych dvorov (pisári, šafári, hájni). Cenný dokument v češtine, napísaný rukou jedného pisára novogotickou kurzívou, pochádza z roku 1628.

Nasleduje časť s analýzami archívnych fondov pod názvom *Archivní fondy*.

Oddelenie fondov neštátnej proveniencie a archívnych zbierok Národného archívu v Prahe má vo svojej opatere aj archívne dokumenty z produkcie zaniknutých i existujúcich politických strán. Patrí k nim usporiadaný fond Sudetonemeckej strany. K nemu je vypracovaný inventár s dodatkami. V roku 2020 sa podarilo dokončenie dodatkového inventára II. O priebehu prác aj možnostiach využitia fondu referuje Miroslav Šepták v príspevku *Sudetoněmecká strana – dodatky II*.

Archív vo svojich depozitoch uchováva produkciu aj ďalších významných politických strán. K bezo sporu najvýznamnejším patrí archívny fond Komunistickej strany Československa. Čiastkový fond Ústřední výbor 1945 – 1989, *Praha – Kancelář generálního (prvního) tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka* usporiadal a inventár vypracoval František Štverák, ktorý v práci *Archivní fond KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – Kancelář generálního (prvního) tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka* dôkladne analyzuje dokumenty prevzatej registratúry, podáva informácie o spôsobe spracovania fondu, usporiadaní inventára i jeho pomocnom aparáte.

Blok správ otvára príspevok *Národní archiv v roce 2020*. Riaditeľka archívu Eva Drašarová informuje o jeho pôsobení počas ťažkého obdobia covidovej pandémie. Na mimoriadnu situáciu zamestnanci zareagovali flexibilne a obvyklé činnosti nahradili alternatívami, na ktoré majú za bežnej prevádzky menej času. A tak sa im na vzdor spoločenským obmedzeniam a komunikačným uzáverám podarilo v roku 2020 za sebou zanechať veľký kus dobre a poctivo odvedenej práce.

Nasleduje Lukáš M. Vytlačil informáciami o zaujímavom on-line podujatí v článku *Konfesní proměny v novověké společnosti jako nosné téma. Zpráva o konferenci „Věk konverzí. Konverze a konfese v (dlouhém) raném novověku“*. Referuje o akcii zorganizovanej Filozofickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. Dvojdňová konferencia predstavila tému novovekých konverzií z viacerých uhlov a ukázala, že ide o bádateľsky atraktívnu tému.

Zborník uzatvárajú recenzie v kapitole *Literatúra*.

Ako prvý Ivan Hlaváček v príspevku *Erby rytířů Podvazkového řádu* posudzuje osobité dielo Jiřího Loudy *Coats of Arms of the Knights of the Order of the Garter – Erby rytířů Podvazkového řádu*. Hodnotený titul o jednom z troch najvýznamnejších britských rádov, výnimočnou váhou, výtvarnou podobou, kompletnou anglicko-českou dvojjazyčnosťou i kvalitným obsahom vyšiel v roku 2020 v Olomouci spoločným nákladom Univerzity Palackého a olomouckého regionálneho múzea. Okrem kompletného zrekonštruovaného textu obsahuje aj medailónik opisujúci autorove búrlivé osudy.

Lukáš M. Vytlačil v článku *Švédské obléhání Prahy v roce 1648* predstavuje dielo Jána Kiliána venované poslednej vojenskej akcii tridsaťročnej vojny na českom území s názvom *Bitva o Prahu v roce 1648*. Publikácia vyšla ako tretí zväzok v edícii *Útrapy a hrůzy třicetileté války* v Českých Budějoviciach v roku 2018.

Alena Kernalová sa zamerala na ranú novovekú diplomaciu. V rozboře *Diplomatem v půlnoční zemi: zástupci Habsburků ve Švédském království mezi lety 1650 a 1730* referuje o rovnomennom titule z pera Martina Bakeša vydanom nakladateľstvom Academia v Prahe v roku 2020. Výsledkom podrobného výskumu prameňov v stredo-európskych i škandinávskych archívoch je zaujímavé dielo opisujúce nielen diplomatické služby, ale aj životné trampoty zástupcov habsburského dvora vo vzdialenej krajine s iným podnebí, kultúrou a konfesiou.

Václav Bartůšek v kratučkej recenzii hodnotí knihu Josefa Förstera vydanú v roku 2018 pražským nakladateľstvom Scriptotium s názvom *Admodum Reverende, Religiosissime ac Eximie P. Rector! Korespondence mezi Mikulášem Adauktem Voigtem a Gelasiem Dobnerem*, ktorá obsahuje listy významných členov piaristického rádu z dôb tesne pred národným obrodením.

Z jeho pera pochádza aj článok o útlej, s láskou napísanej knižke *Dílo Josefa Petráně a současná historická věda. Pocta Jihočeské univerzity českému historikovi*. Kolektív autorov vedený Václavom Bůžekom v nej skladá hold tvorivému životu, usilovnej práci a rozsiahlemu dielu významného českého historika a vysokoškolského pedagóga Josefa Petráňa. Publikáciu vydalo pražské nakladateľstvo Lidové noviny v roku 2020.

Jan Benda v článku *Selektivní obraz násilných událostí podzimu 1938* informuje o knihe adresovanej širokej čitateľskej obci s názvom *Krvavý podzim 1938*. Spisovateľ

Jiří Padevět v nej opisuje viac i menej známe miesta spojené s útokmi henleinovcov a Sudetonemeckého Freikorpsu na československé bezpečnostné zložky i civilistov počas jesene 1938. Kniha vyšla v roku 2020 v pražskom nakladateľstve Academia.

Roman Štér v článku *Biografie zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata Aloise Čáslavky* informuje o zaujímavom diele Kláry Staňkovej: *Hi! Plukovník Alois Čáslavka. Zpravodajský důstojník a vojenský diplomat*. Približuje fascinujúce osudy významného príslušníka predvojnovaj aj povojnovaj brannej moci významne angažovaného vo vojenskej rozviedke i kontrarozviedke. Dnešnému čitateľovi musia pripadať ako jeden zo špionážnych príbehov o Jamesovi Bondovi. Knihu vydala Univerzita Palackého v Olomouci v roku 2020.

Spomienky charismatického speváka a skladateľa Michaela Kocába s názvom *Vabank 1989 – 1991. Sametová revoluce. Odsun sovětských vojsk* vydalo v roku 2019 nakladateľstvo Euromedia Group v Prahe. Autentické svedectvo ikonického muzikanta o politických zmenách v roku 1989 bohaté na informácie obsahuje okrem faktografických údajov aj cennú obrazovú prílohu. Vynikajúcu knihu hodnotí Jiří Křesťan v príspevku *Vzpomínky stavitele mostu k demokracii*.

Miroslav Šepták referuje o štyroch tituloch. V prvom článku nazvanom *Vydaná korespondence mezi Hubertem Ripkou a Edvardem Benešem* posudzuje knihu editorov Davida Hubeného a Ivana Šťovíčka nazvanú *S projevem nejhlubší úcty. Dopisy, zprávy a depeše Huberta Ripky Edvardu Benešovi (1922 – 1948)* vydanú v spolupráci Národného archívu, Masarykovho ústavu a Archívu AV ČR v Prahe v roku 2018. Korešpondencia významných politických osobností je doplnená štúdiou o ich vzťahu, bohatým poznámkovým aparátom a rozsiahlym osobným registrom.

V ďalšom príspevku *O turbulentním vývoji rakousko-italských vztahů v meziválečném období* si pod drobnohľad zobral kolektívnu monografiu *Italien und Österreich im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit. Italia e Austria nella Mitteleuropa tra le due guerre mondiali* vydanú nakladateľstvom Böhlau Verlag Wien – Köln – Weimar v roku 2018. Editormi zaujímavého rozsiahleho projektu o rakúsko-talianskych medzivojnových vzťahoch boli historici Helmut Wohnout a Magdalene Guiotto.

Článok *Kniha o zapomenutém rakouském spolkovém kancléři* je venovaný publikácii Petra Melichara s názvom *Otto Ender 1875 – 1960. Landeshauptman, Bundeskanzler, Minister. Untersuchungen zum Innenleben eines Politikers* z produkcie vydavateľstva Böhlau Verlag Wien – Köln – Weimar v roku 2019. Napriek tomu, že recenzent vytkol titulu niekoľko vecných chýb, jeho vydanie hodnotí vcelku pozitívne.

V poslednej analýze *O spletité historii rakouských zelených* posudzuje knihu Roberta Kriechbaumera *Nur ein Zwischenspiel(?). Die Grünen in Österreich von den Anfängen bis 2017* vydanú v roku 2018 nakladateľstvom Böhlau Verlag, v ktorej rakúsky historik a politológ opisuje vzostupy i pády jednej z najúspešnejších ekologických strán v Európe počas doby trvajúcej viac ako tri desaťročia.

Alena Gazdíková
Slovenský národný archív

Druhé číslo zborníka *Studia historica tyrnaviensia* XXI katedry histórie Trnavskej univerzity obsahuje viacero zaujímavých a cenných príspevkov z rôznych období svetových i slovenských dejín od domácich i zahraničných autorov. Formálne je zborník členený na rubriky Štúdie, Materiály, Recenzie, Anotácie a Správy a referáty.

Prvá štúdia Richarda Dršku nesie názov *Skalickí vyslanci na uhorských snemoch v 17. storočí*. Zaoberá sa problematikou uhorských snemov z pozície slobodného kráľovského mesta Skalice. Práve 17. storočie, vďaka zachovaniu skalického mestského archívu či korešpondencie, totiž ponúka bližší pohľad na túto sféru dejín mesta. Štúdia sa venuje priebehu voľby snemových zástupcov po obdržaní kráľovského mandátu, krytiu snemových výdavkov a ilustruje aj náboženskú situáciu v tom čase v prevažne katolíckej Skalici. Priebeh samotného snemu očami skalického vyslanca Juraja Belicaja opísal autor na základe jeho zachovaného denníka z roku 1662.

Mária Kohútová vo svojej štúdii *Popis hradu Branč v urbároch 17. storočia* zostala pri tematike slovenských novovekých dejín. V úvode sa venovala vývoju jeho majiteľov už v 16. storočí, odkedy bol majetkom rodu Náriovcov a jeho potomkov. Vychádzala z troch urbárov hradu zo 17. storočia. Podľa ich výpovede bol hrad v sledovanom období slabo udržiavaný a hlavnú úlohu plnil v čase povstania a ohrozenia. Rod Náriovcov totiž ako sídlo uprednostňoval kaštieľ v Sobotišti. Poslednou trvalou obyvateľkou hradu Branč bola najpravdepodobnejšie Barbora Suňogová, ktorá zomrela v roku 1691.

Štúdia Kataríny Ihringovej s názvom *Teozofia: duchovný základ vzdelania abstraktných umelcov* sa špecializovala na filozoficko-umenovedný smer. Autorka v nej vykreslila zrod teozofie ako mysticko-duchovného hnutia na konci 19. storočia a jeho vplyv na vznik a vývin abstraktného umenia. Venovala sa aj vplyvu tohto hnutia na smerovanie samotných umelcov, vývoj ich filozofického myslenia a jeho reflexiu v ich tvorbe.

Druhú časť zborníka, *Materiály*, otvára príspevok Michala Franka s názvom *Inštrukcie modranskému vinohradníckemu úradu z roku 1806*. Načrel v nej do dejín malokarpatského vinohradníctva a rozanalyzoval inštrukcie pre modranský vinohradnícky úrad, uložené v archíve v Modre, ktoré sa týkali ochrany vinohradníckej výroby, práv a povinností modranského vinohradníckeho úradu, majiteľov vinohradov v Modre a jej chotári či jednotlivých činností zamestnancov úradu.

Archeológovia Ergün Lafli a Maurizio Buora sa vo svojom príspevku *A Hellenistic weight with the name of an agoranomos in the Museum of Kahramanmaraş (southeastern Turkey)* zaoberali analýzou mincového a váhového systému platidiel na hellenistickom Blízkom Východe na základe zbierok múzea v Kahramanmaraše.

Nasledujúca časť zborníka priniesla niekoľko recenzií aktuálnych historických diel. Pavol Jakubčín sa venoval dielu Júliusa Homolu *Listy mocným na obranu slabých. O pravdu a slobodu v rokoch 1968 – 2015*. Nasleduje recenzia publikácie Šimona Marinčáka a Šimona Nemca *Od čistoty k hygiene – od hygieny ku zdraviu: metamorfózy starostlivosti o dušu a telo. Monotematický súbor štúdií* z pera Andrey Rysovej. Recenziu knihy Józsefa Demmela „Ludožrút“ v *Hornom Uhorsku. Príbeh Bélu Grünwalda* napísala Alena Macková.

V časti *Anotácie* publikovala Ivana Červenková rozbor dvoch čísel časopisu Slovenská archivistika z roku 2020.

Poslednú rubriku zborníka *Studia historica Tyrnaviensia XXI* tvoria správy a referáty. Zuzana Lopatková v rámci neho priniesla správu z medzinárodnej vedeckej konferencie *Udalosti a osobnosti regiónu okolia Kapušian*, ktorá sa uskutočnila 15. mája 2021 v Kapušanoch. O konferencii *Pálffyovci v Smoleniciach*, venovanej predovšetkým osobnosti Jozefa Pálffyho staršieho, ktorá sa kvôli nepriaznivej epidemiologickej situácii uskutočnila v online priestore, informovala Alena Macková. Zaujímavým bolo aj vyvrcholenie Roka Matúša Čáka Trenčianskeho pri príležitosti 700. výročia jeho narodenia v podobe vedeckej konferencie. Správu z nej podal Michal Franko.

Mária Letzová
Katedra histórie Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity v Trnave

TURUL 2021/1, 2, 3, 4. ISSN 1216-7258.

Po minulé roky sme do Slovenskej archivistiky prinášali krátke prehľady o zošitoch aktuálneho ročníka maďarského vedeckého časopisu *Turul* so zameraním na pomocné vedy historické. V tomto trende – ktorý sa pomaly stáva tradíciou – pokračujeme ďalej a v nasledujúcich odsekoch priblížime obsahy zošitov z roku 2021.

Zošit 1. Dániel Bácsatyai dôkladne analyzuje veľké a dvojité pečate arpádovských panovníkov v 13. storočí. Chronologicky vymedzuje roky ich používania a usiluje sa odhaliť aj dôvody výmeny typárií (*A 13. századi uralkodói nagy- és kettőspecsétek kronológiája*, 1-22). Spoločná štúdia Bálinta Lakatosa a Tamása Schilla predstavuje pečate a typáriá niekdajšieho mestečka a v súčasnosti obce Dunapataj (*Földesúri címerbőll mezővárosi jelvény. Dunapataj pecsétjei a 16-20. században*, 23-32). Po týchto štúdiách z oblasti sfragistiky nasledujú menšie články. Tamás Kádár prináša podloženú hypotézu, že úrad krajinského sudcu v roku 1284 zastával Omodej z rodu Aba (*Adalék a IV. László-kori nagybírák archontológiájához. Ki volt az országbíró 1284-ben*, 33-36). Viktor Kanász upozorňuje na to, že doterajšia historiografia neodôvodene vylúčila z diskurzu ohľadom bitky pri Moháči výpoveď Jána Szalánciho počas jedného výsluchu v roku 1553, v ktorej okrem iného tvrdil, že Ľudovít II. bol zabitý v dedine Danóc (*Szalánci János tanúvallomása II. Lajos király haláláról*, 37-42). Predmetný

zošit ukončujú dva referáty. Anikó Schmidt sumarizuje prírastky Štátneho archívu Maďarského národného archívu (MNL OL, *A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának 2020. évi gyűjtőkori tevékenysége*) a Tamás Benke poskytuje správu o činnosti Maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti (*Beszámoló a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2020. évi tevékenységéről*) v roku 2020.

Zošit 2. Judit Csákó prináša nové pohľady na zápis z 12. storočia o istej uhorskej kráľovnej Adelheit v nekrológiu bavorského benediktínskeho opátstva v Seeon (*Adelheid magyar királyné. Néhány megjegyzés az Árpád-kori Magyarország külhoni forrásaihoz és az Árpádok genealógiájához*, 49-56). Anton Avar skúma podané žiadosti (suplikácie) o erby v 16. a 17. storočí aj so zreteľom na ich vybavovanie (*A címerkérő folyamodványok a 16-17. században*, 60-84). Csaba Gyula Horváth analyzuje jednu doteraz neidentifikovanú barónsku erbovú listinu Márie Terézie a dospel k záveru, že obdarovaným bol jej tajomník írského pôvodu Cornelius Nenny (*A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára egy eddig ismeretlennek vélt címereslevelének beazonosítása*, 85-91). Po týchto štúdiách nasledujú recenzie. Iván Bertényi hodnotí kolektívnu monografiu o dejinách galérie erbov v budove maďarského parlamentu (Kelecsényi Kristóf – Körmendi Tamás – Wachslér Tamás: *Pajzsokra emelt történelem. Az országközi címergaléria és megújításának története*, 2020), Máté Albert Zoltán monografiu Mihály Kurecskóa o heraldických prvkoch uhorských kráľovských dvojitéch pečatí v novoveku (*A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája 1526–1848*, 2020) a Anikó Schmidt edíciu a preklad denníkov Antona Huebera a Therese Corzan (Arany Krisztina – Bara Júlia – Laczlavik György – Lengyel Nóra: *A 18. századi arisztokrácia mindennapjai – Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759)*, 2020).

Štúdie, publikované v zošite 3, čiastočne nadväzujú na predošlé práce autorov z tretieho zošita predchádzajúceho ročníka. Csaba Farkas predstavuje činnosť, príbuzenské a iné vzťahy Lorántfiovcov zo Širkoviec v Boršodskej a Gemerskej stolici od polovice 15. storočia do poslednej tretiny nasledujúceho storočia (*Stratégia, rokonság és kapcsolatok. A serkei Lorántffyak Borsodban és Gömörben*, 97-117). Dávid Faragó prosopograficky spracúva životnú dráhu Juraja Mekcsiho, pozoruhodnej osobnosti vlády Jagelovcov (*Baranya megyéből a királyi udvarba: Mekksei György életútja*, 118-129). Julianna Orsós opisuje zúfalý boj dominikánok zo Zajačieho ostrova v druhej polovici 16. storočia o ich posledné majetky (*A Nyulak szigeti apácák küzdelmei utolsó birtokaikért a 16. század második felében*, 130-136). Autorka prispela aj jednou recenziou o Antonom Avarom zostavenej edícii erbových listín, týkajúcich sa osôb z Berežskej stolice (*Bereg megyei címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban*, 2020). Následne si môžeme prečítať dve recenzie z pera Györgya Rácza: jednu o spoločnej práci spomínaného Antona Avara a Norberta C. Tótha o šľachte Sabolčskej stolice a jej erbových listinách (*Szabolcs vármegye nemessége és címeresleveleik*, 2022) a druhú o edícii dokumentov k dejinám rodiny Karola Pagonya, ktorú zostavil Viktor Kanász (*Fenyvesek és Pagonyok. Pagony (Petrzilka) Károly és családja Surdon*, 2019). Na konci zošita György Laczlavik sumarizuje za posledný projektový rok vykonanú prácu v rámci projektu zdigitalizovania a online sprístupňovania archívnych dokumentov MNL OL v ranom novoveku (*Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat*

keretében 2020. szeptember 1. és 2021. augusztus 31. között végzett munkáról) a György Rácز poskytuje krátky prehľad o tej časti archívu rodiny Batthyány, ktorú Maďarsko odkúpilo v roku 2021 a bola uložená v MNL OL (*A Batthyány család 1945-ben Bécsbe vitt oklevelei az Országos Levéltárban*).

Zošit 4. Elek Szaszko predstavuje rodinu Bákai zo Sabolčskej stolice v 14. a 15. storočí (*Egy hős várnagy és rokonsága – A Bákaiak*, 145-156). Petra Mátyás-Rausch približuje ranonovovekú hospodársku elitu v sedmohradskom banskom meste Abrud na príklade vybraných rodín (*Egy erdélyi bányaváros gazdasági elitje a kora újkorban – Abrudbányai családtörödékek*, 157-168). Eleonóra Kovács opisuje nemeckú rodinu Say, ktorá sa na začiatku 18. storočia prisťahovala do Stoličného Belehradu a následne jej členovia zohrali dôležitú rolu v meste, navyše získali aj šľachtický titul (*A betelepüléstől a nemesi címig. Egy fehérvári polgárcsalád története*, 169-182). Róbert Lőrincz sa zameriava na životnú dráhu budapeštianskeho učiteľa matematiky a vynálezcu Rezsóa Kleisznera (*Tanár, feltaláló, gazdálkodó, törvénybíró. Kleiszner Rezső életrajza*, 183-189). Naostatok si môžeme prečítať recenziu od Istvána Tringliho o monografii Ádáma Nováka o Perényiovcoch z Trebišova do polovice 15. storočia (*A terebesi Perényi család története a 15. század közepéig*, 2020) a Györgya Rácza o edícii spomienok významného maďarského historika 19. storočia Dezsóa Véghelya, ktorú zostavil József Hudi (*Véghely Dezső visszaemlékezései*, 2020).

Balázs Csiba
Katedra archívnictva a muzeológie
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

ARCHIVAR. ZEITSCHRIFT FÜR ARCHIVWESEN. Herausgeber Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. 74. Jahrgang, 2021, Heft 3, 4.

Číslo 3. Tretie číslo 74. ročníka časopisu je venované 75. výročiu vzniku Zväzu nemeckých archivárok a archivárov (*VdA – Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e.V.*). Zväz začal vznikať už v roku 1946 s podporou britskej okupačnej správy, čo je určite sám o sebe pozoruhodný fakt a dostatočný dôvod na obzretie sa späť do jeho minulosti. Na zostavení čísla spolupracovalo predsedníctvo zväzu s jeho ústrednou kanceláriou vo Fulde.

S takmer 2 400 členmi je Zväz nemeckých archivárok a archivárov najväčším národným profesijným združením archivárov v celej Európe. Jeho členovia dobrovoľnícky aktívne pôsobia v zmysle cieľov zväzu. To sa odráža nielen v jeho predsedníctve, ale aj v odborných skupinách, krajinských združeníach, interdisciplinárnych pracovných skupinách a výboroch.

Keďže sa vzhľadom na pretrvávajúcu pandemickú situáciu koncom jesene 2020 ukázalo, že zväz nebude môcť zorganizovať Deň nemeckých archívov 2021, na ktorom mal osláviť aj 75. výročie svojho založenia, hľadali sa alternatívy pripomenutia si tohto výročia. Predseda zväzu Ralf Jakob dostal príležitosť zostaviť tematické číslo časopisu *Archivar*. Na jeho stránkach sa tak čitatelia môžu aspoň v písomnej podobe oboznámiť s dôležitými medzníkmi jubilujúcej spoločnosti. Komplexná história VdA je určite ešte stále výskumným deziderátom a presahovala by rámec tohto časopisu. Preto R. Jakob vybral obzvlášť dôležité a doteraz málo preskúmané aspekty zo 75-ročnej histórie zväzu – od založenia v roku 1946 cez obdobie opätovného zjednotenia Nemecka až po súčasnosť. Tematickú časť tvoria rôzne formy príspevkov, ako sú vedecké eseje, rozhovory a krátke články. S krátkym domácim príbehom nahliada aj do zákulisia a ukazuje rozmanité pracovné oblasti ústredia zväzu vo Fulde.

V hlavnej tematickej časti čísla sa v prvom článku venujú Philip Haas a Martin Schürer počiatkom fungovania Zväzu nemeckých archivárok a archivárov. Ich príspevok dokumentuje, že založenie zväzu sa neudialo ku konkrétnemu dátumu a ani na jednom konkrétnom mieste. Dlhšie trvajúci procese zakladania, ktorý sa odohrával v rokoch 1946/47, bol poznačený spormi medzi archivármi britskej a americkej okupačnej zóny. Zväz síce do istej miery nadväzoval na tradície staršieho spolku archivárov, ale musel zohľadňovať aj pomery povojnového obdobia a novú realitu vtedajšieho politického usporiadania. Po ich príspevku nasleduje rozhovor s nedávno zosnulou archivárkou Marianne Englert, ktorá patrila celé desaťročia k aktívnym členom zväzu. V ďalšom rozhovore s profesormi Reinerom Großom a Hermannom Rumschöttelom je očami súčasníkov zdokumentovaná fáza zlučovania Zväzu archivárok a archivárov so zväzom, ktorý vznikol po roku 1989 v končiacej NDR. Následne sa Torsten Musial,

ktorý viedol rozhovor s menovanými predstaviteľmi, venuje v samostatnom článku krátkej existencii Zväzu archivárov NDR. V poslednom príspevku tejto časti sa Thilo Bauer a Thilo Hohmeister venujú fungovaniu ústrednej kancelárie zväzu vo Fulde.

V sekcii „Archívna teória a prax“ tohto čísla je možné nájsť nielen správy o štandardoch prenosu digitálnych dát v bavorských štátnych archívoch, ale aj internetový portál okresného archívu Calw, či napríklad inšpiratívny článok o prezentácii archívov v počítačových videohrách. Po prestávke, ktorú spôsobila pandémia Covidu, prináša toto číslo v správach z konferencií opäť dôležitý príspevok o 24. konferencii pracovnej skupiny „Archivácia dokumentov z digitálnych systémov“.

Číslo 4. Hlavná téma posledného čísla 74. ročníka časopisu je venovaná dokumentárnej hodnote fotografických zbierok. V úvodnom príspevku sa Matthias Meusch venuje prístupu archivárov k fotografiám ako archívnym dokumentom, so špeciálnym zameraním na ich skartáciu. V ďalšom príspevku píše Michael Farrenkopf a Stefan Przigoda z montan.dok pri Nemeckom banskom múzeu o dokumentárnej hodnote fotografických zbierok v tejto inštitúcii. Ako interdisciplinárne výskumné pracovisko uchováva Dokumentačné centrum histórie baníctva (*montan.dok*) rôznorodé fotografické dokumenty, ktoré sa riadia rôznymi logikami zberu a klasifikácie. Na základe špecifického profilu inštitúcie článok rozoberá niektoré aspekty nedávnej archívnej diskusie a prihliada na vlastné skúsenosti a prax. Článok autorov Saskie Klimkeit a Matthiasa Senka sa zameriava na obrazové (fotografické) zbierky Archívu arcibiskupstva Kolín nad Rýnom. Sonja Febel sa vo svojom príspevku venuje fotografiám umenia a architektúry v Nemeckom dokumentačnom centre pre dejiny umenia – Bildarchiv Foto Marburg a Manuela Fellner-Feldhaus zas fotografickým zbierkam Historického archívu firmy Krupp. Posudzovanie archívnej hodnoty a proces preberania stoja v centre pozornosti Matthiasa Röschnera z archívu Nemeckého múzea v Mníchove. Jeho príspevok sa zameriava na prírodovedné a technické dokumentačné fotografie uchovávané v tejto známej nemeckej pamäťovej inštitúcii.

Najnovším výzvam uchovávanía a posudzovania archívnej hodnoty digitálnych fotografií sa venuje Stefanie Grebe, ktorá pracuje vo fotografických zbierkach Nadácie Porúrskeho múzea v Essene. Nové výzvy a problémy spojené s digitálnou podobou fotografických archívnych dokumentov zahŕňajú prácu s obrovskými množstvami fotografií, ich dlhodobým uchovávaním, popisnými metadátami a zálohovaním. Napríklad, na príklade osobnej pozostalosti dokumentaristu Porúria Rudolfa Holtappela (1923 – 2013) približuje problémy spracúvania tohto typu dokumentov Miriam Hüning z LUDWIGGALERIE v Oberhausene. Heike van der Horst z Mestského archívu v Stuttgarte sa vo svojom príspevku venuje problematike digitalizácie 915 negatívov s viac ako 33 000 zábermi z tridsiatych rokov 20. storočia. A nakoniec Jürgen Becher z Nadácie pruských zámok a záhrad Berlín-Brandenbursko predstavuje unikátnu zbierku 20 000 fotografií častokrát už zaniknutých objektov niekdajšieho Pruska.

Dôležitou informáciou, ktorú prináša toto číslo časopisu, je aj oznam „vo vlastnej veci“ o plánovanom premenovaní časopisu, kde predstavenstvo zväzu uvažuje nad dvomi návrhmi: *Zeitschrift für Archivwesen* (Časopis o archívnictve) alebo *Archivtheorie und -praxis* (Archívna teória a prax). K premenovaniu časopisu by malo dôjsť v roku 2023.

Rozsiahlejší príspevok Andreasa Hedwiga z Marburgu sumarizuje skúsenosti archivárov s epidémiou Covidu a jej následkami pre archívy. Nasleduje príspevok od Mirjam Sprau a Tobiasa Herrmanna, ktorí približujú nový tematický portál „Reparácie nacistických neprávostí“ v rámci ústrednej webovej platformy Archivportal-D. Zaujímavý je tiež príspevok analyzujúci prezentovanie práce archivárov na príklade Hesenského krajinského archívu a jeho YouTube kanálu. K tematickej časti čísla sa vracia príspevok Miriam Eberlein z Heilbronu, ktorá približuje možnosti využívania umelej inteligencie pri spracúvaní fotografií.

Obe čísla časopisu tradične uzatvárajú rôzne správy o činnosti krajinských zväzov z niektorých spolkových krajín a informácie o personálnych zmenách v archívoch. Podobne ako minulé ročníky časopisu, aj tento je i s registrom k príspevkom z celého ročníka prístupný on-line na stránke <https://www.archive.nrw.de/landesarchiv-nrw/wir-ueber-uns/der-archivar?year=2021>.

Peter Konečný
Slovenský národný archív,
špecializované pracovisko
Slovenský banský archív
v Banskej Štiavnici

ARCHIVES AND RECORDS: THE JOURNAL OF THE ARCHIVES AND RECORDS ASSOCIATION. Volume 42, 2021, NO. 3.

Zviditeľnenie „vlastníctva otrokov“ v archívnom katalógu: zistenia z pilotného projektu Miriam Buncombe a Julie Prest z univerzity v St. Andrews

Projekt vychádzal z predpokladu, že je povinnosťou akademických komunit a držiteľov záznamov informovať o britskej otročkej minulosti a pretrvávajúcich odkazoch tejto minulosti a je súčasťou úsilia o odstránenie systémového (a často neviditeľného) rasizmu v celom sektore. Konkrétne sa skúmali rôzne spôsoby krížového odkazovania na databázu Legacies of British Slave-ownership (ďalej len LBS)¹ s katalógom špeciálnych zbierok na Univerzite v St. Andrews v Škótsku s cieľom aktualizovať informácie uvedené v zbierkach. Autori vyskúšali šesť metód identifikácie zhôd, z ktorých každú prezentovali vo svojej štúdií. Ich pilotný projekt viedol k dvom kľúčovým záverom a síce, že používanie LBS ako zdroja v archívnej popisnej praxi by zvýšilo viditeľnosť zotročovateľov a výrazne podporilo zlepšený prístup k archívnym záznamom tejto histórie (a z tohto dôvodu sú v súčasnosti všetky nové akvizície v St. Andrews po prijatí systematicky kontrolované voči LBS a všetky popisy týkajúce sa jednotlivcov, ktorí dostali „kompenzáciu“, teraz automaticky zahŕňajú tieto informácie). Jasný zmysel pre hodnotu integrácie tohto prístupu však musí byť zmiernený druhým zistením, že aj pri použití LBS nie je proces spätnej korelácie kolekcii s údaj-

¹ <https://www.ucl.ac.uk/lbs/>

mi o „kompenzácií“ ani rýchly, ani jednoznačný. Na takúto prácu budú musieť archívy vyčleniť dostatočné zdroje.

Autori taktiež považujú za dôležité zdôrazniť, že prístup skúmaný v tomto projekte by sa mal považovať len za jeden krok v širšom, nepretržitom procese. Výsledky tohto projektu, ktorý je rozsahovo nevyhnutne obmedzený, by mohli byť doplnené napríklad hľadaním komodít vyrobených pomocou zotročenej práce (cukor a káva) alebo produktov vyrobených pre otrokárov (ľan alebo sled). Skúmané obdobie, 1763 – 1833, neoznačuje začiatok ani koniec škótskeho zisku z otrockej práce, takže veľká časť archívu zostáva nepreskúmaná.

Treba tiež podotknúť, že pridanie informácií o „odškodňovaní“ do rôznych katalógových záznamov zviditeľní „vlastníctvo otrokov“ iba tým, ktorí si prečítajú dodatočný text. Ak je táto informácia zakomponovaná do dlhého popisu, môže sa ľahko prehliadnuť. Hoci niektoré metódy priniesli viac zhôd ako iné, spoločné výsledky poukazujú na potrebu mnohostranného prístupu. Zistenia tiež vyvolávajú dôležité otázky o typoch zapojenia sa do zotročovania (priame/nepriame), o tom, ako môžu byť v zázname uvedené rôzne úrovne istoty týkajúce sa identity určitých jednotlivcov a ako by sa mohli aktualizovať popisy na úrovni zbierky a položky. Projekt tiež zdôrazňuje, ako naše vlastné predpoklady o tom, kto pravdepodobne mohol – a kto nie – vlastniť zotročených ľudí, môžu ovplyvniť samotné metódy na odhaľovanie týchto ľudí.

*Ako vnímajú britskí archivári „nadradenosť bielych“
v archívnej oblasti Spojeného kráľovstva?*

Štrukturálny rasizmus a nadradenosť bielych sú horúcimi témami, ktoré vyvolávajú diskusiu medzi archivármi Spojeného kráľovstva. Táto štúdia autorky Karen S. M. Macfarlane vychádza z vyzbieraných dát pre prieskum v rámci dizertačnej práce na univerzite v Liverpoole v roku 2020, ktorý sledoval, ako archivári vnímajú nadradenosť bielej rasy v archívoch Spojeného kráľovstva. Prieskum využíval vyhlásenie „*Koniec štrukturálneho rasizmu v britskom archívnom sektore*“², ktoré boli pracovníci vyzvaní podpísať v období apríla až júna v roku 2020. Vyhlásenie vzniklo ako výsledok workshopov archivárov, ktoré sa konali 12. decembra 2019 v Londýne, Liverpoole a St. Andrews. Tieto workshopy boli vyvolané pomalým pokrokom v riešení otázok diverzity a inklúzie v sektore a diskusiou na Twitteri na konferencii ARA³ 2019. Debata bola spustená, keď niekto na Twitteri zdieľal obavy, že je jedinou osobou inej farby pleti. ARAPubAffairs, v tejto diskusii zastúpená „starším bielym mužom“, sa k tomu postavila defenzívne, čo nakoniec viedlo k vydaniu vyhlásenia asociáciou a k uzavretiu účtu na Twitteri. Autori skúmali definície „bielej nadradenosti“, britskú archívnu literatúru a informácie z prieskumu pre dizertačnú prácu „Ako vnímajú britskí archivári „bielu nadradenosť“ v britskom archívnom sektore?“, aby zistili, ako archivári chápu nadradenosť bielej rasy, aké je ich nadšenie pre zapojenie sa do protirasistických akcií prezentovaných vo Vyhlásení a ako nadradenosť bielej rasy ovplyvnila archívy a prax archivárov. Nedostatok literatúry na túto tému zdôrazňuje potrebu viac písať o tejto

² Ďalej len Vyhlásenie

³ Archives and Records Association UK & Ireland

oblasti výskumu. Zistenia z prieskumu ukázali celkové nadšenie pre zapojenie sa do protirasistických akcií, ktoré boli uvedené vo Vyhlásení. Prieskum ukázal, že online angažovanosť je problémom spojeným s pandemiou COVID-19, ktorá pridáva ďalší rozmer, náročnú komunikáciu a fyzickú spoluprácu, a ak sa má profesia zlepšiť, dobrá komunikácia je nevyhnutná. Napokon, táto štúdia ukazuje, že aj keď sa archivári môžu zlepšovať v identifikácii problémov spôsobených vplyvom bielej nadradenosti, riešenie vzniknutých problémov nie je jednoduché. Je potrebné, aby sa aj vedenie sektora zapájalo do zložitých rozhovorov s kolegami, ktorí úplne nerozumejú problémom a dopadu, ktorý majú na ostatných v rámci profesie. Ukazuje sa, že hoci v tomto sektore existuje silná túžba po zmene, vidieť, že nadradenosť bielej rasy ovplyvňuje úsudok niektorých archivárov a je potrebné prijať opatrenia, aby sa zabránilo brzdeniu pozitívneho pokroku protirasistických aktivít v boji proti negatívnemu vplyvu bielej nadradenosti.

Dekolonizácia archívu Londýnskej školy hygieny a tropickej medicíny

Štúdia Victorie Cranna a Lioby Hirsch z London School of Hygiene & Tropical Medicine poskytuje hĺbkovú analýzu cesty pri dekolonizácii archívu na tejto škole (Londýnska škola hygieny a tropickej medicíny), ktorá sa začala v roku 2019 a stále pokračuje. Čitateľom dáva príležitosť pochopiť, ako inštitúcia vytvorená Koloniálnym úradom konfrontuje svoju históriu a koloniálne dedičstvo a ako archívna služba mení svoje postupy spôsobom, ktorým sa snaží konfrontovať a narušiť koloniálnu povosť. Snaží sa to dosiahnuť prostredníctvom prehľadú koloniálnej histórie školy od výskumného pracovníka a vývoja dekolonizačných princípov týkajúcich sa katalogizačnej praxe, archívnej praxe, šírením informácií, vzdelávaním a inklúziou.

Antirasizmus v archívoch: projekt na zachovanie archívnych zbierok černošských organizácií na brazílskej univerzite v Campinas

Tento spoločný článok autorov – historika Aldaira Rodriguesa a sociológov Maria Medeirosa da Silva a Paula Césara Ramosa z Univerzity v São Paule popisuje protirasistický projekt vyvinutý na pôde Arquivo Edgard Leuenroth (AEL – archív Edgarda Leuenrotha) na Štátnej univerzite v Campinas (UNICAMP) v Brazílii, ktorý zahŕňa zhromažďovanie zbierok týkajúcich sa černošských spoločenských organizácií v štáte São Paulo, ktoré vznikli pre ich šírenie a ochranu. Projekt chápe vzťah medzi archívmi a antirasizmom v dvoch dimenziách. Jedna zvažuje samotné gesto začlenenia materiálov do archívneho aparátu a druhá zahŕňa hľadanie novej participatívnej paradigmy pre archívne postupy a rozhodovanie. Zbierky nám umožňujú prehodnotiť úlohu černošských organizácií v dejinách krajiny a do budúcnosti zachovaný a zabezpečený prístup k nim je súčasťou širšej iniciatívy, ktorá prehodnocuje postavenie archívnej inštitúcie v postupoch zameraných na odstránenie rasizmu.

Archívna farebná línia: rasa, záznamy a post-koloniálne uchovávanie

Autori štúdie Riley Linebaugh z Univerzity v Giessen a James Lowry zo City University v New Yorku sa opierajú o koncept tzv. *farebnej línie*, ktorým W.E.B. Du Bois pomenoval problematický vzťah tmavších k svetlejšim rasám ľudí v Ázii a Afrike, v Amerike a na morských ostrovoch a vychádzajúc z neho tvrdia, že pokračujúce

uchovávanie archívov premiestnených do Európy počas dekolonizácie predstavuje archívnu farebnú líniu a rekapituluje rasizmus imperiálneho projektu. Autori najprv argumentujú tak, že vývoj v postkustodializme vracia význam väzbe a spochybňuje hodnotu digitálnej repatriácie a spoločného alebo zdieľaného dedičstva. Článok stanovuje dôležitosť archívneho uchovávanie a taktiež uvažuje o rasovej povahe archívnych presídlencov v postkoloniálnych kontextoch, čerpajúc z údajov z nedávneho medzinárodného prieskumu. Skúma vyvlastňovanie ľudí z Kericho v Keni, aby objasnil tri štádiá formovania archívnych farebných línií; koloniálne prostredie (proveniencia); dekolonizácia a rekonfigurácia ekonomických záujmov (hodnotenie); a postkoloniálne archívy a pohnútky zúčtovania (uchovávanie). Britská koloniálna vláda vytvorila rasovú identitu v Keni ako prostriedok na ochranu privilegovaného prístupu bielych osadníkov do úrodných krajín a bohatého životného štýlu prostredníctvom rôznych foriem byrokracie. Patrili k nim systém kipande a právne predpisy zakazujúce Afričanom vlastniť územia, ktoré boli najslubnejšie pre komerčný rozvoj poľnohospodárstva. Listiny vlastníctva poskytli racionálnu fasádu vyvlastňovaniu, čím zakryli procesy sily a nátlaku, ktoré sa pokúšali segregovať kenské krajiny a národy podľa rasových a etnických línií. Nakoniec počas povstania kenských bezzemkov v rámci dekolonizácie vláda Spojeného kráľovstva premiestnila a utajila tisíce záznamov do Londýna, kde sa uchovávali mimo dohľadu verejnosti do roku 2012. Ministerstvo zahraničných vecí Spojeného kráľovstva vyhlásilo, že sú majetkom vlády Jej Veličenstva a že napriek desaťročiam žiadostí na ne kenská vláda nemá žiadny nárok. Diskutovaním o archívnej farebnej línii dávame do pozornosti nielen spôsoby, akými vytváranie záznamov pomáhala pri prideľovaní a/alebo odopieraní rasových práv a privilégií v koloniálnom kontexte, ale aj to, ako táto rasizácia na oplátku ovplyvňuje používanie záznamov, prístup a umiestnenie dnes. Archívna farebná línia vymedzuje rozsiahly a hlboko historický rasizmus prostredníctvom odcudzenia záznamov mimo britského imperiálneho kontextu, ako ukazujú údaje prieskumu ICA⁴, s otvorenými nárokmi voči Francúzsku, Španielsku, Belgicku a Nemecku. Prebiehajúce európske uchovávanie predmetných záznamov vyplýva z globálneho rasistického poriadku a posilňuje ho.

Jana Kafúnová
Slovenský národný archív

ARCHIVI. A. XIV-n. 2, luglio-dicembre 2019. ISSN 1970-4070.

V druhom čísle štrnásteho ročníka odborného časopisu Talianskej národnej archívnej asociácie (*Associazione Nazionale Archivistica Italiana*, skratka ANAI) sú uverejnené príspevky z konferencie *Professione archivista: stato dell'arte e prospettive per la formazione* (Povolanie archivára: stav zamestnania a vyhliadky na rozvoj), ktorú usporiadali 13. – 15. decembra 2018 v Cagliari ANAI, Talianska asociácia univerzit-

⁴ International Council on Archives

ných učiteľov archivárskych vied (*Associazione Italiana dei Docenti Universitari di Scienze Archivistiche*, skratka AIDUSA) a katedra archívniectva Univerzity v Cagliari.

Konferenčné príspevky:

Laura Giambastiani. *L'insegnamento dell'archivistica nelle università italiane: analisi e considerazioni* (*Vyučovanie archívniectva na talianskych univerzitách: analýza a úvahy*) (7-18). Docentka archívniectva na Katedre dejín, archeológie, geografie, umenia a divadla na Univerzite vo Florencii podáva vo svojom príspevku aktuálny stav vyučovania archívnych disciplín na talianskych štátnych univerzitách v rámci trojročných (bakalárskych) a magisterských programov, a to prostredníctvom prehľadu „archivárskych“ učebných predmetov s ich vyučujúcimi a počtom kreditov za tieto predmety na jednotlivých štátnych univerzitách v Taliansku.

Raffaele Pittella. *«Che esse devano essere modificate nessuno può ragionevolmente dubitare»*. *Le Scuole d'Archivio tra riforme attese e carsiche trasformazioni* („*Že ony musia byť zmenené, nik nemôže rozumne pochybovať*“). *Archívne školy medzi očakávanými reformami a latentnými premenami*) (19-34). Pracovník Štátneho archívu v Ríme sa vo svojom príspevku o tzv. archívnych školách (postgraduálnych verejných vzdelávacích inštitúciách v oblasti archívniectva, sídliačich pri sedemnástich talianskych štátnych archívoch) zameriava jednak na premeny týchto ustanovizní – hoci právna norma upravujúca ich organizáciu a výkon učebných činností zostávala rovnakou od roku 1911 – a jednak na vzdelávacie potreby, ktoré by archívne školy mali v súčasnosti sledovať v dôsledku objavenia sa dosiaľ neznámych inštitucionálnych rámcov, rýchleho postupu technologických zmien a postupu komunikačných prostriedkov, presadenia sa nových vedeckých paradigiem a nových spôsobov chápania archívov a archívniectva. (Archívne školy boli reformované vyhláškou talianskeho ministerstva kultúry č. 241 z 1. októbra 2021.)

Andrea Giorgi. *La Scuola dei beni e delle attività culturali: un'opportunità per le discipline archivistiche* (*Škola kultúrneho dedičstva: príležitosť pre archívne vedy*) (35-42). Profesorka archívniectva na Univerzite v Tridente a členka Vedeckej rady Nadácie Škola archívneho dedičstva (*Fondazione Scuola dei beni e delle attività culturali*) vo svojom príspevku predstavuje spomenutú nadáciu a jej aktivity, medzi ktoré patrí Škola kultúrneho dedičstva, zdokonaľovací kurz pre potenciálnych riadiacich pracovníkov v oblasti kultúrneho dedičstva, zahŕňajúci aj osobitný študijný program archívniectva.

Lucia Nardi. *L'archivista d'impresa tra ricerca e comunicazione* (*Podnikový archivár medzi výskumom a komunikáciou*) (43-50). Vedúca oddelenia kultúrnych aktivít Eni S.p.A., nadnárodnej ropnej spoločnosti so sídlom v Taliansku, poukazuje na skutočnosť, že podnikové archívy, zriaďované v Taliansku od osemdesiatych rokov 20. storočia, majú vlastnú identitu a vyžadujú vedecké zručnosti presahujúce výhradne len archivárske zručnosti. Podnikmi sú využívané ako dôležité zdroje informácií, podnetov, obrázkov, pričom sú často v centre komunikačných kampaní zameraných navonok i aktivít podporujúcich podnikovú identitu. Archivári, ktorí tam pracujú, musia byť pripravení na presahy, proaktívni a schopní interpretovať potreby podniku.

Giovanni Michetti. *Lo standard sulla figura professionale dell'archivista: la norma UNI 11536* (*Štandard o profesijnej osobnosti archivára: norma UNI 11536*) (51-76).

Mimoriadny profesor archívniectva na univerzite La Sapienza v Ríme podáva vo svojom príspevku prehľad o Európskom kvalifikačnom rámci (skratka EKR) pre celoživotné vzdelávanie a o talianskom štandarde UNI 11536:2014 o profesijnom profile archivára. EKR je rámcom pre všetky typy profesijných kvalifikácií, zriadeným v roku 2008 a zrevidovaným v roku 2017, ktorý slúži ako prekladateľský nástroj medzi národnými kvalifikačnými rámcami. Môže však poslúžiť aj ako prehľadný a efektívny nástroj na charakteristiku profesijného profilu. V oblasti archívniectva ho uplatnil Taliansky národný úrad unifikácie (*Ente nazionale italiano di unificazione*, skratka UNI) normou UNI 11536 z roku 2014, ktorá sa v Taliansku stala prvým štandardom definujúcim zručnosti, schopnosti a znalosti potrebné na výkon profesie archivára. Takáto iniciatíva môže podľa autora príspevku podporiť aktualizáciu i znovuzvrhnutie vzdelávacích kurikúl i profesijného vzdelávania, ale môže byť aj príležitosťou na premyslenie obsahu a medzi archívniectva.

Bruna La Sorda. *Beni culturali ed esperienza professionale: la bozza del regolamento italiano (Predmety kultúrnej hodnoty a profesijná skúsenosť: návrh talianskeho predpisu)* (77-92). Profesionálna správkyňa registratúry skúma návrh právneho predpisu týkajúceho sa procedúry na tvorbu národných zoznamov profesionálov spôsobilých vykonávať v Taliansku zákroky na predmetoch kultúrnej hodnoty, ako bolo ustanovené talianskym zákonom č. 110/2014. Vo svojom príspevku sa zameriava na profesijný profil archivára, resp. správcu registratúry. (Predmetný právny predpis vyšiel ako vyhláška talianskeho ministerstva kultúry č. 244 z 20. mája 2019.)

Stefano Pigliapoco. *Prospettive per gli archivisti nel contesto digitale (Výhliadky pre archivárov v digitálnych súvislostiach)* (93-103). Riadny profesor archívniectva na Univerzite v Macerate opisuje a rozoberá model ochrany digitálnych dokumentov, resp. registratúrnych záznamov vymedzený Agentúrou pre digitálne Taliansko (*Agenzia per l'Italia digitale*, skratka AgID), s úmyslom určiť na jednej strane predpoklady takejto ochrany z pohľadu archívniectva a na druhej pracovné príležitosti, ktoré jej zavedenie poskytuje pre archivárov s profesijným profilom podľa normy UNI 11536:2014.

Giorgetta Bonfiglio-Dosio. *La terza missione dell'università (Tretie poslanie univerzity)* (104-108). Riadna profesorka archívniectva na dôchodku vo svojom príspevku hodnotí výhody a nevýhody tzv. tretieho poslanca univerzity, ktorým sú popri výskume a výučbe správa duševného vlastníctva, akademické podnikanie a aktivity pre tretie osoby.

Patrizia Cacciani. *L'esperienza nell'Archivio Storico Luce (Skúsenosť v Historickom archíve Luce)* (109-113). Vedúca odboru štúdia, výskumov, didaktiky a knižnice Historického archívu Luce spoločnosti Ústav Luce Cinecittà S.p.A. (*Istituto Luce Cinecittà S.p.A.*) sprostredkúva svoje skúsenosti s archivárskou prácou s filmovými a fotografickými archívnymi dokumentmi uloženými v spomenutom archíve od jeho vzniku v roku 1995.

Leonardo Mineo. *Tra mestiere e professione. L'archivista di Stato (Medzi zamestnaním a povoláním. Štátny archivár)* (114-135). Výskumný pracovník archivistiky, bibliografie a knižničnej vedy na Katedre historických vied na Univerzite v Turíne načrtáva prehľad vývoja nábora štátnych archivárov do talianskych štátnych archívov, ktorý bol zvyčajne diktovaný skôr nutnosťou než strategickým plánovaním. Výber

štátnych archivárov v Taliansku a dotazník ANAI z roku 2016 ponúkli možnosť zamyslieť sa nad prácou a poslaním talianskych štátnych archivov v súčasnosti.

Monica Martignon. *Archivisti in prima linea: professione e servizio negli enti* (Archivári v prvej línii: povolanie a služba u pôvodcov) (136-144). Vedúca úseku knižničného a dokumentačného systému a zároveň vedúca služieb univerzitného archívu a obehu registratúrnych záznamov Univerzity IUAV (*Istituto Universitario di Architettura di Venezia* – Univerzitný ústav architektúry v Benátkach) v Benátkach konštatuje, že rozsiahla talianska legislatíva o registratúrach verejných inštitúcií, ktorá vznikla v rokoch 1998 – 2010, vo všeobecnosti nedosiahla požadované výsledky. Pracovníci správy registratúry nie sú z rôznych príčin v stave zvládnuť digitálny posun, ktorý zasiahol registratúrne strediská a registratúrne záznamy, ktoré čoraz častejšie vznikajú v elektronickej forme. Je preto potrebné mať dobre pripravený personál na riadenie prechodu od listinnej k elektronickej forme registratúrnych záznamov. Neschopnosť usmerňovať tento proces vyvoláva riziko pre zachovanie budúcej pamäti a zvyšuje potrebu prevziať zaň zodpovednosť zo strany pôvodcov registratúry a pracovníkov správy registratúry i zo strany vzdelávacích inštitúcií či školiteľov v oblasti správy registratúry.

Mariella Guercio. *Presidiare l'esercizio qualificato della professione nell'età della disoccupazione tecnologica* (Strážiť kvalifikovaný výkon povolania vo veku technologickej nezamestnanosti) (145-152). Podľa predsedníčky vedecko-technického výboru ANAI čelí povolanie archivára v súčasnosti dvom výzvam: na jednej strane prekonaniu dôsledkov dlhej ekonomickej krízy v Európe vzhľadom na nárast nezamestnanosti a dočasnej práce a na druhej strane potrebe vyrovnať sa – pomocou aktualizácie svojich nástrojov a neustáleho vzdelávania – s náročnými technologickými premenami vo svojom odbore, a tak predísť nezamestnanosti spôsobenej technologickou zmenou. V Taliansku na to nechýbajú výrazné príležitosti ako právne predpisy o elektronickej správe registratúrnych záznamov, norma UNI 11536:2014 o znalostiach, schopnostiach a zručnostiach na výkon povolania archivára a vyhláška talianskeho ministerstva kultúry (č. 244 z 20. mája 2019). Slabý trh práce jednako vyžaduje neustálu ostražitosť a silnú rolu profesijného združenia archivárov v spojení s iniciatívami a strategickou spoluprácou s archivárskymi inštitúciami a akademickým prostredím.

V časti Okrúhly stôl a diskusie na okraj kolokvia (*Tavola rotonda e discussioni a margine del convegno*) sú uverejnené diskusné príspevky, ktoré boli na kolokviu prednesené: Federico Valacchi – *Oltre la congiuntura* (Po konjunktúre); Stefano Moscadelli – *Una 'nota' sulla formazione universitaria dell'archivista* („Poznámka“ k univerzitnému vzdelávaniu archivára); Lorena Stochino – *La libera professione archivistica in Sardegna: stato dell'arte e riflessioni* (Slobodné povolanie archivára na Sardínii: stav zamestnania a úvahy); Ilaria Pescini – *L'archivista pubblico: un ruolo da giocare tra professionalità e consapevolezza* (Verejný archivár: úloha, ktorá má byť zohraná medzi profesionalitou a povedomím); Annantonia Martorano – *Definire procedure di trattamento per biblioteche speciali, archivi e biblioteche d'autore* (Definovať postupy zaobchádzania pre špecializované knižnice, archívy a osobné knižnice); Lucia Roselli – *Gli archivi di persona tra carte e file* (Osobné fondy medzi papiermi a súbormi); Eleonora Todde – *Nuovi scenari lavorativi: l'archivio sonoro*

demoantropologico 'Luisa Orrù' nella prospettiva delle Digital Humanities (Nové pracovné scenáre: folklórno-antropologický zvukový archív „Luisa Orrù“ z hľadiska Digital Humanities); Mario Brogi – La formazione professionale. Qualche considerazione dopo la recente conclusione del concorso per funzionari archivisti di Stato (Profesijné vzdelávanie. Niekoľko úvah po nedávnom skončení výberu na vedúcich štátnych archívároch); Stefano Twardzik – I tirocini degli studenti universitari come viatico per la formazione professionale in ambito archivistico (Praxovanie univerzitných študentov ako viatikum pre profesijné vzdelávanie v archívárskom prostredí); Stefano Allegrezza – Nuove prospettive per la professione di archivista: la figura del personal digital archivist (Nové vyhliadky pre povolanie archívára: osobnosť osobného digitálneho archívára).

Rubrika Diskusie a prípadové štúdie (*Discussioni e case study*):

Antonella Pieri, Diego Robotti. *La tutela degli archivi digitali degli enti pubblici: un sistema ancora da progettare (Ochrana digitálnych archívov verejných inštitúcií: systém, ktorý má byť ešte navrhnutý)* (197-204). Pracovníci Archívneho a knižného dohľadu pre Piemont a Valle d'Aosta (*Soprintendenza archivistica e bibliografica del Piemonte e della Valle d'Aosta*) predstavujú výsledky dotazníkového prieskumu v pätnástich zo sedemnástich talianskych archívnych a knižných dohľadov (*soprintendenze archivistiche e bibliografiche* – štátne orgány poverené dohľadom nad archívovými dokumentmi a knižnicami pre jednotlivé regióny Talianska), ktorý bol zameraný na vyhodnocovanie posudzovania spôsobilosti potenciálnych budúcich akreditovaných subjektov (*soggetti accreditati*, inak aj *conservatori accreditati*, čiže akreditovaní správcovia), tzn. osôb zabezpečujúcich správu registratúry iného pôvodcu registratúry, uchovávať elektronické registratúrne záznamy.

Číslo uzatvára tradičná rubrika Recenzie a ohlasy (*Recensioni e segnalazioni*) (205-213).

Marek Púčík
Slovenské národné múzeum –
Múzeum Bojnice

ARCHIWISTA POLSKI. Kwartalnik, 2022, roč. XXVI, č. 1 (101)

V zborníku sa nachádzajú príspevky z VIII. Všeobecného zjazdu poľských archívárov, ktorý sa uskutočnil 7. – 9. septembra 2022.

Kazimierz Jaroszek, Eugeniusz Borodij, Pawel Gut, Piotr Zawilski, Marlena Koter, Wiesław Novosad, Monika Płóciennik, Marcin Hlebionek, Iza Taras, Paweł Topolewski v príspevku *Tezy sprawozdania z pracy Zarządu Głównego i Prezydium Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w kadencji 2017 – 2022* (Tézy správy týkajúcej sa práce Hlavnej správy a Prezídia Spoločnosti poľských archívárov v rokoch 2017 – 2022) prehľadne zhrnuli pracovné aktivity poľských archívárov organizovaných v Spoločnosti poľských archívárov počas piatich rokov. Príspevok rozdelili do nasledovných

časť: 1/ Organizačno-štatutárne správy; 2/ Vedecká a vydavateľská práca; 2a/ „Archiwista Polski“; 3/ Vzdelávacie aktivity; 4/ Medzinárodná spolupráca; 5/ Hospodárska a administratívna práca.

V 1/ časti sa nachádzajú informácie o organizácii Spoločnosti poľských archivárov. Na ich zjazde v Kielcach v roku 2017 boli zvolení nasledovní funkcionári Spoločnosti poľských archivárov: Kazimierz Jaroszek – prezident, viceprezidenti Paweł Gut, Marlena Koter a Piotr Zawilski, generálny sekretár Wiesław Nowosad, pokladník a zároveň člen výboru Andrzej Jabłoński a členovia Prezídia Hlavného úradu Eugeniusz Borodij a Monika Płuciennik. Okrem toho boli do výboru zvolení aj Adam Boniedki, Barbara Brandt-Golecka, Waldemar Chorążyczewski, Andrzej Drakoniewicz, Przemysław Franciszkiewicz, Lucyna Harc, Jan Miłosz, Elżbieta Rogal, Wiesława Rutkowska, Eugenia Szymczuk a Ryszard Wójtowicz. Počas piatich rokov sa tento tím nezmenil. V príspevku sa nachádzajú informácie o kompetenciách jednotlivých funkcionárov. Výsledky svojej práce rozdelili na obdobia pred pandémiou Covid-19 (2017 – 2020) a po pandémii. Počas prvého obdobia spoločnosť fungovala normálne, i keď sa snažili svoje pôsobenie inovovať. Činnosť výboru a hlavnej správy sa sústreďovala hlavne na bežné činnosti spoločnosti, ktoré sa týkali základných prác, ale aj hospodárenia, činnosti terénnych oddelení a profesionálnych sekcií. Okrem iného bola vypracovaná koncepcia a pravidlá ocenenia Zbigniewa Pustuły. Boli dohodnuté pravidlá získavania grantov na financovanie základnej i vedeckej práce v sekciách a oddeleniach. Závažnou úlohou je zdokonalenie systému výmeny informácií medzi základnými oddeleniami a medzi všetkými zainteresovanými. Prezídium a hlavná správa sa venovali problematike hospodárenia. Spoločnosť má 24 miestnych oddelení v archívoch a 5 odborných sekcií (1. Archivárov v archívoch vedeckých a kultúrnych inštitúcií; 2. Archivárov v štátnych archívoch; 3. Archivárov v podnikových archívoch; 4. Archivárov v archívoch inštitúcií zaoberajúcich sa vzdelávaním archivárov a 5. Archivárov v archívoch inštitúcií verejného života). Dôraz bol kladený na organizovanie vedeckých prednášok a vedecko-populárnych prednášok zviazaných s archívnictvom, históriou, regionalistikou a zmenami právnych noriem vplyvujúcich na prácu archivárov. Zaujímavými podujatiami boli stretnutia archivárov, ktorí si počas nich vymieňali svoje poznatky a vzájomne spoznávali svoje pracoviská. V poslednom čase bol zaznamenaný nárast aktivít základných oddelení pri organizácii a spoluorganizovaní viacerých spomenutých podujatí.

2/ časť pojednáva o vedeckých a vydavateľských aktivitách, ktoré od 12. marca 2020 ovplyvnila epidémia Covid-19. Ešte v roku 2019 vydali publikáciu *Archiwa bez granic. Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich Kielce, 20-21 września 2017 r.*, v redakcii Waldemara Chorążyczewskiego a Krzysztofa Strykowski. Spoločnosť sa podieľala aj na vydaní monografie Radosława Pawlika – *Kapitula katedralna w Kamieniu Pomorskim na przełomie epok (1498 – 1544)*, ktorá vyšla v roku 2019. V roku 2020 v sérii *Štúdie. Materiály. Konferencie Spoločnosti poľských archivárov* (diel 8) boli z redakčného pera Andrzeja Jabłońskiego vydané materiály konferencie sekcie podnikových archívov na tému týkajúcu sa špecializovaných archívov. V tom istom roku vyšla publikácia, ktorú spracovali členovia Sekcie archívneho vzdelávania, v ktorej boli spracované informácie o využívaní publikácií a mate-

riálov popularizujúcich vedu o archívnych dokumentoch, archívoch a histórii. Kniha vyšla v redakcii Huberta Mazura pod názvom Wydawnictwa archiwów a edukacja. Rzecz o działalności wydawniczej archiwów w kontekście działań edukacyjnych i popularizatorskich. V roku 2021 vyšla publikácia Etos zawodu archiwisty v redakcii Waldemara Chorążyczewskiego a Pawła Guta. Spoločnosť bola spoluorganizátorom viacerých konferencií, sympózií a stretnutí. Dôležitou súčasťou práce spoločnosti je vydávanie štvrťročníka Archiwista Polski, ktorý je viac ako 25 rokov oficiálnym časopisom Spoločnosti poľských archivárov. V posledných rokoch však nevychádzal pravidelne. V roku 2017 vyšli 3 čísla, z toho boli čísla 1 a 2 spojené, v roku 2018 boli takto spojené čísla 3 a 4. V rokoch 2017 – 2022 vyšlo spolu 16 čísel v 11 samostatných zväzkoch. Príčinou nepravidielnosti bol hlavne nedostatok času na odborné príspevky, komplikácie vzniknuté počas pandémie, ale aj neatraktívnosť časopisu pre mladšiu generáciu. Niektorí potenciálni autori sa urazili pri požiadavkách recenzentov, aby skorigovali svoj text. Viacero archivárov uverejňuje príspevky v časopisoch regionálnych organizácií. Treba vziať do úvahy, že Archiwista Polski nie je len odborným časopisom, ale i časopisom Spoločnosti poľských archivárov, preto nie je považovaný za čisto odborný časopis. Na stránkach Spoločnosti poľských archivárov sú zdigitalizované čísla časopisu Archiwista – Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Polskich z rokov 1965 – 1995 a zároveň aj časopisu Archiwista Polski z rokov 1996 – 2016.

V 3/ časti o vzdelávacej činnosti autori informujú o pestrej palete spôsobov vzdelávania cez školenia, sympóziá, komerčné kurzy kancelársko-archívne a semináre. Aj ich organizovanie ovplyvnila epidémia. Pri rôznych školeniach sa ukázalo, že do organizácie týchto sa zapojili aj iné inštitúcie a osoby, ktoré nie vždy informovali v súlade s aktuálnymi a smerodajnými informáciami. V roku 2019 vyšlo piate vydanie príručky Kancelaria i archiwum zakladowe. V rokoch 2017 – 2021 kancelársko-archívne kurzy absolvovalo 4 825 osôb, z toho 746 osôb kurzy druhého stupňa. V rokoch 2012 – 2016 to bolo až 5 706 osôb. Počas epidémie prebiehali školenia on-line. Tieto sa však nestretli s väčšou pozitívnou odozvou, keďže účastníci preferovali osobný kontakt a aj vyučujúci mali k takémuto vzdelávaniu viaceré výhrady. Okrem toho sa vyskytli i technické problémy. Nápravu hľadá spoločnosť vo vyhľadávaní kvalitných lektorov, ktorí budú využívať nové formy vzdelávania.

4/ Medzinárodnú spoluprácu Spoločnosť poľských archivárov rozvinula na viacerých podujatiach s archivármi z Ukrajiny. Napr. 6. – 9. decembra 2017 vycestovala do Kyjeva delegácia archivárov, ktorá sa zúčastnila konferencie, organizovanej Ukrajinským vedeckým inštitútom výskumu archívov a dokumentácie. V roku 2021 bol zorganizovaný okrúhly stôl prostredníctvom aplikácie Zoom medzi poľskými a ukrajinskými archivármi. V roku 2018 požiadala Spoločnosť poľských archivárov o spoluprácu Spoločnosť litovských archivárov, avšak list, ktorým potvrdil prezident Spoločnosti poľských archivárov záujem o spoluprácu, ostal bez odpovede. Poľskí archivári sa zapojili aj do aktivít ICA (Berlín – 2018 a 2019 Santiago de Chile). V dňoch 23. – 25. apríla 2019 sa poľskí archivári zúčastnili na 18. ročníku Archívnej konferencie v Česku v Plzni, na ktorú ich pozvala Česká archivní společnost. Tu sa diskutovalo o Koncepcii rozvoja archívnictva v Českej republike. Pawel Gut reprezentoval spoločnosť na 88. zjazde nemeckých archivárov v roku 2018 a v roku 2019 Wiesław Nowosad na konferencii maďarských archivárov.

5/ V rámci hospodárskej činnosti spoločnosť získava finančné prostriedky z nasledovných služieb verejnosti: a/ usporiadania, skladovania, sprístupňovania, využívania a v prípade potreby aj bezpečného ničenia dokumentov; b/ zabezpečenia dokumentov po vytriedení; c/ reštaurovania; d/ archivovania dokumentov; d/ poradných služieb (spracovanie projektov a kancelársko-administratívnych normatívov). Pre zaujímavosť – v rokoch 2017 – 2022 poľské archívy prevzali 11 000 bm od 137 zlikvidovaných inštitúcií. Prínos z tejto činnosti bol vyčíslený na 900 000 zlotých. Prínos z reštaurovania prekročil 1 mil. zlotých, z usporiadania písomností 3 mil. zlotých. V spomenutom období spoločnosť z uvedených príjmov vybudovala halu s rozlohou 933 m².

V ďalších príspevkoch sa nachádzajú podrobné informácie o činnosti troch z piatich spomenutých sekcií (Archivárov v podnikových archívoch, Archivárov v archívoch vedeckých a kultúrnych inštitúcií, Archivárov v archívoch inštitúcií zaoberajúcich sa vzdelávaním archivárov) a 24 miestnych oddelení.

Zuzana Kollárová
Štátny archív v Prešove,
pracovisko Archív Poprad

ARCHIVNÍ ČASOPIS, 2021, roč. 71, č. 4.

Číslo 4. V tomto čísle sú v rubrike Články uverejnené dve štúdie. *Medzinárodná souvislosti archivního vzdělávání v Československu 1918 – 1938* (341-372) je názov prvej z nich, jej autorom je Tomáš Velička a delí sa na dve kapitoly. V prvej časti sú načrtnuté základné trendy vo vývoji archívniectva od 19. storočia po medzivojnové obdobie. Druhá časť rozoberá, ako sa menili nároky kladené na archivársku profesiu v medzivojnové Európe. V období rokov 1918 až 1938 boli popri dlhoročných archívnych školách založené aj niektoré nové inštitúcie v Nemecku, Holandsku, Taliansku, Československu a Sovietskom zväze. Autor článku si všima princípy organizácie a fungovania týchto inštitúcií vrátane učebných osnov. Niektoré sa takmer výlučne zaoberali stredovekými pomocnými vedami historickými, iné sa orientovali na praktickejšie formy výučby a v ich osnovách figurovala aj práca s novšími prameňmi. Pražská archívna škola, ktorá vznikla po roku 1918, bola niekde v strede týchto dvoch princípov. Mnohé z medzivojnových archívnych škôl zápasili s finančnými problémami a niektoré z nich boli v 30. rokoch 20. storočia výrazne spolitizované v súlade s vládnuou totalitnou ideológiou. Druhá časť štúdie je venovaná otázke odborných požiadaviek na prácu archivára vo vybraných krajinách Európy s dôrazom na Československo. Aké odborné znalosti sa vyžadovali od uchádzačov na pozíciu archivára, predovšetkým v neštátnych archívoch. Ďalej sa príspevok zaoberá praktickým priebehom výberových konaní a reálnymi požiadavkami na výber uchádzačov.

Druhú štúdiu *Vícevrstevný matriční záznam z 8. srpna 1945 – výzva pro archivářebadatele. Příspěvek k původu profesora kytarové hry Štěpána Raka* (373-382) napísala

Hana Kábová. Príspevok podrobne rozoberá zápis vyhotovený v pravoslávnej matrike narodených a pokrstených vo farnosti v Prahe v roku 1945. Konkrétne ide o viacvrstvový matričný záznam o narodení Štefana Slivku z 8. augusta 1945. Ďalšie vrstvy záznamu zachytávajú niekoľko krokov, ktoré viedli k adopcii dieťaťa Jozefom Rakom a Máriou Rakovou z Radotína. Z článku sa dozvedáme aj o výsledkoch archívneho výskumu, ktorý pomohol odhaliť biologických rodičov chlapca a príbeh jeho adopcie. Zo Štefana Slivku/Raka vyrástol prvý profesor hry na gitare na Pražskej akadémii múzických umení, medzinárodne uznávaný skladateľ a gitarista.

V tomto čísle sa v rubrike *Diskusia* objavuje až päť príspevkov. *Aktuální problémy českého archivnictví*. „Naděje zanech, kdo mnou ubíra se!“ *Zahrada stinná v byvším ráji pozemském aneb sedm bran pekelných čili aktuální problémy českého archivnictví* je názov prvého z nich, pochádza od Daniela Doležala a rozprúdil ním veľmi zaujímavú diskusiu, pretože naň reaguje Karel Řeháček v *O bolestivém archivním rozkroku aneb chvála dobrých kompromisů*, Hana Barusová v *Lesk a bída archivnictví* a Ludmila Lambeinová v *Sedm bran pekelných českého archivnictví*. Rubriku uzatvára článok *Archívy jsou paměťové instituce* od Petra Kopička, ktorý sa venuje inej téme ako predchádzajúce príspevky.

V rubrike *Správy* Lucie Večerníková v článku *Archivní fond Max Švabinský (1873 – 1962)* čitateľov informuje o jeho sprístupnení. Ivana Eblová píše o podujatiach *Konference Archivu hlavního města Prahy v době pandemie. I. 39. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy – Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století a II. 40. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy – Zvířata ve městě*. Pavel Holub sa zúčastnil konferencie *Města, městečka, měšťané. Život ve městech poddanských i královských od středověku do raného novověku*. Konferenciu *Monasteria abolita. Osudy klášterních statků od 2. poloviny 18. do 2. poloviny 20. století* nám priblížila Karin Pátrová. O podujatí *Seminář k dějinám Židů v Čechách* sa dozvedáme prostredníctvom Jana Stoklasa. Témou ďalšej konferencie, o ktorej informuje Patrik Kaňa, boli *Osobní údaje v archivech: soukromí a otevřenost v informačním věku*. Na záver zhrnula Ilona Dostálová *Zahraniční cesty AS, NA, MZ, ZA a SOA za rok 2020*.

V rubrike *Osobné správy* si naši českí kolegovia pripomenuli významné životné jubileá dlhoročnej vedúcej Archívu židovského múzea v Prahe Vlastimily Mamáčkovej a historika z Karlovej univerzity v Prahe Jiřího Šouša.

Rubriku *Literatúra* otvára informácia Michala Wannera o publikácii *Rus v období smuty očima švédského špiona* od Hany Štříkovéj. Michal Wanner zároveň píše aj o ročenke *Miscellanea Historico-Archivistica. Tom XXVIII, 2021*. Karel Řeháček predstavuje monografiu od Branislava Dorca *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938 – 1945. Struktura a představitelé*. Daniel Kovář informuje o zborníku *Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka č. 12*. Na konci rubriky sa vďaka Ivane Eblovej dozvedáme o zborníku z medzinárodného kolokvia v Toruni pod názvom *Editionswissenschaftliches Kolloquium 2019. Urkundenbücher, Chroniken, Amtsbücher. Alte und neue Editionsmethoden*.

Michal Bartal
Slovenský národný archív

LEVÉLTÁRI SZEMLE. A Magyar Nemzeti Levéltár a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa folyóirata, 71. évfolyam, 2021, 1, 2, 3, 4. szám.

Číslo 1. Prvý príspevok od autorov Csabu Fehéra, Réky Haász, Ferenc M. Horvátha, Gábora Koltáia, Attilu Szabóa a Bence Szabóa s názvom *Beszámoló a Gazdasági és társadalmi szervek illetékességének elhatárolására alakult ad hoc bizottság tevékenységéről (2018. június) (5-22)* uvádza prácu tzv. Archívneho kolégia – komisie (vznikla v roku 2018), ktorá mala v prípade hospodárskych a sociálnych orgánov prehľadniť archiváciu a v súvislosti s archívnym zákonom predostrieť pozmeňujúce návrhy a otvoriť diskusiu do budúca. Členovia komisie sa zaoberali rozsahom pôsobnosti jednotlivých archívov, priestor dostala aj otázka uchovávanía dokumentov politických strán.

Druhý príspevok od autorky Erzsébet Mislovics *A Hajdúkerület zsidóságának forrásanyaga az MNL Országos Levéltárában és Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban (23-39)* ponúka možnosti skúmania archívnych dokumentov, ktoré sa viažu k dejinám Židov od konca 17. storočia až po rok 1848. Autorka vychádza zo zdrojov o židovských rodinách v okrese Hajdú. Príspevok sa zaoberá právnym stavom Židov v dejinách, rozborom židovského obyvateľstva v okrese a spolunažívaním s kresťanským obyvateľstvom. Napriek tomu, že väčšina písomností vznikla v regióne Hajdú, pre širší kontext je nevyhnutné poznať aj archívne dokumenty vyšších orgánov, ktoré uchováva Maďarský krajinský archív. Autorka príspevku skúmala predovšetkým administratívne a súdne archívne spisy. Z dokumentov si možno urobiť obraz o živote Židov v regióne Hajdú v 18. a 19. storočí, o ich usadení sa v regióne a hospodárskej činnosti.

V rubrike *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) autor Csaba Györgyi v príspevku *Civil a pályán A civil szervezetek iratainak gyűjtése Budapest Főváros Levéltárában (40-51)* hovorí, že v predchádzajúcom období predstavoval historický výskum civilnej sféry iba marginálnu časť. Prvý z archívov v Maďarsku, ktorý reagoval na spomínaný záujem, bol Archív hlavného mesta Budapešť. Po vytvorení konceptu sa začala fáza zhromažďovania dokumentov medzi obyvateľmi. Výsledkom procesu je fakt, že sa archívu hlavného mesta podarilo nadviazať úspešnú spoluprácu s dvomi civilnými organizáciami, v dôsledku čoho bolo do archívu prevzatých množstvo archívnych dokumentov. Štúdia prezentuje proces cez konkrétne príklady.

Ďalší príspevok od autora Lászlóa Kóczeho *Vállalati iratok gyűjtése II. Szabályozások és intézményi keretek a gépipar példáján (52-65)* obsahuje výklad zákona č. 27 z roku 1969 o zhromažďovaní a uchovávaní registratúrnych záznamov, ktorý sa vzťahoval aj na hospodárske spoločnosti. Pri vzniku zákona sa špecifiká hospodárskeho sektora nebrali do úvahy. Autor uvažuje o vyhláškach, predpisoch a faktoroch ovplyvňujúcich správu registratúry hospodárskych spoločností. Po vzniku tzv. technických múzeí časť dokumentov spolu s predmetmi prevzali múzeá spomínaného typu. Ďalšia časť dokumentov však v mnohých prípadoch ostala v spoločnostiach, pri zmene režimu sa pri likvidácii spoločností časť dostala do archívov. Príspevok prezentuje proces na príklade strojárskych podnikov.

V rubrike *Levéltár/Történet* (Archív/História) príspevok *Cédulakatalógustól a levéltári könyvtárak közös adatbázisáig A levéltári Szakkönyvtár elmúlt 20 évének története 1999-2019* (66-83) autorky Aranky Konrád vznikol pri príležitosti 145. výročia fungovania archívnej knižnice, ktorá v čase vzniku príspevku uchovávala 140 tisíc diel. Archívna knižnica prešla za posledné dve desaťročia obrovským rozvojom. Koncom roku 1999 nastal koniec tzv. lístkového katalógu, začal sa proces digitalizácie, ktorého výsledkom v roku 2012 bolo až 130 tisíc zdigitalizovaných publikácií. Od roku 2010 vykonávajú všetci zamestnanci knižnice svoju prácu prostredníctvom elektronického systému. Knižnica vykonáva kultúrnu činnosť, prevádzkuje webovú stránku a vydáva svoj časopis – spravodaj. Od roku 2016 je dostupný katalóg a databáza s viac ako 350 tisíc záznamami – vyhľadávať možno až zo 600 tisíc publikácií. Autorka uvádza, že až 70 % diel sa do knižnice dostalo prostredníctvom darov. Vďaka svojej profesionalite poskytuje knižnica kvalitné služby pre archívny výskum a prácu. Zamestnanci knižnice rozvíjajú medzinárodné vzťahy prostredníctvom návštev v zahraničných knižniciach a takýmto spôsobom si aj jednotlivé knižnice vymieňajú publikácie. V závere príspevku sa nachádza menný zoznam zamestnancov knižnice za posledných 20 rokov.

V rubrike *Mérleg* (Váha) sa autor Gábor Nemes v príspevku *A katolikus egyházi levéltárak könyvkiadási tevékenysége* (84-89) venuje publikáciám cirkevných archívov. Spracovanie archívnych dokumentov a zapojenie sa cirkevných archívov všeobecne do vedeckého života prispelo k vydaniu niekoľkých významných publikácií. V budúcnosti autor očakáva vydanie ďalších publikácií, prostredníctvom ktorých nadviažu katolícke archívy zahraničnú spoluprácu a prispôbia vydávanie potrebám čitateľov – možnosť vydania publikácie v digitálnej forme.

V ďalšom príspevku rubriky sa Klára Katona zamerala na dielo *“A” Holland Kézikönyv. A levéltári rendszerezés és iratleírás kézikönyve* autorov Samuela Mullera, Johanna Adriana Feitha, Roberta Fruina (90-92).

V rubrike *Hírek* (Správy) prináša autorka Natália Horváth prehľad publikácií, ktoré vydali maďarské archívy v roku 2020.

V rubrike *In Memoriam* sa nachádza spomienka na vedúceho Ministerstva ľudských zdrojov – oddelenia archívu Józsefa Molnára, dlhoročného vedúceho oddelenia Maďarského krajinského archívu Györgya T. Vargu a vedúceho archívu župy Békés Ferenc Szabóa.

Číslo 2. Prvý príspevok od autora Bendegúza Gergőa Cseha *Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2020. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól* (5-17) obsahuje súhrn skúseností získaných z činnosti odbornej komisie za rok 2020. Odborná archívna komisia si v roku 2020 vybrala na kontrolu 47 verejných a 14 súkromných archívov. Pandémia koronavírusu samozrejme vo viacerých prípadoch predstavovala prekážku pri včasnej a riadnej činnosti odbornej komisie. V rámci kontroly archívov patriacich do verejnej sféry sa odborná komisia zamerala na uloženie, triedenie a inventarizovanie archívnych dokumentov. Pri súkromných archívoch sa posudzovali podmienky uloženia archívnych dokumentov a možnosti reštaurovania – vlastným vybavením disponujú dva súkromné archívy. Takisto dva súkromné archívy prevzali za posledné obdobie elektronické archívne dokumenty. Odborná komisia aj v roku 2020 sledovala rozsah digitalizácie, tak vo verejných, ako aj v súkromných archívoch.

V rubrike *Forrás és érték* (Prameň a hodnota) autorka Erzsébet Orvos Szendiné v príspevku "...a Valamikort konzerválni, hogy az Igaz, igaz legyen..." Szabó Magda *írásainak hiteles forrásai* (18-41) skúma historické drámy a autobiograficky inšpirované romány spisovateľky Magdy Szabó. Autorka príspevku skúma, či spisovateľka navštevovala archívy, či si spravila výskum udalostí. Bola v archívoch alebo vychádzala iba zo sekundárnych zdrojov? Kto jej pomáhal pri opisovaní histórie? O Magde Szabó sa neraz vyjadrili, že minulosť ukazovala v takom svetle, ako to chcela vidieť ona. Ona však vždy argumentovala, že danú historickú epochu skúmala dlhé roky, ale do diel si vyberala len tie najdôležitejšie udalosti. Autorka považuje diela Magdy Szabó za vierohodné, vychádzajúce z historických prameňov – málokto ale vie, že mala diplom aj z histórie. Všetky jej príbehy boli založené na faktoch, aj jej autobiograficky ladené diela boli o jej živote, jednotlivé udalosti však rozdelila na kúsky, ktoré po častiach komponovala do deja. Z jej diel cítiť lásku k rodine a k rodnému mestu Debrecín. V príspevku sa uvádzajú práve diela, ktoré sa viažu k tomuto mestu.

Ďalší príspevok od autora Bernáta Zsidiho *Magyar Akadémikusok Névmutatója 1825 – 1965 Egy "hasznos, hézagpótló és időszzerű kiadvány" útja a kiadástól a bevonásig* (42-55) sleduje osud akademického lexikónu od jeho vzniku až po jeho zákaz. Prvý, kto vyslovil myšlienku o akademickom lexikóne, bol v roku 1964 Zoltán Molnár, člen knižnice MAV. Členovia knižnice a samotnej akadémie vied prijali myšlienku o zrode pripraveného zväzku s veľkým nadšením. Vznik samotnej publikácie sa oddialil, lexikón vznikol až v druhej polovici roku 1966 v oklieštenej podobe. Koncom roku 1966 už bol aj pod zámkom. Autor v príspevku približuje jednotlivé fázy tvorby od zhromaždenia materiálu až po zákaz lexikónu.

Rubrika *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) prináša príspevok *A magánélet dokumentációs univerzuma Elméleti megfontolások és gyakorlati tapasztalatok a magániratgyűjtés terepén* (56-81) autorky Agnes Nagy, ktorý je pohľadom na súkromné rodinné zbierky dokumentov, ktoré ani z hľadiska maďarských archívárov a ani z hľadiska medzinárodnej archívnej praxe nestoja v centre pozornosti. Štúdia sa zameriava na jednotlivé fázy – ako pôvod a vznik záznamov, ich úschovu a výpovednú hodnotu z historického aspektu. Cieľom podľa autorky je, aby sa otvoril priestor pre spoločenský vedecký diškurz a aby sa vytvorila koncepcia, ktorá by zahŕňala body zberu i spracovania záznamov pochádzajúcich zo súkromných zbierok. Príspevok otvára aj otázku vyradovania záznamov, keď často kvôli neprofesionálnemu prístupu zo strany rodinných príslušníkov, alebo aj samotných majiteľov, dochádza k zničeniu napr. súkromnej korešpondencie – ktorá ale z hľadiska archívnej praxe môže uchovávať cenné informácie spoločensko-historického charakteru. Ďalší problém predstavujú fotografie, ktoré sa v mnohých prípadoch dostávajú v digitálnej verzii na rôzne webové stránky, avšak bez popisu strácajú svoju historickú hodnotu. Autorka opisuje, že v rámci získavania súkromných zbierok do archívov je úlohou archívára zabezpečiť úlohy tzv. kurátora spomínaných rodinných klenotov. Súkromné záznamy vytvárajú aj akési sebavyjadrenie, sebaurčenie rodín a dotvárajú rodinnú pamäť.

Ďalší príspevok rubriky *Gyűjtőkori munka az MNL Országos Levéltárában* (82-90) od autorky Anikó Schmidt sa venuje zbierke súkromných záznamov, ktoré sa neraz dostanú napr. ako súčasť pozostalosti na rôzne miesta, preto je nevyhnutná efektívna spolupráca medzi inštitúciami. Autorka sa venuje otázkam informovania verejnosti,

ktoré je nevyhnutné pre uvedenie si historickej hodnoty záznamov. Príspevok okrem výsledkov Maďarského krajinského archívu obsahuje aj úskalia a ťažkosti, s ktorými sa zamestnanci archívu počas práce stretli.

V rubrike *Mérleg* (Váha) sa nachádza recenzia publikácie autorky Ágnes Tóth *Németek Magyarországon 1950–1970*, ktorá analyzuje vzťah maďarských politických predstaviteľov k nemeckej národnostnej menšine v rokoch 1950 až 1970.

Ďalší príspevok rubriky *Az elődök nyomában Az ArchivNet megalapítása és első 20 éve* obsahuje dejiny prvého maďarského digitálneho archívneho časopisu.

Rubrika *Hírek* (Správy) *Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből* (97-102) pri naša prehľad podujatí organizovaných archívami.

Druhý príspevok rubriky *Az Év Levéltári Kiadványa 2020* (103-105) obsahuje prehľad ocenených archívnych prác za rok 2020. V dôsledku pandémie sa 12. mája uskutočnilo vyhlásenie ocenených prostredníctvom kanála Youtube.

V rubrike *In Memoriam* je spomienka na Károlyya Kecskemétiho, významného historika a archivára, ktorého meno sa zapísalo do povedomia aj ako člena Medzinárodnej rady archivárov (ICA).

Číslo 3. V prvom príspevku *A telekkönyvtől az ingatlan-nyilvántartásig* (5-22) sa autor Pál András Oláh venuje súpisu pozemkov. Na začiatku príspevku autor rozlišuje slová nehnuteľné bohatstvo a kataster. V nasledujúcej časti príspevku sa už venuje dejinám správy, zákonom a procesu tvorby systematickej správy katastra. Autor čitateľom približuje jednotlivé zákony a vyhlášky od 40. rokov 19. storočia až po 20. storočie. Napriek tomu, že séria dokumentov vzťahujúcich sa ku katastru siaha až po stredovek, o skutočnej evidencii sa v súvislosti s územím dnešného Maďarska možno rozprávať až od druhej polovice 19. storočia. Prvé evidencie vznikli v roku 1875 na základe zavedenia dane z pôdy, následkom čoho nasledovala systematizácia pozemkových kníh. Po nasledujúce desaťročia prevládal duálny systém evidencie. K zavedeniu jednotného systému a zlučovaniu už vzniknutých registrov sa pristúpilo v roku 1970 spolu s budovaním sústavy pozemkových úradov. Ručne vyplnené registračné formuláre boli v roku 1994 nahradené elektronickým registračným systémom. Príspevok obsahuje aj pramene, ktoré sú pri štúdiu témy nevyhnutné.

Druhý príspevok čísla, ktorý sa nachádza v rubrike *Forrás és érték* (Pramene a hodnoty), od autorky Eleonóry Kovács s názvom *Az iratmentés igénye – A Magyarországi Evangélikus egyházközségben őrzött iratairól* (23-39) obsahuje možné riešenia bezpečného uchovania a záchrany archívnych dokumentov maďarskej evanjelickej cirkvi. K sérii riešení prišla autorka vďaka výskumu a názorom odborníkov z radov archivárov a duchovných. Správa významnej časti dokumentov evanjelickej cirkvi je v rukách farností. Táto skutočnosť vyvoláva množstvo otázok a zamestnáva tak odborníkov archivárov, ako aj samotných predstaviteľov evanjelickej cirkvi. Problém predstavuje nielen nedostatok odborných vedomostí, ale aj preťaženosť samotných dekanov, ktorí spravujú dokumenty. Pri zásahoch do štruktúry archívnych súborov často dochádza k neodbornému usporiadaniu fondov. Autorka v príspevku vyzdvihuje potrebu zjednotenia odbornej práce, opisuje možné spoločné úlohy digitalizácie archívnych dokumentov, venuje sa zjednodušeniu výskumu – pri tomto bode reflektuje na potreby bádateľov a v neposlednom rade sa venuje aj dôležitosti bezpečného ulo-

ženia archívnych dokumentov. Na konci príspevku autorka odporúča nadviazať spoluprácu medzi archívmi a predstaviteľmi evanjelickej cirkvi.

Pokračovaním témy je príspevok od autora Dávida Világa s názvom *Hozzászólás az evangélikus iratmentés ügyéhez* (40-43). Príspevok obsahuje názor autora na problematiku dokumentov evanjelickej cirkvi. Dávid Világi sa už niekoľkokrát aj sám podieľal na záchrane dokumentov. Podľa príspevku sa predstavitelia cirkvi veľmi ťažko presvedčajú, aby svoje dokumenty odovzdali do archívov. Autor príspevku je toho istého názoru ako kolegyňa Eleonóra Kovács, že najdôležitejšie je hľadanie vzájomného kompromisu.

V rubrike *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) príspevok *A Tájékoztatósi Hivatal sajtóirányító munkája a Magyar Rádió és Televízióban az ötvenes évek második felében* (44-60) od autora Bence Csatáriho obsahuje najvhodnejšie prostriedky pre formovanie verejnej mienky, ktorými sú masovokomunikačné prostriedky. Autor sa v príspevku venuje práve formovaniu verejnej mienky prostredníctvom televízie a rozhlasových relácií v období socializmu. K zabezpečeniu cieľa potrebovalo vedenie systému jednej strany orgán, ktorý by mal za úlohu dohľad nad rozhlasovými a televíznymi reláciami. V roku 1954, a po krátkej prestávke v roku 1956, zastávala spomínanú úlohu Informačná kancelária. Správy zasielané vedeniu strany poskytujú bádateľom cenné informácie o celkovej nálade obyvateľstva Maďarskej socialistickej republiky. V príspevku sa autor venuje spôsobom obsadzovania zamestnaneckých miest v rozhlase a v televízii – dôležitým aspektom bolo, aby to boli ľudia verní straneckej politike. Príspevok obsahuje štatistiku sledovanosti a počúvanosti, ako aj pokyny k plánovaniu programov.

V rubrike *Levéltár/Történet* (Archív/História) sa autor Tamás Szálkai v príspevku *A bihari „első archívum” – Jakab Mihály pályája* (61-79) venuje životu biharského archívára Mihálya Jakaba, o ktorom, napriek výraznej stope, ktorú zanechal počas pôsobenia v župnom archíve, vie verejnosť málo. Po ukončení štúdia práva pôsobil niekoľko rokov ako verejný notár, neskôr ako prísažný a nakoniec bol poverený vedením archívu župného úradu. Mihály Jakab sa okrem dejín zaujímal aj o umenie – písal básne, divadelné kritiky, zastával kultúrne a verejné funkcie. Počas revolúcie v rokoch 1848 – 1849 sa postavil za požiadavky maďarskej strany, bol odsúdený a hoci sa po niekoľkých rokoch dostal na slobodu, fyzicky i psychicky zostal zlomený. Cez opis životných udalostí Mihálya Jakaba vytvoril autor zaujímavý obraz kariéry archívára, z príspevku si možno spraviť predstavu o každodenných úlohách archívára.

V ďalšom príspevku rubriky *Református lelkészből marxista történész és levéltár-igazgató – Román János, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár első igazgatója* (80-88) sa autor Ádám Kurucz venuje životu prvého riaditeľa župného archívu Borsod-Abaúj-Zemplén Jánosa Romána. Román vyrastal v období dvoch svetových vojen, v Sárospataku sa stal farárom. Zaujímal sa o históriu, v dôsledku čoho sa v rokoch 1950 – 1956 stal archívárom v Sárospataku. V roku 1965 boli dokumenty prevezené do Štátneho archívu v Miškolci, následne v roku 1968, keď bol zriadený župný archív, bol Román poverený jeho vedením. Celý svoj život zasvätil zbieraniu, skúmaniu a triedeniu prameňov. Výsledkom jeho dlhoročnej práce sú štúdie predovšetkým o miestnej histórii.

Ďalší príspevok rubriky *A Nagykovácsi Fióklevéltár emlékezete (1973 – 2021)* (89-90) od autora Lászlóa Schrameka predstavuje zánik pracoviska Nagykovács. V období druhej svetovej vojny sa časť archívnych dokumentov zachránila prevezením do Kecskeméte. Pracovisko až do zániku spravovalo archívne dokumenty charakteru obecnej, mestskej, okresnej a súdnej správy a družstiev okresu Cegléd.

Autorka Eleonóra Kovács v rubrike *Hírek* (Správy) prináša informácie o zasadnutí Spolku maďarských archivárov, ktoré sa konalo 25. – 27. augusta 2021. Príspevok obsahuje informáciu o udelení ceny Kláry Dóka so zoznamom ocenených. V rámci zasadnutia sa ako sprievodný program konal futbalový turnaj, v rámci ktorého súperili medzi sebou tímy vytvorené archivármi.

Číslo 4. Prvý príspevok od autora Bendegúza Gergóa Cseha s názvom *E-kutatás a titkosszolgálati levéltárban* (5-11) obsahuje skúsenosti, problémy a možnosti rozvoja online bádania dokumentov Historického archívu štátnej bezpečnosti. Spomínaný archív už od svojho vzniku v roku 1997 digitalizuje archívne dokumenty, ktoré uchováva. Zavedenie možnosti tzv. e-bádania sa zrýchleným tempom udialo v roku 2021 následkom pandémie, kedy bolo nevyhnutné, aby archív rýchlo a efektívne reagoval na zmenené podmienky. V roku 2019 si archív stanovil svoj strategický plán na ďalších 7 rokov. Medzi priority archívu patrí samozrejme aj skvalitnenie služby digitálneho bádania. Autor sa v príspevku venuje otázkam ochrany osobných údajov, rozvoju informatického systému a otázke, do akej miery je dopyt po elektronickom bádani.

V rubrike *Forrás és érték* (Pramene a hodnoty) sa autor Gergely Tamás Kovács-Veres v príspevku *Nemességigazolás Nyitra vármegyében 1754 – 1755-ben* (12-22) venuje výskumu preukázania šľachtického stavu, pramene z 18. storočia sú dodnes nespracované. Prvé práce na danú tému sa zrodili v 19. – 20. storočí. Tieto práce mali za úlohu poukázať na smer, akým spôsobom sa môže niekto dopátrať k svojmu šľachtickému osvedčeniu. Zároveň v rovnaký čas začali aj archívy zverejňovať svoje prvé spracované pramene. V príspevku autor vyzdvihuje prácu autora Jánosa Romhányiho, ktorý spracoval dokumenty viac ako 500 rodín. Vďaka sérii jeho prác je možné lepšie rozdeliť rody vlastníkov a šľachticov a vytvoriť si obraz o životných podmienkach rodín a o procese šľachtického osvedčenia. Aktuálne máme k dispozícii štatistický súpis šľachticov z okresov Baranya, Fejér, Mároaros, Nitra, Trenčín, Vas, Bihar a Borsod.

V rubrike *Műhelymunkák* (Práce z odborných dielní) sa autor László Köcze v príspevku *Közgyűjtemények, iratgyűjtés és a vállalati iratok: a Láng Gépgyár iratainak a története* (23-44) venuje rozporom pri zhromažďovaní registratúrnych záznamov spoločností inštitúciami a kriticky analyzuje bežnú prax na príklade strojárnej továrne Láng. Príspevok sa začína predstavením dejín a činnosti továrne, ktorá bola založená v roku 1868. Zakladateľom bol László Láng. K prvým stykom s archívom došlo v roku 1950. V tomto období sa do archívov dostalo veľa dokumentov tovární, ktoré vznikli pred druhou svetovou vojnou. Konkrétne dokumenty továrne Láng prevzal Centrálny hospodársky archív a následne Archív hlavného mesta Budapešť. Do archívu sa ale aj napriek tejto skutočnosti dostal iba zlomok archívnych dokumentov, fotografie a rôzne projektové dokumentácie sa dostali do zbierok múzeí. Po zmene politického režimu a procese privatizácie sa časť registratúrnych záznamov, ktoré boli

uložené v registratúrnom stredisku továrne, zničila, ďalšie sa dostali do úschovy spoločností venujúcich sa archivácii.

V rubrike *Levéltár/Történet* (Archív/História) autor Tamás Szálkai v príspevku „*Ezek a németek mindent gombóccal csinálnak!*“ *Herpay Gábor hajdúsági levéltáros tanulmányútja (1915)* (45-55) predstavuje cestovný denník Gábora Herpaya, mestského archívára v Debrecíne a neskôr okresného archívára. Autor sa na začiatku príspevku v krátkosti venuje životnej ceste archívára, jeho každodenným radostiam a starostiam. V ďalšej časti sa pred čitateľom odohrávajú Herpayove pracovné cesty, pri ktorých mala špeciálne postavenie gastronómia, keďže sa z cestovného denníka dozvedáme, okrem iného, aj o jeho kulinárskych zážitkoch. Cestovný denník sa začína zápisom z 12. júla 1915. Z denníka jasne cítiť jeho silné rodinno-priateľské väzby, opisuje pamiatky, ktoré navštívil a už spomínané kulinárske špeciality, ktoré počas svojho pobytu ochutnal a miesta, kde sa raz chcel vrátiť aj so svojou rodinou. V rámci svojej pracovnej cesty navštívil Herpay archívy v Budapešti, vo Viedni a v Sedmohradsku.

Rubrika *Kilátó* (Rozhľadňa) obsahuje príspevok *Besancon és Brüsszel Kora újkori források Habsburg Németalföld és a Magyar Királyság közötti kapcsolatok történetéhez (16. – 17. század)* (56-64) od autora Tibora Monostoriho. Autor v príspevku analyzuje novoveké pramene bruselského Kráľovského archívu – predovšetkým tie, ktoré sa viažu k dejinám maďarského obyvateľstva a k dejinám Uhorska.

Príspevok venovaný práci Tomáša Fülöpa *Megyeszékhelyből város* (65-68) od autorky Norberty Sági sleduje vývoj mesta Szolnok po druhej svetovej vojne.

Rubrika *Mérleg* (Váha) v príspevku *Két kötet Gyulafehérvárról* (69-74) predstavuje knihy Rity Bernád (A Csíkszeredai Gyűjtőlevéltár repertórium, Az Erdélyi Püspök Székesegyháza). Publikácie boli predstavené na počesť 125. výročia narodenia biskupa Árona Mártona.

V rubrike *Hírek* (Správy) autor András Koltai prináša informácie o konferencii, ktorá sa konala v Pannonthalme 28. – 30. júna.

V ďalšom príspevku rubriky autorka Renáta Huszár prináša informácie o zasadnutí mladých archívárov, ktoré sa konalo v Szegede.

Konferencia univerzitných archívárov sa konala 20. – 22. septembra v Győri, o programe a priebehu prináša informácie Zsolt Osváth.

Konferencia vedúcich archívárov Maďarska sa konala 7. – 9. októbra v Pécsi. Na konferencii odznela prednáška o dejinách archívu v Šali a o fondoch nachádzajúcich sa v archíve.

Autor Dávid Világi v príspevku *Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből* (96-98) prináša prehľad podujatí organizovaných archívami.

Posledný príspevok čísla obsahuje zoznam odborných publikácií, ktoré vyšli v roku 2021.

Kludia Bugyinszká
Štátny archív v Trnave,
pracovisko Archív v Galante
so sídlom v Šali

Tento vedecký časopis vychádza raz za dva mesiace od roku 1923. Má svoje stabilné rubriky: Články a správy (v tejto rubrike sú predstavené aj archívy z rôznych oblastí Ruskej federácie), *Publikované dokumenty*, *Kritika a bibliografia*, *Informácia a kronika* (venuje sa informáciám o konferenciách, výstavách, prezentuje jubilentov archívárov).

Číslo 4. Za vlády Petra I. prešlo Rusko veľkými reformami a platí to aj pre archívnictvo. Reformy znamenali zánik niektorých inštitúcií a vznik nových. Pri inštitúciách vznikali archívy, v ktorých sa uplatnila práca archívárov. Autor A. G. Rumjancev na základe archívnych dokumentov Ústredného štátneho historického archívu v Petrohrade sleduje profesionálny, ale aj sociálny život archívárov v období konca 19. až začiatku 20. storočia (25 osobných spisov).

N. M. Osipova, zástupkyňa riaditeľa Archívu Ruskej akadémie vied (ARAN), prezentuje aktívnu vedecko-výskumnú činnosť archívárov v rokoch 2013 – 2020, ktorá sa v porovnaní s predchádzajúcim obdobím niekoľkonásobne zvýšila. Výsledky výskumu boli publikované v domácich, ale aj zahraničných recenzovaných zborníkoch, a samotný archív tiež vydal viacero zborníkov. Vo výskume sa venovali týmto témam: história Ruskej akadémie vied, významné osobnosti vedy a techniky, zabezpečenie ochrany archívnych dokumentov, reštaurovanie a konzervovanie dokumentov, spracovávanie archívnych fondov. V čase pandémie v dôsledku šírenia sa ochorenia Covid-19 prijali opatrenia aj štátne archívy Udmurtskej republiky. Bádateľne neboli verejnosti prístupné, žiadosti sa prijímali telefonicky a mailom. Pracovníci prešli na home-office, porady, konferencie a školenia správcov registratúr sa konali dištančne. Prostredníctvom internetu pracovníci pripravili virtuálne výstavy. Zaujímavou bola výstava fotografií dokumentov k 100. výročiu republiky v meste Iževsk (hlavné mesto republiky) na mestských objektoch (konkrétne na zastávkach mestskej dopravy) (M. A. Kondrateva).

V Spojenom štátnom archíve Čelabinskej oblasti (OGAČO, doslovný preklad) sa v období pandémie zamerali na digitalizáciu najčastejšie žiadaných archívnych dokumentov a na zjednodušenie prístupu k nim. Bohatá bola aj publikačná činnosť archívárov (I. I. Višev).

M. V. Chodjakov pre štúdium cukrárenskej výroby v Leningrade v čase blokády (1941 – 1943) musel využiť archívne fondy viacerých archívov Petrohradu. Na základe dokumentov vieme, že v meste fungovalo sedem fabrik s cukrárenskou výrobou a že ich produkcia klesala v dôsledku nedostatku potrebných surovín. Dozvedáme sa, že kým výroba fungovala (1941 – 1942), vyrábali sa výrobky: čokoláda, karamelové cukríky, piškóty, perníky, rumové bábovky. V januári 1943, keď došlo k zmierneniu blokády (oslobodenie územia asi 10 – 15 km od Ladožského jazera), továreň Krupskej zvýšila produkciu a výsledkom boli dezertné cukríky pod rôznymi názvami: Americký orech, Červená Moskva atď.

V Štátnom archíve Vladimírskej oblasti spravujú zo 100 osobných fondov aj rodinný fond Kudol'skych – Vinogradovych. N. E. Aleksejeva v štúdiu analyzuje tento fond, ktorého časový rozsah je ohraničený rokmi 1854 – 2012. Obsahuje 3 000 dokumentov,

1 170 fotografií a 238 pohľadníc. Súčasťou fondu je rozsiahly životopis N. P. Undol'ského (1909 – 1989). Podľa autorky životopis poskytuje množstvo informácií z histórie krajiny.

I. K. Bogomolov na základe archívnych dokumentov získaných v rôznych archívoch spísal životopis inžiniera a publicistu N. B. Jemel'janova, ktorý doteraz ostával bez povšimnutia. Opisuje jeho zásluhy pri rozvoji železníc v Rusku. V období prvej svetovej vojny publikoval a zaoberal sa politickou situáciou v krajine. Presadzoval zrovnoprávnenie pracovných podmienok pre ženy a mužov. Bojoval proti cenzúre. Jeho osud po revolúcii v roku 1917 nie je zatiaľ známy.

Purovský municipálny archív (Purovský okres v Jamalskoneneckom autonómnom okruhu v Tumenskej oblasti) vznikol už v roku 1936 ako štátny archív, ale v roku 1991 sa pretransformoval na archívne oddelenie Správy Purovského okresu. Osem pracovníkov spravuje 148 archívnych fondov (L. V. Solomina, J. M. Šadrina).

V rubrike *Publikované dokumenty* sú publikované dokumenty k 80. výročiu Veľkej vlasteneckej vojny. Spomienky maliarky J. G. Arapovej (1889 – 1976) z roku 1941, ktoré sa zachovali a sú súčasťou osobného fondu maliarky v Treťjakovskej galérii, analyzujú situáciu v Moskve v čase útoku Nemecka na mesto. Riaditeľ Historicko-archívneho inštitútu P. P. Smirnov (1882 – 1947) spomína na boje o Moskvu v rokoch 1941 – 1942.

Rubrika *Informácia a kronika* je venovaná konferenciám, seminárom a iným aktivitám archívov Ruska.

Číslo 5. V roku 2021 sa uskutočnili zasadnutia vedecko-metodických komisií archívnych zariadení (municipálne archívy) Federálneho okruhu Ďalekého východu a Uralského federálneho okruhu. Z toho dôvodu je väčšina štúdií venovaná téme municipálnych archívov.

A. A. Toropov analyzuje postavenie municipálnych archívov Federálneho okruhu Ďalekého východu. V okruhu je činných 232 archívov tohto typu. Tieto archívy vznikli v tridsiatych rokoch ako okresné archívy a neskôr boli pretransformované na municipálne pri orgánoch samosprávy v jednotlivých regiónoch.

V Tatárskej republike pôsobí 46 municipálnych archívov a tie spravujú tretinu archívneho dedičstva republiky (G. Z. Gabdrachmanova).

V Nižnonovgorodskej oblasti pôsobí 50 takýchto archívov. Spravujú 10 517 archívnych fondov. Sú riadené Výborom pre archívniectvo Nižnonovgorodskej oblasti. Kontrolná činnosť výboru sa zameriava aj na zlepšenie materiálno-technického zabezpečenia archívov. Vykonáva tiež metodickú pomoc pre pracovníkov archívov formou školení v oblasti archívniectva. V archívoch prebieha digitalizácia archívnych dokumentov a zavádzanie archívnych služieb elektronickou formou (T. V. Sokolov).

V Sverdlovskej oblasti pôsobí 74 municipálnych archívov pri mestskej samospráve a tiež bojujú s nedostatkom lepšieho materiálno-technického zabezpečenia (A. A. Kapustin). V Čel'abinskej oblasti pôsobí 43 archívnych zariadení a okrem spomínaných problémov bojujú s nízkym počtom pracovníkov a nedostatočným zabezpečením reštaurovania archívnych dokumentov (S. M. Ivanov).

V roku 2018 si Ruská federácia pripomenula sté výročie prijatia dekrétu *O reorganizácii a centralizácii archívniectva v Ruskej socialistickej federatívnej sovietskej re-*

publike. Do osláv sa zapojili štátne i municipálne archívy postupne v rokoch 2018 – 2021, a to aj v čase pandémie. V niektorých archívnych subjektoch (26) pri tejto príležitosti vyznamenali bývalých a súčasných archivarov (napr. medailou *100 rokov štátnej archívnej služby Sverdlovskej oblasti*). Referáty z konferencií boli publikované v zborníkoch. Vo všetkých archívnych subjektoch pripravili výstavy. Niektoré v spolupráci s televíziou natočili krátkometrážne filmy (T. I. Bondareva, V. V. Sitnikova).

Autori ďalšej štúdie porovnávajú mapu Moskovského veľkokniežatstva zo 16. storočia, ktorej exempláre sú zachované v zahraničí v Benátkach v Knižnici sv. Marka a v Rusku v Ruskom štátnom archíve starých aktov. Výsledkom skúmania je zistenie, že obidve mapy sú otlačené z jedného drevorytu (D. A. Chotimskij, A. M. Bulatov).

Z obdobia rusko-japonskej vojny (1904 – 1905) je známa Cušimská námorná bitka (ostrovy v Japonsku), ktorá skončila porážkou Ruska. Tejto bitky sa zúčastnil aj ruský spisovateľ A. S. Novikov-Pribojem (1877 – 1944), ktorý o tejto udalosti napísal román *Cušima*. Poznámky autora sa zachovali v osobnom fonde spisovateľa v Ruskom štátnom archíve literatúry a umenia. M. R. Ivančenko v štúdií sleduje históriu zozbierania dokumentov a ich pramenné možnosti pri sledovaní rusko-japonskej vojny.

L. L. Gazijeva v štúdií podáva charakteristiku tajných dokumentov z činnosti Výkonného výboru Mestskej rady ľudových poslancov v Leningrade z obdobia blokády a poukazuje na ich pramennú hodnotu pre sledovanie témy prežitia Leningradu v čase blokády: mobilizácia, evakuácia, tvorba mestského rozpočtu, výživa obyvateľstva, kontrola plnenia prijatých opatrení. Tajné dokumenty sú uložené v Ústrednom štátnom archíve Petrohradu.

Jednou z dôležitých tém histórie Veľkej vlasteneckej vojny je evakuácia obyvateľstva. Už 24. júna 1941 vzniká Rada pre evakuáciu pri ľudových komisároch ZSSR. Boli vypracované formuláre pre spísanie evakuovaných. Takéto zoznamy sú zachované aj v Štátnom archíve Sverdlovskej oblasti. Do tejto oblasti bolo evakuovaných 719 000 ľudí (T. V. Verbickaja).

Západná Sibír je bohatá na rôzne nerastné suroviny a ich ťažba začala v plnej miere v 60. rokoch 20. storočia. Dokumenty týkajúce sa tejto problematiky môžeme sledovať vo federálnych, ale aj municipálnych archívoch. Jedným z nich je municipálny archív pri Správe Nadymského okresu Jamalskoneneckého autonómneho okruhu. Archív spravuje 147 archívnych fondov inštitúcií okresného charakteru či priemyselných subjektov (napr. Gazprom ťažisko Nadym) (T. P. Feďjajeva).

S. J. Voľnova nám predstavila Pavlovský municipálny archív (okres Pavlovo v Nižnonovgorodskej oblasti). Archív vznikol už v roku 1924 a jeho štatút sa niekoľkokrát menil (okresný, mestský). V súčasnosti je súčasťou Správy Pavlovského okresu. Štyria pracovníci spravujú 410 archívnych fondov.

V rubrike *Publikované dokumenty* sú publikované listy akademika G. F. Cereteliho písané kolegovi S. A. Žebel'ovi. Cereteli bol vedcom do revolučného obdobia a po revolúcii mal už problémy a bol niekoľkokrát väznený. V roku 1938 vo väzení aj zomiera. Známy bol prekladom gréckych starovekých autorov a rôznych listín.

Publikovaná je aj korešpondencia dvoch predstaviteľov slavistiky A. A. Amal'rika s dánskym profesorom A. Stender-Petersenom.

V rubrike *Kritika a bibliografia* je predstavených niekoľko zborníkov:

Recenzovaný zborník novosibirských vedcov obsahuje 207 dokumentov novej ekonomickej politiky (NEP) v rokoch 1921 – 1929 (politika sovietskej vlády smerujúca k uvoľneniu súkromného podnikania). V ďalšom zborníku je zverejnených 609 dokumentov o Kazašských deputáciách k ruskému cárskemu dvoru v rokoch 1801 – 1873. Kniha historika a archivára V. P. Kozlova *Rolnícky rod a osídlenie Tulskeho kraja v 16. – 20. storočí* je venovaná histórii roľníckeho života, konkrétne rodu Kozlovcov.

Rubrika *Informácia a kronika* sa venuje výstavám, kongresom a jubileám významných archivárov.

Číslo 6. Aj v tomto čísle je venovaná pozornosť municipálnym archívom. V Krasnodarskom kraji pôsobi 44 takýchto archívov, v ktorých sa snažia zlepšiť podmienky pre ochranu archívnych dokumentov (E. J. Rubcova).

Na území Novosibirskej oblasti pôsobi 34 municipálnych archívov. Činnosť týchto archívov riadi Úrad pre archívne služby Novosibirskej oblasti, ktorý sa stará o materiálne-technické zabezpečenie archívov. Úrad aktivoval internetový portál *Multi-mediálny archív Novosibirskej oblasti* s účasťou všetkých 34 archívov. Tiež už od roku 1991 vydáva na svojom webe *Novosibirsky archívny vestník* (K. V. Zacharov).

G. A. Chabibulina sa venuje aktuálnym problémom ochrany archívnych dokumentov na príklade archívov v Sibírskom federálnom okruhu. Predmetom pozornosti archívov na zabezpečenie ochrany dokumentov sú: osvetlenie, teplota, vlhkosť, hygiena zariadení, ako aj ochrana pred plesňami, a na to sa využíva sušiacia miestnosť. Ďalšou formou ochrany dokumentov je ich kopírovanie. Uskutočňuje sa aj reštaurovanie poškodených dokumentov.

Dôležitosť ochrany archívnych dokumentov Krasnodarskeho kraja je venovaná i táto štúdia. Pri Archíve osobných dokumentov Krasnodarskeho kraja vzniklo reštaurátorské oddelenie mikrofilmovania v roku 2005 s tromi pracovníkmi. V roku 2010 už ich bolo šesť (S. A. Degula).

O správe osobných spisov občanov už bolo napísaných niekoľko štúdií. Ruské archívy, či štátne alebo municipálne, tieto spisy preberajú do úschovy. E. A. Romanova poukázala na *Metodické odporúčania*, vzťahujúce sa na postupy práce s osobnými dokumentmi. Tieto odporúčania sú výsledkom celonárodnej archívnej diskusie.

O skúsenostiach so správou dokumentov osobného charakteru hovorí vo svojej štúdií M. M. Al'tman, pracovník Ruského štátneho archívu ekonómie. Tento archív spravuje 400 osobných fondov významných vedcov.

Významným prameňom k histórii blokády Leningradu je fotodokumentácia a fonografické záznamy, ktoré spravuje Ústredný štátny archív fotodokumentácie a fonografií v Petrohrade (CGAKFFD SPb). Archív patrí medzi najväčších správcov audiovizuálnych dokumentov (760 972 jednotlivín). Fotodokumentácia interpretuje obranu a život Leningradu v čase blokády. Ide o fotodokumentáciu (fotografie a negatívy) vytvorenú redaktormi vtedajšej tlače. Do archívu boli odovzdané aj fotografie z tvorby amatérov. Napríklad chirurg N. N. Šatalov, pôsobiaci v jednej z nemocníc, vytvoril bohatú sériu fotografií zo života nemocnice v rokoch 1941 – 1944 (okolo 500 ks). Autorka štúdie M. L. Orlova považuje fotodokumentáciu za významný historický prameň.

Autor charakterizoval zbierku prameňov uložených vo fondoch Štátneho archívu Rostovskej oblasti a Centra dokumentov novovekých dejín Rostovskej oblasti, ktoré dovoľujú analýzu špecifik sovietskej národnostnej politiky a analýzu vzťahov medzi jednotlivými etnikami na juhu Ruska v rokoch 1920 – 1930 (A. V. Averjanov).

A. B. Plotnikov sa pokúsil o pramennú analýzu výnimočného dokumentu Najvyššej tajnej rady (radu tvorilo osem členov z radov najsilnejšej ruskej šľachty) – protokolu zo zasadnutia 19. januára 1730, keď zomrel ruský cár Peter II. a rada určila za nového cára Annu Ivanovnu.

História archívnej služby Igrinského okresu (Udmurtská republika) sa začala v roku 1940. V súčasnosti je tento archív súčasťou Administrácie Igrinského okresu. Spravuje 235 archívnych fondov a prácu vykonávajú štyria pracovníci (E. V. Korepanova).

Ďalším municipálnym archívom je archív pri Administrácii Ščokinského okresu (Tulská oblasť), ktorý vznikol už v roku 1927. Päť pracovníkov spravuje 359 archívnych fondov (I. J. Jermakova).

V rubrike *Publikované dokumenty* ide o dokumenty o ochrane gubernátora P. A. Stolypina (1862 – 1911) z roku 1904. Dokumenty spravuje Štátny archív Saratovskej oblasti. V Rusku v tom čase bola gubernátorom poskytovaná osobná ochrana ministerstvom vnútra, ale len pri určitých príležitostiach, ako boli rôzne zhromaždenia. Ochranu vykonávala tajná politická polícia.

V rubrike *Kritika a bibliografia* sú predstavené:

Kniha B. M. Pudalova *Arzamský okres* (mesto Arzamas sa v súčasnosti nazýva Sarov a leží v Nižnonovgorodskej oblasti) v *17. storočí: Pramene histórie slúžiacich statkárom: Štúdiá texty*, má dokumentárnu formu o živote slúžiacich u veľkostatkárov v rokoch 1630 – 1649. Zborník P. L. Čebyšev vo *Vedeckom výbore Ministerstva ľudovej osvety (1856 – 1873)* je venovaný 200. výročiu narodenia významného vedca a matematika P. L. Čebyševa (1821 – 1894). Rok 2021 bol v Ruskej federácii rokom vedy a techniky. Zborník obsahuje 273 dokumentov o činnosti spomínaného vedca.

Rubrika *Informácia a kronika* je venovaná konferenciám, pamiatke zosnulým vedcom v oblasti archívnictva.

Mária Novosádová

Druhé číslo tohtoročného Sborníka archivních prací tento raz tvoria len dve rubriky, *Štúdie a Recenzie*.

BARCALOVÁ, Lucie. *Jihlavští erbovní měšťané v době vlády Maxmiliána II. a Rudolfa II.* (s. 271-330).

V prvej štúdií sa autorka zaoberá témou získavania erbov zo strany mešťanov, predovšetkým mešťanov kráľovských miest v priebehu 16. storočia. Tento trend sa prejavil aj v moravskom kráľovskom meste Jihlava, kde sa do roku 1620 podarilo získať erb takmer piatim desiatkam jihlavských mešťanov. V predkladanej štúdií bola spracovaná vzorka pätnástich rodín, ktoré získali erb za vlády cisárov Maximiliána II. a Rudolfa II., teda v rokoch 1564 – 1608. Štúdiá sa bližšie zaoberá rodinnými vzťahmi, majetkovými pomermi a úradníckymi kariérami jednotlivých mešťanov, pri ktorých je sledované, či zisk štatútu erbového mešťana bol vstupenkou do mestskej rady.

Úvodnú časť štúdií tvoria stručné dejiny Jihlavy so zameraním na obdobie pred bitkou na Bielej hore a vo všeobecnosti charakterizuje aj erbové mešťanstvo.

Nosná časť štúdií sa už venuje konkrétnym jihlavským rodinám, ktorým boli v rokoch 1564 až 1608 (1609) udelené erby. Životné osudy jednotlivých mešťanov sleduje v rovnakom období, prípadne len s presahom do roku 1620. Väčšinou sú textové časti doplnené aj grafickým zobrazením erbu, bohužiaľ iba v čiernobielym vyobrazení.

V závere autorka okrem iného konštatuje, že členstvo v mestskej rade bolo u väčšiny rodín skôr predpokladom k zisku erbu ako naopak.

VELÍČKA, Tomáš. *Sudetonemecké archivnictví v meziválečném Československu (První krok na dlouhé ceste ke vzniku syntézy)* (s. 331-397).

Autor druhej štúdií v úvode načrtáva stav archívnej historiografie s osobitným zreteľom na obdobie po vzniku Československa v roku 1918. Hlavným predmetom štúdií je však vývoj regionálneho archívnictva v období existencie prvej Československej republiky v nemeckom pohraničí, pre ktoré sa práve v medzivojnovom období postupne zaužíval termín Sudety.

V úvode sa dozvedáme o stave archívnictva v novej republike a jeho vzťahu k regionálnym archívom. Samozrejme, nevyhol sa ani opisu stavu archívov v posledných desaťročiach rakúsko-uhorskej monarchie. Organizáciu nemeckých archívárov v Čechách v tomto období začal ovplyvňovať Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen a jeho archívna sekcia. Publikačné možnosti poskytoval ním vydávaný časopis Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Práve tento spolok vyvinul prvé pokusy na získanie podkladov o stave sudetonemeckých archívov v ČSR. Logicky však nasledovali aj snahy o ich centralizáciu.

Posledná časť štúdií sa venuje sudetonemeckým archívom, konkrétne rozoberá ich vzdelanie, prax, ale i názory.

Prílohu tejto rozsiahlej štúdií tvoria *Zásady novozriadeného oddelenia pre archivnictvo v rámci Spolku pro dejiny Nemcov v Čechách* publikované formou edície.

BRČÁK, Marek – WOLF, Jiří. *Julius František Sasko-Lauenburský a Anna Marie Františka Toskánska jako dobrodinci kapucínskeho konventu v Zákupcech* (s. 398-423).

Hlavným cieľom tretej štúdie je čitateľom priblížiť dejiny kapucínskeho kláštora v Zákupcech, ktorého areál je v súčasnosti ohrozenou kultúrnou pamiatkou a hrozí jej totálny zánik. Sleduje dejiny konventu na príklade vzťahu kapucínov s rodom Sasko-Lauenburským, ktorého členovia kláštor založili a následne ho ako patróni aj materiálne podporovali. Časové ohraničenie štúdie rokmi 1678 – 1741 korešponduje s uvedením kapucínov do Zákup Juliom Františkom Sasko-Lauenburským (1641 – 1689) a horný medzník tvorí smrť jeho dcéry Anny Marie Františky Toskánskej (1672 – 1741), ktorá sa po otcovej smrti stala nielen majiteľkou panstva, ale aj patrónkou a štedrou mecenáškou kláštora.

Druhým cieľom, ktorý si štúdia kladie, je predstaviť historiografické pramene kapucínskej proveniencie odbornej verejnosti.

BRŇOVJÁK, Jiří. *Osudy hraběcího rodu Bellegarde a jejich rodinného archivu* (s. 424-485).

Posledná štúdia tohto čísla Sborníka archivních prací vo svojom úvode opisuje osudy bývalých šľachtických veľkostatkov a najmä ich archívov v prvej polovici 20. storočia a ich stav po konci druhej svetovej vojny. Jedným z mála rozsiahlych archívov veľkostatkov, ktorý disponuje aj väčším množstvom zachovaných materiálov rodovej proveniencie, je fond Veľkostatok Velké Heraldice, uložený v Zemskom archíve v Opave. Držiteli tohto veľkostatku boli od polovice 19. storočia príslušníci pôvodne savojskej šľachtickej rodiny Bellegarde. V prvej časti štúdie sa dozvedáme o dejinách rodu, ktoré siahajú až do 13. storočia. Autor popisuje podrobne viacero vetiev rodu i to, ako sa podarilo jednej z nich získať majetok v Čechách. Osobitnú pozornosť venuje Franzovi Xaverovi, ktorý sa stal držiteľom Veľkých Heraldic, ale i nasledujúcim posledným dvom generáciám tohto rodu. Veľkú pozornosť zaberajú osudy rodinného majetku po druhej svetovej vojne.

Druhá polovica štúdie je venovaná nielen osudom rodinného archívu Bellegardovcov, ale aj archívu veľkostatku. V závere autor upozorňuje čitateľov na ďalšie materiály k rodu Bellegarde nielen v Českej republike, ale i v zahraničí a tiež sa venuje rodinnému archívu, ktorý sa nachádza v Rige.

Celá štúdia je doplnená tromi prílohami. Prvá je zjednodušená genealógia rodu Bellegarde od 17. do 20. storočia. Druhú tvorí tabuľka zobrazujúca väzby slobodných pánov Gudenusov a ďalších rodov k rodu Bellegarde a posledná príloha prezentuje usporiadanie písomností spriaznených rodov v inventári fondu Veľkostatok Velké Heraldice.

V rubrike *Recenzie* okrem už tradične podrobného recenzného príspevku Ivana Hlaváčka nájdeme aj ďalšiu obsírnú recenziu z pera Tomáša Veličku. Ide o recenziu zborníka medzinárodnej skupiny autorov, ktorý zostavil holandský diplomatik a paleograf Eefe Dijkhof pod názvom *Medieval Documents as Artefacts. Interdisciplinary Perspectives on Codicology, Paleography and Diplomatics*. Hilversum : Verloren, 2020, 432 s. ISBN 978-90-8704-568-5.

Ďalej v rámci recenzií Ivan Hlaváček predstavuje v rámci príspevku nazvaného *Strípky zahraničných diplomatických edíc a zpracování* celkovo osem knižných novínok.

Ako prvá je uvedená recenzia J. F. Böhmer, *Regesta Imperii I. Die Regesten des Kaiserreiches unter den Karolingern 751 – 918 (987), Band 4: Papstregesten 800 – 911, Teil 2: 844 – 872, Lieferung 3: 867 – 872 (Hadrian II.) und Gesamtregister*, bearbeitet von Klaus Herbes. Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 2021, XXVIII + 382 s. ISBN 978-3-412-51866-0.

Nasleduje recenzia *Papstbriefe des neunten Jahrhunderts. Epistolae a sede apostolica saeculi IX missae*. Herausgegeben und übersetzt von Klaus Herbers und Veronika Unger. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2019, 311 s. ISBN 978-3-534-74301-8.

Z radu Monumenta Germaniae Historica je predstavená práca *Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser XIV – VI, Die Urkunden Friedrichs II. 1226 – 1231*, Zwei Bände: Text + Register. Hg. von Walter Koch unter Mitwirkung von Klaus Hööflinger, Joachim Spiegel, Christian Friedl, Katharina Gutemuth und Maximilian Lang. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2021, XIV + 643, 645-1010 s. ISBN 978-3-447-11375-5.

Ďalšia v poradí je recenzia práce s názvom *Historiker zwischen Zeiten. Festschrift für Karel Hruza zum 60. Geburtstag*. Hg. von Petr Elbel, Alexandra Kaar, Jiří Nemeč, Martin Wihoda. Wien; Köln; Weimar : Böhlau Verlag, 2021, 381 s. ISBN 978-3-205-213505.

Malú výnimku medzi recenzovanými publikáciami tvorí nemecky tlačený časopis *Studia Historica Brunensia 66-1*, 2019, 164 s. ISSN 1803-7429, ktorý autorsky aj tematicky nadväzuje na predchádzajúcu publikáciu.

Návratom k staršiemu zborníku je recenzia *Les documents du commerce et des marchands entre Moyen Age et époque moderne. XIIe – XVIIe siècle*. Études reunies par Cristina Mantegna et Oliver Poncet, Collection de l'École française de Rome 550. Rome, 2018, 443 s. ISBN 978-2-7283-1316-7.

Poslednou recenzovanou publikáciou je edícia z raného novoveku *Instruktionen und Ordnungen der Stiftscherrschaft Klosterneuburg Quellen zur Verwaltung sowie zur Land- und Forstwirtschaft einer geistlichen Grundherrschaft in der Frühen Neuzeit*. Fontes rerum Austriacarum. Dritte Abteilung. Fontes iuris. Band 27. Josef Löffler (ed.) Wien; Köln; Weimar : Böhlau Verlag, 2021, 873 s. ISBN 978-3-205-21304-8.

V závere prináša príspevok Ivana Hlaváčka malú „inováciu“, keď upozorňuje na niektoré, z diplomatického hľadiska zaujímavé, časti zo základných zahraničných odborných časopisov.

Daniela Tvrdoňová
Slovenský národný archív

VÝUČBA ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V AKADEMICKOM ROKU 2021/2022

Nová akreditácia vysokých škôl na Slovensku vyžaduje pre akreditáciu magisterského stupňa VŠ-štúdiá v každom programe minimálne jedného profesora a štyroch ďalších docentov. Posudzovateľom je pritom jedno, či ide o obrovské programy ako právo či psychológia s desiatkami členov katedier alebo o malé špecializované programy s 5-6 učiteľmi na katedrách. Táto nepremyslená štátna politika ohrozila, alebo dokonca zlikvidovala, viacero študijných programov, z ktorých niektoré na Slovensku formovali aj dve-tri generácie. Aby sa na Slovensku zachovalo také plnohodnotné štúdium archívniectva a pomocných vied historických, aké sme mohli zabezpečiť doteraz, bolo potrebné vytvoriť spoločný študijný program s muzeológmi. Bude mať spoločný prvý ročník a od druhého si už študenti zvolia modul archívniectvo (a PVH) alebo muzeológia. Z pôvodne piatich archivárov (1 prof., 2 doc., 2 odb. asis.) a pôvodne troch muzeológov (2 doc. a 1 odb. asis.) sme vyskladali potrebnú päťicu habilitovaných a následne bol nový študijný program akreditovaný.

V súvislosti so zmenou študijného programu (nový začal od 1. septembra 2022) došlo koncom uplynulého letného semestra aj k organizačným zmenám na katedre. Od 1. júna 2022 sa zmenil názov pracoviska na Katedra archívniectva a muzeológie a k doterajším piatim členom špecializovaným na PVH, resp. archívniectvo pribudli traja noví vyučujúci modulu muzeológia – doc. PhDr. Jan Dolák, Ph.D., doc. Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD. a odb. asis. Mgr. Lenka Vargová, PhD. S katedrou naďalej spolupracuje aj emeritný prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (výučba doktorandov, štátnicové a obhajobné komisie).

Na katedre došlo po rozšírení jej členov aj k zmene funkcií – vedúcim katedry ostal prof. Juraj Šedivý, tajomníkom sa stal doc. Ľuboš Kačírek, študijným poradcom ostal Mgr. Ján Valo, PhD. a koordinátorom pre Erasmus+ sa stal doc. Jan Dolák. Riadnymi členmi katedry boli po celé obdobie aj doc. PhDr. Juraj Roháč, CSc. a doc. PhDr. Frederik Federmayer, PhD. Externým spolupracovníkom bol v tomto akademickom roku naďalej aj prof. Pavol Žigo (predmet Stará slovenčina a čeština). Kolegyne a kolegovia z archívov viedli praxe, za čo im patrí naša veľká vďaka. Život katedry spoluvytvárali aj denní a externí doktorandi. Na výučbe či skúšaní sa podieľali aj členky a členovia štátnicovej komisie (z externých Mgr. M. Orosová, PhD. a PhDr. R. Ragač, PhD., prof. L. Sokolovský), resp. odborovej komisie pre doktorandské štúdium (z externých prof. PhDr. V. Rábik, PhD., dr. R. Ragač, prof. L. Sokolovský).

Vzdelávanie

Výučba prebehla posledný raz podľa pôvodne akreditovaného študijného plánu. Na bakalárskom stupni sa učili klasické ťažiskové kurzy ako paleografia, diplomatika, dejiny správy 1 a 2, a úvod do archívniectva. V blokových predmetoch študenti získali základné vedomosti o viacerých PVH, ktoré budú potom hlbšie rozvinuté v magisterskom stupni (Základy PVH 1 = chronológia a metrológia, Základy PVH 2 = heraldika a genealógia, Základy PVH 3 = sfragistika, numizmatika a faleristika, Základy PVH 4 = historická geografia a demografia, Špeciálny kurz z PVH = úvod do epigrafie a rozšírené čítanie písomných prameňov). Bakalári získali aj základný prehľad z histórie s dôrazom na domáci vývoj. Oproti bežným historikom mali archivári najširšiu výučbu jazykov (latinčina 3 roky, nemčina pre začiatočníkov alebo pokročilých 2 roky, maďarčina pre začiatočníkov 2 roky; v rámci voliteľných predmetov si mohli vybrať aj ďalší jazyk). Dôležitou súčasťou výučby je prax v archívoch (na začiatku druhého ročníka týždeň, na začiatku tretieho tri týždne). V bakalárskom stupni dominovali logicky povinné a povinne voliteľné predmety, no časť predmetov si študenti môžu voliť.¹

Možno mediálne správy spôsobili, že do prvého ročníka sa zapísali len štyria študenti, do druhého ročníka postúpili traja. Z ôsmich druhákov ukončilo úspešne minulý akademický rok päť. V treťom ročníku študovalo osem kolegyň a kolegov, z ktorých všetci úspešne uzavreli bakalárske štúdium obhajobou záverečnej práce. Išlo o tieto témy: Bc. Kamil Bazelides – *Webové mapy vývoja Bratislavy ako príklad využitia „digital humanities“ pri tvorbe Historických atlasov miest* (školiteľ: J. Šedivý), Bc. Viktória Cehuľová – *Epigrafické pamiatky Rožňavského okresu do roku 1650* (školiteľ: J. Šedivý), Bc. Nina Görcsová – *Populačný vývoj židovského obyvateľstva Nitry, Drážoviec, Zbehov, Holotky, Čakajoviec, Lužianok, Koliňan, Čechynec, Výčapov, Jelšoviec, Šurianok a Topoľčian v rokoch 1850 – 1885* (školiteľ: J. Valo), Bc. Dominika Hrdá – *Červený kríž v Prievidzi v rokoch 1920 – 1938* (školiteľ: J. Valo), Bc. Lenka Andrea Kul'ková – *Petržalka v rokoch 1946 – 1952 vo svetle zápisníc Obvodnej rady Národného výboru pre okres Bratislava XI.* (školiteľ: J. Valo), Bc. Barbora Repáková – *Analýza úmrtnosti vo farnosti Dolná Tižina s filiálkou Stráža v rokoch 1831 – 1861* (školiteľ: J. Valo), Bc. PhDr. Ing. Peter Sater, PhD. – *Erby na historických budovách a pamiatkach v meste Nitra* (školiteľ: F. Feder Mayer), Bc. Adam Gregor – *Výbrané staré mapy a plány mesta Bratislavy a jeho okolia z obdobia 17. až 19. storočia* (školiteľ: J. Valo).

Magisterský stupeň by mal prehĺbiť všeobecné vedomosti a zručnosti z bakalárskeho kurzu a umožniť väčšiu špecializáciu študentov. Súčasťou magisterského stupňa je aj dlhšia prax v archívoch (3 pracovné týždne v prvom roku štúdia a 8 v druhom roku štúdia). Druhý magisterský stupeň vzdelávania študovali v prvom ročníku magisterského štúdia traja študenti, v druhom ročníku štyria. Obhajobou diplomovej práce a štátnicami ukončili úplné vysokoškolské vzdelanie v študijnom programe archívniectvo Mgr. Kristína Černá s diplomovou prácou *Historicko-geografický vývoj mesta Hlohovec od polovice 19. storočia do roku 1950* (školiteľ: J. Valo), Mgr. Samuel

¹ Študijné plány bc. aj mgr. stupňa sú dostupné online po kliknutí na stránku katedry, ďalej na Štúdium a potom na Študijné programy.

Gašperec – *Prof. Jaroslav Vodrážka (1859–1990) – analýza osobného fondu* (školiťel: J. Roháč), Mgr. Patrícia Kleimanová – *Príjmy a výdavky mesta Trnava v 16. – 18. storočí na základe analýzy vybraných účtovných kníh* (školiťel: J. Roháč) a Mgr. Laura Strnálová – *Ludovít Bazovský (1859) 1872 – 1958 (1992) – spracovanie a rozbor osobného fondu* (školiťel: J. Šedivý).

V akademickom roku 2020/21 katedra realizovala aj tretí stupeň vzdelávania – doktorandské štúdium v študijnom programe *Pomocné vedy historické* v dennej aj externej forme. V dennej forme študovali v 3. ročníku Mgr. Matúš Kaščák (dejiny správy vybraných miest) a v prvom ročníku Mgr. Ján Korekáč (epigrafický výskum Tekova a Hontu). Denní doktorandi majú povinnosť učiť a pomáhajú aj s uploadom inventárnych jednotiek do pamäťového portálu PamMap (v rozsahu cca 4 dni do mesiaca). Externou formou študovali PhDr. Miroslav Martinický (stoličné archívy na severozápadnom Slovensku do 1848), Mgr. Martina Rácová (cechové písomnosti vo vybraných lokalitách). V špeciálnom režime (cotutelle – medzi denným a externým štúdiom, pričom absolvent dostane diplom z dvoch univerzít) prebieha štúdium Mgr. Jany Srnkovej (epigrafická analýza pamiatok z Liptova). Koncom uplynulého akademického roku fakulta na dlhý čas (ak nie definitívne) stratila akreditáciu pre realizáciu študijného programu *Pomocné vedy historické* (akreditácia vyžaduje 2 profesorov a 3 docentov s medzinárodne uznávanou vedeckou činnosťou).

Medzi najdôležitejšie súčasti výučby budúcich archivárov patrí prax priamo v archívoch, ktoré zo strany katedry koordinoval J. Valo. Na základe dlhodobej rámcovej zmluvy s Ministerstvom vnútra SR – odborom archívov a registratúr sa uzatvárajú vykonávacie zmluvy s jednotlivými archívami. Tradičným miestom praxe boli naše partnerské inštitúcie v štátnych aj špecializovaných archívoch. Všetkým externým vedúcim praxí vyslovujeme našu veľkú vďaku. Prispeli k lepšej príprave našich absolventov a v niektorých prípadoch aj svojich budúcich kolegov či kolegýň.

Štúdium s praxou prepájajú i exkurzie. V uplynulom akademickom roku ich opäť organizoval J. Valo. S ohľadom na pandémiu sa ako minimalistické riešenie ukázali exkurzie realizované dištančným spôsobom, kde priamo na mieste sa okrem zamestnancov archívu nachádzal iba vyučujúci J. Valo a študenti boli pripojení prostredníctvom aplikácie. Takouto formou študenti virtuálne navštívili počas zimného semestra Archív Slovenskej akadémie vied a Univerzitnú knižnicu v Bratislave. Okrem toho prezenčne zavítali aj do Štátneho archívu v Bratislave a Slovenského národného archívu. V letnom semestri sa našťastie pandemická situácia normalizovala a okrem prechodu do prezenčnej formy výučby sa podarilo znova uskutočniť i ďalšie klasické prezenčné exkurzie (Archív mesta Bratislavy, Centrum vedecko-technických informácií SR). Počas mája 2022 sa po prestávke podarilo zrealizovať aj viacdňovú exkurziu na Spiš (v rámci nej študenti s J. Valom navštívili Levoču a spišský archív, ako aj archív v Spišskej Novej Vsi).

Kvalitu absolventov prostredníctvom záverečných skúšok zabezpečuje štátnicová komisia, ktorá pracovala v uplynulom roku v zložení: predseda: J. Šedivý, členovia: Mgr. B. Csiba, PhD., F. Federmayer, M. Orosová (PÚ SR), R. Ragač (PÚ SR/MK SR), J. Roháč, L. Sokolovský (prof. emeritus), J. Valo. Na kvalitu tretieho stupňa štúdia dohliadala odborová komisia pre doktorandské štúdium v zložení – predseda:

J. Šedivý, členovia: F. Federmayer, R. Ragač, V. Rábik (Trnavská univerzita v Trnave), J. Roháč, L. Sokolovský, J. Valo.

Webovú stránku, ako aj rutinné problémy študentov a učiteľov s aplikáciou MS Teams mal na starosti J. Valo, sociálne siete a informovanie študentov i širšieho kruhu priaznivcov mal za úlohu J. Šedivý.

V uplynulom roku sa uskutočnilo opäť prezenčne aj inak tradičné podujatie Študentská vedecká odborná konferencia (nekonalo sa len 2020 kvôli pandémie, z toho istého dôvodu sa v roku 2021 konalo len dištančne). Novinkou bol vznik spojenej sekcie Archívniectvo a muzeológia. Prezentované boli súťažné práce študentov: *Interaktívne webové mapy vývoja mesta Bratislava ako príklad praktického využitia digital humanities v historickej topografii* (Kamil Bazelides, odmenený Cenou profesora Alexandra Húščavu), *Staré mapy a plány Bratislavy a jeho okolia z obdobia 17. až 19. storočia* (Adam Gregor), *Návrh turistického chodníka po tatranských vilách* (Pavol Ilčák), *Dunajská hranica Bratislavskej stolice a neskôr Československa s Dolným Rakúskom – analýza vybraných kartografických prameňov k jej dejinám do jej korekcie v r. 1920 – 1923* (Peter Kašiak, prvé miesto), *Lazar Aponi vo svetle diplomatických, epigrafických a sfragistických prameňov* (Peter Sater).

Aj akademický rok 2021/22 bol ovplyvnený pandemiou, no opatrenia už neboli natoľko prísne a ani dĺžka dištančného vzdelávania pomocou aplikácie MS Teams už nebola taká ako v akademickom roku predtým, čím sa sociálne väzby študentov hádam natoľko nenarušili.

Súčasťou pedagogických aktivít členov katedry sú aj prednášky na Univerzite tretieho veku určené seniorským záujemcom o štúdium. Na UTV pri UK prednášal J. Šedivý (3 prednášky k dejinám cirkvi, kultúry a vzdelanosti a židovskej komunity v stredovekej Bratislave, prednáška a dva semináre na tému pamäte mesta, kolektívov a jednotlivcov v Bratislave). Ten istý vyučoval aj na UTV pri STU (prednášky o bratislavských pamiatkach spojených s cirkvou a s výrobnou sférou) a na UTV pri EU (Stredoveká Bratislava). Na UTV pri UK vyučoval aj J. Valo (prednáška Urbanizmus a územné plánovanie v Bratislave).

Kvalifikačný rast, garancie a akreditácia

Rok 2021/22 bol posledným, kedy sa realizoval klasický študijný program *Archívniectvo*. Doterajší 1-odborový ŠP Archívniectvo na 1. a 2. stupni tak od 1. septembra 2022 nahradí nový študijný program *Archívniectvo, muzeológia a digitalizácia historického dedičstva* pre Bc. aj Mgr. stupeň. Počas uplynulého akademického roku bol študijný program akreditovaný (na dobu neurčitú). Jeho hlavným garantom je J. Šedivý, spolugarantmi J. Dolák (sekcia muzeológie), F. Federmayer (archívniectvo/PVH), Ľ. Kačírek (muzeológia), J. Roháč (archívniectvo/PVH).

Tretí (doktorandský) stupeň štúdia Pomocné vedy historické sa transformuje na jeden z modulov v rámci spoločného doktorandského štúdia Slovenské dejiny. Hlavným garantom doktorandského programu je prof. PhDr. R. Holec, DrSc. (história), spolugarantmi F. Federmayer (archívniectvo/PVH), J. Šedivý (archívniectvo/PVH), J. Dolák (muzeológia), prof. M. Homza, DR. (história).

Vzhľadom na nové kritériá habilitácie sa tento proces v prípade B. Csibu mierne predĺžil, no s konkurzom na funkčné miesto pre jeho predmety sa ráta v priebehu

letného semestra 2022/23. Habilitácia J. Vala závisí tiež od splnenia kritérií. Po prípadnom penzionovaní J. Roháča by katedra rada prijala odborníka na moderné archívničtvo a správu registratúry ideálne so skúsenosťami s digitálnymi humanitnými vedami (podmienka zo strany fakulty je titul PhD.), no realizáciu tohto plánu ovplyvní finančná situácia fakulty.

Vedecké aktivity

Napriek pomerne nízkemu počtu členov a (denných) doktorandov sa na katedre rieši viacero dlhodobých projektov (*Corpus inscriptionum Slovaciae*, *Documenta Posoniensia*, zbierka pečatí, spoločný pamäťový portál PamMap.sk).

Vzhľadom na pandémie bol predĺžený termín odovzdania výsledkov končiaceho projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja (APVV), ktorá podporila historicko-topografický výskum Bratislavy spojený s pamäťovým portálom PamMap/Pamäť mesta Bratislavy (J. Šedivý, F. Federmayer, J. Valo a vedecko-výskumný zamestnanec J. Výhnánek v spolupráci s dennými doktorandmi, ako aj dobrovoľníkmi z radov verejnosti za 4 roky vytvorili dva hlavné aplikované výstupy – lokálne špecifický portál s historickými atlasmi miest (<https://towns.sk/>) a univerzálny pamäťový portál pre dejiny (slovenských) miest a obcí (<https://www.pammap.sk/>), na ktorom zverejnili takmer 30.000 inventárnych jednotiek o dejinách Bratislavy). Vďaka pochopeniu odboru archívov a registratúr MV SR môžu byť na portáli zverejňované aj digitalizáty dokumentov zo štátnych archívov. Portál sprístupňuje i archívy v súkromnom vlastníctve (osobné či rodinné fondy priamo u pôvodcov) alebo zbierky dokumentov vytvorené dlhodobou zberateľskou činnosťou (napr. pohľadnice). V rámci projektu publikovali či do tlače pripravili riešitelia 4 monografie alebo štúdie veľkosti monografie a 19 štúdií na Slovensku, v Čechách, Maďarsku, Rakúsku, Nemecku a Taliansku.

Medzi dlhodobé projekty katedry patrí aj rad edícií historických písomných prameňov z Bratislavy a jej okolia (*Documenta Posoniensia*). Po prvých dvoch zväzkoch (2018 R. Luz vydal hospodárske registre Bratislavskej kapituly a 2019 B. Csiba s Mgr. M. Babirátom zo ŠA BA vydali listiny rodu Kondé) publikoval B. Csiba edíciu druhého najstaršieho autentického protokolu Bratislavskej kapituly (DP4). Tretí zväzok DP (najstarší protokol Bratislavskej kapituly) by mal vyjsť v roku 2023.

J. Šedivému v uplynulom akademickom roku vyšli kratšie texty vo francúzskej encyklopédii stredovekého Česka, Poľska a Uhorska (*Démystifier l'Europe centrale: Boheme, Hongrie et Pologne du 7. au 16. siècle*), štúdia v nemčine *Mittelalterliche Frömmigkeit in der epigrafischen Kultur der Slowakei*, štúdia o historickej krajine na okolí Bratislavy a dva články o využití PamMap-u (pre muzikológov a česko-slovenských dejinách). Plnil si povinnosti člena CIPL (*Comité International de Paléographie Latine*), CID (*Commission Internationale de Diplomatie*) a CIHV (*Commission Internationale pur l'Histoire des Villes*), Slovenského národného komitétu historikov pri HÚ SAV (od 2016), Vedeckej archívnej rady pri MV SR (od 2018), vedeckej rady FiF UK a HÚ SAV (len do leta 2022) a od leta 2022 je aj členom VR FF Masarykovej univerzity v Brne.

Frederik Federmayer okrem spolupráce na historickej topografii Bratislavy (APVV 2017 – 2021) výskumne pracoval na vlastnom grante VEGA (Meštianska a šľachtická heraldika v uhorských mestách, hlavný riešiteľ, 2021 – 2023). Zúčastnil sa na konfe-

rencii Úrady a úradníci – ich vývoj a premeny organizovanej HÚ SAV s príspevkom Utváranie rodov kráľovských úradníkov (na príklade prvých generácií prešporského rodu Armpruster). Príspevok vyjde v periodiku Historické štúdie. V univerzitnom vydavateľstve publikoval vedeckú monografiu *Zbierka erbových pečatí II. Heraldické kuriozity a pozoruhodnosti* (2022). S príspevkami *Kuriozity z meštianskej heraldiky* a *Osobné pečatné znamenia pred nobilitáciou* prispel do kolektívnych monografií vydaných pri príležitostiach životných jubileí prof. Tomáša Krejčíka (Brno, Ostrava, 2021, vyšlo 2022) a prof. Attilu Pandulu (Budapest, 2022). Na archívnych dňoch v Smoleniciach (máj 2022) mal úvodný príspevok: *Archontológia a moderná slovenská historiografia*.

Juraj Roháč sa venoval diplomatike a regionálnym dejinám. V Štátnom archíve v Trnave realizoval verejnú prednášku v rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva s názvom *Pavol Holý z Hradnej*, v ktorej sa zaoberal životom trnavského mestského kapitána, ktorý bol na prelome 15. a 16. storočia jednou z najvýznamnejších osobností Trnavy a hlavným reprezentantom trnavských Slovákov.

Balázs Csiba bol spoluriešiteľom medzinárodného grantu NKFI K 134690, pripravil dve edície najstarších autentických protokolov Bratislavskej kapituly – za prvú z nich získal diplom Nadácie Andrása Kubinyiho (Kubinyi András Alapítvány) a cenu Slovenskej historickej spoločnosti za najlepšiu edíciu v roku 2021. Pracoval na podkladoch pre habilitáciu (4 odovzdané štúdie, 4 rozpracované štúdie z konferencií a 2 edície, ako aj 1 učebnica).

Ján Valo bol aj v uplynulom roku zapojený do projektu APVV, pre ktorý získaval mapové podklady. Okrem iného aktívne pracoval aj v pracovnej skupine pre prípravu Terminologického slovníka slovenského archívnictva.²

Záverom možno uplynulý akademický rok hodnotiť ako úspešný. Dištančné vzdelávanie predstavovalo už len menšiu časť výučby, aj praxe sa mohli realizovať podľa plánov. Akreditáciu sa podarilo dotiahnuť do úspešného finále a oba stupne sa podarilo akreditovať na neurčito. Členovia katedry boli v medzinárodnom aj národnom vedeckom kontexte i tento rok viditeľní, hoci nie tak ako v rokoch 2020/21 alebo 2022/23. Záujemcov o aktuálne informácie o vývoji na katedre pozývame sledovať katedrový facebookový profil, resp. aktualizovanú web-stránku.

Juraj Šedivý, Ján Valo
a ostatní kolegovia
Katedra archívnictva a muzeológie
Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

² Komplettnú publikačnú činnosť členov katedry aj jej denných doktorandov s vročením 2020 možno nájsť v elektronickej evidencii publikačnej činnosti UK – https://alis.uniba.sk:8444/search/query?match_1=PHRASE&field_1=authid&term_1=1072854&facet_sd=2020&sort=relevance&theme=EPC.

KATEDRA ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH IH FF PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE A JEJ ČINNOSŤ V AKADEMICKOM ROKU 2021/2022

Katedra archívniectva a pomocných vied historických (ďalej len KAaPVH) pôsobila ako jedna zo štyroch katedier na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej len IH FF PU).¹ Katedru viedla doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. a zároveň zastávala funkciu zástupkyne riaditeľa IH FF PU.² Na katedre pôsobili traja tvoriví pracovníci, dvaja vo funkcii docent, a to doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. a jeden na pozícii odborného asistenta – Mgr. Júlia Kotrusová, PhD., ktorá sa vrátila z rodičovskej dovolenky. Na katedre nepôsobil a nebol plne k dispozícii žiaden doktorand. Na konci akad. roka (august 2022) prebehlo výberové konanie na miesto odborného asistenta, na základe ktorého bola od septembra 2022 predĺžená pracovná zmluva na dva roky J. Kotrusovej.

Na pozícii garantov študijného programu archívniectvo (t. j. študijný odbor: historické vedy, študijný program: archívniectvo), realizovaného v dennej forme, figurovala pre 1. (Bc.) stupeň M. Domenová a garantom 2. (Mgr.) stupňa prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., ktorý pôsobí na Katedre novovekých a najnovších slovenských dejín IH FF PU. V kontexte prebiehajúceho akreditačného konania, zosúladovania študijných programov a odborov HIK so štandardmi SAAVŠ a PU v Prešove možno konštatovať, že sa v tomto kontexte priebežne pracovalo na študijnom odbore historické vedy, študijný program archívniectvo 1. aj 2. stupeň štúdia v dennej forme, čo si od zainteresovaných kolegov vyžiadalo nemálo času a úsilia. Garantom na oboch stupňoch štúdia je P. Švorc, spolugarantmi sú M. Bodnárová, M. Domenová, doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. a doc. PhDr. Peter Koval', PhD.

V rámci zabezpečenia výučby členky katedry realizovali dominantne výučbu jednotlivých disciplín najmä v študijnom programe archívniectvo (povinné a povinne voliteľné predmety). Nižšie či vyváženejšie úväzky u niektorých kolegov (v porovnaní s predošlým obdobím) boli spôsobené neexistenciou dvoch ročníkov, keďže študenti štúdium zanechali. Úväzková zaťaženosť súvisela aj s odbornou profiláciou pedagógov. Na pracovisko nebola prijatá ďalšia pracovná sila. Pre komplexnosť údajov je potrebné uviesť mená pedagógov a jednotlivé disciplíny, ktoré boli zabezpečované, a to M. Bodnárovou v ZS: Paleografia, Diplomatika Uhorska do roku 1526, Archívny manažment, v LS: Novoveká diplomatika, Všeobecná diplomatika, Archívniectvo I. Ďalej M. Domenová realizovala v ZS výučbu disciplín: Úvod do štúdia pomocných vied historických a archívniectva, Semestrálny projekt I., Historický seminár I., Numizmatika a metrológia, Latinský jazyk 1, Jazyk prameňov 1 – latinčina, Jazyk prame-

¹ Bližšie o organizačnej štruktúre a personálnom obsadení IH pozri: <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/instituty-fakulty/ih/>.

² Od marca 2022 do konca augusta 2022 bol poverený funkciou riaditeľa doc. PaedDr. P. Derfiňák, PhD., funkciou jeho zástupkyne naďalej M. Domenová. Pre dlhodobú PN doc. P. Derfiňáka zabezpečovala jeho agendy v danom období M. Domenová.

ňov 3 – latinčina, Stredoveká latinčina, v LS: Paleografický seminár 2, Paleografický seminár 3, Semestrálny projekt II., Latinský jazyk 2 a Jazyk prameňov 2 – latinský jazyk. Na zabezpečovaní výučby už znova participovala J. Kotrusová a v ZS zabezpečovala výučbu: Dejiny správy I., Historická demografia a historická štatistika, Paleografický seminár I., Náuka o prameňoch, v LS šlo o disciplíny: Dejiny správy II., Archívniectvo I.

Na iných študijných programoch – hl. história (1. a 2. stupeň) na IH boli členkami katedry zabezpečované tieto disciplíny: M. Bodnárovou v ZS: Paleografia pre historikov, Diplomatika pre historikov, v LS: Činnosť hodnoverných miest v stredoveku. M. Domenová realizovala v ZS výučbu predmetu Latinský jazyk I. a v LS Latinský jazyk II., Latinská epigrafia stredoveku. J. Kotrusová zabezpečovala v ZS výučbu predmetov: Pomocné vedy historické a v LS: Dejiny správy, Náuka o prameňoch. Nápomocná bola sčasti archivárka, interná doktorandka Mgr. M. Kaletová z Katedry novovekých a najnovších všeobecných dejín IH FF PU v Prešove, ktorá v ZS zabezpečovala semináre z disciplín: Úvod do štúdia pomocných vied historických a archívniectva, Paleografia pre historikov. Ďalšie disciplíny zo slovenských a všeobecných dejín zabezpečovali kolegovia z IH FF PU v Prešove. Výučbu jazykov zabezpečovali kolegovia z Centra celoživotného a kompetenčného vzdelávania PU – Ústavu jazykových kompetencií, z Centra jazykov a kultúr národnostných menšín PU v Prešove a z Inštitútu germanistiky FF PU v Prešove.³

Tento akad. rok, hlavne ZS, bol znovu poznačený pandemickými opatreniami spojenými s ochorením Covid-19, zvýšenou PN (aj u študentov), čo bolo citeľné a negatívne najmä pre študentov 1. ročníka, pre ktorých bolo vysokoškolské prostredie a prechod na iný, doteraz neznámy spôsob práce, štúdia nový. Opatrenia napriek tomu neohrozili plnohodnotné zabezpečovanie prezenčnej, ako aj hybridnej či dištančnej formy výučby (platforma MS Teams) zo strany pedagógov, ale ani plnenie ďalších agend, termínovaných úloh alebo zabezpečenia odbornej praxe pre študentov. Dôležitá bola aj spolupráca s inými odbornými pracoviskami, fondovými a pamäťovými inštitúciami. Semestrálny projekt I. – II. sa realizoval v Archíve gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove. Zabezpečením a koordináciou odbornej neučiteľskej praxe na dvoch študijných programoch (archívniectvo, história) na IH FF PU v Prešove bola aj v akad. roku 2021/22 poverená M. Domenová. Odborná prax archivárov sa v danom roku realizovala len na magisterskom stupni štúdia, a to v 2. ročníku (20 dní) v Štátnom archíve v Prešove a v Štátnom archíve v Košiciach (na základe zmluvy o spolupráci medzi FF PU a MV SR, sekciou verejnej správy, odborom archívov a registratúr), za čo ďakujeme aj riaditeľom daných archívov – Mgr. L. Kováčovej a PhDr. R. Pavlovičovi, PhD., keďže uvedená dohoda⁴ je bezodplatná.

Limitované boli vo veľkej miere odborné exkurzie, služobné cesty a možnosti bádania, o čom bude ešte zmienka. Zabezpečením realizovania niekoľkých odborných exkurzií pre študentov bola poverená aj J. Kotrusová.

³ Informácie dostupné aj z <https://student.unipo.sk/maisportal/studijneProgramy.mais>.

⁴ T. j. Vykonávacía dohoda k Rámcovej zmluve medzi MV SR a PU v Prešove – FF o vzájomnej spolupráci.

Počet študentov zaujímavujúcich sa o štúdium archívniectva má dlhodobu klesajúcu tendenciu, podobne ako pri iných historických vedách a humanitných odboroch, čo kopíruje aj trh práce či vnímanie tejto profesie u širšej verejnosti. Medzi prijatými študentmi je čím ďalej nižší počet absolventov gymnázií, a to je i jeden z faktorov, prečo následne štúdium na univerzite zanechávajú. Počet študentov na konci tohto akad. roka bol v ukazovateľoch: 1. roč. Arch Bc.: 2; 2. roč. Arch Bc. 3., 2. roč. Arch Mgr.: 1. Optimistické vyhliadky a zmysel práce do budúcnosti dávajú šikovní absolventi, ktorí sa už uplatnili v odbore. Pre väčšiu úplnosť o činnosti členiek katedry je potrebné uviesť, že boli školiteľkami i oponentkami záverečných kvalifikačných prác študentov aj iných programov na IH. V akad. roku 2021/22 sa štátne záverečné skúšky na archívniectve zrealizovali len na magisterskom stupni, a to v riadnom júnovom termíne. Štátnicová komisia pracovala v tomto zložení: P. Švorc (predseda), M. Bodnárová, M. Domenová, N. Jurčíšínová a P. Koval'. Súčasťou štátnej skúšky bola aj obhajoba záverečných kvalifikačných prác. Menovite šlo o študentku Annu Beňovú: Kniha rozhodnutí mesta Prešova z rokov 1762 – 1776: dejiny správy a diplomaticko-obšahová analýza prameňa⁵ (školiteľ M. Domenová).

Protipandemické opatrenia spojené s Covidom-19 mali vplyv aj na priamu realizáciu viacerých domácich i zahraničných aktivít, pričom v ak. r. 2021/22 sa zrealizovalo viacero učiteľských mobilit tvorivých pracovníkov z IH, ale aj časť tých, ktoré sa pre pandémiu Covidu-19 nemohli zrealizovať v predošlom ak. roku, a to na univerzitách najmä v Českej a v Maďarskej republike. Z našej katedry šlo o zrealizovanie mobility v rámci Erasmus+ Učiteľské mobility – výučba/školenie na FF Univerzite Pardubice (M. Domenová). Na našom pracovisku zrealizovali mobilitu Erasmus+ dve pedagogičky z Inštitútu histórie Pedagogickej univerzity v Krakove (október 2021). V rámci študentskej mobility je možné spomenúť aj zrealizované Erasmus+ Stáže študentov, a to Anny Beňovej v inštitúcii Zemský archív v Opavě (jún – august 2021), ktorú možno zhodnotiť ako obzvlášť prínosnú.

Odborná vedeckovýskumná činnosť zohrávala pre členky katedry dôležitú úlohu aj v bilancovanom ak. roku či už v podobe aktívnej účasti na vedeckých konferenciách, realizovaním expertíznej, recenznej a posudzovateľskej činnosti, ako aj zastúpením v redakčných radách periodík,⁶ vo vednodborových a profesijných združeniach.⁷ Publikačná, zostavovateľská i editorská činnosť⁸ bola prepojená s profiláciou a výstupmi v rámci riešenia viacerých vedeckovýskumných projektov, na ktorých partici-

⁵ Práca dostupná na portáli Centrálného registra záverečných a kvalifikačných prác CRZP: <https://cms.crzp.sk/>.

⁶ *Annales historici Pressovienses* (Domenová, Bodnárová), *Historica ecclesiastica* (Bodnárová), zborníkov – *Spoločnosť a dejiny* (Domenová, Kotrusová) na Slovensku i v cudzine, napr. *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny* (Domenová).

⁷ Napríklad: *Spoločnosť slovenských archívárov* (Bodnárová, Domenová, Kotrusová), *Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť* (Domenová), *Slovenská historická spoločnosť* (Domenová, Kotrusová), *Dejepisný spolok v Košiciach* (Domenová), *Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov* (Domenová), *Spolok slovenských knihovníkov a knižníc* (Domenová).

⁸ Orientačný prehľad publikačnej činnosti dostupný z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/epc;https://cms.crepc.sk/>.

povali ako hlavní riešitelia (1) alebo ako spoluriešitelia, pričom šlo o projekty VEGA,⁹ KEGA¹⁰ a APVV,¹¹ kde členovia katedry pracovali vo viacerých tímoch. Z nich medzi najzaujímavejšie tituly možno zaradiť výstupy v rámci projektu VEGA, v ktorom sa mali sprístupniť zaujímavé pramene k cirkevným a duchovným dejinám Slovenska, a to Alexander Duchnovič. *Chronologica Historia almae Dioecesis Eperjessiensis... Pars. I.* Ed. M. Domenová. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2021, 374 s. ISBN 978-80-555-2860-1 a *Convocatum fuit capitulum conventuale... (k činnosti kamaldulov v Červenom kláštore na základe Liber actuum z rokov 1715 – 1760).* Ed. M. Kaletová. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2021, 162 s. ISBN 978-80-555-2851-9.

Všeobecne možno uplynulý akademický rok hodnotiť znovu ako jeden z turbulentnejších, nielen pre vyskytnuvšiu sa hybridnú či dištančnú formu výučby. Hoci osadenstvo katedry sa znovu stalo trochu stabilnejším, nedošlo k jeho navýšeniu a v budúcnosti najskôr k takémuto stavu ani nedôjde, hoci cítime naliehavú potrebu prijať do tímu – do zamestnaneckého pomeru absolventa archívnickva (nie histórie) s praxou a primeraným akademickým titulom (PhD., prípadne doc.). Časť nosných disciplín budú zabezpečovať iní členovia z IH FF PU v takom móde, ktorý sa nastavil v rámci prebiehajúceho akreditačného konania – zosúladovania akreditačných spisov na FF PU.

Do nového akademického roka 2022/23 sme vstúpili pozitívne, keďže na základe rozhodnutia Rady pre VSK PU v Prešove pracovisko získalo oprávnenie uskutočňovať študijný program archívnickvo v zosúladenej forme s platnými akreditačnými štandardmi a aj skutočnosťou, že do 1. ročníka Bc. stupňa štúdia nastúpili štyria študenti s predispozíciou k profesii archivára.

Marcela Domenová
Katedra archívnickva a PVH
Inštitútu histórie
Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove

⁹ VEGA č. 1/0651/19 *Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska* (zodpovedná riešiteľka M. Domenová, riešiteľka J. Kotrusová); VEGA č. 1/0477/20 *Pramene k dejinám cirkvi na Slovensku v ranom novoveku* (riešiteľka M. Domenová), VEGA 1/0626/21 *Horné Uhorsko, špecifický fenomén stredoeurópskeho vývinu v ranom novoveku* (riešiteľka M. Bodnárová).

¹⁰ KEGA č. 018PU-4/2022 *Inovácia výučby humanitných odborov s dôrazom na tvorivé a zážitkové metódy* (riešiteľka M. Domenová).

¹¹ APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)* (riešiteľka M. Domenová).

BÁDATEĽNA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO ARCHÍVU A PANDÉMIA – OBMEDZENÝ REŽIM A JEHO VPLYV NA BÁDATEĽSKÚ AGENDU

Pandémia spôsobená šírením koronavírusu ovplyvnila celú spoločnosť – nielen náš súkromný život, ale i pracovnú sféru. Zavádzanie obmedzení a ochranných prostriedkov s cieľom ochrany zdravia prinieslo množstvo výziev i problémov, ktorým sa bolo nutné prispôbiť. V príspevku sa špecifická pozornosť venuje obmedzenému režimu zavedenému v bádateľni Slovenského národného archívu (ďalej SNA). Paradoxné je, že práve vďaka pandémie sa väčšmi zdôraznilo, aký vysoký je záujem o bádanie v archívoch na Slovensku. Čakacie lehoty na štúdium v SNA presiahli rámec 2 – 3 mesiacov napriek tomu, že bádateľňa disponuje pomerne veľkou rozlohou a zavedené kapacitné obmedzenie umožňovalo štúdiom 5 ľudí súčasne v miestnosti. Najmä pre historikov, ktorí mali vo zvyku bádať pravidelne, vznikol značný problém pri výkone výskumných činností. Zo skúseností je zrejmé, že pohľad na opatrenia sa prípad od prípadu rôzil, no v konečnom dôsledku bolo nutné, aby sa opatreniam prispôbila pracovná činnosť a boli rešpektované zo strany verejnosti. Aké však boli začiatky? A ako ovplyvnila pandémia bádateľskú agendu v SNA?

Vývoj opatrení a ich realizácia v podmienkach bádateľne Slovenského národného archívu

Po zvýšení počtu prípadov ochorenia koronavírusom na Slovensku sa začiatkom roku 2020 pristúpilo k opatreniam, ktoré viedli k uzatvoreniu prevádzok pre verejnosť. Bádateľňa SNA bola v danom roku niekoľko mesiacov pre verejnosť uzatvorená v zmysle jednotlivých pokynov Úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky (ďalej ÚVZ SR) (Opatrenie ÚVZ SR pri ohrození verejného zdravia z 15. marca 2020; Opatrenie ÚVZ SR pri ohrození verejného zdravia z 29. marca 2020) a osobného úradu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR) ako príslušného orgánu štátnej správy na úseku verejného zdravotníctva. Išlo o polovicu mesiaca marec, celý apríl a november. Komunikácia s verejnosťou bola obmedzená na elektronické formy – či už telefonickú, mailovú, poštovú alebo komunikáciu cez zavedené elektronické systémy. Počas uvedeného obdobia sa zamestnanci archívu striedali v službách na pracovisku, aby bola zabezpečená komunikácia s verejnosťou a vybavovanie žiadostí a správnej agendy. Vzhľadom na to, že mimo pracoviska nemajú zamestnanci prístup k sieti a pracovnej mailovej schránke, bolo nutné zaviesť uvedený postup. Práca z domu a jej podmienky boli stanovené jednotlivými uzneseniami a usmerneniami, a to na základe vyhlásenia mimoriadnej situácie v SR podľa bodu B.1. uznesenia vlády SR č. 111 z 11. marca 2020 k návrhu na vyhlásenie mimoriadnej situácie v súvislosti s ohrozením verejného zdravia II. stupňa z dôvodu ochorenia COVID-19 spôsobeným koronavírusom SARS-CoV-2 na území SR. Neskôr na základe vyhlásenia núdzového stavu uznesením vlády SR z 30. septembra 2020 č. 587. V tomto období podmienky práce z domu špecifikovalo usmernenie služobného úradu kancelárie generálneho tajomníka MV SR z 12. októbra 2020 č. KGTU-2020/000577-008. V zá-

vere roka 2020 išlo o uznesenie v súvislosti s vyhlásením núdzového stavu na území SR uznesením vlády SR č. 808 z 31. decembra 2020.

Poskytovanie informácií v podmienkach neustále sa meniacej epidemiologickej situácie sa ukázalo ako veľká záťaž vzhľadom na to, že samotní pracovníci nemali vopred vedomosť o tom, ako sa vyvinie situácia a kedy možno očakávať zmeny a najmä otvorenie bádateľne. Otázky však prichádzali a nespokojnosť verejnosti sa zvyšovala. Samozrejme, bolo tomu tak i v iných oblastiach spoločnosti a nevyhli sa tomu ani pracoviská archívov. Ruka v ruke s podobnými otázkami sa zvyšovali i požiadavky na digitalizáciu. Tie boli v mnohých smeroch neúnosné a nebolo možné im vzhľadom na počet pracovníkov a materiálové vybavenie vyhovieť.

Vraví sa, že všetko zlé je na niečo dobré a práve tieto podmienky poskytli priestor pre činnosti, ktorým sa za plnej prevádzky bádateľne nebolo možné venovať. Spomenúť možno najmä reorganizáciu archívnych pomôcok a aktualizáciu zoznamu archívnych pomôcok, ich digitalizáciu, zapojenie sa do aktualizácie webového sídla štátnych archívov na Slovensku a koniec koncov prístupenie k aktualizácii zoznamu fondov a zbierok SNA, ktorý tvorí najdôležitejšiu súčasť informačnej bázy pre bádateľov. Na aktualizácii webu a zoznamu sa pracovalo a pracuje naďalej priebežne.

V máji roku 2020 prišlo k znovuo tvoreniu bádateľne v zavedenom obmedzenom režime na základe Opatrenia ÚVZ SR pri ohrození verejného zdravia z 19. mája 2022.

Jeho zavedeniu predchádzala príprava a prispôbenie nariadení podmienkam bádateľne archívu. Vzhľadom na nariadenie bolo nutné podľa metráže bádateľne (64 m²) vypočítať, aké množstvo bádateľov je možné objednať na štúdium, keďže podľa platného opatrenia bola možná koncentrácia 1 človek na 15 m². Podľa výpočtov mohlo byť v miestnosti v rovnakom čase 5 ľudí. Následne bol zavedený rezervačný systém, na základe ktorého sa musel bádateľ objednať na presne určený termín. Práve v tomto momente však nastala otázka, či bude vhodnejšie objednávať bádateľov na celý deň počas otváracích hodín alebo na presne vymedzený čas (diskutovaným bolo doobedie/poobedie alebo len vymedzené určité hodiny). Napokon sa po zvážení všetkých okolností dospelo k záveru, že bude najvhodnejšie rezervovať záujemcov na jeden deň. Vznikla tak pravdepodobnosť, že mnohí z nich počas jednej celodennej návštevy stihnú ukončiť štúdium 3 archívnych škatúl, čo bolo v tom čase maximálne povolené množstvo dokumentov na štúdium. Archívne škatule boli následne uložené do karantény na 5 dní. Pre tieto potreby bol vyčlenený priestor v sklade, kde boli archívne dokumenty umiestnené pod UV žiaričom. UV žiarič, ktorý si archív zabezpečil, bol následne využívaný v priestoroch bádateľne pred a po otváracích hodinách. Neskôr boli archívom z prostriedkov MV SR dodané ďalšie žiariče s krytmi, ktoré mohli byť v prevádzke i počas prítomnosti osôb v miestnosti. Povolené bolo rezervovať si iba jeden termín vopred, aby tak nevznikol problém, že si jeden bádateľ obsadí množstvo termínov a iní bádatelia nebudú mať na rezerváciu možnosť. Napriek tomu, že bol znížený počet bádateľov, pre pracovníkov bádateľne obmedzený režim neznížil zaťaženosť v práci, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Komunikácia s verejnosťou bola často veľmi zaťažujúca, nespokojnosť s čakacími lehotami vysoká, vysvetľovanie významu zavedených nariadení náročné. Množstvo otázok ohľadom predmetných opatrení bolo už tradičným úvodom alebo záverom jednotlivých bádateľských

návštev. Môže to znieť prekvapivo, ale už len odporúčanie používať vlastné písacie potreby vzbudilo v mnohých bádateľoch značnú nespokojnosť.

1. Vzhľadom na možné riziko nákazy koronavírusom sa bádateľom odporúča zvážiť samotnú potrebu návštevy archívu.

2. Rezervácie na štúdium možno podávať telefonicky alebo e-mailom na archívom stanovené termíny (max. 5 bádateľov /deň); rezervácia je platná až po jej potvrdení archívom.

3. Objednať si možno max. 3 archívne škatule/deň.

4. O zrušení rezervácie treba vopred informovať (min. 24 hod. vopred).

5. V budove je nutné prekrytie horných dýchacích ciest.

6. Odporúča sa používať vlastné písacie potreby.

TABUĽKA 1 – Podmienky štúdia v obmedzenom režime v bádateľni SNA platné od 25. 5. 2020.

Zdroj: SNA

V súvislosti s ochranou zdravia bolo taktiež nariadené prekrytie horných dýchacích ciest, čo bolo podmienkou pobytu v budove archívu i pre verejnosť. V prvých mesiacoch sa využívali rúška zo zásob v archívnom sklade. Ich počet nebol postačujúci na každodenné použitie pre všetkých zamestnancov. Treba však poznamenať, že neskôr boli rúška dodané z prostriedkov MV SR viackrát v priebehu uvedeného obdobia vo väčšom počte. Rovnako boli dodané ochranné rukavice v dvoch veľkostiach, ktoré však nenašli využitie, keďže veľkosti pre obsluhu bádateľne neboli vhodné. Postačujúca tak musela byť dezinfekcia, ktorá bola umiestnená pri vstupe do budovy a následne pri šatni a tiež v priestoroch bádateľne. Vzhľadom na to, že priestory kancelárie nie sú vybavené okienkom alebo iným vyčleneným priestorom na komunikáciu, bádatelia počas tohto obdobia vstupovali do kancelárie a bolo nutné okrem priestoru bádateľne pravidelne dezinfikovať priestor v kancelárii. Výdajné miesto v sklade by v tomto ohľade nebolo postačujúce, keďže rezervačný systém bol dostupný na počítači v kancelárii a zároveň dlhšia komunikácia by z tohto miesta rušila iných bádateľov pri štúdiu. Vstup bádateľom do kancelárie napriek odporúčaniam tak nebolo možné obmedziť.

V tomto období spôsobil komplikácie pri rezervácii miesta na štúdium výklad bodu 7 Opatrenia ÚVZ SR pri ohrození verejného zdravia zo 17. septembra 2020, v ktorom sa uvádza, že pri výkone práce je možné vstúpiť na územie SR a vykonávať pracovnú vedecko-výskumnú činnosť. Nespokojnosť bola zaznamenaná najmä zo

strany bádateľov z Českej republiky, ktorí pravidelne v etapách vykonávali výskum v SNA. Výnimka sa týkala však iba prechodu osôb cez hranice SR, nie vstupu do budov jednotlivých organizácií. Argumentujúci bádatelia boli upozornení, že vzhľadom na skutočnosť, že Česko bolo od piatku 18. septembra 2020 zaradené na zoznam rizikových krajín z hľadiska koronavírusu, návštevy bádateľov z Česka boli pozastavené na základe aktuálnych pokynov z MV SR.

Od novembra uvedeného roku bola bádateľňa vzhľadom na zhoršujúcu sa pandemickú situáciu a technické príčiny zatvorená. V decembri fungovala opätovne v obmedzenom režime za rovnakých podmienok, aké boli nastavené pri ich prvom zavedení.

Začiatkom roka 2021 sa vzhľadom na zhoršenú epidemiologickú situáciu bádateľňa archívu pre verejnosť opätovne zatvorila a bolo tomu tak do konca apríla uvedeného roka. Postupovalo sa tak podľa Vyhlášky ÚVZ SR č. 3, ktorou sa nariaďujú opatrenia pri ohrození verejného zdravia k obmedzeniam prevádzok a hromadných podujatí zo 7. januára 2021. Na základe uvedenej vyhlášky bolo vydané Usmernenie MV SR, Sekcie verejnej správy (ďalej SVS) Odboru archívu a registratúr (ďalej OAR) č. SVS-OAR1-2021/009403-001 z 8. februára 2021.

Nasledovne vydané Usmernenie MV SR, SVS, OAR č. SVS-OAR1-2021/009403-002 reagujúce na zmenu v epidemiologickej situácii v súlade s vyhláškou ÚVZ SR, ktorou sa nariaďujú opatrenia pri ohrození verejného zdravia k povinnosti prekrytia horných dýchacích ciest č. 175 z 15. apríla 2021, umožnilo opätovné otvorenie bádateľne za novostanovených podmienok. Zmenou oproti predchádzajúcim podmienkam bola najmä potreba požadovať od bádateľov preukázanie sa negatívnym testom na

OBRÁZOK 1 – Ochranné pomôcky používané v bádateľni SNA počas obmedzeného režimu.

Zdroj: SNA

Covid-19 nie starším ako 7 dní a povinné nasedenie si respirátora FFP2 bez výdychového ventilu. Vzhľadom na skúsenosti z predchádzajúceho režimu bolo umožnené objednať si na štúdium až max. 5 archívnych škatúl na deň. Zmena bola zavedená z dôvodu, že väčšina bádateľov zvládla počas jedného dňa preštudovať 5 archívnych škatúl a vzhľadom na dlhé čakacie lehoty a objednanie si iba jedného termínu v rozpätí 2 – 3 mesiacov sa to javilo ako vhodná kompenzácia, ktorú bolo zo strany archívu možné v týchto podmienkach zaviesť.

Následne sa pokračovalo v uvedenom režime až na zopár ďalších zmien, ktoré priniesli vyhlášky ÚVZ SR (konkrétne vyhlášky z 24. novembra 2021, a to: Vyhláška ÚVZ SR č. 262, ktorou sa nariaďujú opatrenia pri ohrození verejného zdravia k povinnosti prekrytia horných dýchacích ciest; Vyhláška ÚVZ SR č. 263, ktorou sa nariaďujú opatrenia pri ohrození verejného zdravia k obmedzeniam prevádzok; Vyhláška ÚVZ SR č. 264, ktorou sa z dôvodu ochrany verejného zdravia nariaďuje dočasné opatrenie pre vstup zamestnancov na pracovisko zamestnávateľa). Išlo najmä o zavedenie režimu označeného ako OTP od novembra 2021 na pracoviskách. Počas tohto obdobia sa bádatelia preukazovali uvedenými potvrdeniami takmer automaticky, nielen pri vstupe do budovy, ale taktiež aj pri vstupe do bádateľne, čo nebolo nutné. Pravdepodobne to bolo spôsobené už zvykom vo vtedajšej situácii.

V tomto období sa už začali objavovať prvé náznaky nevôle medzi bádateľmi nosiť respirátory, avšak iba v niekoľkých prípadoch, v ktorých tvrdili, že už to pre nich nemá opodstatnenie a aj tak je počet bádateľov regulovaný a riziko nákazy nie je vysoké. Nemožno však hovoriť o značne veľkom množstve, ale objavili sa určité prípady.

25. 05. 2020 – 29. 10. 2020 07. 12. 2020 – 17. 12. 2020	26. 04. 2021 – 22. 04. 2022
1. Vzhľadom na možné riziko nákazy koronavírusom sa bádateľom odporúča zväziť samotnú potrebu návštevy archívu.	-//-
2. Rezervácie na štúdium možno podávať telefonicky alebo e-mailom na archívom stanovené termíny (max. 5 bádateľov/deň); rezervácia je platná až po jej potvrdení archívom.	-//-
3. Objednať si možno max. 3 archívne škatule/deň.	3. objednať si možno max. 5 archívnych škatúl/deň
4. O zrušení rezervácie treba vopred informovať (min. 24 hod. vopred).	-//-
5. V budove je nutné prekrytie horných dýchacích ciest.	5. V budove je nutné prekrytie horných dýchacích ciest respirátorom FFP2 bez výdychového ventilu.
6. Odporúča sa používať vlastné písacie potreby.	_____
_____	6. potvrdenie o negatívnom teste → potvrdenie o OTP → potvrdenie nie je nutné

TABUĽKA 2 – Zmeny v podmienkach štúdia v obmedzenom režime.

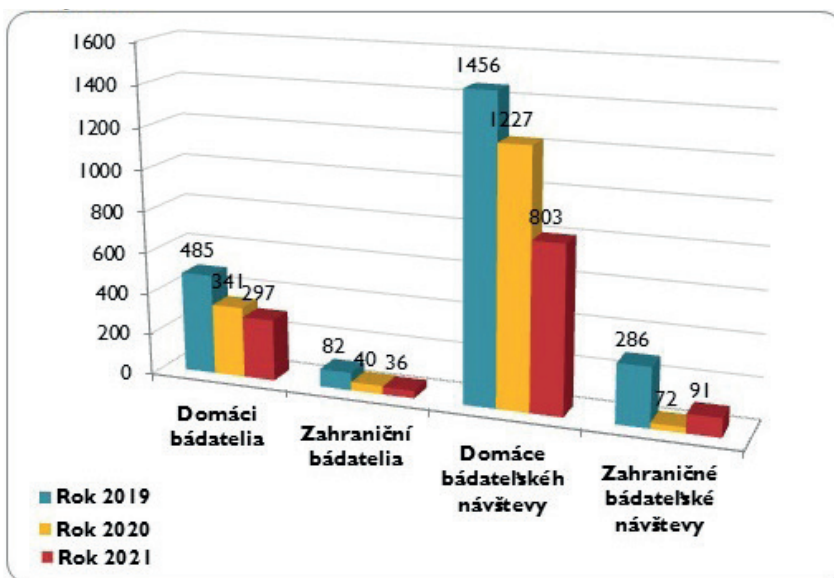
Zdroj: SNA.

Od konca apríla 2022 už nebolo nutné vyžadovať prekrytie horných dýchacích ciest na základe Odporúčania hlavného hygienika SR k problematike prekrytia horných dýchacích ciest a šírenia ochorenia COVID-19 z 26. 4. 2022. Obmedzenia, ktoré priniesla pandemická situácia, boli zrušené.

Rezervačný systém sa však ukázal ako veľmi efektívny, preto zostal naďalej v platnosti. Voľné miesta v bádateľni sú pridelované podľa kapacitných možností, čo je zhruba 15 bádateľov, ak vezmeme do úvahy počet stolov, ktoré sú v priestore umiestnené. Týmto spôsobom vieme vopred zohľadniť špecifiká bádateľa. Pred zavedením obmedzeného režimu bolo nutné rezervovať si miesta vopred iba na štúdium archívnych dokumentov. Ohľadom konzultácií či vytipovania si konkrétnych dokumentov na štúdium z pomôcok, bádatelia prichádzali neohlásene. Často sa stávalo, že počet bádateľov denne presahoval 20. Tým sa zvyšoval tlak na zamestnancov bádateľne a úmerne s tým pracovné vyťaženie. Niektoré konzultácie, ktoré mohli byť vybavené jednoducho a vecne, sa tým predĺžili na dobu neúmernú položennej otázke, a to na úkor bádateľov, ktorí boli už vopred objednaní a bolo nutné im archívne dokumenty predkladať. Taktiež vďaka zverejneniu archívnych pomôcok na webovom sídle sa znížila potreba študovať pomôcky prezenčne v bádateľni.

Bádateľská agenda v štatistikách

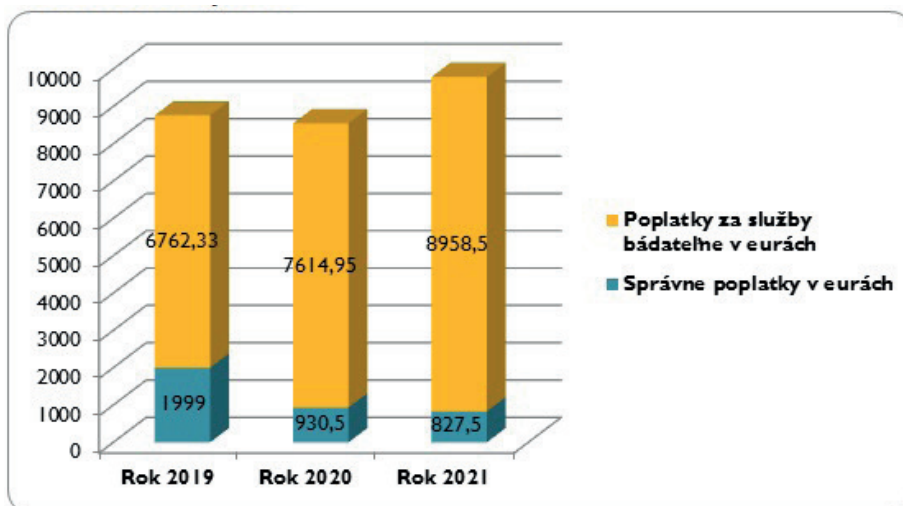
Na základe uvedených štatistík (Graf 1) možno tvrdiť, že protipandemické opatrenia znížili počty bádateľov v bádateľni SNA v rokoch 2020 a 2021. Treba samozrejme zohľadniť, že bádateľna bola niekoľko mesiacov v uvedených rokoch celkom uzatvorená alebo počty bádateľov regulované. Z daného ohľadu nie sú uvedené štatistické zistenia prekvapivé.

GRAF 1 – Bádateľská agenda SNA v porovnaní rokov 2019, 2020 a 2021.

Zdroj: SNA.

Naopak celkové sumy za poskytnuté služby SNA sa v období pandémie zvýšili. Nárast bol pozorovaný ohľadom zvýšenia požiadaviek na reprografické práce, a teda vyúčtovania príslušných poplatkov za ich vyhotovenie.

GRAF 2 – Suma za služby archívu a správne poplatky vybrané v SNA v roku 2019, 2020 a 2021.

Zdroj: SNA.

Záver

Možno zhodnotiť, že krízové obdobie spôsobené pandemiou koronavírusu výrazne ovplyvnilo pracovnú činnosť štátnych archívov na Slovensku, a teda konkrétne aj bádateľne SNA, ktorej bol predmetný príspevok venovaný. Mnohé zavedené zmeny v súvislosti s obmedzeným režimom okrem negatívnych aspektov priniesli i mnohé poučenia do budúcnosti v zmysle zaradenia a efektivity pracovných činností. Koniec koncov priestor, ktorý vznikol počas uzatvorenia prevádzok archívov pre verejnosť, dopomohol k aktualizácii informačnej bázy, ktorú archívy verejnosti poskytujú. Reakcie bádateľov a žiadateľov, ktoré zaznamenalo SNA, sú v tomto smere kladné a oceňujú snahu archívov zlepšiť poskytovanie služieb verejnosti.

Silvia Marinová
Slovenský národný archív

XXV. ARCHÍVNE DNI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE (SPRÁVA Z PODUJATIA)

Tri roky čakali priestory Smolenického zámku na to, aby mohli privítať archívárov z celého Slovenska na ich tradičnom každoročnom stretnutí, na archívnych dňoch. Pôvodne sa zástupcovia archívárskej obce mali stretnúť v Smoleniciach 5. – 7. mája 2020, avšak vypuknutie pandémie koronavírusu spôsobilo presun podujatia až na termín 25. – 27. mája 2022. XXV. archívne dni v Slovenskej republike boli venované archontológii v archívnom a historickom výskume. Ich hlavnými organizátormi boli Spoločnosť slovenských archívárov a Archív Slovenskej akadémie vied. Podujatie otvorili zástupkyne organizujúcich inštitúcií – Jana Gubášová Baherníková, riaditeľka Archívu SAV a Martina Orosová, predsedníčka Spoločnosti slovenských archívárov. Keďže kapacita konferenčnej sály i ubytovacích možností zámku bola obmedzená, podujatie bolo možné sledovať aj online.

Po uvítacích príhovoroch organizátorov, zahraničných hostí i zástupcov pozvaných firiem podujatie svojim príspevkom otvoril Frederik Federmayer z Katedry archívnictva a PVH Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý sa problematike archontológie venuje už dlhšie časové obdobie. V krátkosti sa zmienil o súčasnom stave bádania v tejto oblasti a položil si otázku, aké možnosti výskumu nám archontológia ponúka. Veľkú perspektívu vidí vo výskume mestských samospráv, keďže nemáme spracované napr. elity v banských mestách, ako aj vo výskume kráľovských úradov (napr. c. k. arzenál, úrad kráľovského loďmajstra a mostmajstra) či vo výskume personálnej politiky panovníkov v konkrétnych úradoch.

Michal Duchoň z Archívu mesta Bratislavy sa zameral na bádanie v oblasti mestských elít, pričom dôraz kládol na terminologický aspekt výskumu. Analyzoval termín patriciát, poukázal na znaky, ktoré túto skupinu mestského obyvateľstva charakterizovali, a porovnal situáciu v nemeckom prostredí a u nás. V našom prostredí by podľa jeho názoru bolo zrejme vhodnejšie používať termín mestská elita.

Po krátkej prestávke vystúpil v druhom bloku konferencie Miroslav Baranek z Archívu mesta Bratislavy s príspevkom venujúcim sa archontológii zemepanských úradníkov panstiev Bytča a Strečno v rokoch 1794 – 1833. Svoj výskum časovo vymedzil na obdobie vlastníctva panstiev Mikulášom II. Esterházym. Venoval sa organizačnej štruktúre zemepanskej správy, náplni činnosti jednotlivých úradníkov a personálnemu obsadeniu jednotlivých úradov, ktoré mal spracované v prehľadných tabuľkách. V závere sa zmienil o zaujímavých prameňoch, s ktorými sa pri práci stretol, a prezentoval archontologicko-biografický profil dvoch vybraných úradníkov.

Mária Feješová zo Štátneho archívu v Bratislave, pracovisko Archív Modra preniesla prítomných do obdobia stredoveku, keďže si za tému svojho príspevku vybrala bratislavských županov v 13. storočí. Zaoberala sa otázkou, aký bol dobový ideál župana, jeho povinnosti a kompetencie ako základnej opory kráľovskej moci v regióne.

Z 39 doložených bratislavských županov predstavila bližšie šiestich, ku ktorým poskytli pramene podrobnejšie informácie. Detailnejšie vykreslila profil župana a zároveň palatína Banka (1199 – 1222). Priblížila jeho kariéru i účasť na atentáte na kráľovnú Gertrúdu v septembri 1213 v Pilišských lesoch. Neobišla ani otázku pôvodu jeho mena.

Luboš Janaček zo Štátneho archívu v Bratislave svojím príspevkom regionálne nadviazal na svoju predrečníčku a pozornosť venoval personálnemu obsadeniu úradov v Bratislavskej stolici v rokoch (1611) 1663 – 1711. Charakterizoval kompetencie jednotlivých úradov a činnosť, ktorú vykonávali. Konkrétne išlo o úrad župana, podžupana, slúžneho, notára, stoličného pokladníka a stoličných komisárov.

Prvý prednáškový deň ukončila diskusia k predneseným témam a následne individuálny program účastníkov archívnych dní.

Druhý konferenčný deň zahájil Miroslav Martinický zo Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči. V úvode svojho príspevku nastolil otázku formovania samosprávy šľachtických stolíc a následne sa zameril na hlavnú tému, a to záznam ceremonálu reštaurácií ako prameň k dejinám stoličných archívov do roku 1723. Najstarší záznam o reštaurácii pochádza z roku 1543. Na základe týchto prameňov rekonštruoval spôsob, akým ceremoniál reštaurácií prebiehal.

Michal Celnar z Archívu mesta Bratislavy prezentoval svoj výskum korešpondencie budínskych beglerbegov, ktorú možno využiť aj z hľadiska archontológie. Beglerbeg bol najvýznamnejším predstaviteľom Osmanskej ríše v Uhorsku, mal priame väzby na osmanskú vládnu moc a v Uhorsku komunikoval s vrcholnými predstaviteľmi krajiny. Išlo o relatívne rizikovú funkciu, keďže niesol osobnú zodpovednosť za situáciu v provincii a za rôzne neúspechy boli beglerbegovia často hrdelne potrestaní. Zachovanú diplomatickú korešpondenciu charakterizoval po formálnej i obsahovej stránke. Poukázal na jej výpovednú hodnotu a upozornil tiež na limity využitia ako archontologického prameňa.

Po krátkej prestávke na kávu vystúpil Peter Konečný zo Slovenského národného archívu, špecializovaného pracoviska Slovenský banský archív v Banskej Štiavnici. Predstavil projekt, ktorý v Slovenskom banskom archíve realizujú, s názvom Dejiny a archontológia Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici (1571 – 1747). Charakterizoval zámer projektu, výstupy, ktoré z neho budú realizované, ako napr. elektronická databáza. Tento úrad bol jedným z kľúčových pre presadzovanie habsburskej politiky v Uhorsku a projekt poskytuje príležitosť okrem iného analyzovať transfer administratívnych štruktúr z Viedne do Uhorska.

Ivana Červenková zo Slovenského národného archívu sústredila pozornosť na zamestnancov manufaktúry na majoliku a kameninu v Holíči. Išlo o prvú manufaktúru na výrobu majoliky v celej rakúskej monarchii a na jej založení mal hlavný podiel cisár František Štefan Lotrinský, majiteľ panstiev Holíč a Šaštín. V úvode načrtla štruktúru zamestnancov manufaktúry a podmienky fungovania správy a následne sa venovala personálnemu obsadeniu jednotlivých pozícií (správca, kontrolór, vedúci maliarov, majster modelárov).

Záverčný príspevok predniesol Ladislav Jurányi z Archívu SAV. Venoval sa zostaveniu archontológie cirkevno-hospodárskej správy benediktínskeho opátstva v Panonhalme. Zameril sa pritom na obce Dunajská Lužná, časť Jánošíková, Trávnik

a Diakovce, kde malo opátstvo svoje majetky a mestá Modra a Bratislava, v ktorých malo svoje kláštory a pri nich spravovalo i kláštorné gymnáziá.

Poobedie patrilo tradične exkurziám, ktoré organizátori pripravili pre účastníkov. Konkrétne jedna smerovala do jaskyne Driny a na hradisko Molpír a druhá do vinárstva Elesko pri Modre. Večer sa konala slávnostná večera, ktorej predchádzalo udeľenie čestných plakiet Spoločnosti slovenských archivárov. Boli odovzdané Ol'ge Kvasnicovej, dlhoročnej riaditeľke topolčianskeho archívu, Božene Malovcovej, dlhoročnej riaditeľke popradského archívu a Márii Munkovej, odborníčke na predarchívnu starostlivosť zo Štátneho archívu v Bratislave, teraz už na dôchodku.

V posledný konferenčný deň sa konalo valné zhromaždenie Spoločnosti slovenských archivárov. Predsedníčka Martina Orosová predniesla správu o činnosti výboru spoločnosti za posledné štyri roky. Následne prebehla voľba nového predsedu a výboru z navrhnutých kandidátov. Predsedníctvo obhájila Martina Orosová, do výboru boli zvolení: Marta Bednárová, Michal Bernát, Lenka Bernátová, Mária Feješová, Jana Gubášová Baherníková, Robert Maretta, Juraj Šedivý, Marta Švolíková, do revíznej komisie: Eva Greschová, František Chudják a Jozef Meliš.

Ivana Červenková
Slovenský národný archív

SLOVENSKO V ŠTÁTNEJ SYMBOLIKE (VÝSTAVA)

Pri príležitosti 30. výročia prijatia Ústavy Slovenskej republiky pripravilo Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky v spolupráci s Národnou radou SR unikátnu výstavu *Slovensko v štátnej symbolike*, ktorá dokumentuje pôvod a vývoj štátneho znaku od najstarších čias do súčasnosti. Slávnostné otvorenie výstavy sa uskutočnilo 5. septembra 2022 na Bratislavskom hrade za prítomnosti ministra vnútra SR Romana Mikulca, zástupcov iných štátnych rezortov či kultúrnych inštitúcií. Slávnostné otvorenie výstavy dopĺňalo hudobné a tanečné vystúpenie členov Slovenského ľudového umeleckého súboru. Minister vnútra na úvod povedal, že: „*Štátne symboly sú jedným zo základných pilierov štátnosti, sú oficiálnym, nezameniteľným a výsostným označením štátu, výrazom jeho suverenity, nezávislosti a integrity. Reprezentujú Slovenskú republiku navonok, vyjadrujú jej históriu, tradície a hodnoty. Stretáme sa s nimi na každom kroku a pre mnohých sú samozrejmosťou. Prostredníctvom tejto výstavy máme možnosť presvedčiť sa o tom, že pôvod a zložitý vývoj slovenského znaku predstavuje mimoriadne zaujímavý, miestami až vzrušujúci príbeh.*“

Autorom výstavy je uznávaný heraldik, archivár a spolutvorca štátneho znaku Slovenskej republiky PhDr. Ladislav Vrtel, ktorý je zamestnancom ministerstva vnútra už vyše 46 rokov a výstava zároveň predstavuje jeden z jeho vrcholov heraldickej (odbornej) kariéry. Materiál k nej začal autor zbierať už pred 30 rokmi, keď prišlo

k deleniu Československa na dva nezávislé štáty a aj k tvorbe vlastnej štátnej symboliky.

Výstava prináša viac ako 800 kusov vzácných, na Slovensku po prvýkrát vystavovaných obrazových a textových exponátov, vyobrazení heraldických archívnych dokumentov a muzeálnych predmetov, dokumentujúcich zložitú, 1 100 rokov trvajúcu cestu, pokiaľ sa z byzantského cirkevného a uhorského panovníckeho symbolu stal symbol územia dnešného Slovenska. Expozícia je radená chronologicky do 69 panelov od najstarších stredovekých zmienok o kríži až po koniec 20. storočia, keď sa dotvorili štátne symboly samostatnej Slovenskej republiky. Jej súčasťou sú aj predmety, ktoré verejnosti ozrejmujú praktické využitie a používanie štátnej symboliky, ako sú vyznamenania, odznaky, mince, vlajky, štandarda prezidenta Slovenskej republiky či nášivky ozbrojených zložiek.

Prvé panely expozície tvorí úvod k symbolom v spojitosti so štátom. Ozrejmuje symboliku a význam kríža pre kresťanov, pôvod dvojitého kríža, ktorý sa z Byzantskej ríše postupne rozšíril od 9. storočia do ostatnej Európy a vysvetľuje ďalšie jeho označenia od prvého ako *byzantský*, následne ako *patriarchálny*, *lotrinský*, *arcibiskupský*, *benediktínsky*, *cyrilometodský*, *veľkomoravský*, *svätoštefanský*, *uhorský*, *novouhorský*, *hornouhorský*, *tatranský* a napokon ako *slovenský* kríž. Nakoniec opisuje dve heraldické legendy spojené s dvojitým krížom – *o kríži svätého Štefana* a *o kríži svätých Cyrila a Metoda*. Ďalšie časti sa venujú obdobiu stredoveku a novoveku. Panely zobrazujú prvé kontakty územia Slovenska a jeho obyvateľstva s dvojkrížom v období Veľkej Moravy, kedy mal spočiatku náboženský motív. Včlenením Slovenska do Uhrovskeho kráľovstva sa dvojkríž postupne začal vnímať ako symbol severného Uhorska (Slovenska), ku ktorému na začiatku 14. storočia ešte pribudli tri vrchy. Tie sa interpretujú ako symbol severných horstiev Tatry, Matry a Fatry. Výstava ukazuje, ako sa z kráľovského dvojkríža stáva heraldickým znamením používaným v osobných erboch vysokej šľachty, ako sa dostáva do pečatí cirkevných inštitúcií či prenáša do mestských erbov. Koncentrácia dvojitého kríža v erboch v 13. – 16. storočí mala veľký vplyv na transformáciu kráľovského (panovníckeho) erbu na teritoriálny erb a neskôr prisúdenie erbu s dvojitým krížom Slovensku. Od 15. storočia sa stali súčasťou uhorského štátneho znaku pruhy ako symbol dolnej časti kráľovstva. V období novoveku až do roku 1918 bolo Slovensko súčasťou habsburskej monarchie a uhorský znak vo svojej základnej podobe pozostával zo štiepeného štítu s pruhmi a dvojitým krížom na trojvrší. K nemu boli postupne pridávané symboly rakúskych Habsburgovcov, ktoré sa v ďalších stáročiach a nástupom nových panovníkov ďalej menili a dopĺňali.

V polovici 19. storočia prišlo k zmene vnímania erbu s dvojitým krížom. Počas revolučného roku 1848 sa premenil z teritoriálneho znaku Slovenska (Preddunajska či Horného Uhorska) na slovenský národný erb. Bolo to významné pozdvihnutie starého teritoriálneho znaku na novú úroveň. Stalo sa tak v čase, keď už nik nepochyboval o tom, že ide o erb prevažne Slovákmi obývaného Horného Uhorska (Slovenska). Prvýkrát sa objavuje aj slovenská národná zástava, spočiatku vo forme bielo-červenej bikolóry, neskôr doplnená modrou farbou. Zároveň prvá Slovenská národná rada prijala aj erb, ktorý tvoril v červenom štíte strieborný dvojitý kríž na modrom trojvrší.

Ten sa stal základom pre jej pečať. Do tohto obdobia spadá i zmena sfarbenia trojvršia. To z pôvodne striebornej a neskôr zelenej farby nadobudlo modrú farbu. Počas revolučných rokov sa medzi slovenskými dobrovoľníkmi a národovcami rozšírila pieseň *Nad Tatrou sa blýska* od autora Janka Matúšku. V čase vzniku Československa v roku 1918 sa stala súčasťou repertoáru vojenskej hudby légii, od r. 1920 sa prvá strofa piesne stala súčasťou československej štátnej hymny, jej druhou časťou. Od 1. marca 1990 sa prvé dve slohy piesne stali hymnou Slovenskej republiky ako súčasťou Československej federácie a od 1. januára 1993 štátnou hymnou samostatnej Slovenskej republiky.

Zaujímavou epizódou bola tvorba symboliky počas 1. svetovej vojny zahraničným odbojom, keď sa zrodil špecifický, *legionársky znak* v kompozícii štyroch prekrývajúcich sa štítov hlavných krajín budúceho nového štátu – Čiech, Slovenska, Moravy a Sliezska. Pri tvorbe československej symboliky sa výrazne angažoval Milan Rastislav Štefánik, ktorý vytvoril vlajku Česko-Slovenskej národnej rady.

Nový medzník vývoja štátnej symboliky nastáva vznikom samostatnej Československej republiky. Pre Slovákov to bolo veľmi dôležité, keďže bol prvýkrát kodifikovaný „znak slovenský“, dovtedy ešte nikdy nebol uzákonený ako slovenský, a teda tak ani nebol vnímaný v medzinárodnom kontexte. V Ústave Československej republiky z roku 1920 sa objavili tieto štátne symboly: štátny znak (malý, stredný a veľký) v podobe českého leva nesúceho na ramene malý slovenský erb, štátna vlajka s bielo-modro-červenou trikolórou, kde Slovensko reprezentoval modrý klin siahajúci do tretiny jej dĺžky a štátna pečať. Tieto symboly sa používali až do zániku republiky v roku 1938.

Nasledujúci autoritatívny režim Slovenskej republiky 1939 – 1945 bol ovplyvnený nacistickou, ľudáckou a gardistickou symbolikou, ktorá sa odzrkadlila aj v štátnej symbolike. Najviac sa to odrazilo v podobe štátneho znaku. Presadila sa podoba kríža nie podľa historickej predlohy, ale podľa štylizácie kríža v odznaku Rodobrany. V ňom kríž nemal ramená zahľbené, ale vyduté. Navyše sa vrchy zobrazili nie oblé, ale zaostrené. K opätovnému obnoveniu československej štátnej symboliky došlo po druhej svetovej vojne, avšak po roku 1948 bolo osobitné používanie slovenských symbolov komunistickým režimom zakázané. V roku 1960 nahradila pôvodný slovenský znak na ramene českého leva zlatá vatra, za ktorou sa týčil modrý vrch. Slovenský znak tak prestal byť súčasťou štátnej symboliky na dlhých 30 rokov.

Až revolučné nálady v roku 1989 vytvorili podmienky pre obnovu historického symbolu Slovenska. Slovenská národná rada 1. marca 1990 obnovila historický znak Slovenska ako štátny znak Slovenskej republiky, ktorá bola vtedy ešte súčasťou Československej federácie. Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992 ustanovila podobu štátneho znaku a rovnako aj ostatných štátnych symbolov, ako ich poznáme doposiaľ.

Výstava bola prístupná verejnosti od 6. septembra do 2. októbra 2022 v priestoroch výstavnej sály na západnej terase Bratislavského hradu. Následne sa presunula do historickej účelovej budovy Východoslovenského múzea v Košiciach, kde si ju mohli návštevníci pozrieť od 11. októbra do 18. decembra 2022. Veríme, že uvedená výstava získa putovný charakter a bude prístupná aj v iných regiónoch Slovenska, prípadne sa

stane súčasťou trvalej expozície. Výstava je v tom výnimočná, že aj keď možno len v malom, štátne symboly v sebe odzrkadľujú históriu Slovenska a Slovákov naprieč stáročiami, čím sa stávajú jedinečným a zaujímavým nástrojom pri výchove obyvateľstva k vlastným dejinám a pocitu národnej hrdosti.

Norbert Praženka
Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky,
sekcia verejnej správy,
odbor archívov a registratúr

HODNOTENIE – KLÚČOVÁ ÚLOHA ARCHÍVOV

V dňoch 5. až 8. apríla sa v Mníchove konalo jarné zasadnutie odbornej skupiny číslo 8 Spolku nemeckých archivárov a archivárov, ktorú tvoria Archívy vysokých škôl a vedeckých inštitúcií. K spolupráci boli prizvaní aj archivári z rakúskych a českých partnerských inštitúcií. Pravidelné podujatie hostil Inštitút súčasných dejín Mníchov-Berlín spolu s Technickou univerzitou v Mníchove (TUM). Organizované bolo zmiešanou formou – účastníci mali možnosť výberu medzi prezenčnou a online účasťou. Pre prezenčných účastníkov bol pripravený aj bohatý sprievodný program: prehliadka Archívu Nemeckého múzea (Archiv des Deutschen Museums), olympijskej dediny (Olympiagelände), Národno-socialistického dokumentačného centra (NS-Dokumentationszentrum), zbierky plánov Múzea architektúry Technickej univerzity v Mníchove, výstavy s názvom „Noví susedia/susedky. Pohľady do archívu“ alebo Múzea architektúry TUM v mníchovskej Obrazárni moderny (Pinakothek der Moderne). Tá časť z nás, ktorá si vybrala možnosť online pripojenia, sa mohla počas štyroch dní zúčastniť šiestich diskusných blokov, každý bol tvorený troma až štyrmi rokovacími sekciami.

Slávnostné otvorenie zjazdu sa konalo v stredu 6. apríla. Účastníkov privítal dr. Klaus Lankheit, vedúci archívu Inštitútu súčasných dejín Mníchov-Berlín, prof. Gerhard Müller za vedenie Technickej univerzity v Mníchove, dr. Margit Ksoll-Marcon za Spoločnosť nemeckých archivárov a dr. Nina Knieling z Archívu Viedenskej univerzity. Podujatia sa okrem nemeckých archivárov vo väčšom počte zúčastnili aj rakúski a niekoľkí švajčiarski a českí hostia.

O zahájenie úvodnej prednášky s cieľom naladiť prítomných na správnu tematickú vlnu bola požiadaná nemecká historička Martina Steber z Ludwig-Maximilians-Universität v Mníchove. Vo svojich úvahách k problematike historického a archívneho hodnotenia prameňov a zdrojov vznikajúcich v súčasnosti pomenovala niektoré súčasné javy a paradigmy, ktoré charakterizujú terajšiu spoločenskú a politickú sféru: masové využitie digitálnych technológií znamená doslova revolúciu vo zverejňovaní, sprístupňovaní informácií. Paralelne s ním sa však vynárajú otázky o zaobchádzaní s digitálnymi dátami. Sprievodným negatívnym javom je nerovnosť v prístupe k informáciám a manipulácia obsahu a verejnej mienky. V tomto kontexte je treba dnes

myslieť na to, čo má byť v budúcnosti archivované a včas rozoznať a podchytiť dôležitosť istého spoločenského či kultúrneho javu. Ako príklad uviedla dlhodobé uchovávanie algoritmov prieskumov pri britskom referende o brexite. Navyše verejný život osobností politického a spoločenského života čoraz viac splyva so súkromným (myslia dnes archivári napr. na podchytenie sociálnych účtov politikov?). Zmenami prechádzajú aj organizačné formy na rozhodovacej a výkonnej úrovni štátu a spoločnosti, vznikajú tzv. premenlivé organizačné fóra (fluide Organisationsforen), ktoré vyplývajú zo zmenených očakávaní verejnosti o úlohách štátu. Mnohé tradičné úlohy štátu sa v priebehu 2. pol. 20. storočia presunuli na tretí sektor alebo do súkromných rúk a hranice štátu akoby takpovediac skvapalneli. Zároveň strácajú na relevancii tradičné organizačné štruktúry, ktoré boli predtým roky nemennou oporou fungovania spoločnosti (spolky, politické strany). Otázkou ostáva, aký dosah majú všetky tieto procesy na dokumentovanie našej súčasnosti pre budúcnosť.

Nasledovala moderovaná diskusia na tému Digitálne neštruktúrované súbory dát. Daniel Wilhelm z archívu univerzity v Tübingene poukázal na skutočnosť, že hoci pojmom súbory dát (Dateisammlungen) sa všeobecne označujú dáta pre výskum a z výskumu, dosiaľ neexistuje ich jednotná definícia či klasifikácia. Hoci archívy stále preberajú tradičné „analogové“ dokumenty, zároveň rastie množstvo a relevancia súborov digitálnych dát. Priblížil príručku pre stredné a malé archívy, ktorá sprevádza archivára krokmi transformácie digitálnych dát a ich súborov z predarchívneho štádia do stavu vhodného pre trvalé archívne uloženie v digitálnej podobe. Príručka je prístupná online.¹ Daniel Baumann z Mestského archívu v Mníchove vykreslil problémy, s ktorými sa archív borí v procese preberania neštruktúrovaných súborov digitálnych dát, ako sú napr. zložky súborov z počítačov pôvodcu osobného fondu, obsah mailových schránok, elektronicky uchovávané podklady k činnosti výskumných ústavov a pod. Hlavnou komplikáciou je práve neštruktúrovanosť, teda voľná alebo žiadna štruktúra usporiadania dát, ale aj rozličnosť ukladacích dátových formátov. Ich prevádzanie do štandardizovaných archívnych formátov je mimoriadne časovo náročné. Navyše, čím starší je formát súboru, tým viac rastie chybovosť. D. Baumann na záver konštatoval, že aj nemeckí archivári sa ešte stále nachádzajú iba vo fáze experimentovania a testovania rozličných nástrojov. Tretia prednáška Bernharda Reismanna z archívu Technickej univerzity v Grazi na príklade akademického časopisu a akademických ocenení priblížila vlastný univerzitou vytvorený softvér na prevod neštruktúrovaných digitálnych súborov dát do štruktúrovanej databázy vhodnej na prevzatie do archívu.

Vráťme sa však o jeden deň späť v čase. Prvé odborné diskusné fórum sa konalo už deň pred oficiálnym otvorením, avšak iba online formou. Témy boli pre našinca určite menej náročné i tematicky bližšie. Hostia si vybrali zo štyroch sekcií: Autorské právo – cenzúra alebo ochrana? Ochrana autorského práva z pohľadu legislatívy EÚ a právna ochrana v príbuzných oblastiach v digitálnom vnútornom trhu od roku 2019, Hodnotenie osobných fondov, Teória a prax registratúrneho plánu, Lobing v archíve alebo

¹ Musterworkflow zur Bearbeitung von Dateisammlungen. für DIMAG-Anwender [online]. Dostupné na internete: <https://www.kultur-machen.de/Dateisammlungen> alebo <https://docplayer.org/227850651-Musterworkflow-zur-bearbeitung-von-dateisammlungen-fuer-dimag-anwender.html> [cit. 26. 7. 2022].

ako cielene presadiť záujmy archívu? Autorka tohto článku si vybrala sekciu 2 – Hodnotenie osobných fondov. Sekciu moderoval Marek Ďurčanský z Ústavu dejín a archívu Univerzity Karlovej v Prahe, ktorý sa vo svojom úvodnom príspevku zameral na metódu hodnotenia trvalej dokumentárnej hodnoty dokumentov v osobných fondoch pracovníkov univerzity. Priblížil tiež rámcovú schému usporiadania osobných fondov vedcov, ktorá bola v Česku vypracovaná Archívom Českej akadémie vied začiatkom 80. rokov minulého storočia a v súčasnosti je používaná vo všetkých českých archívoch.² Archívne dokumenty sú na jej základe rozdelené na sedem väčších vecných celkov: I. Dokumenty ku curriculu pôvodcu, II. Korešpondencia, III. Vedecká, odborná a literárna činnosť, IV. Dokumenty z verejného pôsobenia, V. Ilustračný materiál (vrátane prípadných muzeálnych predmetov, ako napr. aktovka Jana Palacha), VI. Dokumenty rodinných príslušníkov a VII. Dokumenty cudzích osôb. Vzhľadom na podobnú typológiu dokumentov v osobných fondoch vedeckých osobností v archívoch vedeckých inštitúcií a univerzít sa po úvodnej prednáške mohla rozprúdiť diskusia o rôznych prístupoch v hodnotení jednotlivých typov dokumentov. V otázke, či preberať aj celé rukopisy diel, ktoré boli knižne vydané, sa účastníci zhodli, že rukopisy majú jednoznačne svoje miesto v osobnom fonde. Osobný fond by mal čo najkomplexnejšie dokumentovať pôsobenie svojho pôvodcu, čo je prínosom aj pre bádateľa. Navyše často môže byť s odstupom času problematické dopátrať sa konkrétnej knihy v knižniciach. Dokumentárne hodnotné sú určite aj staršie tzv. zvláštne vydania, ktoré sú dnes ťažko vypátrateľné. V diskusii ohľadom prístupov k akvizícnej politike sa väčšina zúčastnených archivárov zhodla na prístupe uprednostňovať nadobudnutie osobného fondu darom a len vo výnimočných prípadoch kúpou. Zaujímavé bolo sledovať prístupy jednotlivých archívov pri preberaní fragmentov osobných fondov. Väčšina kolegov sa zhodla v názore, že aj zlomky osobných fondov vedcov môžu byť dokumentárne hodnotné.

Druhé utorkové online diskusné fórum ponúklo na výber štyri tematické sekcie: Ochrana osobných údajov v zmysle GDPR v každodennej práci archívov, Archívne informačné systémy a perspektívy používateľov, Archívy a výskumné dáta a nakoniec Nová pracovná skupina archívov vysokých škôl a vedeckých inštitúcií Českej archívnej spoločnosti. Poslednej menovanej sa zúčastnila autorka týchto riadkov, ktorá tiež mala príležitosť niekoľkými slovami priblížiť činnosť Archívu Slovenskej akadémie vied. Moderátorka sekcie Marie Bahenská z Masarykovho ústavu a Archívu Akadémie vied Českej republiky predstavila účastníkom spomínanú novú pracovnú skupinu, ako aj dôvody a históriu jej vzniku. Ide o druhú odbornú sekciu v rámci Českej archívnej spoločnosti popri skupine špecializovaných archívov. V posledných rokoch výraznejšie narástol počet univerzitných archívov, preto sa v roku 2020 v Ostrave sformovala samostatná sekcia Českej archívnej spoločnosti, ktorá zahŕňa 11 univerzitných archívov a Archív Akadémie vied ČR. Z rovnakého charakteru zriaďovateľa, podobných druhov archívnych dokumentov a štruktúry archívnych fondov vyplynuli snahy o hľadanie riešení na spoločných témach, akými sú postavenie týchto archívov v organi-

² EDEREROVÁ, Radka – PODANÝ, Václav. K problematice osobních archivních fondů. In *Sborník archivních prací*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR, 1984, roč. 34, č. 2, s. 310-350.

začnej štruktúre zriaďovateľa, vytváranie jednotného vzorového registratúrneho plánu, hľadanie zdrojov na modernizáciu, digitalizáciu v archívoch či na vedecké aktivity. V rámci Českej archívnej spoločnosti ide o najdynamickejšiu skupinu. Ďalším rečníkom bola Juliane Mikoletzky z Archívu Technickej univerzity vo Viedni. Priblížila niektoré spoločné prvky i odlišnosti v postavení rakúskych archívov univerzít a vedeckých inštitúcií. Zásadným rozdielom oproti iným krajinám je odlišná právna úprava v oblasti preberania archívnych dokumentov. Od roku 2004 archívny zákon prikazuje všetkým verejným inštitúciám odovzdávať archívne dokumenty do štátnych archívov, čím bola značne podkopaná existencia špecializovaných archívov. Ako kompromis, tzv. „prípustnú možnosť“, sa podarilo presadiť pre verejnoprávne organizácie právo zriadiť si vlastný archív. Z tohto stavu vyplýva nutnosť vynakladať značné úsilie a iniciatívu v komunikácii s registratúrnou sférou s cieľom väčšej viditeľnosti archívu a následného získavania archívnych prírastkov a akceptovania zo strany zriaďovateľa. Diskutujúci sa zhodli, že práve tento aspekt je bez ohľadu na rozdielne legislatívne prostredie spoločnou črtou archívov vedeckých inštitúcií a univerzít všetkých zúčastnených krajín. Kamila Madrová, vedúca Archívu Českého vysokého učení technického v Prahe, poukázala na nevyhnutnosť, aby archívár v týchto archívoch bol chtiac-nechtiac zároveň aj historikom, úradníkom, pedagógom a informatikom. Švajčiarska kolegyňa Gudrun Kling, vedúca Archívu dejín medicíny Univerzity v Zürichu, v diskusii na tému postavenia archívára ako historika poukázala na to, že obe oblasti sú pre archívára výzvou a radosťou, ale je treba si priznať, že nikdy nebudeme mať čas venovať sa vedeckému výskumu naplno. Sami v archíve prijali stratégiu vzdať sa na dlhší čas historických podujatí a zamerať svoje kapacity na podchytenie súčasného stavu v predarchívnom štádiu, spolupracovať so zamestnancami na nastavení procesov v správe registratúry, aby sa na jednej strane archív etabloval v rámci univerzity a najmä, aby vôbec prežili budúce archívne dokumenty, papierové i elektronické, až do prevzatia do archívu.

Tretí deň zjazdu prišli na rad odborné kolokviá venované hlavnej idei zjazdu – hodnoteniu ako kľúčovej úlohy v archívoch. Prvé kolokvium bolo venované tzv. dokumentačným profilom v nemecko-rakúsko-českom porovnaní, druhé nieslo názov Je možné nesprávne hodnotiť? a tretie bolo zamerané na hodnotenie máp a plánov. Sekciu Dokumentačné profily v nemecko-rakúsko-českom porovnaní moderoval Karel Halla, riaditeľ Štátneho okresného archívu v Chebe. Na úvod ozrejmil nemecký odborný archívny termín dokumentačné profily (Dokumentationsprofile), ktorý česká (ani slovenská – pozn. autorky) odborná archívna terminológia nepozná, približne však korešponduje s našim termínom „pôsobnosť archívu“. Následne Juliane Mikoletzky z Archívu Technickej univerzity vo Viedni ozrejmila prítomným, že dokumentačný profil je samostatným dokumentom, ktorý má archív možnosť vydať ako svoju internú normu bližšie špecifikujúcu druhy a typy archívnych dokumentov preberaných do trvalej úschovy. Slúži zároveň ako smernica pre hodnotenie dokumentov. Prieskum realizovaný medzi univerzitnými a príbuznými archívami ukázal, že dokumentačný profil sa osvedčil ako užitočná pomôcka, ktorá okrem iného pomáha odmietat' neželané ponuky pôvodcov. Archívy, ktoré nevydali vlastný dokumentačný profil, majú vo svojom štatúte aspoň bližšie špecifikované odborné úlohy, poslanie a svoj zberateľský okruh (Sammlungsumfang). Nemecký kolega Klaus Nippert z Archívu Uni-

verzity Karlsruhe uviedol, že dnes už je dokumentačný profil v Nemecku považovaný za prostriedok transparentnosti a samozrejmy nástroj manažmentu preberania archívnych dokumentov. Či by mal byť zavedený ako štandard alebo ponechaný na úrovni odporúčanej pomôcky, je zatiaľ otázkou diskusií. Otázne je tiež, do akej miery prináša digitálna éra nové nároky na prehodnotenie dokumentačných profilov alebo naopak, či bude naďalej rozhodujúci obsah a nie formát dokumentov. V rámci porovnania jednotlivých krajín Karel Halla a Marek Ďurčanský priblížili situáciu v Česku, kde sa objavujú z dôvodu obáv o zachovanie budúcich archívnych dokumentov v digitálnej podobe úvahy o skrátení lehoty uloženia z päť na 2-3 roky. Spomenul projekt budovania digitálneho archívu ako národného úložiska českým Národným archívom, ktoré je vo výstavbe a vývoji a až budúcnosť ukáže jeho životaschopnosť. České špecializované archívy však majú možnosť zriadiť si vlastné nezávislé digitálne archívy.

Nasledujúci blok prednášok, ktorý moderoval riaditeľ archívu Technickej univerzity v Saskej Kamenici (Chemnitz), bol venovaný hodnoteniu fotografických a audiovizuálnych dokumentov. Gabriele Fröschl predstavila projekt Rakúska mediatéka (Österreichische Mediathek)³ Technického múzea vo Viedni, to zn. rakúsky archív zvukových a videonahrávok z oblasti kultúrnej histórie a najnovších dejín, ktorý uchováva audiovizuálne kultúrne dedičstvo Rakúska. Mediatéku tvoria vyše 2 milióny nahrávok a stále sa rozrastá. G. Fröschl priblížila stratégie a kritériá výberu dokumentov počnúc obsahom, cez formát (analogové, digitálne optické i dátové), spôsob prenosu (rádio, TV, internet, telefón), mieru rozšírenia (či ide o unikátny dokument alebo masovo šírený). Poukázala na niektoré problémy pri výbere a hodnotení dokumentov, napr. väzba medzi médiom a jeho prehrávačom, teda nutnosť existencie reprodukčného zariadenia a jeho získania spolu s dokumentom (ak nie je možné dokument prehrať, nemôže byť prevzatý). Tento problém čiastočne rieši digitalizácia, ktorá prebieha súčasne s akvizičnou činnosťou a ktorou prakticky vzniká nový (ďalší) plnohodnotný originál. Mediatéka spolupracuje aj s inými rakúskymi archívami a ponúka možnosť digitalizácie ich audiovizuálnych dokumentov, avšak iba tých, ktoré spĺňajú kritériá zaradenia do mediatéky (napr. Salzburské hudobné slávnosti). Stefanie Grebe z Múzea Porúria (Ruhr Museum) v Essene predstavila zbierku fotografií, ktorú začalo múzeum budovať od roku 1989 a dnes patrí k najväčším svojho druhu. Spravuje vyše 4 milióny fotografií v analogovej podobe, navyše v súčasnosti už preberá aj digitálne fotografie, a to od tlačových agentúr i profesionálnych fotografov. Budovanie zbierky je sprevádzané niekoľkými metodologickými otázkami a výzvami: v prvom rade kritériá výberu fotografií, ktoré majú dokumentovať dejiny, dianie a život v regióne. Zamýšľajú sa však aj nad vplyvom originality na archívnu zrelosť digitálnych fotografií uverejnených na internete (je prekážkou prevzatia do archívu, že fotografia nie je unikátom, ak spĺňa kritérium historickej a umelecko-historickej hodnoty?). Najväčšie riziko však predstavuje skutočnosť, že hoci digitalizácia už prebieha niekoľko rokov, stále neexistujú overené štandardy pre dlhodobé archivovanie, jeho budúcnosť je stále nejasná.

³ Dostupné na internete: <https://www.mediathek.at> [cit. 26. 7. 2022].

Nasledovalo online diskusné fórum „Aktuálna hodina“. Anja Kürbis z archívu Univerzity v Ilmenau priblížila činnosť pracovnej skupiny Campus Record Management, ktorá sa vytvorila v rámci odbornej skupiny číslo 8 Spolku nemeckých archivárov a archivárov, ktorá hľadá riešenia pre aktuálne výzvy vyplývajúce zo zavádzania elektronických systémov správy registratúry na univerzitách, a to aj prostredníctvom úzkej spolupráce s univerzitnými výpočtovými strediskami. Anne Thurmann-Jajes, riaditeľka Centra umeleckých publikácií Múzea moderného umenia v Brémach, predstavila ďalšiu z pracovných skupín odbornej skupiny číslo 8 Spolku nemeckých archivárov a archivárov, pracovnú skupinu archívov kultúrnych ustanovizní (tzv. kultúrnych archívov). Sarah Seibicke z univerzity v Regensburgu predstavila závery workshopu Database for 2080 – Dlhodobé uchovávanie databáz a ich obsahu. Workshop organizovala univerzita v Regensburgu spolu s Archívom spolkovej krajiny Bádensko-Württembersko s cieľom prezentovať konkrétne riešenia pre dlhodobé uchovávanie databáz – aplikáciu Švajčiarskeho federálneho archívu SIARD.⁴ Svoje riešenia predstavili aj estónski, austrálski, bavorskí, slovinskí, českí, ale aj dánski archivári, ktorí sa pohrávajú s možnosťami dlhodobého uchovávania databáz na syntetickej DNA. Ich prezentácie sú prístupné na stránkach archívu Bádenska-Württemberska, ktorý je aj v rámci nemeckých pomerov priekopníkom digitalizácie a online sprístupňovania digitálnych archívnych dokumentov.⁵ Záverom workshopu bola všeobecná požiadavka na väčšiu štandardizáciu procesov, ale aj úvahy o možnostiach sprístupňovania digitálnych fondov v bádateľni. Kristina Starkloff z Archívu Spoločnosti Maxa Plancka v Berlíne poukázala na príklade Nemeckej výskumnej spoločnosti na problém pri získavaní finančných prostriedkov na projekty budovania infraštruktúry pre dlhodobé digitálne uchovávanie cez vedecké grantové agentúry. Problematickou je podmienka všetkých grantových výziev, aby ich poberateľ následne garantoval úplný voľný prístup k celému digitalizovanému obsahu (open access), čo samozrejme archívom nedovoľujú zásady ochrany osobných údajov. Ide o zdanlivo neriešiteľný paradox, pretože ak dnes nevytvoríme potrebnú infraštruktúru, nebude v budúcnosti čo uchovávať. Keďže problém sa netýka iba nemeckých archívov vedeckých inštitúcií, je podľa nej potrebné a aktuálne, aby archivárske stavovské organizácie nielen na spolkovej úrovni, ale aj na tej celoeurópskej, rozvinuli širšiu iniciatívu a prinútili európske a národné inštitúcie k zmenám v nastavení grantových schém.

V posledný deň podujatia sa konali iba dve záverečné diskusné kolá. Prvé bolo venované postaveniu a miestu archívov v rámci infraštruktúry výskumných dát. Markus Schmalzl a Andreas Nestl z archívnej správy štátnych archívov spolkovej krajiny Bavorsko (Generaldirektion der staatlichen Archive Bayerns) predstavili projekt Národnej infraštruktúry výskumných dát (Nationale Forschungsdateninfrastruktur). Andreas Neuburger z Archívu spolkovej krajiny Bádensko-Württembersko priblížil projekt digitálneho Dokumentačného strediska pravicového extrémizmu (Dokumentationsstelle Rechtsextremismus), ktorý sprístupňuje archívne dokumenty k prípadom

⁴ Software Independent Archiving of Relational Databases [online]. Dostupné na internete: <https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/fdd/fdd000426.shtml> [cit. 26. 7. 2022].

⁵ <https://www.landesarchiv-bw.de/de/aktuelles/termine/72973> [cit. 26. 7. 2022].

pravicového extrémizmu v 2. polovici 20. storočia a v súčasnosti. Projekt môže byť prínosný pre ďalšie archívy, ktoré majú záujem o spoluprácu, vďaka možnosti prevziať fungujúcu infraštruktúru digitálneho sprístupňovania výskumných dát.

Druhé diskusné kolo s názvom Proces hodnotenia z pohľadu výskumu a archívov bolo zároveň zhodnotením záverov celých „archívnych dní“. Slova sa ujali Manfred Heimers zo štátneho archívu v Mníchove (Staatsarchiv München), Nina Knieling, historici Herbert Posch z Viedenskej univerzity a Thomas Schütte. O príspevok bola požiadaná aj nemecká historička Margit Szöllösi-Janze z Ludwig-Maximilians-Universität v Mníchove, ktorá podrobila analýze písomnú dokumentáciu zachovanú od 70. rokov po koniec storočia k budovaniu start up-ov a biotechnologických aplikovaných pracovísk Technickej univerzity v Mníchove. Analýza priniesla pomerne prekvapivé výsledky. Hoci ide o etablované a špičkové vedecké pracoviská veľkosti konglomerátov, zachované archívne dokumenty a registratúrne záznamy umožňujú len vo veľmi malej miere spätne podchytiť podiel Technickej univerzity v Mníchove na ich zakladaní a pôsobení v 80., a najmä v 90. rokoch. Dôvodom je výrazná premena organizačných foriem vedeckej práce a rozhodovacích procesov v posledných desaťročiach. Zistené závery je možné zovšeobecniť na všetky univerzity a neuniverzitné vedecké inštitúcie ako tvorcov registratúrnych a budúcich archívnych dokumentov a na ich základe definovať faktory, ktoré priamo vplývajú na kvalitu a zachovanie ich budúcich archívnych fondov. Prvým kľúčovým faktorom je skutočnosť, že univerzity (a mimouniverzitné vedecké inštitúcie) nie sú úradmi v pôvodnom slova zmysle. Hoci sú organizáciami s vlastnou vnútornou hierarchiou a rozhodovacími orgánmi a zložkami, ich náplňou je vedecký výskum. Produkováaná registratúra je iba reflexiou organizácie výskumnej práce, nie výskumu samotného ako prvoradého poslania inštitúcií tohto typu. Druhým aspektom je tzv. „multiverzita“ univerzít. K hlavnému poslaniu – vede a vzdelávaniu – pribúdajú nové spoločenské hnutia či trendy, ktoré sa na univerzitách tradične udomácňovali veľmi rýchlo. V súčasnosti je to napr. technologický transfer, rozvoj občianskej spoločnosti, v nemeckom priestore zvlášť výrazne rezonuje volanie po zrovnoprávnení pohlaví a pod. Univerzitu preto možno charakterizovať ako „spoločenstvo rôznych racionalít“ s „amorfnou štruktúrou“. Tretím výrazným faktorom je súčasný trend smerom k multidisciplinarite vedeckého výskumu v mladých odboroch ako bioveda či biotechnológia, umocnený medzinárodným až globálnym zosieťovaním. Štvrtým faktorom je neuveriteľná rýchlosť všetkých uvedených zmien. Všetky činitele majú výrazný vplyv na archívy, ktoré navyše nedisponujú dostatočnými kapacitami, aby mohli predchádzať negatívnym dôsledkom na vznikajúcu pramennú bázu k dejinám vedy. Autorka týchto riadkov si dovoľuje doplniť, že tieto závery sú plne aplikovateľné aj na slovenské univerzity a vedecké inštitúcie a následne na pramennú dokumentáciu vznikajúcu z ich pôsobenia. Úlohou archivárov v týchto podmienkach ostáva nerezigňovať na svoje miesto a úlohu v týchto procesoch. Napriek výzvam súčasnosti, akými sú napr. enormné množstvo dát, a teda aj dokumentov, ktoré je treba vyselektovať z hľadiska trvalej archívnej hodnoty, presun rozhodovacích procesov z tradičných do menej formálnych foriem a platforiem (napr. e-mailly), problematika hodnovernosti a existencia podvodných a falošných dát a potreba overovať informácie, je dôležité, aby sa archívy zapájali do manažmentu vznikajúcich dát, aby už v procese ich vytvárania mali slovo pri určovaní ich trvalej dokumentárnej

hodnoty. Hoci pre všetky odborné úskalia v tejto oblasti nemajú archivári hotové riešenia a navyše, len málo archivárov sa cíti byť dostatočne kompetentnými na prinášanie rýchlych odpovedí, musia si zachovať ambíciu stať sa relevantnými partnermi verejnej sféry. Definovanie jasných kritérií a metód hodnotenia vznikajúcich (budúcich) archívnych dokumentov je jedným z prvých krokov v tomto procese.

Pre archivára v našich podmienkach je účasť na podujatí partnerských archívnych organizácií prínosná z viacerých hľadísk. Umožňuje spoznať niektoré čiastkové témy, ktoré aktuálne rezonujú v odborných archívnych kruhoch nemecky hovoriacich krajín, ale aj mnohé podnetné myšlienky a koncepcie. Je výhodou čerpať zo skúseností krajín a archívov a dozvedieť sa, že riešenia mnohých otázok, ktorými sa začínajú pasovať aj slovenskí archivári, už existujú. Máme tak možnosť „odpisovať“ a „odkukať“, získať prvotnú orientáciu a nasmerovanie na zdroje potrebných poznatkov. Zároveň zistíme, že hoci archívniectvo v Nemecku, Rakúsku, Švajčiarsku, ale aj v Česku má výrazný náskok v riešení otázok súčasného digitálneho archívniectva a správy registratúry, zďaleka ešte nedospelo k overeným a stálym riešeniam a nachádza sa vo fáze hľadania vhodných prístupov s neistou perspektívou. Osobným odborným prínosom pre autorku tejto správy boli aj konkrétne poznatky a závery k problematike archívov univerzít a vedeckých inštitúcií a ich zriaďovateľov.

Priemerná účasť sa na základe počtu prihlásených online hostí v jednotlivých sekciách pohybovala približne od 40 po približne 70, k čomu je potrebné pripočítať prezenčných účastníkov v zasadacej sieni. Niektoré z prezentácií sú uverejnené na serveri dokumentov a publikácií Technickej univerzity v Saskej Kamenici (Chemnitz).⁶ Ďalšie trojstranné (nemecko-rakúsko-české) zasadnutie odbornej skupiny číslo 8 Spolku nemeckých archivárov a archivárov archívov vysokých škôl a vedeckých inštitúcií sa bude konať opäť o štyri roky.

Kristína Majerová
Archív Slovenskej akadémie vied

DIPLOMATA PECUNIARIA. 4. BRNIANSKY DIPLOMATICKÝ WORKSHOP

Dňa 3. júna 2022 sa na pôde Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne konal v poradí štvrtý diplomatický workshop s názvom *Diplomata pecuniaria. Zur finanziellen Dimension von Urkunden*. Prvý diplomatický workshop sa venoval problematike prístupu k historickým dokumentom vo virtuálnom svete, druhý úlohe listín pri budovaní práva a pamäte a tretí písomnostiam súvisiacim s vojenstvom. Hlavnou témou tohtoročného workshopu, ako už názov napovedá, bola listina a peniaze. Na

⁶ Bewertung – eine Kernaufgabe im Archiv [online]. Dostupné na internete: [https://monarch.qucosa.de/landing-page/?tx_dlf\[id\]=https%3A%2F%2Fmonarch.qucosa.de%2Fapi%2Fqucosa%253A79190%2Fmets](https://monarch.qucosa.de/landing-page/?tx_dlf[id]=https%3A%2F%2Fmonarch.qucosa.de%2Fapi%2Fqucosa%253A79190%2Fmets) [cit. 26. 7. 2022].

podujatí sa zišli domáci a zahraniční odborníci nielen z oblasti diplomatiky, ale aj ďalších príbuzných historických odborov.

Doobedňajší blok zahájil Mark Mersiowsky z univerzity v Stuttgarte, ktorý poslucháčov previedol históriou textovej kritiky a editorskej praxe. Poukázal na to, že skúmanie neskorostredovekých písomností „súkromných“ vydavateľov je na úplnom okraji záujmu klasickej diplomatiky, ktorá sa predovšetkým zaoberá panovníckymi a pápežskými písomnosťami. Na príklade účtov a iných písomností finančnej povahy prezentoval perspektívy metód, ktorými by mohli diplomatici dosiahnuť nové poznatky v oblasti kultúrnej histórie správy. Príspevok podniel bohatú diskusiu ohľadom digitálnych edícií a aplikácie nástrojov Digital Humanities na pramene neskorého stredoveku. Druhý príspevok predniesol Roman Zaoral z Univerzity Karlovej v Prahe. Zaoberal sa účtovnou knihou obchodníckej rodiny Runtinger z Regensburgu z rokov 1383 – 1407, ktorá obsahuje údaje o finančných operáciách týkajúcich sa najmä predaja korenia a látok, s ktorými rodina obchodovala nielen v nemeckých, ale aj českých mestách. Pozoruhodným poznatkom bol fakt, že títo obchodníci boli schopní postupne navyšovať svoje ceny bez toho, aby prišli o svoj profit, ktorý navyše dokázali re-investovať v obchode so striebrom. Poslucháči mali možnosť pozrieť sa na porovnanie cien tovaru a výšky profitu v Regensburgu a Prahe. Uvedené porovnanie predstavovalo len zlomok informácií, ktoré tento stále nevyčerpaný prameň ponúka. Dagmar Grossmannová z Moravského zemského múzea v Brne pripravila poslucháčom exkurz do mincovných privilégii pre moravské mestá z 15. storočia z pohľadu numizmatiky. Najstaršie mincovné privilégium získalo mesto Olomouc v roku 1422 od Žigmunda Luxemburského, Brno ho nasledovalo v roku 1457 mincovným privilégiom od Ladislava Pohrobka. Poslucháči mali možnosť pozrieť sa, ako razba povolená na základe týchto privilégii vyzerala: išlo o razbu štvorhranných mincí s moravskou orlicou. Za vlády Jiřího z Poděbrad v roku 1462 získalo právo raziť mince aj mesto Znojmo, aj keď doklad o tejto skutočnosti sa nám do dnešných dní dochoval iba v opise v znojemskej mestskej knihe. V tomto období razili už všetky tri spomínané mestá okrúhle mince, opäť s motívom moravskej orlice. Pre poslucháčov, ktorí sa zaoberajú viac hospodárskymi dejinami v širšom zmysle než samotnými prostriedkami obchodu, bol tento numizmatický exkurz zaiste príjemným rozšírením obzorov. Doobedňajší blok zakončil Petr Elbel z Masarykovej univerzity v Brne príspevkom o financiách Albrechta V. na Morave vo svetle jeho listín a v kontexte husitských vojen. Vďaka preskúmaniu relevantných písomností, akými boli napríklad zástavné alebo dlžné listiny, mohli byť poslucháči oboznámení s finančnou správou a politikou Moravy i Rakúska a ich porovnaním.

Poobedný blok otvoril svojím referátom Mathias Kluge z univerzity v Augsburgu, ktorého príspevok sa týkal rovnakej témy ako jeho publikácia *Verschuldete Könige. Geld, Politik und die Kammer des Reiches im 15. Jahrhundert*, vydaná v minulom roku. V jeho prezentácii mohli poslucháči vidieť grafy ukazujúce stúpajúcu tendenciu výskytu zástavných a dlžných listín rímskych kráľov v neskorom stredoveku, naproti čomu stáli len fragmentárne dochované účtovné písomnosti. Táto torzovitosť účtovných dokumentov bola v starších výskumoch prisudzovaná nedostatkom v starostlivosti o finančnú správu, ktoré eventuálne viedli k zástave korunného a komorného majetku kráľa. Mathias Kluge však predstavil výsledky nového výskumu k panovníckej správe

financií v neskorom stredoveku, ku ktorým sa dopracoval skrz menej známe pramene, čím podnietil bádateľov k tomu, aby prehodnotili už zaužívaný výklad a položili si nové bádateľské otázky. Piatkový workshop uzatvoril Ondřej Schmidt z Masarykovej univerzity v Brne referátom o privilégiách Žigmunda Luxemburského určených talianskym príjemcom. Proces udeľovania týchto privilégií sprevádzali vyjednávania predovšetkým o výške ceny, ktorú príjemcovia museli za udelené práva zaplatiť Žigmundovi a jeho kancelárii. Ondřej Schmidt osvetlil finančné pozadie týchto jednaní v troch prípadových štúdiách, ktoré sa týkali Mantovy, Milána a Benátok. Keďže tieto prípady boli dostatočne podložené písomnými prameňmi, bolo možné lepšie pochopiť financovanie Žigmundovho dvora a kancelárie.

Účastníci konferencie ukázali, že na tému listina a peniaze sa dá pozerat' z najrôznejších uhlov a za použitia najrozmanitejších metodologických prístupov. Príspevky z konferencie budú vydané ako monotematické číslo časopisu *Studia historica Brunensia*. Každý referát v nejakom smere podnietil výdatnú a inšpiratívnu diskusiu, ktorá sa niesla v priateľskom duchu a prednášajúcim isto poskytla dôležitú spätnú väzbu. Boli položené aj otázky, na ktoré odpovie iba ďalší výskum písomností finančnej povahy a histórie finančnej správy. Na tie si snád' budeme môcť odpovedať na niektorom z ďalších workshopov.

Monika Hudáková
Ústav pomocných vied historických
a archivnictví
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita

SPRÁVA Z KONFERENCIE DIGITAL HUMANITIES – NÁSTROJE SPRÍSTUPŇOVANIA HISTORICKÉHO DEDIČSTVA

V dňoch 12. a 13. októbra 2022 sa v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici konala vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou, ktorá niesla názov *Digital humanities – nástroje sprístupňovania historického dedičstva*. Podujatie bolo plánovaným výstupom projektu SKRIPTOR, ktorý je projektom APVV s názvom *Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom systému automatickej transkripcie historických rukopisov*. Riešenie projektu sa zo všeobecného kontextuálneho hľadiska realizuje v rámci *Digital humanities* (digitálnej humanistiky). Ide o spoločné pomenovanie a prierezovú metodológiu pre všetky aplikácie informačných a komunikačných technológií (IKT) v spoločenských a humanitných vedách, odboroch a disciplínach a v im zodpovedajúcej praxi. Ústrednou témou podujatia bola digitalizácia a sprístupňovanie archívneho dedičstva, možnosti využitia transkripcie historických dokumentov, prezentácia a zhodnotenie doterajších výsledkov výskumníkov vo vytváraní modelov na transkripciu rukopisov a starých tlačí prostredníctvom softvéru *Transkribus*.

Vedeckú konferenciu v prvý deň (12. októbra 2022) oficiálne otvorili jej garanti Dušan Katuščák (Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Ústav bohemistiky a knihovníctva Sliezskej univerzity v Opave) a Imrich Nagy (Katedra histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici). Prvý príspevok predstavili Monika Péková z odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR a Dan Ryška. Dvojica referujúcich vo svojej prednáške *Digitalizácia a modernizácia elektronických služieb štátnych archívov v európskom kontexte* zdôraznila význam digitalizácie pre ochranu archívneho dedičstva. Referujúci predstavili jednotlivé kroky, ktoré sú potrebné pre modernizáciu štátnych archívov, digitalizáciu obsahu a procesov s cieľom zvyšovať kvalitu a rozsah elektronických služieb a ochranu archívnych dokumentov. Podľa programu mal nasledovať Ján Kováčik zo Slovenskej národnej knižnice v Martine, ktorý sa však na konferenciu nedostavil a svoj príspevok s názvom *Masová digitalizácia v Slovenskej národnej knižnici a jej výsledky* nepredniesol. Ako ďalšia vystúpila Ivona Kollárová z Historického ústavu SAV, ktorá predstavila zámery, míľniky a úskalia sprístupňovania kultúrneho dedičstva v Ústrednej knižnici SAV v Bratislave. Vo svojom príspevku poskytla pohľad na vyše dve desaťročia vývoja a realizácie digitalizačných zámerov, počas ktorých sa preukázali nezrovnalosti medzi víziami inštitúcie a očakávaniami klientov, ako aj medzi existujúcimi možnosťami a obmedzeniami. Následne poukázala aj na výsledky v digitalizácii a sprístupňovaní zbierok, ku ktorým sa Ústrednej knižnici SAV podarilo počas tohto obdobia dospieť. V problematike pokračoval Juraj Michelík zo Slovenského banského archívu v Banskej Štiavnici, špecializovaného pracoviska Slovenského národného archívu. Vo svojom príspevku (*Fond Hlavného komorskogrofskeho úradu v Banskej Štiavnici a jeho digitalizácia*) priblížil dejiny a význam rozsiahleho fondu, charakter dokumentov, ktoré sú v ňom uložené, proces desať rokov trvajúcej systematickej digitalizácie, a jeho sprístupnenie pre bádateľov. Nasledovala diskusia, ktorá ukončila prvý blok prednášok.

Po krátkej prestávke začal druhý blok prednášok. S prvým príspevkom vystúpil Juraj Šedivý z Katedry archívniectva a muzeológie Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý sa vo svojej prezentácii venoval problematike digitalizácie prameňov týkajúcich sa dejín Bratislavy. Ďalším referujúcim bol Peter Labanc z Katedry histórie Trnavskej univerzity v Trnave. Vo svojom príspevku *Možnosti, výhody, prínosy, prekážky a nástrahy vyučovania Digital humanities v historických vedách* predstavil svoje postrehy ohľadom vytvárania nového vysokoškolského vyučovacieho predmetu zameraného na prípravu študentov – budúcich historikov, aby si osvojili využívanie informačných technológií nielen počas štúdia, ale aby svoje schopnosti vedeli využiť aj neskôr pri výkone profesie. Nasledoval príspevok Zoltána Szatucseka z Maďarského národného archívu v Budapešti, ktorý priblížil skúsenosti inštitúcie z pozície poskytovateľa služieb pre bádateľov s projektmi zameranými na prepis rukopisov, priebeh práce s platformou Transkribus, a prezentoval výsledky, ktoré viedli k tvorbe vlastného pracovného postupu. Poslednými referujúcimi boli Michaela Mikušková a Lucia Nižníková z Univerzitnej knižnice Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Dvojica mala podľa programu vystúpiť až na druhý deň, ale keďže sa ku konferencii pripájali z Kanady, pre časový posun prezentovali svoju tému na záver prvého dňa prostredníctvom videohovoru. Vo svojej prednáške opísali výsledky svojej práce zameranej na automatickú transliteráciu historickej tlače využitím softvéru Transkribus. Pracovali

so štvorjazyčným dielom J. A. Komenského *Orbis Pictus* z roku 1798, v ktorom boli použité štyri typy fontu. Nasledovala diskusia k témam prednášok, ktorá ukončila prvý deň konferencie.

Druhý deň konferencie (13. októbra 2022) otvoril svojou prezentáciou Dušan Katuščák. Vo svojom príspevku *Transkripcia historických dokumentov v kontexte Digital humanities* priblížil tému transkripcie a niektoré výsledky prepisu historických dokumentov v rámci projektu SKRIPTOR. Predstavil metodologický kontext transkripcie a prezentoval svoje postrehy ohľadom globálnych trendov v oblasti dokumentácie. Ďalším referujúcim bol Pavol Maliniak z Katedry histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorý vo svojej prednáške ozrejmil svoje pracovné postupy pri vytváraní modelov na automatickú transliteráciu rukopisného kazateľského diela Izáka Abrahamidesa. V téme pokračovala Klára Kováčová (Ústav bohemistiky a knihovníctva Sliezskej univerzity v Opave), ktorá prezentovala ukážku transkripcie vzácnjej kuchárskej knihy z roku 1667, na ktorej pracovala v rámci svojej bakalárskej práce. Poslednými referujúcimi prvého bloku boli Martin Katreniak (Novohradské múzeum a galéria v Lučenci) a Patrik Kunec (Katedra histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici). Dvojica na príklade kanonických vizitačných protokolov predstavila svoje postupy pri vytváraní modelov na automatickú transkripciu prameňa obsahujúceho viac rukopisov. Po diskusii k prezentáciám nasledovala krátka prestávka.

Prvým referujúcim druhého bloku bol Oto Tomeček z Katedry histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorý prezentoval svoje výsledky pri vytváraní modelu na automatickú transkripciu novolatinského rukopisu reambulačného protokolu z Banskej Bystrice. V téme práce so softvérom Transkribus pokračovala Mária Bôbová zo Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici. Vo svojom príspevku (*Nové možnosti digitálneho prostredia vo výskume dejín knižnej kultúry*) predstavila proces tvorby modelu rukopisu, primárne určeného pre historický rukopisný katalóg cirkevnej knižnice Kňazského seminára sv. Karola Boromejského v Banskej Bystrici. S ďalšou prezentáciou vystúpila Alica Kurhajcová (Katedra histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici), ktorá priblížila svoje pracovné postupy a skúsenosti s tvorbou modelu na automatické rozpoznávanie rukopisu Jozefa Miloslava Hurbana. Posledným referujúcim konferencie bol Imrich Nagy z Katedry histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ktorý na príklade Csákósovho katalógu prezentoval svoje postrehy a závery ohľadom využitia platformy Transkribus na sprístupnenie dobových archívnych pomôcok. Po odznení poslednej prezentácie nasledovala opäť diskusia. Po záverečných slovách organizátorov bola vedecká konferencia oficiálne ukončená, následne sa mohli záujemcovia zúčastniť exkurzie do Digitalizačného centra Slovenskej národnej galérie v Banskej Bystrici.

Z konferenčných prednášok bol vydaný zborník abstraktov. Autori zaoberajúci sa platformou Transkribus aktuálne pripravujú spoločný publikačný výstup v podobe editovanej vedeckej monografie.

Sabina Danková
Katedra histórie
Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

EULÁLIA JAROŠOVÁ, ROD. GÁLISOVÁ

Kolegyňa Eulália Jarošová, všetkým známa pani Lilka, ktorá 3. augusta oslávila životné jubileum, patrí k významným osobnostiam topolčianskeho archívu. Počas svojho tridsaťročného pôsobenia na tomto pracovisku prispela k získaniu a upevneniu jeho dobrého mena najmä v regióne.

Lilka Jarošová sa narodila v Topolčanoch, kde v roku 1966 zmaturovala na strednej všeobecno-vzdelávacej škole. Záujem o históriu ju priviedol na štúdium odboru archív-nictvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1969 však uprednostnila rodinu a starostlivosť o syna a štúdium neukončila. Na jar roku 1975 sa zamestnala v Okresnom archíve v Topolčanoch, ktorý sídlil v tom čase v Uhrovci, ale už v októbri toho istého roku sa presťahoval do prvej účelovej archívnej budovy v bývalej ČSSR, ktorá bola postavená v Topolčanoch. Tu pracovala až do svojho odchodu do dôchodku v roku 2005.

Históriu mesta Topolčany, ale aj širšieho okolia, mala (a má) doslova „v malíčku“ a tieto bohaté vedomosti spolu s dokonalou orientáciou v archívnych fondoch plne využila najmä vo funkcii vedúcej bádateľne. Pri vybavovaní správnej agendy v jej prípade s absolútnou istotou platilo, že ak niečo nevyhľadala, tak nie preto, že sa „nepodarilo vyhľadať“, ale hľadaná informácia jednoducho v archíve nebola. Nerada sa zmierovala s tým, že žiadateľovi nemôže vyhovieť a aj bez ohľadu na pracovnú dobu strávila vyhľadávaním v depote hodiny a hodiny.

Okrem administratívnej agendy a vedenia bádateľne spracovala niekoľko archívnych fondov a vypracovala k nim inventáre a katalógy. Aktívne sa zúčastňovala na kultúrno-vedeckej činnosti archívu a jeho publikačnej činnosti. V roku 1998 sa autorsky podieľala na vypracovaní monografie mesta Topolčany, viackrát vystúpila na seminároch organizovaných mestom a archívom s prednáškami týkajúcimi sa histórie mesta Topolčany a pri príležitosti osláv výročia prvej písomnej zmienky o Topolčanoch v roku 1998 bola autorkou i realizátorkou výstavy Z dejín Topolčan.

Nemožno nespomenúť aj jej vzťah k literatúre a k poézii zvlášť. Ako recitátorku si ju dozaista pripomína mnoho bývalých mladomanželov a iných jubilantov, ktorým sa prihovárala počas slávnostných obradov na Mestskom národnom výbore v Topolčanoch. Neskôr, po roku 1990 bola poslankyňou mestského zastupiteľstva a aj v tejto úlohe sa zameriavala najmä na témy, pri ktorých mohla využiť svoje znalosti histórie mesta.

Jubileum oslávila Lilka v kruhu svojich najmilších – syna, nevesty, netere a obrovskú radosť jej prinášajú tri krásne a vydarené vnúčatá. Pripájame sa so želaním pevného zdravia, sily a odhodlania zvládnuť problémy, ktoré jej súčasný zdravotný stav spôsobuje.

Oľga Kvasnicová

DANIEL KUZMÍK ŠEŠŤDESIATPÄŤROČNÝ

V deň dosiahnutia 65. roku života ukončil svoje pôsobenie v štátnej službe odchodom do dôchodku náš kolega a spolupracovník Daniel Kuzmík.

Uvedme zopár informácií z jeho životopisu: rodený Bratislavčan absolvoval v roku 1981 štúdium archívniectva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. K svojej diplomovej práci o aktivitách nemeckej menšiny v Bratislave v období 1. Československej republiky získaval materiály vo vtedajšom oddelení dejín kapitalizmu Štátneho ústredného archívu, ktorý v tom čase sídlil na Križkovej ulici. Vynikajúci kolektív archivárov pod vedením prom. historičky Zlaty Kalouskovej ho vtiahol medzi seba a umožnil mu pracovať na mieste, ktoré uchovávalo zaujímavé archívne fondy prevažne z 20. storočia. Toto obdobie bolo od počiatku srdcovou záležitosťou začínajúceho archívára. Či už to boli ústredné orgány štátnej správy, záujmové organizácie, spolky, ako aj osobné fondy rozličných osobností politického, spoločenského a kultúrneho života Slovenska. V tomto období vyhotovil niekoľko archívnych pomôcok, ako napríklad k osobnému fondu Fedora Houdka či k fondom rôznych organizácií a inštitúcií, ako Spolok slovenských žien Živena, Strana slovenskej národnej jednoty, Štátny ústav pre zveľaďovanie živností a spolupracoval pri spracovaní ďalších. Ako väčšina zamestnancov sa po dostavbe novej budovy archívu aktívne podieľal na rozsiahlom, niekoľkoročnom sústreďovaní a sťahovaní archívnych dokumentov z hradu Červený Kameň a viacerých depozitárov roztrúsených v Bratislave a okolí.

V roku 1988 odišiel pracovať do Archívu mesta Bratislavy potom, čo mu riaditeľ archívu PhDr. Pavol Horváth ponúkol miesto vedúceho oddelenia Regionálnej knižnice v Bratislave, ktoré organizačne spadalo pod archív a bolo aj výrazne lepšie ohodnotené. Tam sa okrem iného venoval dopĺňovaniu databázy článkov periodickej tlače – novín a časopisov, ktoré obsahovali informácie o politickom, ekonomickom a kultúrnom dianí v Bratislave. Vyhľadával a poskytoval aj informácie čitateľom, ktorí navštevovali knižnicu prezenčne. Počas novembra 1989 sa mu popri iných dobových dokumentoch podarilo získať pre knižnicu aj prvé čísla novoutvoreného periodika Zmena, ktoré začali vydávať študenti žurnalistiky Univerzity Komenského v Bratislave.

Po revolučných zmenách v roku 1989 si ho bývalí spolupracovníci povolali naspäť do Slovenského národného archívu, kde nastúpil na miesto vedúceho II. oddelenia. Od roku 1990 sa spolu s ostatnými pracovníkmi oddelenia naplno venoval novej agende, ktorá vyplynula zo zmenených spoločensko-politických pomerov na Slovensku a predovšetkým zo schválenia reštitučných zákonov. Išlo o desaťtisíce žiadostí občanov o potvrdenia vlastníctva pôdy, ktorá bola pridelená občanom v rámci prvej československej pozemkovej reformy v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia. Značný počet požiadaviek občanov zo Slovenska aj zo zahraničia sa týkal i potvrdení o národnosti zo sčítacích hárkov z rokov 1930 a 1940. Vypracovaním jedného z projektov sa podieľal aj na spracovaní povestného Krajinského úradu v Bratislave. Aktívne sa zúčastnil tiež delimitácií niektorých archívnych fondov slovenskej proveniencie, zhromažďovaných bývalou ŠtB, z federálneho Ministerstva vnútra ČSFR, pričom niektoré za Slovenský národný archív osobne preberal.

Po reorganizácii a štrukturálnej zmene archívu a súčasnom zrušení oddelenia dejín kapitalizmu nastúpil do oddelenia starších fondov. Aj na novom mieste spracoval sám alebo v spolupráci celý rad najvýznamnejších osobných fondov – M. R. Štefánik, Andrej Hlinka, Anton Granatier, Mikuláš Gacek či Pavol Blaho.

Okrem osobných fondov si v tomto oddelení našiel aj osobné šťastie, keď sa pri spracúvaní dokumentov zoznámil s mladou archivárkou a neskoršou manželkou Mirkou. V dodnes trvajúcim manželstve okrem archivárskych diskusií vychovali dvoch v súčasnosti už dospelých synov.

Predovšetkým vzhľadom na svoju principiálnosť a zásadovosť, ako aj pre osobné nezhody s vedúcou oddelenia a tiež s riaditeľom archívu, bol nútený v roku 1998 opäť zmeniť pôsobisko a odišiel pracovať do registratúrneho strediska Ministerstva financií Slovenskej republiky. Od polovice roku 2004 potom až do odchodu do dôchodku pôsobil v Diplomatickom archíve Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. Venoval sa predovšetkým vyradovacím konaniam a preberaniu archívnych dokumentov z jednotlivých zastupiteľských úradov SR – veľvyslanectiev alebo slovenských inštitútov na celom svete. Súčasne sa významne podieľal na budovaní a formovaní ich archívnych fondov v ústredí MZVEZ SR. Viaceré z týchto archívnych fondov neskôr samostatne i spracoval a vyhotovil k nim archívne pomôcky. V posledných rokoch aktívnej práce pôsobí aj ako člen Vedeckej rady Slovenského národného archívu.

Okrem samotnej práce na spracúvaní archívnych fondov Daniel Kuzmík po celý život patril k publikačne činným autorom ako pravidelný prispievateľ Slovenskej archivistiky, autor a spoluautor množstva článkov a štúdií, ako aj aktívne vystupujúci referent na viacerých konferenciách. Z toho dôvodu ho nenecháme iba oddychovať na dôchodku, hoci si to zaslúži, ale počítame s ním ako so skúseným archívny odborníkom na rôzne konzultácie, rady, posudky či recenzie. Využijeme, či trochu zneužijeme, pritom jeho povestnú ochotu a priznajme, že sa budeme tešiť nielen na dlhú odbornú spoluprácu, ale aj na jeho svojský humor, okorenený okrem iného dávno zabudnutými „prešpuráckymi“ výrazmi.

Ivan Tichý
Slovenský národný archív

PAVLA MACKANIČOVÁ

Milá, priateľská a vždy upravená. Žena, ktorá obľubuje módu a cestovanie, rada trávi svoj voľný čas čítaním dobrej knihy a v neposlednom rade miluje spoločenský a kultúrny život. V prvej polovici tohto roka oslávila významné životné jubileum naša kolegyňa Pavla, pracovníčka Štátneho archívu v Prešove, pracovisko Archív Bardejov.

Pavla Mackaničová, rod. Brinčeková, sa narodila 29. júna 1957 v Bardejove rodičom Jozefovi a Márii Brinčekovcom. Do roku 1972 navštevovala IV. základnú školu na Ševčenkovej ulici v Bardejove. V období rokov 1972 – 1976 absolvovala Strednú

ekonomickú školu v Bardejove. Po maturite sa rozhodla rozšíriť svoje vzdelanie nadstavbovým štúdiom na Strednej pedagogickej škole v Prešove v odbore kultúrno-výchovnej práce. V rokoch 1993 – 1994 absolvovala dvojročný kurz archívniectva pre pracovníkov štátnych okresných archívov v Slovenskej republike.

Pavliným prvým zamestnaním v jej profesijnej kariére bola pozícia odbornej lektorky v Šarišskom múzeu v Bardejove. Od začiatku októbra 1979 zastávala dvanásť rokov pozíciu riaditeľky Mestského kultúrneho strediska v Kružlove. Prvého októbra 1991 sa stala odbornou pracovníčkou archívu a neoddeliteľnou súčasťou života archívárskej rodiny v Bardejove po dobu 31 rokov. Nezastupiteľné miesto v živote našej kolegyne zohráva jej rodina. Spolu so svojím manželom Jaroslavom vychovala dve dcéry Mirku a Jarku, na ktoré je Pavla veľmi hrdá.

Práca archívárky síce nebola Pavliným vysnívaným povoláním, no postupne ju archívárska profesia chytila za srdce. Pavla nastúpila do archívu v čase, keď sa sídlo budovy nachádzalo v budove okresného národného výboru. V rokoch 1992 – 1995 sa realizovala výstavba novej účelovej budovy a Pavla sa výraznou mierou podieľala na príprave a sťahovaní archívnych dokumentov. Do konca januára 1996 boli archívne fondy v množstve 1 100 bm presťahované do novostavby, čím sa začala písať nová kapitola bohatej histórie bardejovského archívu. Svojou húževnatosťou, odhodlanosťou a osobným nasadením si postupne upevnila pozíciu odbornej archívárky. Hlavným zameraním Pavlinej pracovnej činnosti v priebehu jej archívárskeho života bola agenda v oblasti správnych informácií a predarchívnej starostlivosti so zameraním na organizácie a školy. Metodicky usmerňovala správcov registratúry formou odborných školení, konzultácií a inštrukcií. Jej dlhoročné odborné skúsenosti na pozícii predarchívárky sú dodnes vysoko žiadané medzi pôvodcami registratúr nielen v Bardejovskom okrese. Pavline silné organizačné schopnosti a cit pre detail sa vždy prejavovali pri organizovaní rôznych výstav, prednášok a konferencií. Jej prvým archívnyim fondom v oblasti spracúvania a sprístupňovania bol fond Okresný výbor Národného frontu v Bardejove 1948 – 1980. Podieľala sa aj na tvorbe iných inventárov, ako napr. združený inventár miestnych národných výborov. Ocenením jej práce bolo udelenie pamätnej Križkovej medaily za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva.

So životným jubileom je spojený aj odchod na zaslúžený oddych. V mene celého kolektívu kolegov pracoviska Archív Bardejov sa Ti chceme úprimne poďakovať za Tvoju prácu, ľudskosť a kolegiálnosť. Prajeme Ti do ďalších rokov predovšetkým pevné zdravie, veľa lásky, spokojnosť a životnú pohodu. Ver, že nám budeš v práci chýbať!

Všetko dobré v novej životnej etape.

Anna Zamišková
Štátny archív v Prešove,
pracovisko Archív Bardejov

DANIELA MARCINOVÁ, JUBILUJÚCA

Posledný júlový deň roku 1952 sa v Kremnici narodila Daniela Lehotská. V rodnom meste navštevovala základnú i strednú všeobecno-vzdelávaciu školu. V maturitnom ročníku, keď sa rozhodovala kam ďalej, zrejme zavážili rodinné väzby. Inšpirovala sa azda svojím prapradedom Pavlom Križkom a tetou Darinou Lehotskou, a nastúpila na štúdium archívniectva na Katedre československých dejín a archívniectva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1975 úspešne obhájila diplomovú prácu s názvom *Topografia mesta Kremnice v 16. a v prvej polovici 17. storočia*. Svoje vzdelanie posunula ešte o stupienok vyššie v roku 1986 a získala titul PhDr. na tejšej katedre.

Ešte v roku 1975 sa ako čerstvá absolventka zamestnala v Archíve mesta Bratislavy (ďalej aj AMB), ktorý v tom čase pôsobil pod Národným výborom v Bratislave (ďalej aj NVB). Medzi jej prvé úlohy teda patrilo spracovanie a inventarizovanie nosného a prioritného fondu NVB. S kolegami sa podieľala na príprave viacerých inventárov či tematických katalógov, ktoré boli v danej dobe žiadané/vyžadované (napr. *Národný výbor, kolektivizácia poľnohospodárstva v Bratislave 1948 – 1956*, vydalo AMB v roku 1978). Okrem toho sa venovala aj katalogizovaniu zbierky plagátov a drobných tlačí či výskumu komorských kníh, ktorého výsledkom mal byť tiež tematický katalóg k voľbám a k vzťahom Bratislavy s inými mestami. Jednou z ďalších úloh pani Danky bola inventarizácia a elektronizácia matrík uložených v AMB. Istú dobu viedla aj evidenciu archívneho dedičstva, čo spočívalo (okrem vedenia kníh prírastkov/úbytkov/depozitov) najmä v komplexnej kontrole a doplnení evidenčných listov k archívnym fondom.

Hlavnou činnosťou Danky Marcinovej sa však v roku 1996 stala predarchívna starostlivosť. Venovala sa jej dlhých 18 rokov. Usmerňovala a kontrolovala vedenia registratúr štátnych i mestských inštitúcií, úradov, škôl, kultúrnych ustanovizní a podnikateľských subjektov s pôsobiskom na území mesta Bratislavy.

Spolu s kolegami sa podieľala aj na dvoch celkových sťahovaniach archívu, od roku 2005, keď sa sťahoval z budovy Starej radnice do Paláca Motešických na Gorkého ulici, až do roku 2009, keď archív zakotvil v budove materskej školy na petržalskom sídlisku.

Danka Marcinová sa v roku 2014, po takmer 40 rokoch v archíve, rozhodla pre ukončenie svojej archivárskej púte a odišla do dôchodku. Za svoju prácu, obetavosť, zodpovednosť, ale najmä odbornosť si vyslúžila nielen uznanie a rešpekt kolegov a klientov, ale aj vedenia. Bývalá pani riaditeľka AMB PhDr. Anna Buzinkayová ju nazvala „oporou archívu“ (Slovenská archivistika, 2012), v roku 2002 jej bola udelená Križkova medaila a v roku 2014 medaila Ministerstva vnútra SR za zásluhy o verejnú správu.

Milá pani Danko, touto cestou by som Vám chcela popriať do ďalších rokov nech ste zdravá, spokojná a máte naplnený život v kruhu svojej milovanej a milujúcej rodiny. Ad multos annos!

Tina Hrivňáková
Archív mesta Bratislavy

ŽIVOTNÉ JUBILEUM MÁRIE PACINDOVEJ

Jedno múdre a životom overené príslovie hovorí, že človek sa učí celý život, čo je dôkazom toho, že náš bývalý slovenský archivár povedal: „...*archivár sa stáva archivárom, keď nastáva čas jeho odchodu do dôchodku.*“ Práca v archívnictve vyžaduje vytrvalosť, odborné znalosti, trpezlivosť, diskretnosť a nebojácnosť k fyzickej práci. Túto cestu si vybrali mnohí, ale nie všetci v nej obstáli. Medzi tými, ktorí vytrvali, bola aj naša kolegyňa, Mária Pacindová.

Narodila sa 29. augusta 1952 v Spišskej Novej Vsi. V rodinnom harmonickom prostredí získala lásku ku knihám a k histórii. Základnú deväťročnú školu ukončila v roku 1967 a Strednú všeobecnú vzdelávaciu školu v Spišskej Novej Vsi absolvovala maturitnou skúškou v roku 1970. Po ukončení stredoškolského štúdia bola prijatá do Okresného archívu v Spišskej Novej Vsi na detašované pracovisko, ktoré bolo zriadené v Levoči. S nedostatkom úložných priestorov zápasil okresný archív už od svojho začiatku. Situácia sa zhoršila, keď po integrácii štátnej správy v roku 1960 sa do okresu Spišská Nová Ves včlenili okresy Levoča a Gelnica. Z toho dôvodu sa do archívu prevzali fondy levočskej a gelnickej proveniencie. Vznik detašovaného, oddeleného pracoviska v Levoči bolo pre archív dočasným riešením, pretože mesto Spišská Nová Ves nemalo v tom čase budovu na kompletne uloženie všetkých archívnych fondov. Pod vedením vedúceho pobočky JUDr. Pavla Niederlanda získavala nová kolegyňa prvé vedomosti o archívnictve a archívnej práci. Ako najmladší pracovník služobne a vekom vykonávala najprv pomocné práce, triedila a usporadúvala novodobé archívne fondy, ktoré sa preberali do depotov levočskej pobočky. Počas rokov strávených v archíve Mária spracovala viacero fondov pôvodcov miestnej štátnej správy a samosprávy, Okresného národného výboru v Levoči, Okresného národného výboru v Gelnici, Mestského národného výboru v Levoči a Obecného notárskeho úradu v Levoči. Už počas pôsobenia vedúceho pobočky Pavla Niederlanda nadobudla Mária skúsenosti nielen z odbornej archívnej praxe, ale aj s vedením archívu. Na celoslovenských poradách riaditeľov štátnych okresných archívov často zastupovala riaditeľa.

Po odchode do dôchodku vedúceho detašovaného pracoviska, Pavla Niederlanda, v roku 1975 sa stala Mária Pacindová vedúcou pobočky v Levoči. Svoje vzdelanie si doplnila štúdiom na Strednej knihovníckej škole, odbor archívnictvo v Bratislave, ktoré ukončila maturitnou skúškou v roku 1978. Ako vedúca pobočky v Levoči pôsobila do roku 1982. V uvedenom roku prestúpila na pracovisko archívu v Spišskej Novej Vsi ako zástupkyňa riaditeľa.

Na pracovisku v Spišskej Novej Vsi jej do pracovnej náplne pribudla predarchívna starostlivosť. Štátny odborný dozor vykonávala pre okresy Gelnica a Spišská Nová Ves. V odbornej archívnej práci spracovala časť fondu Magistrátu mesta Spišská Nová Ves. Z fondu Okresného národného výboru v Spišskej Novej Vsi spracovala odbor poľnohospodársky a lesného hospodárstva, finančný odbor a Hospodársku školu v Spišskej Novej Vsi.

V roku 1993 dostalo detašované pracovisko archívu výpoveď od Mestského úradu v Levoči. Náhradné priestory boli vybavené v budove levočského Výrobného družstva nevidiacich Obzor, do ktorých sa presťahovalo celé pracovisko. Po odchode riaditeľa

PhDr. Jozefa Kuruca do dôchodku bola Mária Pacindová v roku 1993 poverená vedením archívu. Od mája 1994 bola vymenovaná do funkcie riaditeľky Štátneho okresného archívu v Spišskej Novej Vsi. V novej funkcii sa aktívne snažila o scelenie všetkých archívnych fondov, ktoré boli uložené v Spišskej Novej Vsi na troch a v Levoči na dvoch miestach. Spolu so zástupcami odboru archívniectva a predstaviteľmi okresu a mesta rokovala o novej budove pre spišskonovoveský archív, ale pre nedostatok financií sa tento zámer nezrealizoval. Vo funkcii riaditeľky pôsobila do konca augusta roku 1996, keď sa uskutočnila reorganizácia štátnej správy na Slovensku. Táto zmena zasiahla aj Štátny okresný archív v Spišskej Novej Vsi. Vytvorili sa nové okresy Levoča a Gelnica. Archívne fondy a predarchívna starostlivosť v okrese Gelnica ostali po dezintegrácii štátnej správy v pôsobnosti spišskonovoveského archívu a z pobočky vznikol Štátny okresný archív v Levoči. Po delimitácii archívnych fondov a personálnom obsadení pracovných miest v levočskom archíve Mária Pacindová poskytovala novým pracovníkom odbornú a metodickú pomoc. Mária naďalej vykonávala štátny odborný dozor a vybavovala žiadosti týkajúce sa reštitúcie majetkov, vyhľadávala a pripravovala podklady pre správne konania. Pri čínorodej práci prešlo štyridsaťšesť rokov a kolegyňa Mária v auguste v roku 2016 odišla do zaslúženého dôchodku. Počas svojho aktívneho zamestnania venovala voľný čas svojej rodine. Spolu s manželom vychovali tri deti, dve dcéry a syna, v súčasnosti sa teší z dvoch vnúčat. Ostala členkou Spišského dejepisného spolku a naďalej sa zaujíma o históriu.

Milej jubilantke a priateľke k okrúhlemu výročiu prajeme pevné zdravie, rodinnú pohodu a životný optimizmus do ďalších rokov. Na záver vyslovujeme veľké poďakovanie za vykonanú prácu a za pomoc a usmerňovanie nielen v našich archívnych začiatkoch.

Gabriela Vencelová
Štátny archív v Košiciach,
pracovisko Archív Spišská Nová Ves

BEATRIX SINKOVÁ

Živijó, živijó, živijó... Okrúhle životné jubileum oslávila Mgr. Beatrix Sinková, ktorá práci v archíve zasvätila takmer celý svoj pracovný život.

Narodila sa 2. 9. 1952 v Kravanoch nad Dunajom. Po absolvovaní Strednej knihovníckej školy v Bratislave vyštudovala nadstavbové štúdium archívniectva a po ňom v rokoch 1973 – 1978 aj archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

B. Sinková pochádza z učiteľskej rodiny. Svoju pracovnú kariéru začínala ako úradníčka, ale ako racionálne založená a ambiciózna mladá žena sa rozhodla doplniť si svoje vzdelanie. Za predmet svojho štúdia si vybrala archívniectvo, ktoré vyštudovala externe popri zamestnaní. Vysokú školu dokončila už ako pracovníčka Štátneho (oblastného) archívu v Bratislave diplomovou prácou Župný archív v Bratislave do

roku 1898, v ktorej sa venovala aj osobnosti župného archívára Jána Laurentyho. Od toho času pôsobila výlučne v oblasti archívniectva s krátkou prestávkou v rokoch 1989 – 1992, keď ako odborný pracovník oddelenia stredoveku pracovala v Podunajskom múzeu v Komárne.

V Štátnom archíve v Bratislave sa venovala popri bádateľskej a správnej agende spracovaniu archívnych fondov štátnej správy krajskej proveniencie. Podieľala sa aj na inventarizácii archívnych fondov a zbierok a na tvorbe lokačného prehľadu uloženia archívnych súborov. V Štátnom okresnom archíve v Nových Zámkoch sa okrem riadiacej činnosti zaoberala predarchívnu starostlivosťou, vyrad'ovacími konaniami a usporadúvaním fondov v archíve.

B. Sinková má na konte svojich pracovných aktivít spracovávanie archívnych fondov, tvorbu syntetických a analytických archívnych pomôcok, vedeckú činnosť v oblasti slovenských dejín a archívniectva, správnu a bádateľskú agendu, predarchívnu starostlivosť i riadiacu činnosť ako riaditeľka Štátneho okresného archívu v Nových Zámkoch v rokoch 1992 – 1996. Svoju pracovnú kariéru ukončila B. Sinková v archíve a. s. Slovaft v roku 2013.

K okrúhlym narodeninám srdečne blahoželáme. Prajeme pevné zdravie a veľa životného elánu.

Veronika Plesníková
Štátny archív v Bratislave

EVA VRABCOVÁ

V tomto roku oslávila svoje jubileum dlhoročná osobnosť Slovenského národného archívu i slovenského archívniectva PhDr. Eva Vrabcová. Pred piatimi rokmi časopis *Slovenská archivistika* nevychádzal, takže medailón, ktorý k jej sedemdesiatke vyšiel na stránkach Fóra archívárov sa niesol v trochu neformálnejšom duchu. (Pozri: TVRDOŇOVÁ, Daniela. Doktorka Vrabcová sedemdesiatročná. In *Fórum archívárov*, 2017, č. 3, s. 129-130.) Ten spred desiatich rokov vyšiel ešte v čase, keď aktívne pracovala a stále pribúdali nové úlohy, ktorým sa venovala vždy so 100 % nasadením. (Pozri: SLEZÁKOVÁ, Božena. Životné jubileum PhDr. Evy Vrabcovej. In *Slovenská archivistika*, 2012, č. 2, s. 203-205.)

Teraz pri príležitosti sedemdesiatych piatich narodenín už môžeme skonštatovať, že Eva Vrabcová venovala slovenskému archívniectvu neuveriteľných 45 rokov, počas ktorých ostala verná Slovenskému národnému archívu. Jej nástup v lete roku 1970 do oddelenia dejín socializmu vedeného Dr. Elemírom Rákošom ju predurčil k tomu, že sa musela popasovať so spracovaním rozsiahlych archívnych fondov čerstvo zaniknutých povereníctiev. Podieľala sa na vzniku viac ako desiatky pomôcok. Postupne sa stala odborníčkou na archívnu teóriu a metodiku spracovania a sprístupňovania archívnych fondov a svoje skúsenosti odovzdávala nielen študentom archívniectva na odbornej archívnej praxi, ale i kolegom archívárom prostredníctvom početných pred-

nášok a seminárov. Z odbornej praxe a práce s archívnymi dokumentmi vychádzala aj vo svojej rozsiahlej publikačnej činnosti v oblasti kolonizácie a pozemkovej reformy na južnom Slovensku, podrobne spracovala tému Židov v období druhej svetovej vojny a židovských pracovných táborov na Slovensku, ale i pracovné tábory a tábory nútených prác v období rokov 1945 – 1953. Nedá sa povedať, že by sme nemali čas a priestor podrobne vymenovať všetky archívne fondy, ktoré za ten čas spracovávala a sprístupnila, vypísať všetky monografie, štúdie, články a texty, ktoré napísala, pospomínať všetky komisie, pracovné skupiny či vedecké rady, ktorých bola aktívnou členkou, ale určite by sme na niečo zabudli, či niečo podstatné vynechali.

Popri všetkej tej práci sa zvládla venovať i svojej rodine a záľubám. Práve rodinné povinnosti ukončili v lete roku 2015, presne po 45 rokoch práce, jej aktívnu činnosť v Slovenskom národnom archíve a rozhodla sa naplno venovať manželovi. Ale aj napriek tomu, že už dlhšie nie je v „aktívnej archívnej službe“, je stále ochotná nielen poradiť, ale i priložiť ruku k dielu a niečo napísať či vypracovať posudok.

Touto cestou by sme jej chceli poďakovať za tie roky tvrdej archívnej práce, za mnoho odborných a ľudských rád, za veľa príjemných chvíľ, ktoré mnohých z nás „nakazili“ rovnakou nevyliciteľnou láskou k archívu a popriať jej všetko najlepšie k narodeninám a hlavne veľa zdravia a rodinnej pohody.

Daniela Tvrdoňová
Slovenský národný archív

MARTA ZLEJŠIA, R. KEČKÉŠOVÁ

V septembri tohto roku sa dožíva okrúhleho životného jubilea naša bývalá kolegyňa Marta Zlejšia. Narodila sa v Bratislave. V hlavnom meste vyrastala na sídlisku Nová Doba. V blízkosti bydliska navštevovala aj základnú školu. V rokoch 1962 – 1966 pokračovala v štúdiu na Strednej všeobecno vzdelávacej škole na Dubovej ulici v Bratislave. Počas stredoškolského štúdia v roku 1965 stvárnila jednu z hlavných úloh v televíznej dramatizácii poviedky M. Čeretkovej-Gállovej s názvom Katastrofa na nedeľu.

Po skončení štúdia sa zamestnala ako kreslička v Potravinoprojekte v Bratislave, kde ostala až do roku 1969. V roku 1968 uzavrela manželstvo s Jozefom Zlejším a odsťahovali sa na Liptov, kde manžel dostal miesto v rámci Mestského národného výboru v Liptovskom Mikuláši. V Liptovskom Mikuláši sa im narodili dve deti: Iveta a Oliver. Aktívne pracovala v miestnych a okresných štruktúrach spoločenských organizácií.

Práve Liptovský Mikuláš sa stal miestom, kde sa natrvalo, až do odchodu do starobného dôchodku, počas rokov 1971 – 2004, „upísala“ archívnictvu. V rámci svojej dlhoročnej archívnej praxe prešla všetkými oblasťami, od knižnice, cez styk s verejnosťou, predarchívnu starostlivosť až po spracovávanie a sprístupňovanie archívnych fondov či tvorbu archívnych pomôcok. Počas rokov 1993 – 1994 absolvovala úspešne

dvojiročný kurz archívniectva pre pracovníkov štátnych okresných archívov v zariadení na Duchonke, ktorý v spolupráci s odborom archívniectva ministerstva vnútra usporiadal Inštitút pre verejnú správu v Bratislave. V archívnej knižnici sú dodnes používané jej viaceré archívne pomôcky, ktoré počas svojho produktívneho života vypracovala.

Dlhoročná prax v archíve v Liptovskom Mikuláši, získané vedomosti a hlavne jej otvorená a veľmi veselá povaha si získali nadriadených, kolegov a samozrejme aj ľudí, ktorí častejšie navštevovali archív kvôli štúdiu archívnych dokumentov.

Keď som v roku 1994 nastúpil do archívu ako čerstvý absolvent, mal som to nesmierne šťastie, že vtedajší riaditeľ archívu poveril práve pani Martu Zlejšiu, aby ma zaškolila a naučila všetko, čo s prácou v archíve súvisí. Zakrátko som zistil, že pani M. Zlejšia mala obrovský prehľad v práci, v živote aj v medziľudských vzťahoch. Zároveň rozdávala dobrú energiu a náladu svojim nestarnúcim humorom. Absolvoval som s ňou aj niekoľko školení a seminárov a videl som, že rovnaké priateľské vzťahy mala aj s množstvom kolegyň a kolegov z iných archívov. Myslím si, že práve jej osoba bola jedným z tých dôležitých momentov, ktoré nakoniec rozhodli, že som v archíve ostal pracovať dodnes. Osobnosť pani Marty Zlejšej veľmi verne charakterizuje jeden výrok: „*Človek nemusí robiť veľké činy, aby sa stal veľkým...*“

Za svoju prácu dostala v roku 1997 pri príležitosti okrúhleho životného jubilea re-zortné vyznamenanie – Križkovu medailu.

V roku 2004 odišla do starobného dôchodku a zanechala na pracovisku kus života a poctivej práce. Kolektív pracovníkov z Liptovského Mikuláša, ako aj ostatní slovenskí archivári jej úprimne želajú veľa zdravia a pokojnej staroby.

Peter Vítek

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči,
pracovisko Archív Liptovský Mikuláš

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PAVLA VIMMERA

Pri niektorých medailónoch archivárov či archivároek k ich sedemdesiatke nevdojak človeku napadne myšlienka, no čo už nové človek napíše... Ved' všetko dôležité už bolo povedané pri šesťdesiatke! To však, ako si čochvíľa povieme, nie je prípad podplukovníka PhDr. Pavla Vimmera, CSc., ktorý svoje jubileum oslávil 17. júna.

Kolega Pavel Vimmer sa narodil v obci Vejprnice neďaleko Plzne. Jeho detstvo determinovala skorá smrť otca, rané obdobie svojho života prežil s mamou, dvojčat'om Petrom a dvomi staršími súrodencami. Ako by sa dalo očakávať pri takomto sociálnom zložení, rodina nemala peňazí nazvyš a malého Paľka okrem školy zamestnávala aj manuálna práca. Starostlivosť o záhradu a záhony, zajacov či sliepky predstavovala jednotlivé úkony tvoriace dennú rutinu budúceho archivára. Kým sa však stal archivárom, pretieklo veľa vody v Dunaji, a vlastne, aj kým ten Dunaj vôbec po prvýkrát videl na vlastné oči.

Mladý študent vo svojich 15 rokoch zakotvil v Liptovskom Mikuláši, kde v tom čase otvárali Strednú vojenskú školu elektrotechnickú rádiolokačnú. Ako sám spomína, bolo to skôr dielo náhody a špecifických okolností súvisiacich s dobovou spoločenskou klímou, nie výsledok jeho vlastného záujmu o vojenstvo a armádu. Nuž, tak alebo onak, Paľove kroky viedli na Slovensko, ktoré si zamiloval a ktoré sa mu stalo nielen domovom, ale aj geografickým priestorom jeho neskoršej vedecko-výskumnej činnosti.

Pavel Vimmer ukončil strednú školu v roku 1971, Vojenskú politickú akadémiu Klementa Gottwalda v roku 1975. Titul kandidáta historických vied (CSc.) v odbore všeobecnej dejiny získal v roku 1983. Najskôr, od roku 1980, pracoval ako pedagóg na Vysokej vojenskej škole tylového a technického zabezpečenia v Žiline, potom ako samostatný vedecký pracovník vo Vojenskom historickom ústave v Prahe. Po rozdelení Československa sa profesijne pripútal k archívnictvu. V roku 1993 bol menovaný za zmocnenca ministra obrany SR pre rozdelenie archívnych fondov Vojenského archívu v Prahe. Má mimoriadnu a nespornú zásluhu na založení Vojenského historického archívu v Trnave ako súčasť Vojenského historického ústavu v Bratislave. Čo to všetko zahŕňalo, to vie jubilant najlepšie sám. Budovanie nového archívu, nielen po materiálnej, ale aj po ideovej stránke, riešenie delimitácií archívnych fondov z Prahy, ako aj jeho personálne zabezpečenie, keďže bol v roku 1994 menovaný za jeho riaditeľa – to všetko stálo jeho spolutvorcu veľké množstvo úsilia. Avšak, ako možno dnes už s dostatočným odstupom času povedať, nebolo to nadarmo. Dr. Vimmer skutočne položil seriózne vedecké základy, z ktorých archív v podstate stále čerpá.

V roku 1999 nastúpil do Štátneho archívu v Bratislave. Ako štátneho archivára som ho v roku 2014 spoznal i ja, a tak si dovoľím takúto viac-menej osobnú reflexiu. Paľo sa práve vrátil po rekonvalescencii, po ťažkej chorobe. No naše cesty sa po prvýkrát nepretli na Križkovej ulici, ako by sa dalo očakávať, ale v autobuse smerujúcom na archívne dni do Prešova. To som vtedy považoval za pozoruhodné, no dnes to pokladám najmä za veľmi výpovedné. Paľo totiž nikdy žiadne archívne dni nezmeškal. Ako to platilo v roku 2014, tak to platí aj dnes! Paľo je skutočne srdcom archivár. Tak, ako to vnímame pri niektorých „otcoch zakladateľoch“, rovnako to platí aj pre neho.

Po archívnych dňoch si ma Paľo ako archívneho eléva vzal k sebe do kancelárie, kde ma zasvätil do evidencie archívnych fondov, ktorú si poctivo a systematicky viedol. Nie som si istý, či som to vtedy vedel dostatočne doceniť, avšak dnes razím názor, že len poriadny a systematický človek môže byť dobrým archivárom či archivárkou. A Paľo rozhodne taký bol a je. Systematický, disciplinovaný, so zmyslom pre detail. Jeho historické vzdelanie a práca historika mu umožnila vidieť svoju archivársku prácu viacvrstvovo, z viacerých uhlov pohľadu. Archívne pomôcky, ktoré vypracoval predovšetkým k fondovým oddeleniam štátnej správy krajskej proveniencie po roku 1945, v sebe snúbia systematickú prácu archivára s citom historika-výskumníka. Je to síce všeobecne akceptované tvrdenie, že najlepšie inventáre sú tie najpodrobnejšie, nie každý sa tým však aj v praxi riadi. Pavol Vimmer však bol v tomto ohľade naozaj svetlou výnimkou. Nakoniec pochvalné vyjadrenia historikov na jeho archívnu prácu sú toho dokonalým svedectvom.

Kolegovia sme však boli len relatívne krátku dobu. V roku 2015 sa Paľo rozhodol ukončiť štátno-zamestnanecký pomer a začať novú etapu svojho života. Voľný čas

a sily vrhol do nového projektu, ktorý uzrel svetlo sveta v roku 2016. Týmto projektom bolo vydanie monografie s názvom *Partizáni Sečanského. História partizánskej brigády kpt. Jána Nálepku*. Paľo uskutočnil rozsiahly pramenný aj historický výskum ešte v 80. rokoch minulého storočia, ale nakoniec, z dôvodu zmeny režimu, mu bol v roku 1990 hotový rukopis vrátený kvôli zmene edičného plánu. Trvalo viac ako dve desaťročia, kým sa Paľo k výskumu opäť vrátil, pôvodný text zásadne prepracoval (keďže za ten čas vyšlo o partizánskom hnutí veľké množstvo prác), doplnil a napokon úspešne vydal prostredníctvom Múzea Slovenského národného povstania.

Toľko v stručnosti k Paľovmu rozmeru vedca a odborníka. Krátko ho však treba predstaviť aj ako člena komunity, čo je nemenej dôležitý aspekt jeho života. Ako som už písal vyššie, Paľo je skutočne telom i dušou archivár. Archivár akčný, spoločenský, scestovaný. To posledné podčiarkujem, pretože v tomto má v slovenskom kontexte skutočne výnimočné postavenie. Až do vypuknutia pandémie Covid-19 každoročne organizoval pre archivárov a archivárky výlety či azda skôr poznávacie cesty po rôznych krajinách Európy. Sám vymýšľal program i destinácie a za tie roky si získal relatívne stabilný počet záujemcov, ktorí s ním chodili rok čo rok.

To, čo však musím vyzdvihnúť, a čo môj kolega pred desiatimi rokmi nemohol,¹ je Paľova záľuba v behu. Ako celoživotný športovec skladám klobúk pred Paľovou vytrvalosťou a odhodlaním, ktorými búra predsudky a dokazuje, že aj po šesťdesiatke sa dá začať so športom a že v dôchodku život nekončí, naopak, že stále môže niečo nové začať. Každý rok sa zúčastní niekoľkých organizovaných behov, pričom dôležité miesto medzi nimi patrí Archívnej desiatke, podujatiu, ktoré organizuje Štátny archív v Nitre s Centrom podpory Nitra. Tento rok sa uskutočnil tretí ročník, pričom Paľo nevynechal ani jeden a býva spravidla najstarším účastníkom pretekov. Nuž, jubilanť v tomto rozhodne nie je sám, takmer celá jeho rodina aktívne športuje a podporujú sa navzájom. Jeho dcérka Helenka tento rok prvýkrát štartovala na Archívnej desiatke v kategórii 10 km a odniesla si trofej za prvé miesto.

Nuž, takto vidím môjho priateľa Paľa Vimmera ja. Ako človeka, ktorý za posledných 10 rokov ušiel (i ubehol) veľký kus cesty. Ako historika, odborníka, archivára s mimoriadne vyvinutým zmyslom pre komunitu. Ako manžela, otca, dedka, ktorý navyše aktívne vstupuje do života svojich vnukov, aj ako učiteľ angličtiny. Ako priateľa, ktorý sa stále zaujíma o stav slovenského archívniectva, o ľudí, ktorí ho posúvajú vpred (alebo vzad). Ako človeka, ktorý sleduje situáciu doma i vo svete. Ako aktívneho muža pozerajúceho vpred.

Milý Paľo, verím, že mi odpústiš neformálny tón tejto laudácie. Prajem ti zo srdca len to najlepšie a verím, že sa budeme ešte dlho stretávať pri rôznych kultúrnych a športových podujatiach. Samozrejme, najmä pri tých archivárskych, pretože ľudia ako ty sú skutočne srdcom a dušou našej komunity.

Štefan Hrivňák
Archív mesta Bratislavy

¹ ZORIČÁK, Peter. Šesťdesiatiny PhDr. Pavla Vimmera CSc. In *Slovenská archivistika*, 2012, roč. 47, č. 1, s. 212-214.

PRÍLOHY

NÁRODNÁ KONCEPCIA ROZVOJA ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV S VÝHLÁDOM DO ROKU 2028

OBSAH

ZOZNAM SKRATIEK A TERMINOLÓGIA	232
ÚVOD	233
A. PRIORITY NÁRODNEJ KONCEPCIE	234
B. CIELE NÁRODNEJ KONCEPCIE	235
C. KULTÚRNO-SPOLOČENSKÉ VÝCHODISKÁ	236
D. DIGITALIZÁCIA ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV	238
D.1. Strategické ciele	238
D.2. Vybudovanie špecializovaných digitalizačných pracovísk	240
D.3. Rozvoj funkcionalít ISEA a nové moduly pre podporu modernizácie štátnych archívov	242
D.3.1. Automatizácia procesov a umelá inteligencia	243
D.3.2. Subsystem Sledovanie a manažment produktivity práce	244
D.3.3. Využívanie údajov	245
D.3.4. Správa údajov	245
D.3.5. Riadenie údajov	246
D.3.6. Architektúra informačných systémov	247
D.3.7. Moduly a ich obsah	247
D.3.8. ArchivLog – evidencia, plánovanie procesov konzervovania, reštaurovania, digitalizovania a dislokácie archívnych dokumentov	248
D.4 Hardvérová infraštruktúra	249
D.5 Digitalizované objekty	250
D.5.1. Digitalizácia a vytlačenie textu z naskenovaných archívnych dokumentov	250
D.5.2. Zdigitalizovanie pečatí, pečatidiel privesených na archívne dokumenty	251
D.5.3. Ciele výberu a digitalizácie najstarších rukopisných a tlačených dokumentov z 15. – 19. storočia	251
D.5.4. Súčasný stav online prístupnosti zdigitalizovaných archívnych dokumentov	252
D.6. Riziká pri súčasnom stave online zverejňovania	253
D.7. Ochrana archívnych dokumentov obsahujúcich utajované skutočnosti	254

E. MODERNIZÁCIA ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV	255
E.1. Strategické ciele	255
E.2. Podmienky pre uloženie archívnych dokumentov.....	255
E.3. Stav budov a vnútorného vybavenia štátnych archívov.....	256
E.4. Slovenský národný archív	258
E.5. Riziká pri súčasnom technickom stave archívov a ich vybavení.....	260
E.6. Návrh opatrení a benefity riešenia	260
F. MODERNIZÁCIA PROCESU KONZERVOVANIA A REŠTAUROVANIA ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV	262
F.1. Strategické ciele	262
F.2. Zhrnutie aktuálneho stavu.....	262
F.3. Riziká pri súčasnom stave mikrobiologickej kontaminácie archívnych dokumentov.....	262
F.4. Návrh opatrení a benefity riešenia	263
ZÁVER.....	267

ZOZNAM SKRATIEK A TERMINOLÓGIA

Pre potreby koncepcie využívame nasledovné pojmy:

- AFondy – aplikácia určená na evidenciu archívneho dedičstva
- AI – umelá inteligencia
- API – aplikačné programové rozhranie
- Digitálny priestor – informačné a komunikačné technológie (ďalej len „IKT“) vrátane internetu, mobilných a pridružených technológií a zariadení, ako aj digitálne siete, databázy, obsahy a služby
- Datalogger – prenosný merač fyzikálnych vlastností v prostredí, ako sú teplota, vlhkosť, zatopenie
- Digitalizácia – proces naskenovania, vyextrahovania textu zo skenu a online publikovania archívnych dokumentov, ktoré sú uložené v archíve v listinnej forme
- Dezinfekcia, dekontaminácia, sterilizácia – proces zničenia mikrobiologických škodcov (plesní), ale aj baktérií, kvasiniek a vírusov na archívnych dokumentoch

Pre zjednodušenie čitateľnosti textu sa v koncepcii vyskytujú nasledovné skratky:

- CCTV – Kameraný bezpečnostný systém
- DMS – Systém pre správu dokumentov je informačný systém (alebo súbor programov), používaný pre ukladanie a prezentovanie elektronických dokumentov online
- EPS – Elektronický protipožiarny systém
- EZS – Elektronický zabezpečovací systém
- EÚ – Európska únia
- MV SR – Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
- IKT – Informačno-komunikačné technológie
- IS – Informačný systém
- ISAD (G) – Všeobecný medzinárodný štandard pre archívny opis
- ISEA – Informačný systém Elektronický archív Slovenska
- ISO norma – Technická norma vydaná Medzinárodnou organizáciou pre normalizáciu (International Organization for Standardization)
- km – národná jednotka dĺžky kilometer
- OCR – Metóda umožňujúca preklad obrazu tlačených alebo písaných znakov zo skenu späť do textovej, editovateľnej formy (Optical Character Recognition)
- QR kód – Dvojrozmerný kód určený na dekódovanie textovej informácie (Quick Response code)
- RFID čip – rádiový frekvenčný identifikátor – čip na čítanie alebo čítanie a zápis informácie (Radio Frequency Identification)
- RTVS – Rozhlas a televízia Slovenska
- SNA – Slovenský národný archív

ÚVOD

Zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o archívoch a registratúrach“) ukladá štátu povinnosť zabezpečiť zachovanie archívneho dedičstva, pričom je každý povinný mu pri tom poskytnúť súčinnosť.¹ Ďalej upravuje pôsobnosť Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (ďalej len „MV SR“) ako ústredného orgánu štátnej správy na úseku archívov a registratúr, jeho povinnosti ako zriaďovateľa štátnych archívov, ustanovuje sústavu štátnych archívov a vymenúva ich práva a povinnosti na úseku vedenia evidencie pôvodcov registratúry a evidencie archívneho dedičstva. MV SR je zriaďovateľom 1 ústredného archívu (Slovenský národný archív), 8 štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou a ich 31 pracovísk ako zariadení bez právnej subjektivity s počtom 349 zamestnancov. Nastavenie súčasnej sústavy štátnych archívov zohľadňuje ich nadväznosť na územno-správne členenie Slovenskej republiky (štátny archív v každom krajskom meste a jeho pracovisko so zastúpením takmer v každom väčšom okrese), čím sa dosiahlo predovšetkým zefektívnenie riadenia štátnej správy na tomto úseku.

Štátne archívy vo vzťahu k pôvodcom registratúry rozhodujú o dokumentárnej hodnote registratúrnych záznamov v rámci vyradovacieho a mimo vyradovacieho konania, čím rozširujú a dopĺňajú archívne dedičstvo Slovenskej republiky o nové archívne dokumenty.

Najväčšia a najdôležitejšia časť archívneho dedičstva Slovenskej republiky je uložená práve v štátnych archívoch, pričom najstaršie archívne dokumenty pochádzajú už zo začiatku 12. storočia. Štátne archívy svojím postavením a úlohami majú nenahraditeľný význam v živote každej demokratickej spoločnosti, predstavujú pamäť národa a sú základom identity spoločnosti. Plnia nezastupiteľnú úlohu ako východisko zachovania informačnej kontinuity rozhodovacích procesov vo verejnom sektore, ich postavenie je nezastupiteľné v rámci štátnej správy, samosprávy, kultúry a vedy; tvoria integrálnu súčasť informačných štruktúr a zdrojov spoločnosti. Každoročne narastá počet žiadostí týkajúcich sa životných situácií občanov do ešte nespracovaných archívnych fondov, ktorí chcú uplatniť svoje právo k vysporiadaniu majetkovo-právnych vzťahov, získaniu dokladov pre potreby sociálneho zabezpečenia a dôkazového materiálu v súdnych konaniach.

V neposlednom rade sú štátne archívy významnou súčasťou národného kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky.

¹ Čl. 44 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky.

A. PRIORITY NÁRODNEJ KONCEPCIE

V Národnej koncepcii rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 (ďalej len „národná koncepcia rozvoja štátnych archívov“) sme stanovili nasledovné priority na jej realizáciu:

1. Komplexná digitalizácia historického a budúceho archívneho obsahu.
2. Komplexná rekonštrukcia Slovenského národného archívu.
3. Vybudovanie 8 nových vysokokapacitných úložných priestorov štátnych archívov.
4. Vybudovanie Národného centra pre konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov.

B. CIELE NÁRODNEJ KONCEPCIE

Strategické ciele prioritnej oblasti Digitalizácia štátnych archívov

1. Komplexná digitalizácia historického a budúceho archívneho obsahu.
2. Vybudovanie špecializovaných digitalizačných pracovísk.
3. Dobudovanie funkcionalít Elektronického archívu Slovenska.
4. Online sprístupnenie archívnych dokumentov.
5. ArchivLog – evidencia, plánovanie procesov konzervovania, reštaurovania, digitalizovania a dislokácie archívnych dokumentov.

Strategické ciele prioritnej oblasti Modernizácia štátnych archívov

1. Vybudovanie 8 nových vysokokapacitných úložných priestorov štátnych archívov.
2. Komplexná rekonštrukcia Slovenského národného archívu.
3. Rekonštrukcia budov štátnych archívov v havarijnom stave.

Strategické ciele prioritnej oblasti Modernizácia procesu konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov

1. Vybudovanie Národného centra pre konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov v Slovenskom národnom archíve.
2. Vybudovanie priestorov na konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov vrátane zabezpečenia prístrojového zabezpečenia a potrebného počtu odborných zamestnancov v tejto oblasti.

Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 je vypracovaná v súlade s Programovým vyhlásením vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2024,² s uznesením vlády Slovenskej republiky č. 71 z 2. februára 2021 k Plánu práce vlády Slovenskej republiky a platnými strategickými dokumentmi rezortného, národného a medzinárodného charakteru.

Predmetom Národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 je zhodnotenie súčasného stavu, stanovenie štyroch primárnych cieľov vedúcich k ďalšiemu rozvoju archívnictva a fungovaniu štátnych archívov. **Hlavným cieľom národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov je modernizácia štátnych archívov, digitalizácia rezortu vnútra za účelom zvyšovania kvality a rozsahu elektronických služieb poskytovaných verejnosti a zvýšenie ochrany archívnych dokumentov.** Digitálne archívnictvo a digitalizácia už existujúcich listinných archívnych dokumentov sa stali neoddeliteľnou súčasťou archívnictva, na ktorú musí spoločnosť vrátane MV SR adekvátne reagovať. Súčasný rozvoj informačných technológií umožňuje tieto činnosti zabezpečiť, je však potrebné ich v štátnych archívoch nasadiť a aplikovať. Zefektívnenie služieb poskytovaných štátnymi archívmi pozdvihne nielen všeobecné povedomie o ich samotnej existencii a dôležitosti pre skúmanie dejín Slovenska a Slovákov, ale pritiahne pozornosť verejnosti umožnením prístupu k archívnyim dokumentom online.

² „Vláda SR v oblasti archívneho dedičstva pripraví koncepciu rozvoja štátnych archívov a stratégiu ochrany archívnych dokumentov uložených v štátnych archívoch.“ (Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2021 – 2024, časť Efektívna verejná správa, s. 27, https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=477513#30_0).

C. KULTÚRNO-SPOLOČENSKÉ VÝCHODISKÁ

Začlenenie archívniectva do pôsobnosti MV SR je v Európe ojedinelým riešením, jeho výhoda spočíva v tom, že správa registratúry a na ňu nadväzujúci vznik archívnych dokumentov sú súčasťou rezortu priamo riadiaceho verejnú správu. Preto má Slovensko v EÚ výnimočnú pozíciu na dosiahnutie kvalitatívne vysokých cieľov ako v on-line publikovaní historických informácií, tak aj v poskytovaní elektronických služieb. MV SR má jedinečnú príležitosť

- zviditeľniť svoju činnosť umožnením pohľadu do histórie a života na našom území, budovať svoju reputáciu a svoje postavenie v očiach verejnosti,
- uvedomiť si, aké možnosti sa mu otvárajú sprístupňovaním archívnych fondov v oblasti vedy a bádania, v ktorej výrazne zaostáva za inými rezortmi,
- prepojiť archívniectvo s modernými technológiami, výskumom, vedou, historickým odhaľovaním a sprístupnením informácií pre vedeckú obec; v organizačnej štruktúre MV SR sú aj akademické a expertízne zložky,
- vzhľadom na rôznorodosť a historickú škálu listinných nosičov môže byť lídrom vo výskume konzervovania papiera na Slovensku a predstavovať výskumnú základňu pre nové kriminalisticko-expertízne postupy a odhaľovanie falzifikátov súčasných aj historických dokumentov.

Analýza stavu štátnych archívov už v minulosti ukázala, že napriek ich jedinečnému významu pre spoločnosť dominuje dlhodobý deficit v zabezpečovaní ich rozvojových potrieb a **nie sú vytvorené dostatočné personálne, priestorové, technické ani prevádzkové podmienky pre plnenie všetkých povinností, ktoré štátu ukladá zákon o archívoch a registratúrach**. Archívy výrazne zaostávajú za celosvetovým digitalizačným trendom a presunom svojich archívnych fondov a archívnych zbierok do online priestoru.

Výsledky súčasnej praxe poukazujú na skutočnosť, že uskutočnenie navrhovaných opatrení identifikovaných v tejto koncepcii nie je možné zabezpečiť iba z finančných zdrojov pridelených MV SR. **Finančné prostriedky na realizáciu národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov možno získať z európskych zdrojov prostredníctvom fondov Európskej únie.**

Koncepcia je navrhnutá tak, aby sa dala realizovať formou čiastkových projektov. Financovanie čiastkových projektov je možné cez **Program Digitálna Európa (DIGITAL) cez Európsku komisiu**.³ Je to program financovania EÚ zameraný na poskytovanie digitálnych technológií organizáciám, občanom a orgánom verejnej správy. Výzvy sú zamerané napr. Ako urobiť Európu zelenšou a digitálnejšou. Samotné ukladanie archívnych dokumentov aj ich digitalizácia sú iba prechodom k tzv. E-born dokumentom, ktoré sú výhradne v elektronickej podobe. Sú to úradné dokumenty z elektronickeho formulára z konania orgánu verejnej moci pri výkone verejnej moci výhradne elektronicke. Z pohľadu nárokov na ukladacie technológie a energie tvoria iba malé % sprievodných nákladov oproti fyzickým dokumentom počas celej ich životnosti. Aj Európska komisia sa začala pozeráť na zelenšiu Európu cez optiku

³ Program Digitálna Európa (DIGITAL): <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>.

Európskej zelenej dohody. Zároveň otvára diskusie o prechode do digitálnejšieho sveta.

Program Digitálna Európa poskytuje strategické financovanie na riešenie týchto výziev, podporí projekty v piatich kľúčových kapacitných oblastiach: v superpočítačoch, umelej inteligencii, kybernetickej bezpečnosti, pokročilých digitálnych zručnostiach a zabezpečení širokého využívania digitálnych technológií v celej ekonomike a spoločnosti, a to aj prostredníctvom digitálnych technológií. S plánovaným celkovým rozpočtom 7,5 miliardy EUR má za cieľ urýchliť oživenie hospodárstva a formovať digitálnu transformáciu európskej spoločnosti a hospodárstva.⁴

Operačné programy EŠIF Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR⁵ predstavujú hlavný nástroj investičnej politiky EÚ – celkovo sa z rozpočtu EÚ vyčlenilo 454 miliárd EUR, ktoré sa majú investovať do viac ako 500 programov. Konceptia by formou čiastkových projektov mohla byť financovaná aj z výziev týchto programov.⁶

V oblasti digitalizácie štátnych archívov MV SR pripravuje projektovú dokumentáciu k Národnému projektu digitalizácie a modernizácie elektronických služieb štátnych archívov v európskom kontexte financovanému v rámci OPII PO7, ktorý umožní napĺňanie základnej časti strategických cieľov koncepcie.

Súčasný stav štátnych archívov si vyžaduje urýchlene systémové opatrenia a praktické kroky, nielen na úrovni MV SR, ale najmä na úrovni vlády Slovenskej republiky, pretože iba tak Slovenská republika naplní ustanovenia všeobecne záväzných právnych predpisov, opatrenia na realizáciu Deklarácie Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva⁷ a záväzky, ktoré jej vyplývajú z medzinárodných zmlúv.

Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov neprináša iba základnú predstavu ďalšieho rozvoja štátnych archívov; jej cieľom je posunúť politiku štátnych archívov z hľadiska informatizácie a sprístupnenia digitálneho obsahu k vyššiemu európskemu štandardu. Okrem informatizácie jednotlivých agend štátnych archívov a digitalizácie archívnych dokumentov sa venuje problematike modernizácie budov štátnych archívov formou systémových opatrení. Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov prispeje k budovaniu pružného a funkčného systému, ktorý primerane reaguje na potreby širokej verejnosti, aplikačnej praxe a odpovedá na celosvetové a európske trendy v oblasti archívnictva. Ambíciou MV SR, ako zriaďovateľa štátnych archívov, je zastrešiť spravované agendy komplexným a integrovaným digitalizačným konceptom. Tento cieľ sa doteraz nenaplnil a digitalizácia a sprístupňovanie nového digitálneho obsahu pre zastarané technológie nepokračuje.

⁴ Aktuálne výzvy z Programu Digitálna Európa: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/topic-search>.

⁵ Operačný program EŠIF: <https://www.mirri.gov.sk/projekty/projekty-esif/>.

⁶ Aktuálne výzvy programu EŠIF: <https://www.mirri.gov.sk/projekty/projekty-esif/operacny-program-integrovana-infrastruktura/prioritna-os-7-informacna-spolocnost/vyzvania-a-vyzvy/index.html>.

⁷ Uznesenie NR SR z 28. februára 2001 č. 1292: DEKLARÁCIA Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva: https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/1_deklaracia_NR_SR.pdf.

D. DIGITALIZÁCIA ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV

D.1. Strategické ciele

Prioritami digitalizačnej časti projektu štátnych archívov sú

- zlepšenie služieb občanovi,
- šetrenie finančných prostriedkov,
- ochrana životného prostredia,
- ochrana archívnych dokumentov a
- ochrana obsahu digitálnych dokumentov.

Základným prostriedkom zlepšenia služieb občanovi je digitalizácia relevantného obsahu, transformácia procesu spracovávania nového obsahu do digitálnej formy a postupný prechod na čisto digitálne pokrytie životného cyklu archívnych dokumentov. Táto zmena znamená podstatné zlepšenie dostupnosti archívnych dokumentov pre občana a zásadné zlepšenie vyhľadávania v archívnych fondoch. Pre občana to zároveň znamená elimináciu potreby cestovať, čo predstavuje značnú úsporu času a finančných prostriedkov.

Postupný prechod na archivovanie elektronicky vzniknutých dokumentov (e-born) bude v budúcnosti znamenať minimálne 50-percentnú úsporu úložných priestorov na ich ukladanie. Z toho následne vyplývajú aj úspory v energetickej náročnosti na vykurovanie/chladenie a optimalizáciu vlhkosti úložných priestorov s pozitívnym dopadom na životné prostredie.

Základnou úlohou pri digitalizácii archívnych dokumentov je zastavenie tvorby „archívneho“ dlhu, ktorý je momentálne na úrovni 50 kilometrov zo všetkých nespracovaných archívnych dokumentov. Pri ročnom prírastku nových archívnych dokumentov v rozsahu 2 kilometre, to v prepočte predstavuje 25 rokov archivárskej práce. Pri potrebe zdigitalizovať relevantný obsah v priebehu 10 rokov je výsledkom zvýšenie efektivity práce pri popisovaní 3,5-násobne, čomu je podriadený výber technologických a organizačných prostriedkov. Jediným overeným spôsobom je použitie automatizačných technológií s aplikovaním umelej inteligencie a ich integráciou do existujúceho informačného systému. Na organizačnej úrovni je nevyhnutné nasadiť manažment systém tak, aby monitoroval efektivitu všetkých zložiek programu digitalizácie. Je potrebné zdôrazniť, že všetok digitalizovaný obsah musí byť ihneď po digitalizácii komplexne vybavený metadátami. V opačnom prípade hrozí, že príde k strate neidentifikovaného obsahu. Zároveň platí, že systém nebude vytvárať archívny dlh pod podmienkou, že všetok nový obsah prejde digitalizáciou ihneď po prijatí do archívu.

Táto stratégia predpokladá zdigitalizovanie sprístupnených 100 kilometrov archívnych dokumentov v časovom horizonte 10 rokov. Tento údaj je kompromisom medzi potrebou čo najrýchlejšej digitalizácie, a teda zlacnenia prevádzky archívov na jednej strane a nedostatku zdrojov odborného archívneho dohľadu, potrebného pre zabezpečenie tvorby metadát na strane druhej. Optimalizovaný je tiež vzhľadom na životnosť digitalizačných technológií (pri náraste času by bolo potrebné dokupovať nové skenovacie zariadenia) a životný cyklus úložných technológií (páskové médiá a zariadenia

na ich zápis a čítanie sú spätne kompatibilné cez 2 generácie, čo rádovo zodpovedá desiatim rokom).

Prudký rozvoj používania digitálnych technológií v životnom cykle archívneho dokumentu si v blízkej budúcnosti vyžiada modernizáciu legislatívnej úpravy zákona o archívoch a registratúrach. Tento trend podporujú publikované direktívy a odporúčania Európskeho parlamentu a Európskej komisie a implementované riešenia v archívoch krajín Európskej únie.

K naplneniu cieľov v oblasti digitalizácie štátnych archívov je potrebné realizovať tieto kroky:

1. zabezpečiť komplexnú digitalizáciu historického a budúceho archívneho obsahu,
2. dobudovať funkcionality ISEA Slovenska a zabezpečiť jeho pravidelnú úpravu (príloha č. 1),
3. vybudovať špecializované digitalizačné pracoviská (príloha č. 2),
4. vybaviť digitalizačné pracoviská knižnými, preťahovými a veľkoformátovými skenermi a skenermi na mikrofilmy vrátane digitalizačného workflow softvéru pre spracovanie digitálnych kópií (príloha č. 3),
5. zaviesť ArchivLog – pre evidenciu, plánovanie procesov konzervovania, restaurovania, digitalizovania a dislokáciu archívnych dokumentov,
6. online sprístupniť archívne dokumenty,
7. zaviesť používanie čiarových kódov, QR kódov, RFID archívnych fondov v správe štátnych archívov a IS na automatizáciu a urýchlenie procesov spracovania archívnych dokumentov zakúpením vhodnej platformy s webovým rozhraním a čítačkami kódov s integráciou do používaných IS,
8. zlepšiť podmienky na preberanie elektronických archívnych dokumentov zvýšením maximálnych objemov dát v rámci jednej preberanej dávky v ISEA,
9. implementovať systém automatizácie a umelej inteligencie,
10. implementovať expertný systém sledovania produktivity práce,
11. zabezpečiť migráciu všetkých zdigitalizovaných archívnych dokumentov z lokálnych úložísk na centrálné dátové úložisko, zabezpečiť ich pravidelné zálohovanie,
12. zabezpečiť dostatočnú kapacitu na uloženie digitálnych kópií archívnych dokumentov vyhotovených systematickou digitalizáciou,
13. dovybaviť bádateľne o príručné skenery a počítače za účelom zníženia zaťaženia pracovníkov bádateľne,
14. zabezpečiť pravidelné, postupné a systematické zverejňovanie kópií archívnych dokumentov vyhotovených na základe systematického plánu digitalizácie a ich sprístupnenie občanom prostredníctvom ISEA alebo iných platforiem na kategorizovanie a publikovanie ich elektronického obsahu (DMS),
15. zabezpečiť zdigitalizovanie mikrofilmov uložených v štátnych archívoch,
16. zakúpiť interaktívne dotykové monitory, tablety a vhodnú aplikáciu pre platformy iOS, Android, Windows na prezentovanie obmieňaného obsahu pre návštevníkov či už v archívoch, na výstavách alebo priamo v mobilných zariadeniach návštevníkov,

17. vytvárať pravidelný multimediálny obsah (5 až 15 minútové videá, podcasty) z činnosti štátnych archívov o najvýznamnejších archívnych fondoch a archívnych zbierkach, najzaujímavejších zisteniach a objavoch v archívoch, pohľadoch do histórie, ktorý by slúžil na prezentovanie prostredníctvom RTVS, youtube a sociálnych sietí s titulkami v nemeckom, maďarskom, poľskom a anglickom jazyku,
18. pravidelne vydávať reprezentačné elektronické a tlačené publikácie o štátnych archívoch vrátane ich jazykových mutácií,
19. zatriktívniť a sprístupniť online historicky zaujímavé archívne fondy a archívne zbierky v jednoduchej a pútavej elektronickej podobe s vyhľadávaním v texte vyextrahovanom z elektronických dokumentov.

D.2. Vybudovanie špecializovaných digitalizačných pracovísk

Vybudovaním komplexného špecializovaného digitalizačného pracoviska v Slovenskom národnom archíve, v Slovenskom banskom archíve v Banskej Štiavnici a v 8 štátnych archívoch sa stane MV SR modernou organizáciou a lídrom v oblasti digitalizácie archívnych dokumentov na Slovensku. Digitalizácia obsahu prinesie zásadné zmeny v chápaní, poslaní a úlohe archívnych dokumentov, metód a pracovných postupov a v samotnej filozofii prístupu k spravovanému kultúrnemu dedičstvu. Pozitívne ovplyvní vzdelávanie, vedu a výskum a prídje k zhodnocovaniu v nich obsiahnutých informácií.

Digitalizácia je v tomto prípade (spolu s konzervovaním a reštaurovaním) prostriedkom ochrany archívneho dokumentu zabezpečujúcim dlhodobé uchovanie jeho fyzického originálu a obsahu. Zachytená informácia nepodlieha degradácii a zachová sa aj pri poškodení alebo zániku fyzického archívneho dokumentu. Dôležitosť tohto riešenia sa výrazne zvyšuje v čase vojnového konfliktu. Úlohou štátu prostredníctvom štátneho archívu je zabezpečiť dostupnosť informácie obsiahnutej v archívnom dokumente v čase jeho relevantnej potreby. Dôležitosť spočíva vo vyhľadaní informácie a nie iba v ukladaní archívnych dokumentov.

Priestory digitalizačných pracovísk budú pre tieto účely kompletne vybudované a zabezpečia

- digitalizáciu,
- ošetrovanie a očistu,
- konzervovanie a
- reštaurovanie.

Stav archívneho dokumentu zaradeného do procesu digitalizácie musí spĺňať tieto podmienky

- je očistený od prachu a nečistôt,
- znesie nevyhnutnú manipuláciu (prenos, narovnanie, príp. uchytenie na skenovacej ploche),
- nie je nadmerne skrútený,
- nehrozí mu rozpadnutie na viac častí alebo odpadávanie častí pri manipulácii,
- nie je napadnutý plesňami, baktériami, vírusmi alebo podobným znečistením, pri ktorom by hrozila kontaminácia skenerov alebo zdravotné riziko zamestnancom.

Digitalizácia teda zahŕňa celý rad aktivít, od základného ošetrovania, konzervovania, komplexného reštaurovania cez fotenie, 2D a 3D skenovanie, vyťaženie textu až po úpravu digitálneho výstupu, jeho uloženie a sprístupnenie výsledného digitálneho obsahu.

Zverejnením digitálnych kópií sa podstatne skráti čas na vyhľadanie a získanie relevantných a jedinečných informácií pre účely

- uplatnenia práv občanov k vysporiadaniu majetkovo-právnych vzťahov,
- získaniu dokladov pre potreby dôchodkového poistenia,
- dôkazového materiálu v súdnych konaniach,
- historického výskumu, vzdelávania a bádania,
- rozšírenia dostupných informácií pre študentov na druhom a vyššom stupni vysokoškolského vzdelávania, ako aj odbornej verejnosti v konkrétnej oblasti,
- zvyšovania národného povedomia a poznania histórie na našom území.

Sprístupnenie digitalizovaných archívnych dokumentov bude v budúcnosti slúžiť aj ako podklad pre akceleráciu inovácií a moderných technologických trendov, ktoré nadviažu na sprístupnené datasey.

Dôležitou súčasťou digitalizácie je vyťaženie textu prostredníctvom technológie OCR zo zdigitalizovaných archívnych dokumentov do metadát a umožnenie vyhľadávania informácií v nich na základe zadaných kľúčových slov a zvolených kritérií (historické obdobia, osobnosti, lokality, profesie, zaniknuté podniky a fabriky, historické spôsoby výroby, udalosti a pod.). Bude to akceleráciou a prínosom pre pohľad na históriu nášho územia a umožní veľmi rýchlo dohľadať informácie o rôznych udalostiach v regiónoch, o historických zmenách s dlhodobým efektom dostupnosti informácií pre nasledujúce generácie. Elektronická textová forma metadát je oveľa dostupnejšia a menej nákladná na dátový prenos, čím sa zvýši efektívnosť bádania v historických dokumentoch. Na základe nej bude možné dohľadať elektronickú verziu požadovaného archívneho dokumentu v obrazovej forme (tiff, jpg, pdf) a až následne, ak to bude nevyhnutné k účelu, v listinnej podobe.

V roku 2006 boli do Slovenského národného archívu zakúpené tri špecializované digitalizačné zariadenia. Po 15 rokoch sú tieto digitalizačné zariadenia nefunkčné, technicky a morálne zastarané a ich náhrada nie je zabezpečená. **Z hľadiska ochrany archívnych dokumentov, minimalizácie ich poškodenia počas manipulácie s nimi a rôznorodosti ich rozmerov sa vyžaduje zabezpečenie špecializovaných skenerov.** Digitalizácia na multifunkčných zariadeniach do rozmeru A3 je absolútne nevhodná a na tieto účely prakticky nepoužiteľná. MV SR zaostalo za špecializovanými archívmi a inými inštitúciami v online prezentovaní histórie, ako aj v samotnej digitalizácii.

Digitalizačné pracoviská budú zabezpečovať digitalizáciu viazaných a neviazaných archívnych dokumentov vrátane ich postprocessingu. Postprocessing spočíva v kontrole a v následnej korekcii skenu smerom k originálu, v orezaní, vyrovnaní, potlačení presvitov na kópiách archívnych dokumentov, optickom rozpoznaní znakov textu, ktoré vytvorí k zdigitalizovaným dokumentom štruktúrované indexy potrebné pre plnotextové vyhľadanie v rámci digitálneho archívu. Ideálnou kombináciou je obstaranie manuálnych skenerov na viazané archívne dokumenty, ktoré sú doplnené skenerom pre skenovanie voľných listov a skenerom pre skenovanie archívnych

dokumentov z rozmerom A0+. Vzhľadom na nároky moderných používateľov by mali všetky obstarávané skenery podporovať skenovanie v rozlíšení min. 300 DPI pre textové dokumenty a 600 až 1200 DPI pre fotografie, sklenené negatívy a pod. Systém **ArchivLog** je neoddeliteľnou súčasťou riadenia procesu digitalizácie.

Každé digitalizačné pracovisko musí byť obsadené aj personálne

- 1 zamestnanec na skenovanie,
- 1 zamestnanec na postprocessing, kontrolu a hromadnú úpravu naskenovaných archívnych dokumentov,
- 1 reštaurátor, ktorý pripraví archívne dokumenty, posúdi ich stav z hľadiska mikrobiologickej bezpečnosti, mechanickej očisty a vykoná základné ošetrovanie (zlepené stránky, vyrovnanie a pod).

Nie je možné, aby digitalizácia bola vykonávaná terajšími odbornými zamestnancami v štátnych archívoch. Digitalizácia a práca s grafickými aplikáciami si vyžaduje úplne odlišné znalosti z oblasti IKT a zručnosti na obsluhu špecializovaných skenerov pri rôznej štruktúre a vlastnostiach skenovaných archívnych dokumentov. Prebieha v zatemnených priestoroch, aby sa minimalizovali odlesky svetla, s režimovými opatreniami. Je potrebné maximalizovať vyťažiteľnosť skenovacej techniky na jej najvyšší limit a nie využívať ju na príležitostné nesystematické skenovanie. Preto je potrebné každé digitalizačné pracovisko personálne obsadiť viacerými odbornými zamestnancami na plný pracovný úväzok a vyčleniť ich iba na túto pracovnú činnosť.

Každé z 10 digitalizačných pracovísk je potrebné obsadiť 3 miestami zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme v 10. platovej triede. Vzhľadom na dlhodobú personálnu poddimenzovanosť archívnych pracovísk nie je možné vytvoriť tieto miesta presystemizovaním. MV SR nedokáže poskytnúť na zriadenie digitalizačných pracovísk takýto počet miest, pretože v dôsledku realizácie 10 % zníženia limitu počtu miest zamestnancov rozpočtovej kapitoly nedisponuje vnútornými rezervami na personálne zabezpečenie plnenia nových úloh na úseku archívnych činností. Potrebné účelovo viazané zvýšenie počtu miest zamestnancov vnímame ako súčasť komplexných požiadaviek na zmiernenie „archívneho dlhu“.

D.3. Rozvoj funkcionalít ISEA

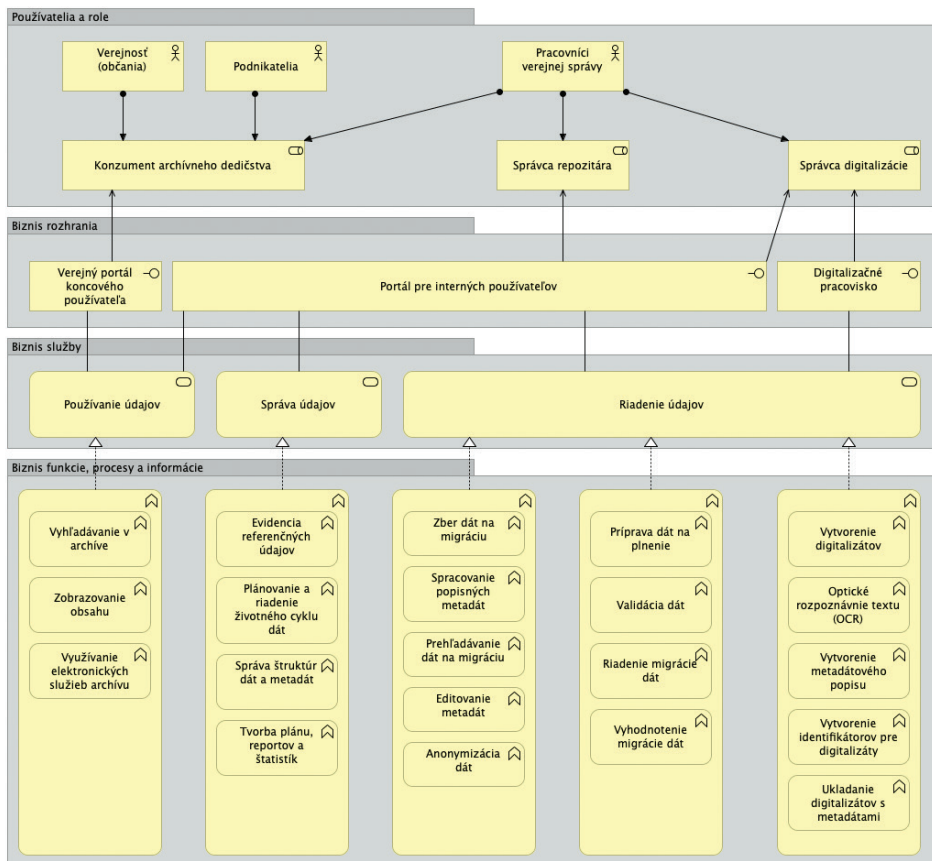
a nové moduly pre podporu modernizácie štátnych archívov

Na aplikačnej úrovni je potrebné doplniť funkcionality existujúceho ISEA s cieľom

- implementácie subsystému automatizácie tvorby metadát pre zvýšenie efektivity digitalizačného procesu,
- implementácie subsystému na sledovanie produktivity práce pre zabezpečenie riadenia digitalizačného procesu,
- nasadenie sofistikovaného vyhľadávania,
- podpory digitalizačných procesov systematickej digitalizácie archívneho dedičstva s integráciou digitalizačných pracovísk,

- zavedenia systematického manažmentu údajov pre ISEA vrátane nastavenia príslušných procesov a metodík pre správu celého životného cyklu údajov,
- zvýšenia obsahu informácií pre občanov o archívnom dedičstve uloženom v štátnych archívoch.

Jednotlivé komponenty ISEA a ich vzťahy sú znázornené na obrázku č. 1.

OBRÁZOK č. 1

D.3.1. Automatizácia procesov a umelá inteligencia

Významom zavedenia automatizácie a umelej inteligencie v štátnych archívoch je zvýšenie efektivity práce archívov, redukcia nákladov, dodatočná bezpečnosť a kontrola kvality pri spracovaní dokumentov a zvýšenie dostupnosti archívnych dokumentov pre občana.

Automatizačné systémy a umelá inteligencia sú dnes štandardom v moderných pracoviskách v Európe aj vo svete. Zo štátnych archívov ich využíva Bundesarchiv (Nemecko), UK National Archives (Veľká Británia), National Archives and Records Administration (USA) a ďalšie.

Európska komisia podporuje zavedenie týchto technológií v štátnych archívoch reguláciou „(EU) 2021/694 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 – the Digital Europe Programme“ a odporúčaním komisie „(EÚ) 2021/1970 z 10. novembra 2021 týkajúce sa spoločného európskeho priestoru pre údaje o kultúrnom dedičstve“.

Dalšími podporovateľmi sú UNESCO v programe *PERSIST – Digital Preservation work*, *International Council on Archives (ICA)* a *Amnesty International*.

Aplikácia technológií prebieha v nasledujúcich oblastiach

- automatizácia priradovania metadát (*Metadata tagging/ 'Self-describing' systems*)
- sofistikované vyhľadávanie (*Personalized search*)
- vyhodnocovanie a vizualizácia dát (*Metrics*)
- počítačová bezpečnosť – detekcia anomálií a výstražný systém (*Cyber security*)

Nástrojmi subsystému automatizácie a umelej inteligencie sú

- strojové učenie (*Machine learning*)
- automatizácia (*Automation*)
- softvérové, „slabé“ AI, typu 1 (*reaktívne*) a typu 2 (*limitovaná pamäť*)
- spracovanie prirodzeného jazyka (*Natural language processing*)
- potenciálne využitie Blockchain a Big data nástrojov

D.3.2. Subsystém Sledovanie a manažment produktivity práce

Odbor archívov a registratúr MV SR potrebuje zaviesť subsystém sledovania manažmentu produktivity práce pre dozor nad napĺňaním zákonných a odborných požiadaviek štátnych archívov, zaručenie efektivity využitia nových technológií a účinné napĺňanie cieľov projektu.

Subsystém sledovania a manažmentu produktivity práce zabezpečuje nadobúdanie objektívnych informácií o napĺňaní projektu, zvýšenie efektivity využitia práce zamestnancov, skvalitnenie operatívnych riešení a strategické plánovanie budúcich investícií.

Popri nasadení softvérového nástroja Sledovanie a manažment produktivity práce je nevyhnutná realizácia organizačných opatrení v nasledujúcich oblastiach

- Odbor archívov a registratúr MV SR pre tento účel zriadi odbornú radu
 - poskytuje odborný dozor a konzultačnú pomoc pre manažment
 - zložená zo zamestnancov štátnych archívov
- Sledovanie produktivity práce
 - systém merania skutočne vykonanej práce k naplneniu projektu
 - úroveň individuálneho zamestnanca, archívu a národná úroveň
- Manažment
 - analýza údajov zo systému sledovania produktivity práce a riešenie s tým spojených výziev
 - optimalizácia zdrojov v reálnom čase
 - predpoveď trendov a rizík s pomocou technických nástrojov a metódik

- reštrukturalizácia ľudských zdrojov
 - efektívne využitie komerčných firiem pre účely štátnych archívov
 - zvýšenie podielu odbornej práce vykonávanej odborníkmi v štátnych archívoch
- Vzdelávanie
 - zriadenie programu pre zvyšovanie kompetencie zamestnancov pri využívaní novozavedených technológií

Nástrojmi sledovania a manažmentu produktivity práce sú

- integrovaný, elektronický systém s osobným, zaheslovaným účtom zamestnancov
 - meranie skutočne vykonanej práce formou naplňania zadaných kvôt
 - história vykonanej práce s metaúdajmi
 - prístup k údajom v systéme na úrovni zamestnancov, archívu a štátnej úrovni
 - nasadenie AI pre sledovanie trendov a anomálií
- vytvorenie flexibilných metodík pre optimalizáciu zdrojov v reálnom čase
- nadviazanie kontaktu s komerčnými firmami
- reorganizácia práce zamestnancov a spolupráca so sociálnymi programami
- pôsobenie odbornej rady archívov a vzdelávací program

Predpokladmi pre nasadenie systému sledovania produktivity práce sú

- výpočtová technika (PC, server), pripojenie na internet na všetkých pracoviskách
 - osobný identifikátor a školenie pre zamestnancov

D.3.3. Využívanie údajov

Z pohľadu využívania údajov navrhované riešenie zabezpečí

- prípravu a naplnenie dát požadovaných širokou verejnosťou na prehľadávanie a umožnenie prístupu na základe žiadostí súvisiacich so životnými situáciami občanov a podnikateľov,
- prehľadávanie a umožňovanie prístupu referenčných údajov po ich naplnení v ISEA z rôznych zdrojov v štátnych archívoch,
- samotné prehľadávanie a umožňovanie prístupu k archívnemu dedičstvu bude zabezpečené existujúcimi službami ISEA pre bádateľskú a správnu agendu,
- vytvorenie nástrojov pre anonymizáciu, ktoré zabezpečia, že údaje osobného charakteru bude možné používať bez narušenia súkromia.

D.3.4. Správa údajov

Správa údajov pri digitalizácii archívnych dokumentov bude riešená centrálnе, v kompetencii odboru archívov a registratúr MV SR.

Riešenie bude poskytovať nasledovné funkcie

- na riadenie údajov vrátane funkcií a aplikácií pre naplnenie referenčných údajov a evidencií, riadenie prístupov a oprávnení, riadenie kvality, riadenie prístupu k osobným údajom, riešenie incidentov pri plnení archívu a riadenie životného cyklu metadát,

- pre jednotnú formu unikátnych identifikátorov ľubovoľných dátových údajov pre ich adresovateľnosť – každý údaj bude jednoznačne adresovateľný cez jednoznačný identifikátor, pričom tento identifikátor prideluje systém, ktorý stráži celkovú integritu referenčných identifikátorov,
- na vytvorenie centrálného modelu dát pre plnenie elektronického archívu,
- na správu evidencie digitalizácie,
- na vytváranie a aktualizáciu plánu digitalizácie a plnenia elektronického archívu,
- na riadenie plnenia elektronického archívu dátami z archívnych fondov,
- na definovanie štruktúry metadát k archívnym dokumentom,
- na definovanie pravidiel na doplnenie popisných metadát vytvorených z podkladov.

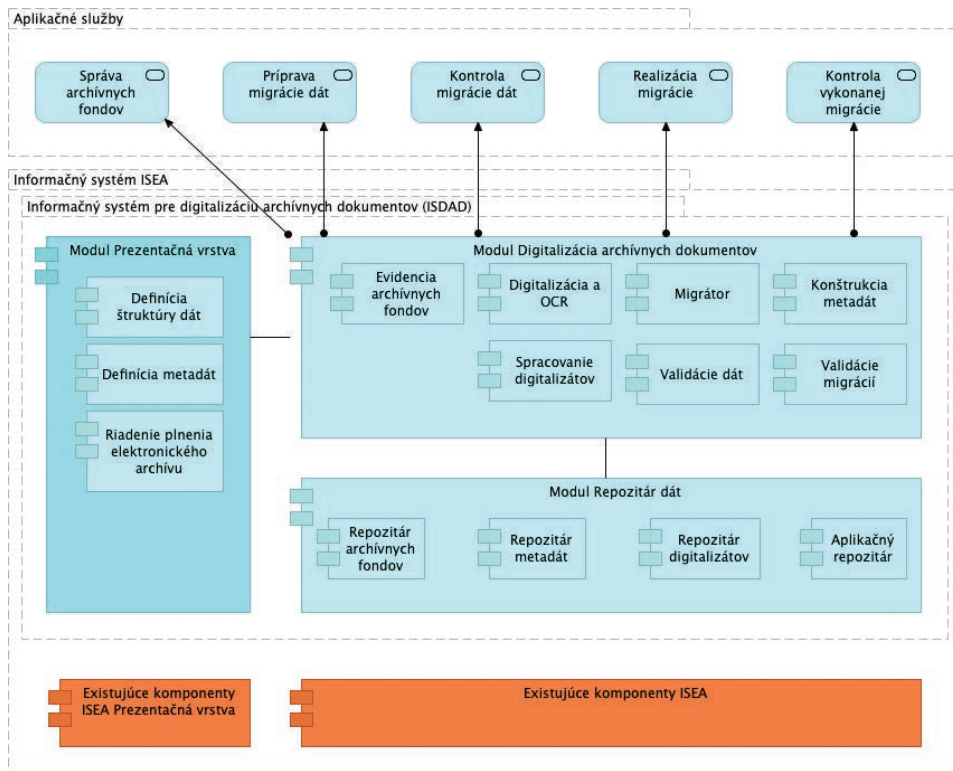
D.3.5. Riadenie údajov

Za riadenie plnenia údajov a ich kvalitu budú zodpovedať príslušné pracoviská organizačne zaradené pod odbor archívov a registratúr MV SR. Pre úspešné riadenie údajov budú vytvorené funkcie na

- dávkové naplnenie ISEA dátami z uložených digitalizovaných archívnych dokumentov,
- prípravu elektronických obrazov archívnych dokumentov z archívnych fondov v neelektronickej forme (digitalizácia neelektronických archívnych dokumentov uložených v štátnych archívoch),
- prehľadávanie a spracovávanie tlačených a písaných znakov do textovej editovateľnej formy (OCR) pre digitalizované archívne dokumenty pred naplnením do ISEA,
- optické rozpoznávanie obsahu archívnych dokumentov (funkcia OCR) pred vložením do archívu,
- zrevidovanie a doplnenie popisných metadát vytvorených z podkladov – napr. z názvu skenu, z metadát z iných zdrojov, z metadát z xls podľa diplomatických kategórií,
- vytváranie a editovanie nových metadát pred naplnením do archívu,
- kontrolu kvality dát pred a počas procesu migrácie dát,
- vyhodnotenie úspešnosti behu plnenia dát a na zopakovanie migrácie chybných dát po ich oprave,
- uloženie archívnych dokumentov a ich metadát v ISEA,
- anonymizáciu údajov, na ktoré sa vzťahuje ochrana osobných údajov, teda pri sprístupňovaní dát archívnych dokumentov bude dostupná funkcia na anonymizáciu dát,
- sprístupnenie archívnych dokumentov na ďalšie spracovanie.

3.6. Architektúra informačných systémov

Architektúra informačných systémov je rámcovo znázornená na obrázku č. 2.

OBRÁZOK č. 2

Riešením bude rozšírenie ISEA, ktorý bude používať jeho komponenty na prístup a manipuláciu s archívnymi dokumentmi. Riešenie bude postavené na existujúcich aplikáciách, ktoré predstavujú de-facto štandard v oblasti extrakcie webových údajov a prezentácie archivovaného webového obsahu.

D.3.7. Moduly a ich obsah

- Prezentácia vrstva
 - definícia štruktúry dát
 - definícia metadát
 - riadenie plnenia elektronického archívu
- Modul Digitalizácia archívnych dokumentov
 - evidencia archívnych fondov
 - digitalizácia a OCR
 - spracovanie digitalizátov
 - migrátor
 - validácie dát

- validácie migrácií
- konštrukcia metadát
- Modul Repozitár dát
 - repozitár archívnych fondov
 - repozitár metadát
 - repozitár digitalizátov
 - repozitár webového obsahu
 - aplikačný repozitár

D.3.8 ArchivLog – evidencia, plánovanie procesov konzervovania, reštaurovania, digitalizovania a dislokácie archívnych dokumentov

ArchivLog bude slúžiť na workflow s pokročilými funkciami na spracovanie skenov, ich konverzie, vyťažovania textov, automatizáciu procesov spracovania archívnych dokumentov, analýzu rozloženia a rozpoznávania štruktúry, indexovanie, evidovanie informácií o procese a stave spracovania jednotlivých archívnych fondov a archívnych zbierok, evidovanie informácií o procese a histórii reštaurovania archívnych dokumentov, aby sa procesy dali riadiť a kontrolovať.

Systém musí obsahovať:

1. integrovanú správu a automatické riadenie pracovných postupov digitalizácie,
2. kontrolu kvality, plánovanie postupov a ich schvaľovanie,
3. správu a kontrolu metaúdajov,
4. monitorovanie technologických a procesných chýb, ich včasnú opravu,
5. modul správy a vyhľadávania archívnych dokumentov v databáze,
6. modulárne pripájanie nových typov zariadení (čítačky a tlačiarne čiarových a QR kódov),
7. funkcionality vo forme správy procesov, vstupu metaúdajov, grafických operácií, ktorými sú orezanie, otočenie, maskovanie, identifikácia súborov, import externých obrazov, výstup metaúdajov v XML,
8. prácu s čiarovými a QR kódmi pri identifikácii archívnych dokumentov,
9. prepojenie evidenčných údajov a číselníkov s inými systémami na evidenciu archívneho dedičstva,
10. plánovanie procesu skenovania, prepravy,
11. prehľad voľných a obsadených termínov v plánoch, preplánovanie nadväzujúcich krokov.

ArchivLog umožní:

1. evidenciu neinvazívnych a invazívnych postupov skúmania archívnych dokumentov,
2. ukladanie výstupov v rôznych formátoch z fyzikálnych, chemických analýz archívnych dokumentov, evidovania reštaurátorských zásahov, postupov ošetrovania, analýz v externých laboratóriách,
3. vytvorenie a tlače záverečných správ a výstupov,
4. priebežné dopĺňanie informácií a hodnotení s fotodokumentáciou k zmenám stavu archívnych dokumentov,

5. plánovanie sterilizácie a očisty archívnych dokumentov pred ich digitalizáciou,
6. vyhotovovanie plánu digitalizácie, operatívne zmeny a prehľad o stave zdigitalizovania jednotlivých archívnych fondov,
7. plánovanie transportov archívnych dokumentov na reštaurovanie a digitalizáciu,
8. prácu s čiarovými a QR kódmi pre identifikáciu archívnych dokumentov.

Žiadny IS momentálne neumožňuje sledovanie a riadenie týchto procesov a ich plánovanie.

Štátne archívy disponujú rôznymi aplikáciami, ktoré plnia čiastkové funkcie potrebné pre riadenie procesov. Vzhľadom na skutočnosť, že iba niektoré funkcie príslušných aplikácií sú predmetom integrácie, nie je možné zabezpečiť zapísanie alebo prenos rovnakej informácie do každej aplikácie. Východiskom je zabezpečenie **centrálneho IS určeného na evidenciu archívneho dedičstva, ktorý by umožnil riadenie nadväzujúcich procesov pri ich správe. V praxi to znamená, že riadenie procesov prebieha buď čiastkovo alebo mimo týchto aplikácií. Za súčasných podmienok je takmer nemožné plánovať dislokáciu archívnych fondov medzi objektmi a plánovať na seba nadväzujúce procesy ako sterilizovanie, ošetrovanie a následné digitalizovanie.**

ArchivLog, ktorý bude súčasťou ISEA, zabezpečí

- uchovanie existujúcich informácií migráciou z aplikácií, čím sa aj naďalej umožní presná lokácia v rámci archívov (poschodie, číslo miestnosti, číslo regálov, číslo police, číslo archívnej škatule atď.) vrátane rozšírenia o identifikáciu pomocou QR a čiarových kódov,
- aktuálne informácie o stave archívnych fondov (biologické poškodenia, fyzikálne poškodenia, popis fondu, stav zdigitalizovania a pod.),
- plánovanie a kontrolu presunov archívnych fondov,
- poskytnutie štatistických ukazovateľov a zostáv,
- poskytnutie možnosti plánovať a evidovať sterilizačné, konzervátorské a reštaurátorské zásahy, ukladať výsledky chemických a mikrobiologických výsledkov, tlač záverečných správ,
- poskytnutie možnosti plánovať preberanie a prevoz archívnych dokumentov na základe QR a čiarového kódu,
- poskytnutie možnosti plánovať proces digitalizácie,
- poskytnutie možnosti prepojenia na úložisko (DMS).

D.4. Hardvérová infraštruktúra

Pre ukladanie zdigitalizovaných archívnych dokumentov je potrebné spočítať celkový objem ukladaných dát, požadovanú priepustnosť systému a tomu zodpovedajúci požadovaný výkon pre spracovanie zdigitalizovaných a e-born archívnych dokumentov. Dôležitým parametrom je čas potrebný na digitalizáciu existujúceho obsahu.

Digitalizácia predpokladá spracovanie 100 kilometrov z celkového aktuálneho objemu 200 kilometrov archívnych dokumentov. Pri predpoklade 40 MB na jednu stranu archívneho dokumentu pri vysokom rozlíšení je výsledkom 40PB dát, čo predstavuje neakceptovateľne vysoký objem dát a tomu zodpovedajúce náklady. Preto bol zvolený koeficient, ktorý umožní optimalizovať zdroje, potrebné na digitalizáciu požadovaného rozsahu. Skúsenosti s masovou digitalizáciou na Slovensku opodstatňujú použitie tohto koeficientu. Pre účely digitalizácie štátnych archívov je použitý koeficient 0,3. To znamená, že 30 percent obsahu bude digitalizovaných vo vysokom rozlíšení a zvyšných 70 percent v nižšom rozlíšení (10 MB na stranu). Optimalizácia nemá vplyv na povinnosť predkladať originálny dokument na právne úkony. Pri prípadnej zmene legislatívy bude potrebné zohľadniť použiteľnosť digitalizovaných dokumentov s nižším rozlíšením.

Pri použití horeuvedených parametrov je celkový ročný objem ukladaných dát 2,28 PB. V diapazóne 10 rokov to predstavuje 23 PB digitalizovaného archívneho obsahu. Vzhľadom na skúsenosti projektov, realizovaných v slovenských podmienkach, je odporúčané použiť etapovitý prístup a predovšetkým v oblasti médií začať s kapacitou na úrovni 25 percent cieľovej kapacity. Pre účely trvalého archivovania sa odporúča použiť technológie s čo najdlhšou dobou životnosti. Jednotlivé komponenty musia byť škálovateľné do 150 percent 10-ročného horizontu projektu.

Architektúra predpokladá digitalizáciu v 10 centrách a s finálnym centralizovaným spracovaním. Ukladanie dát bude hierarchické na diskovom poli s kapacitou 10 percent cieľového objemu uložených dát. Celkový výkon počítačov, ktoré spracúvajú digitalizované dokumenty, musí zodpovedať požiadavkám na priepustnosť systému. Celkový systém musí byť odolný v režime disaster recovery.

D.5 Digitalizované objekty

D.5.1. Digitalizácia a vyťaženie textu z naskenovaných archívnych dokumentov

Vybavenosť štátnych archívov **IKT charakterizuje morálna a technická zastaranosť pracovných staníc aj skenerov, ktoré sú po životnosti.**

V 21. storočí sa ochrana archívnych dokumentov spája čoraz viac s ich digitalizáciou a jedným z pozitív procesu digitalizácie je skutočnosť, že sa s archívnymi dokumentmi po ich sprístupnení ďalej nemanipuluje, čo pri zabezpečení príпустnej teploty a relatívnej vlhkosti vzduchu predlžuje ich reálny život.

Do procesu digitalizácie sa preferuje zaradiť archívne dokumenty, ktoré budú mať v najbližšom období preukázateľne problémy so životnosťou a prečítaním ich obsahu (na základe analýz morfológie papiera a ostatných súčastí dokumentu), ale stále vykazujú kompaktnosť s minimálnou mierou viditeľného poškodenia. **V určitých prípadoch je jediným spôsobom zachovania informácie digitalizácia týchto archívnych dokumentov** pri dodržaní presne definovaných postupov.

Technológia na extrahovanie, následné prehľadávanie a spracovávanie tlačených a písaných znakov do textovej editovateľnej formy (OCR) je aplikovateľná na novodobých archívnych dokumentoch, ktoré vznikali prostredníctvom písacích strojov alebo boli vytlačené v tlačiarňach. Zároveň významne urýchlí vyhľadávanie informácií vo vyextrahovanom texte a ich následné spracovanie. Na vysporiadanie sa s chybovosťou vieme použiť technológie vyhľadávania s prvkami umelej inteligencie, ktorá

umožňuje prípadné chyby nesprávne rozpoznávaných alfanumerických znakov nahradiť znakmi významovo najbližšími a ponúknuť súvisiaci obsah.

Pri rukopisoch je potrebné aplikovať technologické a vedecké inovácie v oblasti **rozpoznávania textu v rukopisoch** založené na využívaní umelej inteligencie, ktoré súvisia s rozvojom metodológie digitálnych humanitných vied v Európe. Strategickým cieľom je vytvárať podmienky na vnútroštátnej úrovni pre kompetentné partnerstvo slovenských výskumných pracovníkov s popredným európskym výskumom, nadviazať na neho a aktívne sa zapojiť do mnohostrannej vedeckej európskej spolupráce. Nielen v štátnych archívoch, ale aj v múzeách a galériách na Slovensku sa nachádza množstvo rukou písaných textov nielen v slovenskom jazyku, ale aj v nemčine, latinčine, maďarčine, čím sa vieme zapojiť do európskych výskumov realizovaných v oblasti histórie. Hlavným cieľom je implementácia najnovších poznatkov z výskumu automatického textového rozpoznávania historických dokumentov na Slovensku. Môžeme nadviazať na APVV projekt realizovaný na UMB „Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom systému automatickej transkripcie historických rukopisov“ (tzv. „SKRIPTOR“). Platforma Transkribus je založená na mechanizme tzv. Neural engine, t. j. strojovom učení, kedy sa obrazovej predlohe znaku na rukou písanom origináli priraduje konkrétny alfanumerický znak. Opakovaním tohto procesu, teda učením, sa množina možných riešení, ktoré Transkribus priraduje obrazovej predlohe znaku, postupne znižuje až na hodnotu rovnú skutočnej hodnote znaku. Transkribus umožňuje ukladať hotové modely pre konkrétny typ písma a zdieľať ho navzájom medzi vedeckými inštitúciami aj zo zahraničia a využiť už hotové modely.

D.5.2 Zdigitalizovanie pečatí, pečatidiel privesených na archívne dokumenty

Cieľom zdigitalizovania pečatí, pečatidiel privesených na archívne dokumenty je sprístupniť odbornej a laickej verejnosti tie, ktoré by sa manipuláciou s archívnymi dokumentmi mohli poškodiť a nie je inak možné realizovať ich výskum, ani ich v inej forme vystavovať a prezentovať verejnosti. V spracovaných archívnych fondoch a archívnych zbierkach je týchto 3D objektov **4 150 kusov a v nespracovaných oveľa viac**. Do roku 2026 by tak spracovaný počet objektov mohol narásť o ďalších 4 500 kusov.

D.5.3. Ciele výberu a digitalizácie najstarších rukopisných a tlačených dokumentov z 15. – 19. storočia

V súlade so zákonom o archívoch a registratúrach štátny archív má predkladať na štúdium originál archívneho dokumentu iba výnimočne. **Kópiu archívneho dokumentu predkladá vždy, ak ide o archívny dokument, ktorý vznikol pred rokom 1526, obsahuje informácie, ku ktorým je obmedzený prístup alebo by pri štúdiu mohlo dôjsť k jeho poškodeniu, resp. možnosti jeho poškodenia. Štátne archívy spravujú 39 013 stredovekých listín.**

Priority výberu archívnych dokumentov na digitalizáciu:

1. vzácne tlače a rukopisy s vysokou kultúrnou a historickou hodnotou, ktoré sú vystavené vysokému riziku fyzického poškodenia súvisiaceho s ich vekom, materiálovým zložením či spôsobom využívania v priereze ich existencie, a vyžadujú špeciálne zaobchádzanie pri používaní,
2. archívne dokumenty bádateľsky často využívané formou štúdia alebo formou kópie, identifikované na základe analýzy údajov v žiadostiach o prístup k archívnym dokumentom,
3. popularizácia vedy a histórie online prístupom tematicky zameraných publikačných celkov (významné osobnosti, udalosti, budovy) v ponímaní prístupu ako Open data sety, všetky dáta, ktoré je možné zverejniť ako otvorený údaj, budú katalogizované na portáli data.gov.sk.
4. umožnenie prístupu k obsahovo zaujímavým archívnym dokumentom, ktoré môžu byť voľne prístupné online a zároveň tvoria významnú súčasť kultúrneho dedičstva Slovenska, Európy a sveta,
5. archívne dokumenty sprístupnené archívnu pomôckou (katalóg, inventár),
6. archívne dokumenty formou i obsahom vhodné pre extrahovanie textu a metadát pre rýchle vyhľadávanie podľa kľúčových slov,
7. archívne dokumenty využiteľné pre vedecko-výskumnú činnosť s potenciálom využitia v osvetovej činnosti, vo vzdelávacom procese na všetkých stupňoch alebo v širšom spoločenskom kontexte (médiá, školy a pod.).

D.5.4 Súčasný stav online sprístupnenia zdigitalizovaných archívnych dokumentov

Štátne archívy nemajú špecializovaných **digitalizačných zamestnancov vyčlenených na skenovanie a následný postproces úpravy naskenovaných dokumentov. Nedostatočnosť personálneho a technického vybavenia úplne vylučuje možnosť zlepšiť podmienky online prístupu a nesmeruje tak k nárastu množstva archívnych dokumentov dostupných prostredníctvom informačných a komunikačných technológií.** Z uvedeného dôvodu sa prístup k archívnym dokumentom rieši najmä osobným štúdiom archívnych dokumentov v bádateľniach štátnych archívov. Pri osobnom štúdiu dochádza k manipulácii s archívnymi dokumentmi, ktorých výsledkom môže byť ich poškodenie. Iba niektoré bádateľne štátnych archívov sú vybavené počítačmi na umožnenie prístupu k digitalizátom. Nedisponujú funkčnými čítacími prístrojmi na mikrofilmy a prevažná časť mikrofilmov podľa hľadiska degradácie a chemického rozpadu.

Jedným z preventívnych opatrení pri kontaktnom štúdiu archívnych dokumentov ustanovenom vo vyhláske MV SR č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „vyhláska č. 628/2002 Z. z.“), je **ochrana pred ich odcudzením. Bádateľne štátnych archívov nie sú vybavené kamerovým systémom pre zabezpečenie zvýšenej ochrany archívnych dokumentov pred odcudzením a poškodením. Najlepším preventívnym opatrením je poskytovanie študijných kópií alebo on-line prístup k elektronickým archívnym dokumentom.** V súčasnosti je takto zverejnených iba 5 400 máp z archívneho fondu *Hlavný komorsko-grófsky úrad v Banskej Štiavnici*.

Prístup k archívnym dokumentom štúdiom a k archívnemu informačnému systému je bezplatný. Odborní zamestnanci bádateľní poskytujú bádateľom aj odborné konzultácie, pričom v porovnaní s krajinami Európskej únie je táto služba bezplatná.

Počet písomných žiadostí sa každoročne zvyšuje, narastá aj náročnosť ich vybavovania nakoľko množstvo žiadostí smeruje do neúplných archívnych fondov a najmä do neprístupných archívnych fondov.

Umožnenie prístupu k archívnym dokumentom v rámci bádateľskej a správnej agendy si vyžaduje takmer 30 % všetkého času potrebného na zabezpečenie odborných archívnych činností.

Propagácia štátnych archívov a mediálna komunikácia môže vytvárať pozitívny obraz o MV SR v očiach verejnosti. Zlepšuje výmenu informácií a vzbudzuje záujem verejnosti o históriu a archívne dedičstvo uložené v štátnych archívoch. Cieľom komunikačných aktivít je zameranie na posilňovanie popularizácie histórie, prezentáciu výsledkov odborných archívnych činností, vnímanie štátnych archívov ako významných činiteľov verejnej správy, primárnych pilierov vedy, osvetu a kultúry a zábezpeky právnej kontinuity a pamäti národa.

Štátne archívy nemajú žiadny multimediálny formát so základnými informáciami o svojej činnosti a archívnych súboroch na prezentačné účely a v rozpočte MV SR nie sú pre štátne archívy alokované finančné prostriedky na prezentáciu kultúrneho dedičstva a systematickú prípravu pútavého digitálneho obsahu pre širokú verejnosť. Výnimku tvoria uvoľnené finančné prostriedky v ostatných 5 rokoch na realizáciu výstav k významným historickým výročiam z rozpočtu MV SR.

Najdôležitejšou súčasťou digitalizácie je okrem skenovania miliónov dokumentov vyextrahovanie textu zo skenov a samotný spôsob ich sprístupnenia verejnosti. Nástupom prenosných mobilných zariadení je budúcnosťou sprístupnenie archívu prostredníctvom tabletov, mobilu alebo počítača online, či už prostredníctvom aplikácie alebo internetového prehliadača.

Cieľom je umožniť prístup k voľne dostupným archívnym dokumentom, napríklad o historických udalostiach (prelomové udalosti, vojna, významné stavby, dobové mapy) či významných historických postavách (prezidenti).

Matriky a iné archívne dokumenty o našich predkoch môžu byť dostupné elektronicky prostredníctvom ISEA, iných prezentačných online služieb alebo priamo na počítačoch v bádateľniach štátnych archívov.

Pri súčasnom technickom vybavení štátnych archívov, pozastavení procesu digitalizácie a nesystematickom vývoji prezentačných IS voči verejnosti, tieto úlohy nie je možné splniť.

D.6. Riziká pri súčasnom stave online zverejňovania

MV SR nedisponuje dostatočnými finančnými zdrojmi pre zabezpečenie pravidelnej výmeny a údržby hardvéru, na ktorom ISEA funguje a ani pre rozvoj nových funkcionalít a integrácií s inými IS. Servisné zásahy zo strany dodávateľa alebo sekcie informatiky, telekomunikácie a bezpečnosti MV SR sa týkajú iba odstraňovania porúch vo funkčnosti systému. Vzhľadom na to, že projekt vybudovania ISEA nepočítal s ďalšími finančnými prostriedkami počas obdobia udržateľnosti projektu, absentoval akýkoľvek rozvoj IS a dopracovávanie nových funkcionalít v nadväznosti na integráciu

s ďalšími IS. V súčasnosti po uplynutí doby udržateľnosti ISEA nemá uzatvorenú servisnú zmluvu s jeho dodávateľom pre operatívne riešenie a odstraňovanie vzniknutých technických problémov. Na jeho softvérové súčasti nebol vykonaný update na vyššie verzie, ani upgrade na novšie verzie, čím nedošlo k čiastkovým vylepšeniam alebo odstráneniu chýb.

D.7. Ochrana archívnych dokumentov obsahujúcich utajované skutočnosti

V súvislosti s nadobudnutím účinnosti zákona č. 364/2020 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony od 1. januára 2021, plní Národný bezpečnostný úrad úlohy centrálného úložiska utajovaných skutočností, ktorý plní funkciu dočasného uloženia archívnych dokumentov obsahujúcich utajované skutočnosti u iného subjektu ako u pôvodcu.

Centrálné úložisko utajovaných skutočností je povinné okrem zabezpečenia archívnych utajovaných skutočností pred nepovolanými osobami chrániť archívne dokumenty obsahujúce utajované skutočnosti pred poškodením a zničením, aby, keď dôjde k zrušeniu stupňa utajenia, boli do archívu odovzdané v dobrom fyzickom stave. Tieto archívne dokumenty sa budú sprístupňovať a informácie v nich obsiahnuté sa budú využívať s cieľom ich zachovania pre budúce generácie.

E. MODERNIZÁCIA ŠTÁTNYCH ARCHÍVOV

E.1. Strategické ciele

K naplneniu cieľov v oblasti modernizácie štátnych archívov je potrebné realizovať tieto kroky:

1. *Komplexná rekonštrukcia Slovenského národného archívu.*
2. *Vybudovať 8 nových vysokokapacitných úložných priestorov štátnych archívov v jednotlivých regiónoch Slovenska. Presunutie archívnych dokumentov z technicky a materiálne nevyhovujúcich budov je možné až po ich dôkladnej biologickej dekontaminácii (príloha č. 4).*
3. *Vytvoriť dostatočné materiálno-technické podmienky na uchovávanie archívnych dokumentov a dostatočnej kapacity úložných priestorov po dobu nasledujúcich 50 rokov.*

E.2. Podmienky pre uloženie archívnych dokumentov

Jednou z hlavných úloh štátnych archívov je zabezpečenie ochrany archívnych dokumentov pred poškodením, zničením a degradáciou, a to umiestnením archívu v priestoroch, ktoré spĺňajú kritériá pre dlhodobé uloženie, zachovanie a ochranu archívnych dokumentov, vylučujú alebo znižujú ich poškodenie alebo zničenie vonkajšími alebo vnútornými činiteľmi a zamedzujú ich odcudzeniu. Podmienky ochrany archívnych dokumentov sú zadefinované v zákone o archívoch a registratúrach a vo vyhláske č. 628/2002 Z. z. Bližšiu špecifikáciu určujú ISO normy vydávané medzinárodnou organizáciou pre normalizáciu pre oblasť ochrany archívnych dokumentov.⁸

⁸ ISO 11799:2015 Document storage requirements for archive and library materials (Požiadavky na ukladanie archívnych a knižničných dokumentov).

ISO/TR 19815:2018(en) Management of the environmental conditions for archive and library collections (Správa environmentálnych podmienok pre archívne a knižničné zbierky).

ISO/TR 19814:2017 Collections management for archives and libraries (Správa zbierok pre archívy a knižnice).

ISO 14523: 1999 Photography – Processed photographic materials – Photographic activity test for enclosure materials, ktorá stanovuje podmienky pre uloženie fotografických materiálov a stanovuje všeobecné požiadavky na ochranné obaly na fotografické materiály pre dlhodobé uloženie v archívoch ako i spôsob testovania týchto materiálov.

ISO 18902:2001 Imaging materials – Processed photographic films, plates and papers – Filing enclosures and storage containers Norma špecifikuje fyzikálne a chemické požiadavky na ukladanie obálok, albumov a ochranných obalov prakticky navrhnutých na ukladanie spracovaných fotografických filmov, platní a papierov.

ISO/TS 18344:2016 Effectiveness of paper deacidification processes (Účinnosť procesov odkysľovania papiera).

ISO 16245:2009 Boxes, file covers and other enclosures, made from cellulosic materials, for storage of paper and parchment documents, ktorá stanovuje podmienky ochranných obalov z celulózových materiálov pre papierové a pergamenové dokumenty

ISO 14416:2003 Requirements for binding of books, periodicals, serials and other paper documents for archive and library use – Methods and materials (Požiadavky na väzbu kníh, periodík, seriálov a ďalších papierových dokumentov pre používanie v archívoch a knižniciach).

ISO normy predstavujú minimálny normatívny základ pre dodržiavanie zákonov, technických noriem a vyhlášok.

Komplexná ochrana archívnych dokumentov je spojená a podmienená v prvom rade kvalitou priestorového zabezpečenia budov štátnych archívov, rozvojom nových metódik a technológií konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov a v poslednom rade aplikovaným výskumom, ako aj interdisciplinárnou spoluprácou v oblasti mikrobiologického výskumu a výskumu degradácie materiálov.

Ochrana archívnych dokumentov pred poškodením sa zabezpečuje preventívnou ochranou, konzervovaním a reštaurovaním. Vyhláška č. 628/2002 Z. z. určuje zabezpečenie a kontrolu podmienok uloženia archívnych dokumentov, ako sú teplota, relatívna vlhkosť vzduchu, optické žiarenie, prašnosť, mikrobiologické znečistenie a biologickí škodcovia; priebežnú kontrolu fyzického stavu archívnych dokumentov a registratúrnych záznamov, zamedzenie vstupu cudzích osôb do priestorov, v ktorých sú archívne dokumenty alebo registratúrne záznamy uložené, vyhotovenie konzervačnej kópie archívneho dokumentu a študijnej kópie archívneho dokumentu. **MV SR ako tvorca vyhlášky nedodržiava v nej definované podmienky pre uloženie archívnych dokumentov z dôvodu, že mnohé z nich sú uložené v nevyhovujúcich objektoch.**

Komplexná metodika ochrany archívnych dokumentov je postavená na 4 základných princípoch

- **pasívna ochrana** – moderný úložný priestor, automatický systém udržiavania a sledovania teploty a vlhkosti, filtrovanie vzduchu, rekuperácia, zodpovedajúci svetelný režim),
- **aktívna ochrana** – systematické vyhľadávanie problémových a ohrozených archívnych dokumentov a ich zaraďovanie do procesu reštaurovania, konzervovania, prieskum ich stavu prostredníctvom analýzy ich chemických, mikrobiologických a fyzikálnych vlastností špičkovým diagnostickým prístrojovým vybavením v špecializovaných laboratóriách,
- **preventívna ochrana** – hromadné technológie ochrany na preventívnej úrovni (sterilizácia, deacidifikácia), výroba individuálnych ochranných obalov a systematická digitalizácia ako proces záchrany informácií na rozpadajúcom sa listinnom nosiči, ktorý už nie je možné zreštaurovať a hrozí mu totálna deštrukcia.
- **manipulačná ochrana** – digitalizáciou sa zabráni zbytočnej manipulácii s listinnými dokumentmi.

E.3. Stav budov a vnútorného vybavenia štátnych archívov

Slovenský národný archív, 8 štátnych archívov s regionálnou územnou pôsobnosťou a ich 31 pracovísk sídlia celkom v

- 79 budovách, z ktorých je 64 budov v správe MV SR a
- 15 budovách ktoré sú v prenájme. Za prenájom platí MV SR ročne celkove 166 278 €.

Z celkového počtu 79 objektov, v ktorých sídlia štátne archívy a ich pracoviská, je v roku 2021

- a) 23 % v účelových archívnych budovách (v roku 2002 to bolo 20 %),
- b) 30 % v budovách zrekonštruovaných pre archívne účely (v roku 2002 to bolo 51 %),
- c) **47 % v budovách neadaptovaných pre archívne účely** (v roku 2002 to bolo 29 %).

Mnoho štátnych archívov má uložené archívne dokumenty vo viacerých budovách aj mimo mesta, v ktorom štátny archív sídli. **Niektoré z prenajatých priestorov neboli pôvodne určené a ani neskôr zrekonštruované pre potreby uloženia archívnych dokumentov, čím sa porušujú podmienky ustanovené vyhláškou č. 628/2002 Z. z. Dodržanie požiadaviek možno zabezpečiť najmä výstavbou nových vysoko-kapacitných úložných priestorov.** Prevádzkové náklady budov, v ktorých sídlia štátne archívy a ich pracoviská, sú uvedené v prílohe č. 8.

Fyzický stav budov v správe MV SR je podmienený aj vekom budov, mierou len najnutnejších opráv a výskytom mnohých poškodení, ktoré ovplyvňujú aj stav uložených archívnych dokumentov. **Väčšina budov, v ktorých sídlia štátne archívy a ich pracoviská, bola postavená v 70. až 80. rokoch 20. storočia. Z toho vyplýva, že viac ako polovica budov je staršia ako 45 až 50 rokov, dokonca až 22 budov, v ktorých sú uložené archívne dokumenty, je starších ako 100 rokov. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči sídli v kaštieli z roku 1574 a jeho rekonštrukcia sa uskutočnila v roku 1983. Archív Skalica sídli v najstaršej budove (vo františkánskom kláštore), ktorá má 700 rokov.**

Nezabezpečením vhodných mikroklimatických podmienok sa mení a stúpa relatívna vlhkosť vzduchu, prichádza k zvýšenej miere mikrobiologickej kontaminácie a rýchlejšiemu degradačnému procesu papiera, čo sa prejavuje krehnutím a hnedým sfarbením. V depotoch štátnych archívov absentuje klimatizácia alebo riadená vzduchotechnika za účelom regulovania teploty a vlhkosti prostredia. Aktuálna teplota v depotoch archívov je ovplyvňovaná rôznymi faktormi, predovšetkým však aktuálnym počasím s veľkými výkyvmi teploty a vlhkosti podľa ročného obdobia. Taktiež absentujú ochranné UV fólie na minimalizáciu prieniku svetelného žiarenia do depotov.

Zabezpečenie ochrany archívnych dokumentov konzervovaním a reštaurovaním je z hľadiska personálnych kapacít a technických možností pre potreby štátnych archívov nedostatočné. Na 200 kilometrov archívnych dokumentov štátne archívy disponujú 12 vlastnými reštaurátormi.

V štátnych archívoch je vybudované iba 1 špecializované pracovisko, ktoré zabezpečuje konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov, a to v Slovenskom národnom archíve. Jeho zamestnanci nie sú schopní kapacitne a materiálno zabezpečiť konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov ani pre potreby vlastného archívu. Reštaurátorské pracovisko sa nachádza ešte v Spišskom archíve v Levoči, jeho materiálne a technické vybavenie je však morálne aj technicky zastarané.

Približne 134 kilometrov archívnych dokumentov, t. j. 67% z celkového množstva archívnych dokumentov uložených v štátnych archívoch, je na kyslom papieri, ktorý podlieha samodegradácii. Zachovať a ochrániť takéto množstvo archívnych dokumentov pred degradáciou možno iba prostredníctvom masových konzervačných deacidifikačných metód. **Príslušné technické zariadenie na deacidifikáciu archívnych dokumentov pre štátne archívy dlhodobo absentuje.**

Fyzický stav archívnych dokumentov uložených vo všetkých budovách štátnych archívov sa postupne zhoršuje vplyvom najmä degradačných činiteľov, vlhkosťou a teplotnými výkyvmi.

Okrem nedostatočných mikroklimatických podmienok v depotoch štátnych archívov dochádza aj k úplnému vyčerpaniu ich úložných kapacít. **20 zo 40 štátnych archívov, čiže 50 %, z dôvodu vyčerpania úložnej kapacity už roky nemôže preberať archívne dokumenty v plnom rozsahu.** Zostávajú tak uložené u ich pôvodcov a hrozí ich strata alebo zničenie. Nedostatok voľných úložných priestorov sa týka najmä pracovísk štátnych archívov, ktoré MV SR spravidla rieši prenájmom iných ako archívnych priestorov. **Napriek predpokladu, že od roku 2022 začnú štátne archívy preberať elektronické archívne dokumenty, ešte stále vzniká množstvo registratúrnych záznamov s trvalou dokumentárnou hodnotou, teda budúcich archívnych dokumentov, iba v listinnej podobe.**

Ročný nárast prírastkov archívnych dokumentov sú 2 km ročne. Neprevzatých archívnych dokumentov pre nedostatok miesta je do 10 km a 50 % archívov nepreberá archívne dokumenty od pôvodcov v plnom rozsahu (príloha č. 6).

Väčšina budov archívov, v ktorých sídlia štátne archívy, nespĺňa vyhláškou č. 628/2002 Z. z. ustanovené požiadavky na zabezpečenie preventívnej ochrany archívnych dokumentov či už pred odcudzením alebo škodlivými účinkami degradačných činiteľov, adekvátnu ochranu archívneho dedičstva ani podmienky pre efektívny výkon odborných pracovných činností.

E.4. Slovenský národný archív

Slovenský národný archív je najväčším a najvýznamnejším verejným archívom v Slovenskej republike. Jeho úlohou je preberať, ochraňovať, odborne a vedecky spracúvať a sprístupňovať archívne dokumenty, ktoré pochádzajú z činnosti ústredných orgánov Slovenskej republiky a ich právnych predchodcov, a zároveň umožniť ich využívanie. Zároveň predstavuje hlavné vedecko-výskumné a školiace pracovisko v odbore archívnictva v Slovenskej republike.

Ako už samotný názov vypovedá, Slovenský národný archív je svojím postavením, dôležitosťou a poslaním rovnocennou inštitúciou ako sú Slovenské národné múzeum a Slovenská národná galéria. SNA spravuje 45 kilometrov jedinečných archívnych dokumentov.

SNA sídli v účelovej budove, ktorá je situovaná na vyvýšenom svahovitom teréne vystavenom vo zvýšenej miere poveternostným vplyvom. Do prevádzky bola odovzdaná v roku 1983. Celkove má objekt dva suterény a 10 nadzemných podlaží rôznych konštrukčných výšok. Základná konštrukcia je železobetónová; obvodový plášť je keramický z dierovaných tehál, v nadzemnej časti z vonkajšej strany je obložený

mozaikovým obkladom. Vonkajšie opláštenie budovy tvoria travertínové dosky, ktoré sú zavesené na oceľových úchytoch.

Aktuálny technický stav budovy znemožňuje plnohodnotné plnenie úloh, ktoré SNA vyplývajú z jeho postavenia a uchovávaní najcennejších archívnych dokumentov. Na všetkých poschodiach sa vyskytujú závažné poškodenia stavebno-technického stavu v oblasti narušenia izolácie vonkajšieho opláštenia, spôsobujúce prenikanie vlhkosti do depotov, ktorých dôsledkom v kombinácii s nefunkčnou vzduchotechnikou a klimatizáciou je vytváranie nepriaznivých podmienok pre archívne dokumenty a zdravie zamestnancov. Budova vyžaduje komplexnú rekonštrukciu a odstránenie týchto nedostatkov

- poddimenzované elektrické rozvody a sieťové pripojenie,
- nefunkčná klimatizácia a vzduchotechnika,
- mikrobiologická kontaminácia na stenách a archívnych dokumentoch,
- rozsiahle opadávanie keramického obkladu a travertínových platní z opláštenia budovy,
- nefunkčné alebo poškodené uzávery na vodovodných rozvodoch, potrubiach a pod.,
- opadané steny s hlbokými zásahmi až do muriva vo všetkých depotoch,
- rozsiahle trhliny a kontaminácia v stenách v kanceláriách,
- zatekanie do budovy,
- nefunkčné mobilné kovové regály v depotoch,
- zastaraný EPS, EZS a vonkajší kamerový systém,
- azbestový obklad vo všetkých depotoch,
- úplné vyradenie konferenčnej sály a filmotéky z prevádzky.

Na vypracovanie presnej cenovej ponuky rekonštrukcie SNA, ktorej cieľom je modernizácia archívneho pracoviska, je potrebné vypracovať kompletnú projektovú dokumentáciu. Cena za vypracovanie projektovej dokumentácie je 1 mil. eur. Celková dokumentácia rekonštrukcie SNA musí obsahovať dokumentáciu pre stavebné povolenie, realizačný projekt, projekt zmeny stavby pred dokončením a projekt skutočného vyhotovenia. Bez tejto dokumentácie sú výpočty sumy na komplexnú rekonštrukciu iba odhadmi, ktoré sa môžu líšiť od skutočnosti. Pri rekonštrukcii je riziko v skrytých závadách a následných sanáciách, ktoré môžu navýšiť celkovú cenu. Pri porovnaní rozsahu potrebných opráv budovy SNA s inými podobnými kultúrnymi inštitúciami sa celková suma rekonštrukcie odhaduje na 151,5 miliónov €. Vzhľadom aj na vyššie uvedené riziká sa javí ako výhodnejšie riešenie výstavba novej účelovej budovy v predpokladanej cene 47 159 468 € (prílohy č. 9 a 10).

E.5. Riziká pri súčasnom technickom stave archívov a ich vybavení

1. Prevádzkové degradačné vplyvy – manipulácia vzhľadom na nefunkčné regály a nedostatok posuvných regálových systémov,
2. uloženie dokumentov vo fyzikálne nevhodných priestoroch a podmienkach bez možnosti regulácie fyzikálnych vplyvov (teplota, vlhkosť),
3. dlhý čas reakcie, neexistujúce prvky včasnej signalizácie rizík (požiar, nepovolený vstup, zatopenie, fyzikálne výkyvy teploty, vlhkosti) a nemožnosť aplikovať ochranné postupy pri ohrození zbierok a fondov na minimalizáciu škôd,
4. absentuje jednotný IS obsahujúci informácie o uložení, vlastníctve a pohybe archívnych súborov a zbierok (presúvanie, reštaurovanie, konzervovanie) prostredníctvom využitia čítačky QR, čiarových kódov alebo RFID,
5. nevhodné podmienky transportu a monitorovania, klimatický režim pri preprave, spôsoby a materiály balenia, poistenia prepravy,
6. fyzická a objektová ochrana zbierkových predmetov (absentovanie EPS, EZS, CCTV, prístupových systémov),
7. nemožnosť ovplyvniť relatívnu vlhkosť uskladnenia,
8. nemožnosť ovplyvniť teplotu uskladnenia,
9. nemožnosť ovplyvniť svetelnosť v archívoch,
10. trvalé prenikanie polutantov – prašnosť, oxidy síry a dusíku v atmosfére do archívov,
11. vyskytujúci sa biologickí škodcovia v starých objektoch,
12. plesne a baktérie pri nevhodných fyzikálnych podmienkach v archívoch,
13. mikrobiologická kontaminácia pôvodných archívnych dokumentov,
14. absencia kalibrovaných prístrojov na meranie fyzikálnych veličín.

E.6. Návrh opatrení a benefity riešenia

1. Projekt 8 nových vysokokapacitných úložných priestorov štátnych archívov (príloha č. 5)
2. Komplexná rekonštrukcia Slovenského národného archívu
3. Projekty rekonštrukcie zostávajúcich budov štátnych archívov (príloha č. 7)

V týchto objektoch sa budú ukladať novodobé listinné archívne dokumenty zaradené do procesu biologického očistenia a digitalizačného plánu s cieľom sprístupniť ich online, opatrené QR kódmi za účelom rýchlej identifikácie a vyhľadania potrebných archívnych dokumentov.

Benefity navrhovaného riešenia sú

1. zabezpečenie dostatočného úložného priestoru na preberanie archívnych dokumentov na ďalšie desaťročia,
2. nižšia finančná nákladnosť a efektívnosť riešenia situácie ako početné rekonštrukcie a adaptovanie existujúcich historických a pamiatkovo chránených budov pre archívne účely,

3. presťahovanie archívnych dokumentov z objektov, ktoré sú v absolútne nevyhovujúcom stave (problémy s vlhkosťou, opadávanie omietky v interiéri, budovy v pôvodnom stave),
4. MV SR môže využiť uvoľnené priestory na iné účely alebo ich odpredať,
5. postupné prebranie archívnych dokumentov od pôvodcov, ktoré sú u nich dlhodobo uložené (aj 10 rokov neprebraté dokumenty pre nedostatok kapacít v štátnych archívoch),
6. zefektívnenie výkonu pracovnej činnosti centralizovaním práce do jedného objektu v rámci kraja.

Etapizácia realizácie opatrení Národnej koncepcie rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 je uvedená v prílohe č. 12 a celkové investičné náklady na jej realizáciu sú uvedené v prílohe č. 13.

F. MODERNIZÁCIA PROCESU KONZERVOVANIA A REŠTAUROVANIA ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV

F.1. Strategické ciele

K naplneniu cieľov v oblasti modernizácie procesu konzervovania a reštaurovania archívnych dokumentov je potrebné realizovať tieto kroky:

- 1. Vytvoriť Národné centrum na konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov v Slovenskom národnom archíve (príloha č. 11).*
- 2. Vytvoriť regionálne reštaurátorské a konzervátorské pracoviská vrátane ich technického a materiálneho vybavenia.*
- 3. Zabezpečiť sterilizáciu archívnych dokumentov technológiou na báze etylénoxidu.*
- 4. Sterilizovať archívne dokumenty prostredníctvom technológie urýchlených elektrónov.*
- 5. Zabezpečiť vákuové vymrazovanie a sušenie vlhkých archívnych dokumentov.*
- 6. Výbudovať špecializované laboratóriá (laboratórium spektrálnych metód, mikroskopovňa, chemické laboratórium, laboratórium mechanických vlastností).*

F.2. Zhrnutie aktuálneho stavu

Fyzický stav archívnych dokumentov bude neustále degradovať a potreba ich reštaurovania narastať, nakoľko budovy nemajú vzduchotechniku ani klimatizáciu a sú v nevyhovujúcom technickom stave, mnoho technológií je vypnutých pre absentovanie údržby (vzduchotechnika, vykurovanie). V súčasnosti už neexistuje ani funkčný systém kontroly a regulácie vnútorných klimatických podmienok depotov, keďže už nie sú k dispozícii prístroje na meranie a vyhodnocovanie aktuálnych podmienok vo všetkých budovách. Z týchto dôvodov sa v depotoch vyskytujú kontaminované archívne dokumenty, niektoré archívne fondy sú kontaminované celé. Mikrobiologickým prieskumom sa potvrdilo, že v depotoch SNA sa na mnohých archívnych škatuliach a na všetkých poschodiach objavujú sivočierne fláky, ktoré prechádzajú i na archívne dokumenty uložené v nich. Jeho identifikáciu je potrebné potvrdiť rozsiahlejšou mikrobiologickou analýzou. MV SR v súčasnosti nedisponuje funkčným zariadením na sterilizáciu archívnych dokumentov ako najúčinnjším prostriedkom boja proti mikroorganizmom. Neexistuje konzervačné pracovisko s možnosťou mechanickej očisty, dostatočným prístrojovým vybavením a personálnou kapacitou na záchranu dnes už tak veľkého množstva poškodených archívnych dokumentov.

F.3. Riziká pri súčasnom stave mikrobiologickej kontaminácie archívnych dokumentov

Na archívnych dokumentoch bola zistená prítomnosť baktérií *Staphylococcus aureus*, na rukách zamestnancov boli zistené baktérie *Escherichia coli*, vzdušné sporujúce mikrokoky, aerokoky, *Staphylococcus epidermis*, *Staphylococcus aureus* a *Staphylococcus intermedius* a mnohé ďalšie. Niektorým zamestnancom s vážnymi problémami bola zisťovaná i rezistencia na antibiotiká.

Vyššie zmienené faktory (predovšetkým vlhnutie, nestabilná teplota a absencia mechanickej očisty) priamo podporujú neustály rast počtu mikroorganizmov v depotoch, ktoré následne spôsobujú kontamináciu archívnych dokumentov, deštrukciu papiera a stratu pôvodnej informácie. Slovensko tak rýchlo prichádza o svoje archívne dedičstvo.

Práca s biologicky kontaminovanými archívnymi dokumentmi v týchto budovách je prostredím, ktoré nielenže dlhodobu ohrozuje zdravie zamestnancov, ale v poslednej dobe už aj bádateľskú verejnosť.

F.4. Návrh opatrení a benefity riešenia

- 1. Projekt na vybudovanie Národného centra na konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov v Slovenskom národnom archíve (vrátane laboratória spektrálnych metód, mikroskopovne, chemického laboratória, laboratória mechanických vlastností)*
- 2. Projekt na vybudovanie troch moderných regionálnych reštaurátorských a konzervátorských pracovísk*
- 3. Vybudovanie sterilizačnej komory na báze etylénoxidu*
- 4. Realizovať výskum sterilizácie archívnych dokumentov prostredníctvom technológie urýchlených elektrónov*
- 5. V prípade havarijnej situácie realizovať vákuové vymrazovanie a sušenie vlhkých archívnych dokumentov prostredníctvom externého dodávateľa*

O potrebe vybudovania adekvátneho, technologicky a personálne zabezpečeného **konzervačného centra** s najnovšími a najmodernejšími metódami na ochranu a vstupnú i výstupnú kontrolu kvality stavu archívnych dokumentov **svedčí rozsiahla biologická deštrukcia a kontaminácia archívnych dokumentov v štátnych archívoch.**

Samotnému konzervovaniu a reštaurovaniu papiera predchádza dôkladný výskum. Významnou časťou výskumu sú diagnostické metódy aplikovanej fyziky a chémie, na základe ktorých je možné určiť adekvátnu obnovu archívneho dokumentu. Plánované vybavenie zahŕňa aj prístroje, ktoré sa na Slovensku pre potreby systematického výskumu archívnych dokumentov zatiaľ nenachádzajú a budú pre vedecko-odbornú expertízu obec veľkým prínosom.

Podrobná analýza súčasného stavu v oblasti ochrany archívnych dokumentov a potreba nevyhnutného zabezpečenia komplexnej ochrany archívneho dedičstva Slovenskej republiky je spracovaná v *Stratégií ochrany archívnych dokumentov pre roky 2021 až 2026* a v *Mikrobiologickom prieskume dokumentov uložených v Slovenskom národnom archíve* realizovanom v roku 2020.

Riešenie predstavuje návrh na vybudovanie najmodernejšieho národného reštaurátorsko-konzervačného centra zameraného na

- riešenie krízových situácií pri ochrane dokumentov v archívoch v prípade živelných udalostí (napr. zatopenie, mikrobiologické kontaminácie),
- mechanickejšiu očistu archívnych dokumentov,
- vybudovanie sterilizačného pracoviska pre likvidáciu mikrobiologickej kontaminácie,

- deacidifikačnú technológiu na konzervovanie archívnych dokumentov,
- kontrolu kvality konzervačných procesov,
- reštaurovanie archívnych dokumentov,
- chemickú analýzu archívnych dokumentov,
- mikrobiologickú ochranu archívnych dokumentov,
- mikrobiologickú ochranu zamestnancov a verejnosti.

Pracovisko má slúžiť aj ako krízové centrum pre okamžitý zásah v prípade krízových udalostí (záplavy, poškodenia vodou, mikrobiologické kontaminácie dokumentov, odevov a pod.). **Vákuové vymrazovanie – lyofilizácia je metóda sušenia vlhkých materiálov. Túto technológiu momentálne archívy nemajú.** Využíva sa pri sušení potravín a záchrane archívnych dokumentov, teda kníh a dokumentov. Postup je založený na sublimácii zamrzutej vody pri nízkom tlaku a teplote. Jeho výhoda spočíva v tom, že pri nej nedochádza k priamemu prechodu vody z kvapalného do plynného skupenstva, čo je v mnohých prípadoch príčina poškodenia sušeného materiálu. Po vybudovaní pracoviska na lyofilizáciu v rámci Národného centra na konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov v Slovenskom národnom archíve MV SR v rámci svojich prevádzkových možností poskytne túto technológiu a svoje kapacity v prípade krízových situácií a na záchranu archívnych dokumentov všetkých verejných archívov.

Technologická prevádzka národného reštaurátorsko-konzervačného centra, ako i výskumné aktivity pracoviska zamerané na testovanie konzervačných postupov a reštaurátorského prieskumu archívnych dokumentov budú technicky podporené **vybudovaním potrebných laboratórií.**

Chemické laboratória budú slúžiť na kontrolu kvality, kontrolu deacidifikačných procesov a následkov deacidifikácie, kontrolu konzervačných zásahov iného charakteru, prieskum archívnych dokumentov pred reštaurovaním, identifikáciu záznamových prostriedkov a kontrolu kvality papiera, identifikáciu fotografií, testovanie nových konzervačných postupov a prípravkov a s tým spojené výskumné práce.

Chemické laboratória spadajú pod kontrolu kvality a sú rozdelené do troch samostatných častí

- laboratórium spektrálnych metód a mikroskopovňa,
- chemické laboratórium,
- laboratórium mechanických vlastností.

Laboratórium spektrálnych metód je potrebné vybaviť najnovšími spektrálnymi analyzátormi.

Mikrobiologické pracovisko má slúžiť na kontrolu kvality sterilizácie, kontrolu deacidifikačných procesov a následkov deacidifikácie, vyhodnocovanie pracovného prostredia, kontrolu ovzdušia v depotoch, testovanie biocídnych prípravkov, mapovanie zdrojov kontaminácie v archívoch a s tým spojené výskumné práce.

Vo všetkých prípadoch slúži mikrobiologické hodnotenie na ďalšie rozhodnutia o potrebe sterilizácie, aplikácii mikrobiocídnych látok a celkovej miere abiotických hodnotení. Mnohé archívne dokumenty obsahujú farebné škvrny a vykazujú značné

známky mechanickej a mikrobiologickej degradácie. Pri prieskume bolo zistené, že napadnuté archívne dokumenty sa nachádzajú v mnohých archívnych fondoch.

Tri z vysokokapacitných úložných priestorov štátnych archívov budú mať vybudované regionálne konzervátorské a reštaurátorské pracovisko (pre západné, stredné a východné Slovensko). Päť z vysokokapacitných úložných priestorov bude disponovať konzervátorskými pracoviskami na základné očistenie a ošetrovanie archívnych dokumentov.

Ošetrovanie archívnych dokumentov technológiou sterilizácie na báze etylén oxidu

Modernizácia štátnych archívov spočíva aj v zabezpečení podmienok pre ochranu archívnych dokumentov konzervovaním a reštaurovaním, ako aj ich dekontamináciou. Systematickým krokom je vybudovanie jednej sterilizačnej komory. Momentálne je iba jedna fumigačná komora v Slovenskej národnej galérii na Zvolenskom zámku, ktorá je v pôsobnosti rezortu Ministerstva kultúry SR; jej kapacita je obmedzená a pre potreby archívov v SR absolútne nepostačujúca. Sterilizačná komora v Slovenskom národnom archíve z 80. rokov minulého storočia je nefunkčná a nie je možné jej pôvodnú technológiu sprevádzkovať. Je potrebné zvážiť vybudovanie novej sterilizačnej komory určenej pre všetky archívy v správe iných verejných a štátnych inštitúcií. Pre skutočné potreby zachovania historického dedičstva na Slovensku je potrebné, aby sa podarilo spomaliť mikrobiologickú degradáciu archívnych dokumentov vo všetkých verejných a štátnych archívoch na Slovensku v správe miest, samosprávnych krajov a ministerstiev. Národné centrum konzervovania a reštaurovania bude mať možnosť tento projekt ochrany archívnych dokumentov zastrešovať, riadiť a metodicky usmerniť, nakoľko bude vedieť posúdiť historickú hodnotu dokumentov a zhodnotiť stav ich biologického poškodenia a odporučiť aj vhodný postup konzervovania a reštaurovania.

Za benefity navrhovaného riešenia považujeme

- v depotoch sa budú ukladať archívne dokumenty, ktoré prešli procesom sterilizácie a teda nie sú kontaminované,
- ochranu zdravia archivárov a študujúcej verejnosti pri manipulácii s archívnymi dokumentmi,
- systematické konzervovanie a reštaurovanie poškodených archívnych dokumentov.

Druhým možným čiastočným východiskom je nutná úzka spolupráca so Slovenskou národnou galériou a uzatvorenie zmluvného vzťahu za účelom navýšenia objemu sterilizovaných archívnych dokumentov v potrebnom objeme.

Sterilizácia prostredníctvom technológie urýchlených elektrónov

Tok urýchlených elektrónov vyvolaný radiačným ionizačným zariadením je účinný prostriedok na hubenie mikroorganizmov, čo sa využíva pri sterilizácii nielen lekárskeho nástrojov alebo pri ošetrovaní potravín, ale je využiteľné aj v mikrobiologickej ochrane archívnych dokumentov. Využíva sa na sterilizáciu umeleckých diel a je aj využiteľná pre listinné archívne dokumenty, ktoré by chemikálie mohli poškodiť. Pri archívnych dokumentoch má tok urýchlených elektrónov vysokú účinnosť, nakoľko prejde aj hrubou vrstvou týchto dokumentov, kedy chemická sterilizácia nie je účinná a neprenikne do vnútra hlbších vrstiev. Ponúka tak rýchlu možnosť na hromadnú sterilizáciu a očistenie množstva archívnych dokumentov v krátkom časovom úseku, čím sa stáva efektívnym nástrojom na hromadnú sterilizáciu a ochranu archívnych dokumentov.

V súčasnosti štátne archívy technológiou sterilizácie urýchlenými elektrónmi nedisponujú ani ju zatiaľ nevyužívajú, ale v Slovenskom národnom archíve aktuálne prebieha výskum zameraný na účinok sterilizácie urýchlenými elektrónmi na vlastnosti papiera, ktorý bude pokračovať výskumom na výber stupňa expozície urýchlených elektrónov na dekontamináciu archívnej mikroflóry, a teda využiteľnosť pre potreby archívnictva.

Za benefity navrhovaného riešenia považujeme

- zníženie nákladov na sterilizáciu,
- proces prebieha pri izbovej teplote, za sucha a trvá niekoľko minút,
- možnosť okamžitej manipulácie so sterilizovanými archívnymi dokumentmi,
- šetrnosť k archívnym dokumentom, nezanecháva reziduá a nie je deštruktívna,
- dlhú životnosť a stabilitu sterility,
- je odporúčaná EÚ a WHO, pretože je priateľská k životnému prostrediu, šetrná k sterilizovanému materiálu a nie je nositeľom rizík pre zdravie ľudí.

Tento spôsob sterilizácie archívnych dokumentov ponúka perspektívnu možnosť rýchlej dekontaminácie veľkého množstva archívnych dokumentov. Jeho využitie je možné aj na sterilizáciu pracovných odevov, uniforiem, nábytku, zariadení a pod. Je účinný na rýchlu dekontamináciu materiálov súvisiacich s ochorením Covid 19.

ZÁVER

Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 je základným dokumentom, ktorý hodnotí súčasný stav štátnych archívov a konštatuje, že do modernizácie a rozvoja štátnych archívov sa desiatky rokov neinvestovali finančné prostriedky, čím sa vytvoril „spoločenský dlh“ napriek tomu, že štátne archívy sú základnou zábezpekou historickej a právnej kontinuity štátu.

Najdôležitejšia a najrozsiahlejšia časť archívneho dedičstva Slovenskej republiky je vážne ohrozená, nakoľko:

- jej fyzický stav priebežne znehodnocuje nedostatočné priestorové a materiálne-technické zabezpečenie,
- ochrana archívnych dokumentov je úplne nedostatočná,
- nedostatok ľudských zdrojov a ich finančné ohodnotenie nezodpovedá významu archívneho dedičstva pre spoločnosť a prezentáciu jej pamäte a identity.

Archívne dedičstvo Slovenskej republiky uložené v štátnych archívoch si vyžaduje zásadnú zmenu prístupu v starostlivosti o túto časť kultúrneho dedičstva.

Súčasný nevyhovujúci stav štátnych archívov môže viesť k nenahraditeľným stratám archívnych dokumentov, tým aj k stratám jedinečných informácií, čo predstavuje nevyčísliteľnú škodu pri ich fyzickom zániku z hľadiska kultúrnych hodnôt.

Národná koncepcia rozvoja štátnych archívov s výhľadom do roku 2028 je rozpracovaná ako niekoľkoročný plán zameraný na dôsledné zabezpečenie úlohy štátnych archívov ako východiska zachovania informačnej kontinuity rozhodovacích procesov vo verejnom sektore a ochrancu najvýznamnejšej súčasti archívneho dedičstva Slovenskej republiky. Dosiachnutie jej základných cieľov je možné splnením navrhovaných systémových opatrení v oblasti:

- preberania a sprístupňovania archívnych dokumentov,
- zmeny prístupu k hodnote historických archívnych dokumentov,
- zabezpečenia ochrany archívnych dokumentov,
- uplatňovania informačných a komunikačných technológií a
- prezentácii archívneho dedičstva.

Dosiachnutie cieľov národnej koncepcie závisí najmä od možnosti získania finančných prostriedkov z európskych zdrojov a množstva finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu. Plnenie úloh bude rozdelené do jednotlivých etáp, pričom MV SR bez systémového prístupu a podpory zo strany vlády Slovenskej republiky nedokáže vyriešiť súčasnú situáciu a existujúce problémy. Preto je nevyhnutné zabezpečiť každoročné zvýšenie rozpočtových prostriedkov pre rozpočtovú kapitolu MV SR na rozvoj štátnych archívov. Prijatím a realizáciou navrhovaných riešení by sa zásadným spôsobom skvalitnili podmienky všetkých štátnych archívov a dostali by sa na úroveň európskych a zahraničných archívov.

ZOZNAM AUTOROV ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV

Mgr. Adriana Biačková, PhD., Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, P. O. BOX 115, 840 05 Bratislava 45, e-mail: adriana.varholova@minv.sk

Mgr. Balázs Csiba, PhD., Katedra archívnictva a muzeológie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 811 02 Bratislava 1, e-mail: balazs.csiba@uniba.sk

Mgr. Ján Korekáč, Katedra archívnictva a muzeológie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 811 02 Bratislava 1, e-mail: jan.korekac@uniba.sk

Mgr. Alena Mišíková, PhD., Štátny archív v Prešove, Slanská 31, 080 06 Prešov – Nižná Šebastová, e-mail: alena.misikova@minv.sk

CONTENTS

STUDIES AND ARTICLES

Biačková, Adriana: Visitation protocols as a source for historical inscriptions (on the example of protocols from the Spiš region)	11
Csiba, Balázs: Noblemen from Malý Máger at the End of the Middle Ages	27
Mišíková, Alena: Seals of the noble family from Michalovce in the second half of the 17 th and beginning of the 18 th century	46
Korekáč, Ján.: Inscriptions on bells in the region of Tekov until 1800.....	69
REGULATIONS	89
LITERATURE	
Reviews and Reports	91
Bibliographical Survey of Foreign Archival Periodicals	154
REPORTS.....	183
CHRONICLE	200
ANNEXES	229
LIST OF AUTHORS OF STUDIES AND ARTICLES	268
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	270

POKYNY PRE AUTOROV

Slovenská archivistika (SA) vychádza dvakrát ročne. Jej obsahom sú pôvodné práce autorov, ktoré vznikli ako výsledok ich vlastnej bádateľskej činnosti. Príspevky sú uverejňované v slovenskom, českom a anglickom jazyku. Výkonná redakcia predkladá príspevky redakčnej rade, ktorá navrhuje recenzentov jednotlivých príspevkov a následne im ich výkonná redakcia zašle. Posudzovanie príspevkov je prísne obojstranne anonymné. Na základe recenzentských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady budú autori upovedomení o prijatí či neprijatí ich príspevku. Autori poskytujú svoje príspevky výhradne SA a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neposkytnú na publikovanie inému periodiku. Rukopisy sa nevracajú. Autori odovzdaním príspevku do redakcie súhlasia s jeho uverejnením v elektronickej podobe na webovej stránke Ministerstva vnútra SR.

Príspevky sa posielajú v programe Microsoft Word vo formáte doc/docx e-mailom na adresu výkonnej redakcie: slovenska.archivistika@minv.sk. Poznámkový aparát sa umiestňuje na stranu pod čiarou (nie na konci textu). Typ písma – Times New Roman, veľkosť písma 12, veľkosť písma poznámok – 10, riadkovanie – 1,15. K štúdiu je potrebné pripojiť úvodný abstrakt (cca 700 znakov vrátane medzier), 3 – 6 kľúčových slov a záverečné resumé (cca 1 800 znakov vrátane medzier). Výkonná redakcia zabezpečí ich preklad do anglického, resp. iného cudzieho jazyka. Ku každému druhu príspevku autor uvedie aj kontaktné údaje: tituly, adresu pracoviska, e-mailový a telefonický kontakt.

Obrazové prílohy je potrebné zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v minimálnom rozlíšení 300 dpi, pričom ich umiestnenie treba jasne vyznačiť v texte a je nutné uviesť ich zdroj (pri fotografiách meno autora, ak je známe).

Pri tvorbe poznámkového aparátu je potrebné riadiť sa normou STN ISO 690 – Dokumentácia a Bibliografické odkazy.

MONOGRAFIA (1 – 3 autori):

¹ HRIVŇÁK, Štefan. *Jozef Watzka. Srdcom archivár*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2019, s. 168. ISBN 978-80-971356-6-9.

² ČERVENKOVÁ, Ivana – RAGAČ, Radoslav. *Šaštínske panstvo v rukách Habsburgovcov*. Skalica : Regionálna rozvojová agentúra Skalica, 2014, s. 24-25, ISBN 978-80-970317-9-4.

Mená autorov sa oddeľujú pomlčkou s medzerou po oboch stranách. Rozpätie strán sa uvádza spojovníkom bez medzier.

MONOGRAFIA (viac ako 3 autori):

³ KODAJOVÁ, Daniela et al. *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 245, ISBN 978-80-556-4149-2.

ZBORNÍK ako celok:

⁴ LOPATKOVÁ, Zuzana (ed.). *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, 414 s. ISBN 978-83-81111-158-4.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo kolektívnej práci:

⁵ MANÁK, Marián. Cesta k Mníchovskej dohode v správach veľvyslanca USA vo Francúzsku. In KOHÚTOVÁ, Mária – MAREK, Miloš (eds.). *Studia historica Tyrnaviensia* 20. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019, s. 133-147. ISBN 978-83-8111-152-2.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁶ KERESTEŠ, Peter. Dejiny štátneho archívu v Nitre. I. časť (1949 – 1969). In *Fórum archivárov*, 2019, roč. 28, č. 3, s. 74-78. ISSN 1339-8423.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁷ HRIVŇÁK, ref. 1, s. 65.

Ak sú v jednej poznámke uvedené viaceré pramene rovnakého autora, v ďalších poznámkach sa uvádzajú aj prvé slová názvu prameňa:

⁸ HRIVŇÁK, *Jozef Watzka*, ref. 1, s. 123.

Odkaz na elektronický zdroj:

⁹ BÁRTA, Stanislav et al. *Digitální archivnictví* [online]. Brno : Masarykova univerzita, 2019 [cit. 2020-02-20], 138 s. ISBN 978-80-210-9450-5. Dostupné na internete: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/1407>.

Údaj obsahujúci dátum citovania je povinný.

Odkaz na archívny prameň:

¹⁰ Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond (ďalej len f.) Rod Habsburg – cisárska manufaktúra na majoliku a porcelán v Holíči, 1765 – 1848, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 9, škatuľa (ďalej len šk.) 7.

Všeobecné podmienky:

- Skratkou pre označenie strany/strán je s., čísla č., ročníkov roč. Ročníky i čísla periodík a zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Ak sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať aj čísla dokumentov.
- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania alebo vydavateľstvo, uvádzame: b. m., b. r., b. v.
- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania: Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.
- Ak je viac miest vydania a len jeden vydavateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou: Bratislava; Martin : Osveta, 1956.
- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.
- Písanie historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín je ponechané na rozhodnutí autora príspevku s tým, že v poznámke uvedie zdôvodnenie, prečo a akým spôsobom sa rozhodol tieto osobné mená písať.

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník 52 – Číslo 2 / 2022

Vydavateľ/Publisher

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
odbor archívov a registratúr a Slovenský národný archív

Adresa redakcie a administrácia/Address

MV SR Slovenský národný archív,
Drotárska cesta 42, P. O. Box 115, 840 05 Bratislava 45
slovenska.archivistika@minv.sk

Periodicita/Periodicity

Dvakrát ročne/Biannual
(redakčná uzávierka 28. februára a 31. augusta)

Náklad/Print run

150 ks

EV 140/08

ISSN 0231-6722 (tlačené vydanie)

ISSN 2730-0323 (online)

Návrh obálky/Cover design

Nora Nosterská – Perecká kniha z rokov 1681 – 1781, Štátny archív v Trenčíne,
pracovisko Archív Bojnice

Tlač/Print

Centrum polygrafických služieb, p. o. Ministerstva vnútra SR

Za obsah textov zodpovedajú autori.